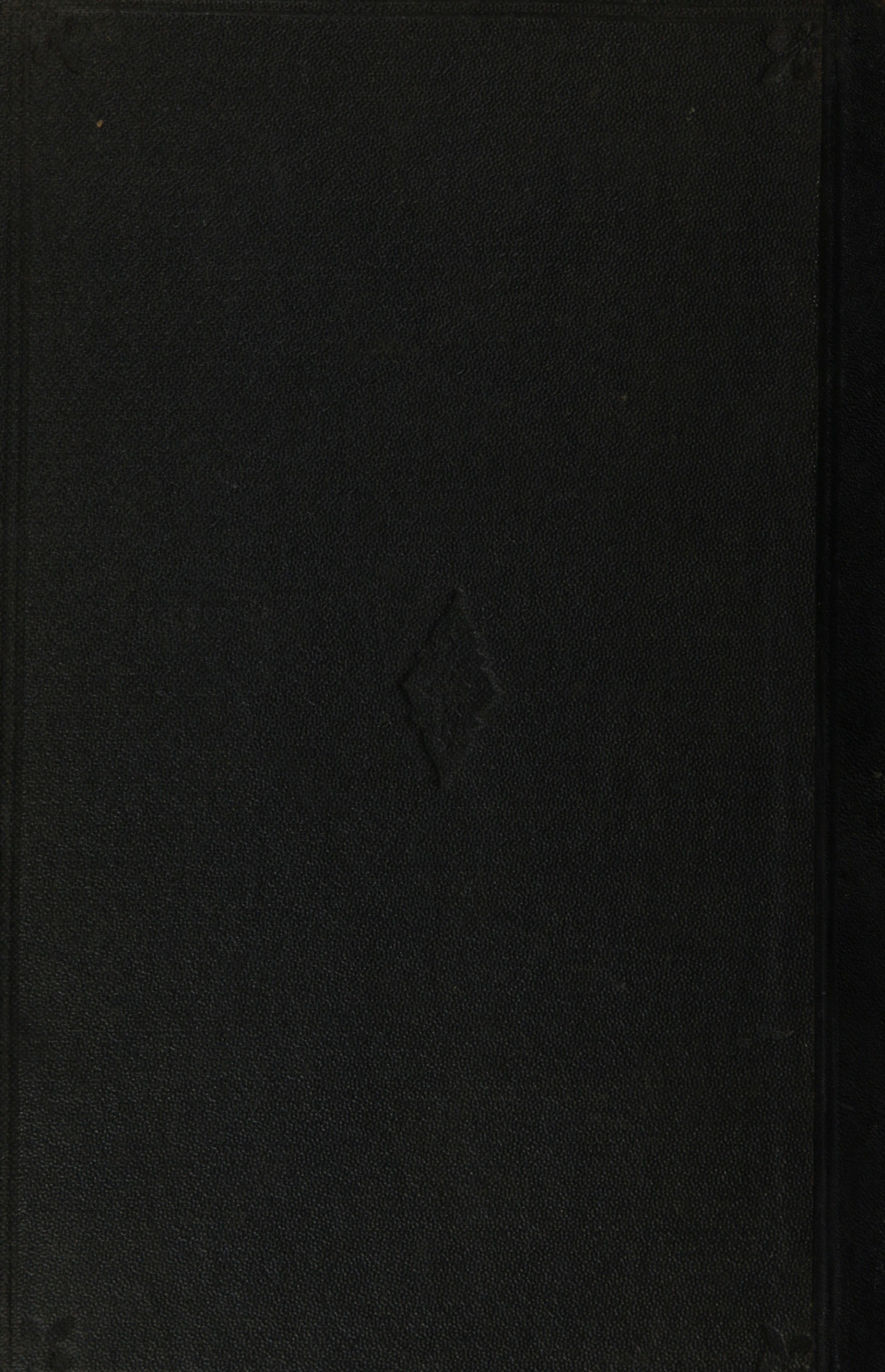

עמ״י   ב״ה   עש

ספר

התשבי

והוא חיבור מחכם קדמון, ה״ה המדקדק הגדול ומפורסם בזמנו מוהר״ר אלי׳ בר׳ אשר אשכנזי הלוי ויקרא בשם טוב ר׳ אלי׳ הבחור ז״ל.

נדפס ראשונה בחיי המחבר באיזנא שנת ש״א כאשר הוכחנו בפנים הספר בשרש חזר ופעם שנית תקס״ה בהוראדנא, ושלישית תרט״ו בטשערנאוויטץ, ועתה חנני ה׳ להוציאו פעם רביעית לאור עולם עם תוספות נוסף בשם

הגהות רגלי מבשר

אשר הערותי בצדק, להחזק ברק והערות, להעיר מקורות בדברי המחבר ז״ל ומה שזכיתי לחדש מדעתי באופנים שונות, וא׳ למגדנות.

ליעזר זעירא.

במוהר״ר מנחם שמואל ז״ל הערשטיק.

נדפס בהשתדלות

הרבני המופלג וכו׳ מו״ה חיים שטיין נ״י מריזאווליע.

Verlag des Herrn Chaim Stein Rozália (Máramaros).

נדפס בדפוס המשובח והמפואר של

ר׳ אברהם קויפמאן ובניו מאראמאראשסיגעט.

תקונים מהמחבר ז״ל

אלו הם הדברים שלא הבאתי איש בשרשו והם מלשון תרגום ירושלמי ומלשון יון כי לא ראיתים עד הנה

דִקְדֵק אשר בשערה ישופינו על חוטין ביכתא מדקדק עמי וכן בפסוק לחיו כערוגת, מרבין דקדוקין וטעמין ובדברי רז״ל המדקדק.

דָרַן דורון לשון יון וכן זבח ומנחה לא חפלת תרגום ככסיא ודורון, ומשלוח מנות ויסלון דורון.

טְפֵי ולא נמלא בתרגום רק (איוב ע״ו) ותגרע אליך חכמה שפירש רש״י בו לשון רבוי תרגום ותטפי לך.

לְסְטִים ליסטין, וכן (איוב ה׳) ושאף למים ויבזון ליסטין אבל (שופטים ה׳) מחללים בין משאבים תרגום מכונת לסטין בשתי סמ[illegible]ן ותרגום ובכי לביא יתפרדו ובנוי דלסטאי.

קְטֵרג (איו[illegible]י) אם אמר אים כי יבלע תרגום ארי יקטרג.

ועל הטוב יזכר כבוד גיסי האברך כמדרשו וכו׳ מו״ה **דוב בעריל ליינוואנדמאן** נ״י אשר סייע אותי ג״כ בהוצאות הדפוס וסכמ״ה.

ב"ה וויזניטץ.

ב"ה אור ליום ה' ויקרא תר"ע לפ"ק.

באשר בא לפני ידידי האברך החריף החסיד מו"ה **אליעזר** נ"י בהרב החריף החסיד מו"ה מנחם שמואל ז"ל שהי' שו"ב בישוב בערשאניב, והתנכל לפני שנשארו מאביו המנוח ז"ל שלשה יתומים בלא אב ואם וכבר הגיעו לפרקן פרק בתולה נשאת, ואינו יודע לשית עצה לנפשו יען שאין לאל ידו להשיאם ועלה ברעיונו, להדפיס ספר **התשבי**, ולחדש אורו עם הגהות והערות **רגלי מבשר**, והקדיש המעות הריוח על מצות הכנסת כלה אחותיו היתומות שיהי' שהוא מצוה שאין לה תובעים זולתו, ואמרתי לפעלא טבא אייש"ר חילא, וחפץ ה' בידו יצלח. ואבקש מכאו"א להיות נטפל לעושי מצוה, וליקח הספר בכסף מלא, וזכות מצוה זאת, תהי' לכם למגן ומחסה ולכה להנצל מכל דבר לא טוב, ולהתברך בכל מילי דמיטב בנפשיות וממניות, כחפץ לבני המצפה לישועת ה' במהרה.

הק' **ישראל** בהה"צ מוהר"ב זצללה"ה.

ב״ה טשערנאוויץ.

מכיר ויודע אני את האברך החריף ירא ושלם מו״ה **אליעזר הערשטיק** נ״י כי נפשו חשקה בתורה וכי חננו אלקים בלב מבין ומשיג, וכבר הי׳ לו פתחון פה לפני בהלכות שונות, וראיתיו הולך בכוחו בפלפולא דאורייתא, וכעת נדבה רוחו לחדש אור פני ספר **התשבי** ולשית עליו נוספות הגהות והערות ככל אשר מלאה ידו והקדים ריוח ההדפסה על מלוה רבה, כשואי אחיותיו היתומות אשר הגיעה לפרקן, ורק אליו עיניהן נשואות, ועי״כ הנני בזה לעורר פני נדיבי עמנו לקוח את הספר הזה בכסף מלא למען יהי׳ להם חבל במלוה הרבה הזאת.

דברי הכו״ח למען התורה והמלוה יום ד׳ י״ב אדר ב׳ עת״ר לפ״ק טשערנאוויץ.

בנימין ארי׳ הכהן וויים
אבדפק״ק הנ״ל והגליל.

ב"ה ג' לסדר וכל חכם לב בכם יבואו ויעשו עת"ר לפ"ק.

ושם האחד **אליעזר** יכתירהו עטרה וכזר, בתורה ויראת ה' התאזר ה"ה אהובי תלמידי חביבי, איש כלבבי האברך החריף ובקי, חכם וסופר, אשכול הכופר, פאר המדות, מוכתר בחסידות כש"ת מו"ה **אליעזר הערשטיק** נ"י.

כן השיגה ידי מכתבך ומעשה ידיך להתפאר קונטריסים מהספר **התשבי** אשר הנך מדפיס לחדש אורו עם גלילות זהב בשם **רגלי מבשר** ואומר, בהוספות דברים דברי פי חכם חן על דברי התשבי ראו עיני דבריך טובים ונכונים למוצאי דעת ונבונים, עיניך רנים לחפש במטמונים, לכתת בהרים וללקט אבנים מפוזרים במקומות שונים, לבנות בית נטעי נעמנים, שפתותיך שושנים, ומלא פי תהלות ורננים, כי בחכמתך שמח לבי גם אני ובפרט כי הודעתנו כי מעשיך וכוונתיך רצוים להקדים הכנסות הספר למלוה רבה הכנסת כלה בת ת"ח ויר"ש יתומה מאו"א ר"ל, הנה כי כן יבורך גבר ירא יפוצו מעינותיך חוצה ויתקבלו הדברים ע"פ חבל להגדיל תורה ולהאדירה, והנה שפתי לא אכלא מלהודיעך אשר בעברי בין בתרי אמרותיך אשר כתבת בשרש זרת שהבאתי דברי הריעב"ץ ז"ל מדוע הי' בהעלמת עין *) מהס' יוחסין שקדמוהו במאמר שני אות ע' כי ר' זירא הוא ר' זעירא ומובלע העין והוא כמו קטינא עיי"ש ועיין בסדר הדורות ערך ר"ז וערך זעירא ע"ש שהאריך בזה ומביא מהירושלמי כמה ראיות כי חד הוא, וגם בערך ברכוס לא הערת על דברי התשבי בלעזו „לבעו ירקרק בל"א געל וספרא דאקנא הוא שכותב ירקרק שמורה לשונו שהוא ירוק מאוד (שטארק געלב) ואתה הבאת בדבריך התי' עה"פ ואשה כי תהי' זבה וכו' ומשם מוכח כי אינו ירוק געל רק נוטה לאדמומית כמבואר במשנה נדה י"ט ע"א ברש"י ד' לשונות על כרכן כרכום, ועיין בפיה"מ להרמב"ם ז"ל ועיין בד"ח על הרא"ש פי' הר"נ סי' ל"ו ובש"ע סי' קפ"ח מכ"ז מוכח שאינו ירוק געל כשעוה וכזהב כי

---

*) ספר יוחסין וגם סדר הדורות אינם תחת ידי וכבר האריכתי באיזה מקומות בנידון ר' זירא, וגם בשרש כרכום מה שהעירני אדמו"ר הגה"ל שליט"א האריכתי למעני ומחמת כי בספרי זה אין מדרכי להאריך בפלפולים הנחתי הדברים לעת מצוא אם יעזרני השם.

כי אם נוטה לאדמיות ובל"א (געלב ראטע) ובלע"ז, ואשר שאלת בליוני בשיפעה משה במד"ר בענין אברהם. שלא הניקוהו לא רב ולא חבר ולא מצאת אם כונתך על הי"ת פ' חיי דף כ"ו שם ציינתי במד"ר סי' ס"א ונדפס בטעות סי' מ"א ונתקן בלוה"ת בסוה"ס ושם תמצאהו במד"ר בראשית סי' ס"א.

ועתה הנני נושא אליך אלומות ברכותי חזק ואמץ בתורה ויראה להגות בנעימים לילות כימים, ובעושר וכבוד וחיי נחת תמימים, לאורך ימים ושנים דשנים ורעננים, עדי נעלה לציון ברננים, כנפש אוהבך דו"ש המצפה לישועה קרובה נבזה בעיניו נמאס ואת יראי ד' יכבד.

הק' משה דוד טייטעלבוים אבד"ק מ' לאפוש.

בעזר אלקים חיים כי טוב.

חיים שלום וברכה להאברך כמדרשו החריף וסופר מהיר כו' מו"ה אליעזר הערשטיק נ"י.

השגתי היום את הס' התשבי עם הערותיו והגהותיו הנקובים בשם רגלי מבשר ובקראי בם מצאתי בהם דברים טובים ומועילים ואמינא לפעלא טבא יישר ותהי השורה הזאת לעדה שאני מסכים לפיצם ע"פ תבל להגדיל תורה ולהאדירה והנני מזהיר לבני אדם בל יעבורין בל ישובין להדפיס את הספר הזה שנית בלי רשות המחבר משך עשר שנים מעת צאתו ממכבש הדפוס למען לא יעמדו במשעול הרמ"ס ולא יהי' כלו כש"ם ביעקב, ובקשתי לאדירי"ם מאחב"י הנדיבים ואוהבי תורה כי יפתחו שערי למעו"ת ויהיו לאחיעזר ולאחיסמך להדר"ת לקנות ממנו את ספרו בכסף מלא כי דברי תורה מעות כונסי"ת ומצוה גוררת מצוה כי יסייעו בזה למצות הכנסת כלה לחופתה ובשכר זאת יתברכו ברב חיי"א ורב חסד"א ורב הונ"א ורב חנינ"א כנפש הכו"ח למען המצוה יום ג' למ"ד למב"י דר"ך האמ"ת לפ"ק פ"ק קוטב.

חיים געלערנטער אבד"ק קוטב והגליל.

המחבר ס' פרי עץ חיים וס' שמחת החג וס' עונג חיים לשבת.

מדי

מדי דברי בס' הנ"ל עלה במחשבה לפני להעיר עליו איזה הערות ואמרתי להציגם בזה.

בשרש אב. מ"ש מענין שמות החדשים ועי' בתוס' (ר"ה ז' א') ד"ה מדברי קבלה מ"ש מזה.

בשרש אנדרוגינום. עי' מג"א (סי' תקפ"ט סק"ב) שכ' בשם הרי"ף דאנדרוגינוס פעמים הוא זכר ופעמים היא נקבה וע"ש בפמ"ג ומחה"ש שכתבו שלא מצאו זה ברי"ף ועי' בס' קהלת יעקב (חלק לשון חכמים אות מ"ד) שהתפלא ג"כ ע"ד המג"א בזה וכי שלא נמצא דבר שיהי' לפעמים זכר ולפעמים נקבה רק מין ארנבת והביא מ"ש התשבי כאן.

בשרש אפשר. נלפענ"ד שהוא מלשון פשר ועמ"ש הרע"ב (כתובות י' מ"ו) דלשון פשרה משמע לא כולו לזה ולא כולו לזה כלשון פוסקין שפירושו לא חוטים ולא קרים וכן יתפרש מלת אפשר לא כולו הן ולא כולו לאו והיינו מעגליך בלשון אשכנז.

בשרש גאון. עי' בס' שם הגדולים מהחיד"א ז"ל שכ' ג"כ דהגדולים נקראו גאון שהוא בגימטרי' ס' לרמז שבקיאים בס' מסכתות ע"ש ואחרי שדורשי רשומות אמרו בזה תבית כל רמ"ז אמרתי דמלבד זה י"ל שם רמז באין מספר והוא תיבה שלריכה ליוו"ד בתחלה ומרמזת ר"ת גדול אתה ועושה נפלאות.

בשרש גט. הביא כ"ת בהערה שכמות בזכרונו שמצא באיזה ספר דאותיות גט לא נמצאו יחד בלס"ק ואמרתי להזכיר כי לדידי חזי לי האי ספרא והוא הס' קהלת יעקב למהרינ"א ע"ש (בחלק ל"ח אות קס"ג) שהביא זה לטעם קריאת שם גט וגם הביא שם דברי התשבי כאן.

בשרש גליון. מ"ש התשבי כאן בשם הגמ' (שבת קט"ו) „און גליון" ליתא לפנינו בגמ' שם ועי' בערוך (ערך און) דלפנינו הי' זה בגמ' (שם קט"ז) ועי' באוה"ח (פ' וילא) בפסוק העוד לנו חלק ונחלה שכ' „ואין יוכיחו וכמעשה דשב"ג ואחותו כו'" ולכאורה אין דבריו מובנים, ונראה זה מלאתי בס' אומר השכחה שהוא השלמת מקרוכות הש"ס ושם (בשבת קט"ז א') הביא נוסחת ש"ס ישן בזה"ל בעי לסכוני: ר' מאיר קרי לי' און גליון ר' יוחנן קרי לי' עון גליון אימא שלום דביתהו כו' וגם הביא שם פרש"י אשר נחסר לפנינו ר"ת קרי לספרי המינין און גליון לפי שהם קורין אותם אונגילא עכ"ל ומ"ש

ומ״ש כ״ת בהערה שם שלא מלא בהערוך מלת גליון ידע כי ראיתי
בדפוסים הישנים שנדפס זה בהערוך שם.

בשרש גימטריא. עי׳ בכלבו (סי׳ קכ״ב) שכ׳ בזה״ל פי׳ גימטריא
חשבון שכן תרגומו המתרגומו מפקד העם יתברך
גמטור עכ״ל ולכאורה אין לזה הבנה כלל ומצאתי בס״א שכ׳ דט״ס
נפל בכלבו וכל״ל „שכן תרגם המתרגם את מפקד העם ית גמטור״
ור״ל מ״ש (ש״ב כ״ד ט׳) את מספר מפקד העם ים מתרגמו ית גמטור
[ומ״ש בכלבו יתברך הוא ט״ס ול״ל ית ואותיות ברך נכפלו בטעות
ממ״ש בכלבו אח״ז זכר בגימט׳ ברכ״ה] ואע״ג דבתרגום שלפנינו (ש״ב
שם) ליתא זאת י״ל דכוונת הכלבו הוא על תרגום אחר עכ״ד ואני
מצאתי בכלבו דפוס ישן כושן שכ׳ „שכן תרגם המתרגם את מפקד
העם יתי׳ גמטור״ וכפי הנראה חשב המדפיס השני דמלת יתי׳ הוא
ר״ת יתברך כיון שנדפס בקו וזה טעות, ועי׳ בתוסיו״ט (אבות פ״ג
מי״ח) פי׳ גימטריא חשבון האותיות והוא לשון מלשון יון שקורין כן
לחכמת המדידה והתשבורת כו׳ ועי׳ מזה במוסף הערוך (ערך גימטריא)
אונכס בשל״ה (חלק תושבע״פ כללי דרושים) כ׳ בשם כללי הגאו׳
למהר״ק שפתרון מלת גימטריא הוא גיא וטוריא ר״ל גיא מן הרים
שהמלות הן כמו הרים והיוצא מהם כמו גיא ע״ש וזה פלא.

בשרש די. עמ״ש בספרי „שמחת החג״ (בלשון למודים אות ג׳).

בשרש דם. עי׳ בסי׳ ביכה לעתים (דרוש ק״ט) שכ׳ טעם למה נקרא
הממון בשם דמים ועמ״ש בספרי „עונג חיים לשבת״
(בשל״ח אות א׳).

בשרש הא. עמ״ש בספרי „שמחת החג״ (בלל״מ אות א׳).

בשרש הגה. עי׳ פמ״ג (יו״ד בהקדמתו בכללי הוראה) שכ׳ ג״כ דלשון
הגה הוא מלשון נגה ואורה אמנם במעיו״ט הביא עוד
פי׳ שהוא מלשון הגה מן המסלה (ש״ב כ׳ י״ג) שפירושו הסרה וכן
הגו סיגים מכסף (משלי כ״ה ד׳) שמסיר הטעיות [ועי׳ במעיו״ט (הי׳
ס״ת אות א׳) מזה] וע״ע בפמ״ג (או״ח בכללים כלל א׳) ובסי׳ ראש
יוסף (שבת ע״ה ב׳) שהביא ראי׳ לפי׳ המעיו״ט מגמ׳ (שבת ק״ד ב׳)
ע״ש ובספרי פרי עץ חיים ע״ד הפמ״ג שם האררכתי קצת בזה [ועי׳
בקונקורדאנציא בשרש (הגה ב׳) שלא הביא הפסוק הגה מן המסלה
וזה פלא.

בשרש זוז. עי׳ בספרי שמחת החג (בפתיחה לקונטרס גדיא יאה)
דשם

דשם כתבתי דשם זוז נופל ג"כ על מטבע סתם כמבואר בגמ' (ע"ז נ' א') בצורתא דזוזי לא משתכח ותרצתי שם בזה מה דקשה על המפורשים שכתבו לפרש תרי זוזי שתי מעות כסף דהלא זוזי ודינר א' הוא ושתי מעות כסף הם שליש דינר כמ"ש רש"י (חגיגה ב' א') ויש להביא קצת ראי' לזה מדברי התשבי שכ' כאן דזוז ודינר א' הוא ולעיל (בשורש דינר) כ' דבלע"ז נקראו המעו"ת דינארי"י אמנם בלא"ה דברי המפורשים הנ"ל נכונים לפמ"ש הרמב"ם (פ"א פ"ח מ"ז) דהדינר הוא ו' זוזים וע"ש בפי' הרא"ש שכ' דהדינר הוא ו' מעין כסף ע"ש ועי' בתוסיו"ט (דמאי פ"ב מ"ה) שכ' דמ"ש הרמב"ם שם זוז מכסף היינו מעה ותמהני על התשבי שכ' כלל"א כמרצת דזוז ודינר א' הוא ולא העיר שיש קורין זוז לשתות דינר.

בשרש חם ושלום. לשון זה נמצא במשנה (עדיות פ"ה מ"ו) ובגמ' (ר"ה כ"ב א') ועי' בקונטרס שכחת הלקט (הנדפס בסוף ס' הפלאה שבערכין ח"ב) שהביא דברי התשבי כאן ותמה מה ענין סמיכת ב' מלות האלו יחד.

בשרש יום טוב. עי' בגמ' (תענית ל' ב') לא היו ימים טובים לישראל כט"ו באב כו' יום שהותרו השבטים לבא לבא זה בזה וכתבו התוס' פי' דהיינו יו"ט ולכאורה דבריהם תמוהים וראיתי בס' א"ר (סי' תק"פ סק"י) בשם ס' רצוף אהבה דהתוס' באו לאפוקא דאין הכוונה דעשו יום ט"ו באב יו"ט לאסור בהספד ותענית אלא מה שהותרו השבטים לבא זה בזה היינו יומא טבא לישראל [וע"ש שהקשה לפ"ז עמ"ש המג"א סי' תע"ג דחתן אינו מתענה בט"ו באב וכ' ב' פירושים אחרים ע"ד התוס' שם] ועי' בס' יד דוד (תענית שם) ובס' בני יששכר (במאמרי חודש אב מ"ד סי' ד') שכתבו ג"כ לפרש דברי התוס' הנ"ל דבאו לאפוקא דט"ו באב לא הוי כשאר יו"ט ול"א לפ"ז עמ"ש המג"א (סי' ת"ל סק"א) והפמ"ג (או"ח סי' קפ"ח א"א סק"י) דאין לומר בחוה"מ הרחמן הוא ינחילנו ליום שכולו טוב משום דחוה"מ אינו נקרא יו"ט ול"ע דהלא עכ"פ הוא נקרא יומא טבא וכמ"ש התשבי כאן מגמ' (שבת ק"ח ב') עבידנא יומא טבא לרבנן וכה"ג בגמ' (קידושין ל"א א') ועי' בגמ' (שבת כ"א ב') בימי חנוכה שקבעום ועשאום ימים טובים וכן נאמר (במגלת אסתר) לעשות את ימי הפורים שמחה ומשתה ויו"ט. ועי' ט"ז (או"ח סי' תרס"ח סק"א) שכ' ג"כ דחוה"מ לא נקרא יו"ט ובס' קהלת יעקב ממהרי"ט"א (חלק

ל"ח

ל״ח סי׳ רס״ז) התפלא עליו מגמ׳ (סוכה ל״ח א׳) ולא זכר של מדברי המג״א הנ״ל [ועי׳ בפמ״ג שם בשם הא״ר שכי׳ לתרץ מה שהקשה הט״ז מגמ׳ סוכה הנ״ל] ולי״ע.

בשרש כי. עי׳ פמ״ג (יו״ד סי׳ מ׳ מ״ז סק״ד) דמלת „כי״ בדחז״ל משמשית בלשון אף ודוקא בקרא איכו משמש רק בד׳ לשונות ולי״ע דהלא גם בקרא מליכו מלת „כי״ שהוא מתפרשית בלשון אף כמו (ברא׳שית מ״ח) כי מכשה הבכור פי׳ הראב״ע שם אע״פ שמנשה הבכור וכן (שמות ל״ד) כי עם קשה עורף הוא, וכן (תהלים כ״ה) וסלחת לעוני כי רב הוא, ובספרי פרי עץ חיים שם האריכתי בזה.

בשרש כל. עי׳ תשבי שכי׳ דמלת „כל״ לא תתפרש בלשון מאומה רק במקום שסמך מלת לא או אין ולי״ע ע״ז מגמ׳ (בכורות ג׳ א׳) דר״י דרש קדש לי כל בכור בבכ״י אפי׳ כל דהו ופרש״י שם כמו לשפחתך אין כל בבית ועי׳ בגמ׳ (סוכה ה׳ א׳) לא מיכה ולא מקלתה מי זוטר דכתיב תועבת ה׳ כל גבה לב ובמק״א האריכתי בזה ועי׳ בספרי „שמחת החג״ (בשל״ה אות י״ג) מ״ש מזה.

בשרש מגלן. מ״ש התשבי בשם הגמ׳ (חולין קל״ט) מכלן להמן מה״ת אין כן הנוסחא לפנינו רק „המן מה״ת מכין״ [ועי׳ בתשבי לעיל שורש מכין] ומ״ש כ״ת בהערה כאן דבש׳ י״מ כי לפעמים כנלא לשון מכלן ואינו מן המקרא רק ממשנה כמו (בחולין ל״א ב׳) וכ״ת ילא לחשמ״ו הנס כי פשפוש ולא מלא זה כעלם ממנו דכן מפורש לפנינו בגמ׳ שם אלא חולין דלא בעי כוונה מיהא מכלן כו׳ ע״ש.

בשרש שמבטיון. עמ״ש בספרי עונג חיים לשבת (בלל״ת אות מ״ג) להשות על קדקוד המכחישים במליאת הכשר הזה.

בשרש סנדק. עי׳ בהפלאה שבערכין (ח״ב אות סנדיקוס) מ״ש ע״ד התשבי כאן.

בשרש ספר. מ״ש התשבי שאין הפרש בין אמרם מד״ס או מדרבנן תמהני למה לא העיר דאין כן דעת הרמב״ם וכמ״ש הה״מ והכ״מ (ריש הי׳ אישות) דהרמב״ם קורא ד״ס גם לדבר שהוא דאורייתא אלא שנלמד בא׳ מי״ג מדות ועי׳ בפמ״ג (בהקדמה לה׳ טריפות) ובספרי פרי עץ חיים שם האריכתי הרבה בזה.

בשרש עבר. עי׳ בגמ׳ (שבת ל״ג א׳) כל הממרק עלמו לעבירה כו׳ כי המהרש״א שם בח״א דעבירה סתם דקאמר בכ״מ הוא עריות ע״ש וכ״מ בגמ׳ (סוטה ג׳ א׳) בהא דאמר אין אדם עובר עבירה

עבירה א"א נכנם בו רוח שטות ועי' פרש"י שם ד"ה אדם עובר.
בשרש עם הארץ. עי' פמ"ג (או"ח באגרת שני) שכ' ג"כ לפרש ע"ה עובד אדמה וכולם לא זכרו דברי האור זרוע
(באלפא ביתא שבראש הספר אות א') שכ' לפרש עם הארץ כלומר
חשוך שבארץ כדכתיב והנה כהה הנגע תרגומו והא עמיא מכתשא ועי'
בערוך (ערך עם).
בשרש ערב. מ"ש בהערה בשם ס"א לפרש הגמ' (יומא כ"ח א')
קיים אברהם אפי' עירוב תבשילין ר"ל שלא ערב בב"א
למלאכים לא נהירא לי *) דהרי מבואר (סוט"ע תהלים א') שקיים אברהם
אפי' ערובי' תבשילין ועירובי' חצרות, וכן מבואר במדרש רבה (פ'
תולדות פס"ד) אפי' הלכות ערובי חצרות הי' אברהם יודע כו' שקיים
אפי' מלוה קלה שבע"פ ע"ש ועי' בספרי עונג חיים לשבת (בלל"ע אות
י") למה פרטו חז"ל מלות עירוב דוקא ע"ש.
בשרש קרבץ. מ"ש התשבי להשיג על האומרים דמלת קרוב"ץ ירמז
בר"ת קול רנה וישועה באהלי לדיקים עי' ש"ע או"ח
(סי' קי"ב) בהג"ה שהביא זה ועי' בפמ"ג או"ח (באגרת שני) שהביא
דברי התשבי כאן ולא העיר מהג"ה הנ"ל [וח"א העירכי ע"ז].
בשרש ראה. מ"ש התשבי דאין לשאול למה נקראת ריאה תמיהני
מדוע לא העיר מגמ' (חולין מ"ט א') למה נקרא ריאה
שמאירת עינים ועי' פרישה (יו"ד סי' ל"ה) שכ' שנקראת ריאה משום
שמעיינים בה ותמה עליו הפמ"ג (שם במ"ז סק"א) שלא הביא דברי
הגמ' הנ"ל ועוד כאלו בקולמוסי איזה הערות ע"ד התשבי [ועי' בפמ"ג
(או"ח באגרת שני) ומשם תדרש הרבה הערות והארות עליו] והזמן
לא יתכני להאריך יותר. דברי הכותב מתוך טרדות רבות.

חיים געלערנטער

אבד"ק קוטב והגליל.

*) דבר זה הוא מבעלי התוס' בפיי' החומש פ' וירא. ועיין חת"ם יו"ד סי' ע"ג: מהאברך החריף **נפתלי יעקב הכהן** נ"י כעת מושבו בקירליבאבא.

ב״ה

במה נכרין דברר למרי דיני ה״ה האברך המופלא החריף מופלג בתורה ויראה מו״ה **אליעזר** נ״י בק׳ **מאלדי באנילא** במדינת בוקאווינא, הוא הביא לנו את ספר התשבי המפורסם מכבר למהר״א הבחור, ורבינו הפמ״ג השבח השביח את הספר הנזכר וכתב עליו כי התשבי נאמן יותר מק׳ עדים בהקדמתו לפמ״ג או״ח וכן באגרותיו התעלם מאוד בדבריו ויען כי כבר עברו הרבה שנים אשר לא נדפס הי׳ יקר במציאות והאברך הנ״ל התאמץ לחדש הדר זיוו בהביאו מחדש לדפוס ושת עליו נוספות בכמה הערות נכבדות וכן התעורר על ידו בני הרב הגדול החריף ובקי אבד״ק הנ״ל לעיין בספר הנ״ל ואגב אורחא העיר בכמה ענינים הנוגעים לספר הנ״ל אמינא לפעלא טבא יאשר חילא לאורייתא ויזכה להיות ממצדיקי הרבים ומצוה גדולה להחזיק בידו לבל יהי׳ שלוחי מצוה ניזוקין ונוצר תאנה יאכל פרי׳.

וע״ז באעה״ח ב׳ כ״ב למטמוני״ם עת״ר לפ״ק **פראבוזנא.**

הק׳ אברהם יעקב הלוי הורוויץ
אבד״ק הנ״ל.

וברוך העברה ראיתי בשרש אבק במש״כ המחבר נר האבוקה פי׳ שקושרים שתים או שלש יחד ע״כ נקרא אבוקה מלשון ויאבק שהוא לשון קשירה ועיין הה״מ פכ״ע משבת הכ״ו פי׳ דאבוקה מלשון חבוקה שיש בה עלים הרבה כנראה דא׳ מתחלף בח׳ שהן מאותיות אחה״ע והי׳ מלשון חבוק, ולכאורה לפי פי׳ התשבי דאבוקה לשון קשירה הי׳ צריך להיות דוקא קלועים ביחד משא״כ לפי הה״מ די שדבוקים יחד אפי׳ באין קלועים כמ״ש בדברי חמודות על הרא״ש פ״ק דחולין סי׳ ס״א אך באמת מכל הפוסקים משמע דצ״ל קלועין עיין תבו״ש סי׳ י״א סק״א אך באמת אפי׳ לפירוש התשבי הוא ג״כ מלשון חבוק והא דויאבק שפי׳ רש״י מלשון ויתקשר הוא ג״כ מחמת דא׳ מתחלף בחית והוא מלשון חבוק כמ״ש רש״י אח״כ שחובקו וכ״כ בס׳ באר רחובות. עכ״פ תמוהין דברי העט״ז סי׳ תרע״ב שכ׳ דנר שעוה חשוב אבוקה וכן נר חלב ע״ש בשם מהר״ל מפראג וכפי שמתבאר

דשורש

דשורש אבוקה מלשון חבוק ע״כ דצריך שני נרות דבוקים עכ״פ וראיתי בדע״ת סי׳ ק״מ הביא שבס׳ ת״ם כתב שלא נמצא לו חבר, שוב ראיתי דברי הפמ״ג באגרת ע״ד התשבי אלו ע״ש שהעיר קצת.

בשרש מין. מה שהביא התשבי בשם הרמב״ם שמין נופל על צדוקי וביתוסי אתפלא שפירוש המשנה בחולין פ״א מ״ב מבואר להיפך שהמינים הם המכזבים בדברי הנביאים וחלקו על הדת ע״ש באורך ואח״כ בתנאי הג׳ כתב בצדוקי וביתוסי שהם שקורין אנשי דורינו מינים בשם מוחלט ואינם מינים על האמת, ועיין ברמב״ם פ״ג מתשובה הלכה ז׳ ולח״מ שם ומ״ש שנקראו כן על שם הרשע שנמשכו אחריו כ״כ המוסף לערוך בערך אפיקורוס לענין אפיקורוס ובסידור מהריעב״ץ בברכת ולמלשינים הביא שני דיעות בזה.

מ״ש מע״כ בהערה בשרש ביצים בטעם דקורין בעים ועיין מג״א סי׳ קכ״ו ושע״ת שם ובעיקר דבריו קדמו בס׳ תפארת ישראל למועד.

מ״ש מע״כ בשם מע״ע יעיין בסידור שעה״ם לזקני השלה״ק בפסוק בחורים וגם בתולות שתירץ קושיות התוס׳.

מ״ש מע״כ בשם כללי התלמוד לכה״ג דאמלע אינו נקודות האמלע כבר האריך בזה בשו״ת מהרי״ט בשניות סי׳ א׳ והגאון מבערזאן בס׳ דע״ת סי׳ ל״ט שקי״ח הביא מכמ״ק ולענין תוך כבר כתב ג״כ מהרי״ט שם דאינו אמלע ועיין בגליון הש״ס ירושלמי תרומות פ״ג ה״ג הנ״ל.

הערות מהמו״ל

בשרש מין. עיין בפיה״מ להרמב״ם סנהדרין סוף פרק ד׳ שכתב ז״ל ומינין הם היוצאים מכלל דת כל אומה ואומה, וכבר בארנו במה שהקדמנו שזה השם אינו נופל (אלא) על צדוקים וביתוסים בלבד, יהי׳ איך שיהי׳ עכ״פ אין אני רואה שום היפך בדברי הרמב״ם ז״ל כי מין הוא היוצא מכלל הדת, ולצדוקים וביתוסים לא יצאו עוד מכלל הדת לגמרי, אבל כבר נהגו לקראם בשם מין מוחלט מפני שהוא קשם להוציא מן הדת וזה ברור.

בשרש ביצים. הן אמת שראית הטעם בתפארת ישראל, ונעלם מאתי בעת כתבי, אנה ראיתי והכרחתי לתקן אח״כ הדבר ועכשו כבר נתקן.

בשרש מט״ט. עיין בזוהר הקדוש דף קל״א פ׳ תרומה שומר דא מט״ט ודף קס״ד עיי״ש. ועיין בערוך ערך מטטר. ועיין בהגהות הראב״ד דפה בארילא שליט״א ודו״ק.

בעז"ה ג"ל בעומר לשנה טובה ולברכה לפ"ק מאלד באניללא.

מה נאוו "רגלי מבשר" אשר עתה יד"נ החריף, מופלא ומופלג, מושלם במעלות ומדות, הותיק כש"ת מו"ה **אליעזר הערשטיג** נ"י מפה, אם כי מוקף בחבלי טרדין שומר משמרתו באמונה, למלוא ערך לנפשו וב"ב, קובע עתים לתורה [מלשון קבען פלניא] חכמתו עמדה לו לעטר את התשבי הידוע ע"פ חבל להר"א הבחור ז"ל אשר חכמתו בחוץ תרונה, עתה רגלים לדבריו, העיר הארות יקרות ונכבדות, ישרות ונכוחות, תיקן הרבה מאלה מקומות אשר עליהם רמז בעל התשבי ולא ציין אי' מקום כבודם ונעלם מעיני המגי' מדפוסים הקודמים, הגי' את התשבי ונקה השגיאות אשר עצמו מספר, וממש פנים חדשות באו לכאן, ומדה טובה מרובה עתה ידי"נ המו"ל החריף הנ"ל, מהשבת העודף על ההוצאה מוקדש עבור אחותיו היתומות מאב ואם, ע"כ בדין הוא שיטול שכרו ליקח הספר הזה בכסף מלא למען המצוה הרבה, ולמען כבוד הרב המו"ל הנעלה, ולעשות רצונו חפצתי להעיר *) באיזה מקומן מדי עוברי בדברי התשבי עם ההערות אשר עיטרו ידידי הרב המו"ל, וה' יהי' בעזרו לישב על מי מנוחות בהשקט ובטח כנפשו וכנפש ידידו דו"ש באהבה.

מרדכי ארי' הלוי הורוויץ

אבד"ק הנ"ל.

---

*) ועצור במילין מי יוכל להביע את תודתי מקירות לב לכבוד ידידי הרב המאה"ג למשמרת התורה והיראה, בכש"ק, ערוגת הבושם, וכו' וכו' שליט"א אשר עמד לימיני לסעדי ולתמוך בידי, ובכמה הערות טובות, ובפרט במראה מקומות נמטי לי' אפריון אשר נתעוררתי על ידו, והמקום יהי' בעזרו יכון בחסד כסאו יהי כזית הודו תרב שלוותו, וישגא אחריתו, כאות נפשו. וכנפש

אליעזר ועירא המברכו.

אות א

בשרש אבֶן. עיין חסד לאברהם על השמנה פרקים לאבי משפחתינו הגאון הקדוש מו"ה אברהם זללה"ה אבי השלה"ק בהקדמת ר"ם אבן תיבון הכ' שאבן הוא מלה עבריית לשון חשיבות כמו ומשם רועה אבן ישראל (בראשית מ"ט) וכבר העירו על הגליון מדברי התשבי הזה.

בשרש אגד. מה שמביא הרב המו"ל כ"י דברי מהריעב"ץ שהגדה בה הוא סיפורי מעשיות ל"ע מש"ס חגיגה י"ד וכן בש"ס סנהדרין ל"ח מה לך אצל הגדה בש"א ועוד כ"פ בש"ס.

בשרש אויר. מ"ש הרב המו"ל מבבל בורסיף עשו"ת ח"ס לקוטי שו"ת סי' מ"א.

בשרש אחריות. עיין בהרע"ב ובתפא"י פ"ק דקדושין שהוא לשון אחרית שאין כלין לעולם.

בשרש אי. והאומרים אֵי בלירי טועין עיין עט"ז או"ח סי' ו' ובשע"ת שם ס"ק ב' שמאריך ומביא ראיות המחבר ולא העיר שקדמו המחבר ז"ל ועיין פרמ"ג אשל ס"ק ב' שם.

בשרש אלו. בדברי רז"ל מה כשתכו בשבת כ"ה.

בשרש אלתר. עיין לקמן בשרש יד מ"ש בזה בע"ה.

בשרש אנדרוגינום. והוא מלה יונית עיין מת"כ בב"ר פ"ח שכ' אהא דרש התם שנתנה תורה בלה"ק והעולם נברא בלה"ק שמעת מינך אומר גיני גיניא אנתרופי אנתרופיא כו' וכ' המת"כ גיני

הערות מהמו"ל

בשרש אחריות. רבב הערותי מרש"י יחזקאל כ"ג שהוא מדברי התרגום שם וכפי הנראה מלשון רש"י קדושין כ"ו ושם ז' בד"ה שיש להם אחריות אפשר דרלה ג"כ לפרש דאחריות מלשון אחרית וכדברי התא"י, אבל בהערוך הביא מלת אין אנו אחראין ורמאין דמאי ט"ו ג"כ בשרש אחריות ולפי דבריו הי' נראה לי לפרש דפירוש אחריות בנו דבר אחר פירוש אם לא יוכל המלוה ליקח מעותיו יקח דבר אחר תחתיהם והיינו קרקעות שקיימים ועומדים, וכן אין אנו אחראין לרמאין אין אנו צריכין להיות אחריו ולשומרם ודו"ק.

בשרש אנדרוגינום. הפלפול בזה אך למותר, ובכדי נקבו כל האחרונים השקלא וטריא בדבר זה, דנראה ברור כמה פעמים

גיטי אנתרופי כולם אינם בלשונות מחולפים ואין נופל על לשון לומר גיטיא [ר"ל על נקיבה] ולפי דברי המחבר שגיטום נקיבה א"כ מל"מר לשון נופל על לשון וגם מ"ש שאנתרופי וגיטי לשון זכר בלשונות מחולפים לא ידע כי מלשון א' מולאם ואנתרופי זכר וגיטי נקיבה ועיין בערוך ערך אנתרופי שכ' אדברי המדרש הנ"ל לנקבה אין קורין אנתרופי לזכר אין קורין גיניקא כראה שמפרש דברי המדרש שמעתי אומרים מימך גיטי גבאי רק לנקבה קורין גינאי אבל לזכר לא. אנתרופי אנתרופיא אין קורין לנקבה אנתרפיא רק לזכר אנתרופי ולפי"ז א"ש שהם מלשון א' ואין לשון נופל על לשון וסמת"כ במ"כ לא ירד בזה לכוונת הערוך ולא ידע דברי המחבר ז"ל, ודו"ק ועיין להגריענב"ץ במגדול עוז פ"ג ד"ה ולכן שמביא זה המדרש וגרס שמעתי מימך כו' אנדרו אנתרופי.

ואיידי דאתי מלת אנדרוגינוס לידי איתא בי' מלתא הנה בבאה"ט סי' תקפ"ט באו"ח מביא להקשות אדברי המג"א שרל"ל בשם הרי"ף שאנדרוגינוס חודש זכר וחודש נקיבה דא"כ ל"ל קרא למעוטי אנדרוגינוס דאין מלתו ד"ם אם הוא בחודש שנולד בו נקיבה פשיטא ואם זכר הוא קשה כמי איך ידעיי שבחודש הבא יהיי נקיבה ועיין שבת דף קל"ה, ורא"תי בהגהות בני יששכר על מסכיות בשבת פ"ע מ"ג שתירץ די"ל חדשי העיבור ג"כ מתחלפים מחודש לחודש כו' ומיירי שנולד סוף חודש ע' דקי"ל יולדת למקוטעים ונולד נקיבה לאחר איזה ימים נגמר אותו חודש ונתהפך לזכר ואילטריך קרא ליום. ח' דאינו דוחה שבת עכ"ל ולא אבין דבריו במכ"ת דהלא בש"ס ב"ב דף קכ"ו אמרי' אמר ר' אמי טומטם שנקרע ונמצא זכר כו' רב שיזבי אומר אף אינו נימול לח' דאמר קרא אשה כי תזריע וילדה זכר וביום השמיני ימול עד שיהא זכר משעת לידה ופי' רשב"ם שאינו נימול לח' לדחות

הגהות מהמו"ל

פעמים בש"ס היפך דברי הרי"ף שמביא המ"א. וכבר הרגיש המהר"ש בעצמו שדוחק לומר דפעמים גוזר אחד על חבירו וכבר העירותי מדברי ר' שיזבי ב"ב קכ"ז דקשה דידיי אדידיי ושבת קל"ו ב' משמע דרב שיזבי משמיי דר"ח פוסק כרבי יהודא דנימול אנדרוגינוס בזמנו ועיין ברא"ש שם, ואעפ"כ לא לכל מילי עשאו ר"י זכ"ר ע' שם כל הסוגיא ומוכח כמי שלא כדברי המ"א בשם הרי"ף.

לדחות שבת ועיין בב"י סי' רס"ו שהרי"ף פוסק כר' שיזבי ועוד קדמונים ולדברי השבי ישכבר הכ"ל הלא גם אנדרוגינוס דמעטי' קרא דאיכו ד"ם לא הי' זכר בשעת לידה וניימעט מקרא דוילדה שיהא זכר משעת לידה וערלתו ל"ל למעט בש"ם שבת שם ועיין תוס' שבת שם ד"ה ולא ספק. וביותר יקשה להרי"ף שפסק דאנדרוגינוס מילתו ד"ם כר' במשנה שבת קל"ד כמבואר בטור סי' רס"ו דהוי זכר ודאי וקשה הלא איהו פסק כר' שיזבי ובעי' שיהא זכר משעת לידה ע"כ דברי השב"י הכ"ל תמוהים לענ"ד. וככלאה רב שיזבי גופי' יסבור כר' מדמפורש בדברי ר"י בש"ם שם קל"ו וא"כ יהיו דבריו סתראי ועיין שו"ת כו"ב מס"ת סי' קכ"ג ביו"ד ועיין הגהות ח"ם בא"ח שם שמפרש דברי המג"א באופן אחר כי דבר ברור דאנדרוגינוס הוא שיש לו זכרות ונקבות ועיין מחה"ם ותפא"י למשניות שבת פי"ט.

בשרש אסתנס. מביא המחבר ז"ל מירושלמי רבינו הקדוש אסתנים הוי ולפלא למה לא הביא ממשנה ברכות נ"ז ע"ב.

לא אני ככל אדם אסתנים אני וכן ביומא ל"א במשנה זקן או אסתנים ולכאורה ל"ע לי לפי הירושלמי שרבי אסתנים הוי מש"ם שבת דף מ' ע"ב ש"מ המבשל בחמי טבריי' בשבת חייב דהא מעשה דרבי לאחר גזירה הוי וקשה דילמא לעולם הי' בחמי אור ואעפ"כ הי' שרי לרבי לרחוץ אף דהוי אחר גזירה כיון דהוי אסתנים א"כ הוי כחולה כמבואר בדברי הרמב"ם פ"ב מעבודת יה"כ הי' כהן גדול זקן או חולה ובמשנה איתא זקן או אסתנים הרי דאסתנים הוי כחולה א"כ אפשר בחולה לא גזרו ועיין פנ"י בברכות נ"ז ד"ה אניכות שהאריך בזה דבמקום צערא אף בשבת לא גזרו בי' דבכן בחולה שאב"ם [וע"ש בדבריו שכ"ע מדברי הרמב"ם ה' עבויה"כ שהבאתי].

איברא די"ל עפי"ז ליישב דברי רש"י שם שכתב בד"ה לאחר גזירה שגזרו על הזיעה ולא קאמר שגזרו על הרחיצה בחמין לאחי כ"מ לזיעה, אך עפי' מ"ש י"ל שרש"י כיון ליישב מה שהקשיתי ע"כ מפרש דעובדא דרבי הי' בנכנס להזיע ג"כ וסובר דזיעה בחמי טבריי' שרי אף לאחר הגזירה ובזה ליכא למימר דילמא בחמי האור ולאיסתנים שרי דמקום לערא לא גזרו דבזיעה א"ל כ"כ לאיסתנים ולא הוי לערא כ"כ מסא"כ רחילה וא"כ ע"כ נכנס למרחץ של חמי טבריי' ובודאי בחמי טבריי' איירי הך עובדא דאמר לי' טול בכלי שני ויסבור רש"י כהר"ן והרמב"ן דזיעה בחמי טבריי' שרי כמבואר בש"ע סי' שכ"ו לא כמ"ש

הפנ״י שם ע״ש, אך לשונו של רש״י בסוגיי׳ לעיל לא משמע כן וי״ל: עכ״פ דברי הפנ״י שם ל״ע שפי׳ דברי הש״ס ליישב קושיות הרשב״א והרז״ה מפי׳ תפילת השחר דלאחר גזירה היינו גזירת חמין וקשה כאשר כתבתי למעלה ויש להעיר עפ״ז אדברי הקש״ע סי׳ פ״ו בהג״ה שם שכ׳ אבל חולה שאב״ם מותר בכל ענין לרחוץ לרפואה ולפי מה שהבאתי יש לעיין בזה טובא דלכאורה כהא מסוגיא דשבת הנ״ל להיפך ואולי יש לחלק בין אסתנים שהולך כבריא ובין שאר חולי שאב״ם ועיין סי׳ שכ״ח סעיף א׳ וסי״ז וכ״כ אאמו״ר הרב הגאון שליט״א, ועיין לל״ח ברכות דף כ״ו ועיין רבינו יונה בברכות שכ׳ בשם הר״ח אהא דאיסתנים אני משום דהוי ל׳ סכנה ויש להאריך בזה ואכ״מ.

בשרש אפיקומן. ותמי׳ אני עיין תפארת ישראל למשניות פסחים שם שכ׳ דביונית נקרא עפי פאגאן קינוח סעודה וכתב כשקבלוהו חז״ל מלה יונית לתוך לשונינו הקדושה הכרוחה להתיהד תחילה לכן שבשו המלה לפרשה דרך לשונינו הקדושה כו׳ וכמו כן מלת אפיקומן קראוהו לעפי פאגאן כדי שיהי׳ נאה לנטרוקין אפיק מן כת״ד ועיין מוסף הערוך ערך בית פגו ועיין תפא״י כתובות פ״ב במלת היכומא ומיושב תמיהת המחבר ועיין תפארת ישראל מנחות פ״ז שכ׳ בנו לפרש בית פגו דפאגיין נקרא אכילה בלשון יון ולפיכך נקרא חומת בית פאגו שלפנים מאנו אוכלים קדשים ולא ידע שקדמו המוסף בערוך הנ״ל.

בשרש אשמאי. ויש מפרשים שהוא לשון אשם עיין בב״ר פ״י זקננו כתיב זקני אשמה היינו סבא דבהתה הרי מפורש שהוא לשון אשם ועיין ש״ס סנהדרין ק״ב ודילמא סבי דבהתא לפי׳ רש״י זקנים שפלים שהי׳ רשעים וכן בקידושין פי׳ אשמאי אדם רשע והוא עפ״י המדרש הנ״ל וא״ש ודו״ק ועיין בתו״כ קדושים פ״ז, יכול מפני אשמאי כמי כנאה בפירוש רש״י ומ״ש הרב המו״ל שלפי׳ ר״ת הוא אחד עם פתחי שמאי בעירובין כן מבואר בתוס׳ ובר״ן בקדושין ודחה ג״כ פי׳ רש״י וכפי מ״ש מקור דברי רש״י מהב״ר הנ״ל ועיין בפנ״י שם שמיישב שיטת רש״י מקושיות התוס׳.

בשרש אשכנז. עיין יוסיפון בן גוריון פרק ראשון שאלופה הם אלמניה לא כהמחבר ז״ל.

אות ב

אות ב

בשרש בהק, בכאן ל"ע לי בש"ס נדה י"ט ע"א אמרי' נגע טהור מי איכא כו' היינו בהק הרי דבהק לא נקרא נגע וערש"י שם ול"ע הלא משנה שלמה שהיא בבכורות מה ובעלי נגעים טהורים ופירשו המפורשים דהיינו בוהק או כלו הפך לבן הרי דבוהק נקרא נגע טהור אם לא דניחא לשון תורה לחוד ולשון חכמים לחוד כבש"ס חולין דף קל"ז ע"ב לשון תורה לעצמה לשון חכמים לעצמה ואליבו הרבה כ"ב ובש"ס נדה אמר דבתורה לא נקרא נגע טהור רק בוהק איקרי.

ובאשר הלעתי זאת לפני א"א מו"ר הגאון שליט"א השיב לי כזאת במה שהעיר אהוני בני אש"ס נדה י"ט ע"א דאמרי' נגעים טהורים מי איכא וכ"ת כלו הפך לבן הסוא בוהק מקרי והעיר ממשנה בכורות מה בעלי נגעים טהורים הרי דבוהק נקרא נגע טהור בלשון חז"ל וכתב דלשון תורה לחוד ולשון חכמים לחוד, והנה בש"ס שבת קל"ב ע"ב דאמרי' נגעים טהורים חייב משום קולץ בהרתו הרי דנגע טהור ג"כ בכלל האמר בנגע לרעת דהוא אזהרה לקולץ בהרתו א"כ מוכח דבלשון תורה ג"כ נגע טהור בכלל נגע אך לק"מ דשם מרבינן מיותרא דקרא בספרי כמ"ש רש"י דמכל אשר יורו מרבינן עד שלא נזקק לטומאה וה"ה לאחר הפטור כמ"ש המל"מ פ"י מטומאת לרעת ה"א וראיתי להגאון מו"ה בצלאל ר"ב בהגהותיו לשבת הרגיש בהערה זו וכתב דלשון חכמים לחוד ובמש"כ הרי התם אקרא קאי גם תירולו השני דבלשון נגע לרעת גם טהורים בכלל איכו מובן כלל והדבר פשוט כמ"ש, אך בעיקר ההערה למה נקט הש"ס נגעים טהורים פשיטא דלק"מ דכונת הש"ס נדה רק דלא קרי נגע טהור בלשון נגע סתמא רק בהק אבל נגע טהור אה"נ דמקרי, ולפמ"ש בש"ס נדה דפרחה בכלו ג"כ בהק מקרי יש ליישב מה שנתקשה המל"מ שם על רש"י בשבת שפי' נגעים טהורים כגון בוהק ופרחה בכלו דמנ"ל דגם בוהק בכלל דבספרי לא מרבינן רק פרחה בכלו לאחר הפטור וכמ"ש תוס' בשבועות ד' ע"א דלק במראות נגעים חייב משום קולץ ולפי המבואר בש"ס נדה דפרחה בכולו בהק מקרי א"כ הדברים פשוטים דבוהק נמי חייב בקולץ ולענין קושיות תוס' שבועות שם כבר תי' בס' מנ"ח מלוה תקפ"ה דלמסקנא בשבועות שם דמראות נגעים לענין קרבן מתניא ולא לענין קולץ י"ל דאפי' בבהק חייב בקולץ ולכן בש"ס

בכורות

בכורות מה פרש"י נגעים טהורים קשקשת דאי מנגעים טמאים לא אצטריך כו' אף שי"ל דמיירי בנגעים טמאים קודם שנזקק לכהן דאינו חייב משום ביאה בעזרה ע"כ דס"ל לרש"י בפשיטות דכל זמן שלא נזקק לכהן לטמאו כיון שעדיין טהור הרי הוא כמו בהק וכיון דהוי מום א"כ גם בהק הוי מום כמבואר בש"ס נדה דנגע טהור אף שהוא ממראות נגעים בהק מקרי וכעין זה במנ"ח שם אך לא הרגיש מש"ס נדה י"ע עכ"ל אאמו"ר הרב שליט"א. ומ"ש אאמו"ר הרה"ג שליט"א מש"ס שבת כן עוררני ידי"נ הרב המו"ל ולענ"ד משם לק"מ דיש לומר שבכלל השמר בנגע לרעת נכלל גם טהורים אבל לכתוב נגע רק אטהורים לא מצינו וז"כ הש"ס נדה דהוי לי לכתוב בין נגע לבהק כיון שנגע טהור לחוד משמע ודוק.

בשרש בעל. ויש הפרש בין בעילה לביאה וכו' עיין באגרת שכ' להפמ"ג שהקשה אהמחבר מש"ס כריתות ומש"ס יבמות כי ע"ב גזירה ביאה ראשונה אטו ביאה שני' ומתרץ שדרך אשות ובלא עבירה לא נקרא רק ביאה ראשונה ולא תתרבה לומר ביאות רק בעבירה תתרבה, ולע"ג לענ"ד מש"ס נדה ע"ז ע"ב אמר להם ב"ש לדבריכם ליחוש שמא תראה טיפת דם כחרדל בביאה ראשונה ותחפנה ב"ה בביאה שני' הרי דאף דרך אשות ובהיתר אמרי' ביאה אאחר ביאות ע"ש דגם ביאה ראשונה אין הכונה על הראשונה רק ראשון לאותה לילה ע"ש ועיין ש"ס קידושין כ"א ע"ב ול"ע. ואאמו"ר הרב הגאון שליט"א ליין על דברי האגרת וקל"ע מש"ס יומא ע"ז ע"ב שעונה מביאות אסורות והרי ביאת שכם בדינה הי' בהיתר רק שנתחייב על שגזל אותה בחזקה כמ"ש הרמב"ם פ"ט ממלכים אבל אח"כ כשנתאוית לביאות אסורות הרי הוא בהיתר וקרי לה ביאה וי"ל עכ"ל אאמו"ר הגאון שליט"א אמנם עיין בב"ר פרשה פ' לא בקשת להנשאה דרך התר הרי נישאת דרך איסור ותלא דינה: ובדרך אגב אעיר ברמב"ן עה"ת וישלח על וישכב אותה ויענה כי כל ביאה באונס תקרא עינוי וקשה א"כ למה לא משני הש"ס ביומא הנ"ל הכי ול"ע לענ"ד.

בשרש בת. ואינו יודע מאין נגזר אולי יש לומר שהוא לשון מדה כמו אלפים בת יכול ופי' בת אחת במדה אחת, ועיין אות שאח"ז.

בשרש בת קול. ואומרים שאין קול ממש אלא בת של קול והוא כדברי התוס' סנהדרין שמביא הרב המו"ל שהוא

קול הברה ששומעין, ועיין בב״ר פכ״ע בסופו כשאדם קורא לחבירו יש לקולו בת קול ופי׳ שמת״כ קול הברה מבואר כדברי התוס׳ עכין בת קול, ובשם ס׳ הכלאון ראיתי מובא שפי׳ בת קול מדתו של קול כמו אלפים בת יכול משום שכא׳ קול ה׳ לכן לפי המדה שיכול האוזן לקבל לריך ללמלם הקול ע״כ אך מה יענה לדברי התרגום ומדרש שאמרו ברת קלא וכן העיר הרב המו״ל. ועיין שו״ת הרי״ף סי׳ א׳ מ״ש למה נקרא בת קול ואינו לפני כעת וע״ש שהעיר למה אמרי׳ אם למקרא ולא אב וכן בנין אב ולא בנין אם ועיין שלה״ק בכללי י״ג מדות כלל בנין אב ובהג״ה שם.

אות ג

בשרש גאון. שהם ששים מסכתות, עיין בהקדמת הגאון המובהק הר׳ יהעי׳ ברלין לספרו שאילת שלום על השאילתות שהעיר אדברי המחבר שמספר של המסכתות ששים ושלש והסמ״ג כתן סימן ולבך יהי׳ גם בה ואפי׳ להרמב״ם בהקדמתו לסדר זרעים דקחשיב תלתי בבי בחדא מס׳ ע״כ ס״א הוי ומביא בשם סידור רע״ג שכי ג״כ בשני מקומות ששים- מס׳ יש ע״ש ואכני מלאתי בתו״ז תקונא תליסר שכי וז״ל גן הוא כליל תלת ושתין סדרא דאורייתא וז׳ יומין דקוכות הא שתין לקבל שתין מס׳ וכן בהקדמה תו״ז כ״ש מאן דזכה למס׳ חד או לשתין דאתמר בהן ששים המה מלכות, שוב העירני שהגאון חיד״א העיר אשאילות שלום הנ״ל ותי׳ דמע״ש ומעשרות חדא מסכת הוי עיין שם הגדולים ערך ר׳ אחא משבחא.

בשרש גזרה. עיין שלה״ק בכללי י״ג מדות כלל גז״ש.

בשרש גדל. מ״ש המחבר שלא נקרא גדל רק האלבע הגדול של יד יש לעיין הלא משנה שלמה בש״ם נדה כ״ז ע״ב ועל ראש גדלה טמאה וברגל מיירי וכן בש״ס בכורות מה במשנה פיקה יראה מגדלו אשר לכאורה כגד דברי המחבר במ״כ.

בשרש גוי. עיין תוי״ט נגעים פ״ו דנקרא ראש הגוי׳ ולא גוי׳ דלא כדברי הכף נחת ע״ש שמאריך בזה אמנם ברש״י סוכה כ״ב ע״ב ד״ה אבר קטן כתב גוי׳ גיד כראה ככף נחת ול״ע שלא הרגיש התוי״ע בזה.

בשרש גזירה הב׳. וכן אמרו גזירה הוא מלפני, שבת ל׳.

גמטריי

בשרש גמטריי. עיין תויו"ט אבות סוף פ"ג שמאריך בזה.

אות ד

בשרש דוגמה. בירושלמי מ"ק פ"ג מהו דוגמה דכותה מובא בתוס' ברכות דף י"ט ע"א.

בשרש דו. בש"ס מלינו כ"פ רק דיו פרלוף פנים בערובין י"ח וכן דף ק"ז מעלין בדיופי ופרש"י שתי פיוה ובסוטה י"ג שבת של דיוזגי וכן הרבה וכולם ביו"ד אך בש"ס ברכות ה' ע"ב כדו בר קיימת וביבמות ק"ח וכ"ד נב למיתב נן דו נכתב בלא יוד.

בשרש דוק. יפה כתב הרב המו"ל שהספקפה הוא ראי' שכלית וכמ"ש הזוהר ויסקף אבימלך בעד החלון חלון דחכמתא ועיין ברכות כ"ט והשקיף בה שתים ושלם שעות ופרש"י חשב לזכור אותה לשון סוכה וכו' אמכס עיין שו"ת ח"ס יו"ד סי' נ' מ"ש אדברי הזוהר הכ"ל שאין מקרא יולא מידי פשוטו ויש כ"מ מזה לדינא ע"ש.

בשרש דכן. כן מלגו בש"ם ר"ה ל"א אין כהנים רשאים לעלות בסנדלהון לדוכן וכן בכ"ד ולאכס ערה ידי"כ המו"ל להביא מהר"ם ורש"י.

בשרש דרדק. עיין ש"ם בכורות דף ס' דאכן קשינן ואינהו דרדקי הרי דלאו דוקא קטנים נקראו דרדקי וכן עיין רש"י כזיר ל"ט ע"ב ד"ה ותו מדלבעי דאף מי שזקנו מגודל נקרא דרדקי וכמ"ש הפלאה שבערכין.

אות ה

בשרש הגה. עיין הקדמת הפמ"ג ליו"ד שהביא פי' המחבר ז"ל בשם מעריך המערכות והביא עוד פירוש א' שמלשון הגה המסילה

הערות מהמו"ל

בשרש דכן, הבאתי גם אכי מש"ם קידושין ע"א עליתי אחר אחי אמי, רק שטרחתי קולמוסי לתרץ תמיהת המחבר איך בא זה השם לברכת כהנים, וקודם הראיתי דבאמת כדברי המחבר כן הוא בתרגום יחזקאל דוכן לוהו, ולפיכך הולרכתי להביא הא דמדות ופירש הר"ם ואח"כ הבאתי שהכהנים הי' ג"כ עומדין על זה האיצטבא שהי' עיקר תשמישה ללוים, ומזה נלקח השם דוכן לנשיאת כפים ג"כ.

שהשילה שפירושו הכרה וכן הגו סיגים מכסף שמסיר הטעות ועיין בכללים שבראש הפמ"ג או"ח מ"ש בזה.

בשרש הבאי. כמלא גומא כו' עיין בשלה"ק כללי הש"ס אות ג' והבן.

בשרש הרי. שמשו במקום הלא עיין אגרת הפמ"ג שהביא לזה משכה דב"ק לא הרי השור כהרי הבור ולייכתי מאן על הגליון עיין ערוך ערך הרי שהרי לשון מזק בלשון יון וא"כ פי' המשכה דב"ק עפ"ז וכן העיד הגאון מהרי"ש כ"; בהגהותיו למשניות שם.

בשרש הרף. בדברי רז"ל בש"ס שבת ל"ד וכ"ד.

בשרש הדיוט. מ"ש הרב המו"ל בשם כללי התלמוד עיין מג"א סי' ל"ב סק"ח מה"י בזה ועיין באשל אברהם שם שאם עושה להחמיר שיש איזה ספק או לורך קצת אין נקרא הדיוט, ול"ע בדברי הכללי תלמוד שהביא.

אות ו

בשרש וושט. מה שנשאל הרב המו"ל למה נקראו הוושט והקנה שמנים עיין רש"י סנהדרין דף ע"ח ע"א ד"ה שהוא פטור וד"ה מחתכי שמנין דיקראו כך משום שעיקר החיות תלוי בהם ע"ש וגם יש לומר עפ"י דברי התו"כ פ' שמיני פי"ב אות ז' ולהבדיל בין הטמא ובין הטהור צריך לומר בין פרה לחמור א"כ למה יאמר ולהבדיל כו' בין שנשחט רובו של קנה לנשחט חליו ע"כ נקראו שמנים שבהם הסימן להבדיל בין הטמא ובין הטהור כמו שנקראו הסמנים להבדיל בין חיי ועוף הטמא לטהור וכעין שכ' המו"ל בשם הגאבד"ק לאפאם שליט"א.

בשרש וותק. בדברי רז"ל מנהג וותיקין במס' סופרים פי"ד וזהו שאמרו מנהג מבטל הלכה מנהג וותיקין, ומ"ש הרב המו"ל בפיוט וותיקי ווסת, היטב אשר ביאר בזה הערוך מהרי"ק המו"ל מאסף תלמודי אוהל מועד ח"ג קונטרס א' במילי דאגדתא עפ"י הירושלמי יומא פ"א הל"א מכירין אנו אותם שהיו יגעים בתורה כו' וכל ווסת טובה היתה בהם ופי' הק"ע וכל ווסת טובה פי' כל

מדה

הערות מהמו"ל

בשרש הרי. עיין תא"י ריש בבא קמא שכתב לא הרי כמו הכה איכנו כמו הריני הנני, כ"ל הכה אני עיי"ש שחילק בין הרי לרא"י.

מלה טובה ויתכן פי' זה גם בוספת אשה הייגו שכן מדתה וז"כ הפייט דותיק הוא חואר על אדם השלם במעלות ומדות וא"כ הפי' כל ותיקי וסת הייגו כל שלימי המדות מלאכי השרת ולדיקים גמורים השלימים בכושר מכללים עכ"ל ודבריו ככוכים, ומ"ש על הערוך עיין בהפלאה שבערכין שם שמביא דברי המחבר ז"ל ותירץ תמיהתו.

בשרש וותר. חילוקו של המחבר ז"ל בין ותרן לשוע איגו מובן לכאורה כאשר העירו עליו בהגהות ובאגרות הפמ"ג מש"ס ב"ק כ' ומגילה כ"ח, אמנם אש"ס ב"ק יעוין במדרש ילמדנו פ' תשא אות כ"ו ובענף וכעץ שם אמנם מש"ס מגילה וכן מליגו כ"פ בדברי חז"ל לשון וויתור אצל הקב"ה וכן מבואר בספרים שותרן עדיף מנדיב וכנראה שאין כונת המחבר שוותרן דוקא לרע רק כונתו שמי שמפזר לאכילה ושתי' נקרא ג"כ וותרן שמוותר מעותיו אבל מי שמפזר ללדקה יותר מדאי נקרא ג"כ וותרן, ושוע רק לטובה ומיושב הכל על נכון.

אות ז

בשרש זוג. מה שהקשה הרב המו"ל אדברי רש"י ב"לה קדמו הרש"ס במקומו.

בשרש זוטא. וכן בש"ס כתובות ק"ו סדר אלי' רבה וסדר אלי' זוטא ועתוס' שם.

בשרש זכר. וכן במדרש עיין בב"ר פ"כ על פסוק ויאמר ה' אלקים אל הנחש אר"י בר סימן כו' מתחילת הספר ועד כאן שבעים ואי' הזכרות מגיד שנידון בסנהדרין שלמה וע"ש. כפל בדברי המחבר ז"ל ועיין במד"ר פי"ד אחר נשיא נפתלי אחירע בן עינן כנגד ע' אזכרות שמברא"שית ועיין בזה"ק ברא"שית מ"ש בזה.

בשרש זמן. לענין הפרש בין עת לזמן עיין פמ"ג באגרת שני' שכי' וכנראה זמן זימון מועד שאדם קובע זמן לדבר ועת הוא ממילא עתות היום והסבובים לפי"ז כמלא שזמן בתוך העת וכן מבאר ג"כ הגאון מלבי"ם בחיבוריו ובזה א"ש בברכת מעריב ערבים משנה עתים ומחליף את הזמנים אשר לכאורה כפל הלשון אך לפי האמור מובן היטב שע"י שמשנה עתים הייגו מהלך הטבעי והסבובים דהייגו שעת חשכת ליל אתה מאיר ע"י זה מחליף את הזמנים שהוזמן לאותה עת שיהי' לילה, כהלוך ליום וכדומה וא"ש בזה כמה עניגים ואין עת האסף פה.

בשרש זמן. כבר העירותי בדברים נכוחים לחלק בין מלת זמן, ועת, ולפי שנשאלתי בדבר זה מרבינו הגאון שליט"א מטשערנאוויץ.

לבאר דברי, אומר כי מלת עת הוא כל דבר הנעשה או מורגש לנו בתוך זמן אחד שהזמן איננו מורגש לנו, כי הוא אפס ואין, ואיננו נמצא בפני עצמו, וידוע דכל דבר הנעשה תחת השמש הוא עפ"י משטרי המזלות וגלגל החוזר בעולם כפי הכח אשר שם בהם הבורא יתברך שמו וכמ"ש האבן עזרא בפסוק ועת לכל חפץ כי העתים קבועים המה ובבא העת יתנועע האדם לאשר הוא מוכן לו, ותמהני למה לא פירש הא"ע כן בפסוק לא תעוננו, שלא ישגיחו ויחקרו אחר העתים, כי אין מזל לישראל, וכמ"ש גם הא"ע בעצמו כי מלת עת הוא חסרת נון כמו בת בנת בפסוק ועונתה לא יגרע (שמות כ"א) ובפסוק כי עת ופגע יקרה את כלם (קהלת ט') וזה ג"כ מדברי רז"ל עונה, עיי"ש והנה לפי זה יתפרש מלת מעת לעת הנאמר בסתם כ"ד שעות דהוא החזרת הגלגל כמו בב"ב ע"ג האי גלגלא דרקיע הוא דהדר נער עד למחר כי השתא הכא וכן קראו רז"ל ליום או ללילה אחת בסתם עונה כי הוא עת החשך, או האור, ויש להאריך בזה הרבה בריש הלכות נדה בדברי הש"ך בנקודת הכסף.

ועפי"ז אמרתי לפרש בברכת המעריב ערבים דהנה אנו חייבין להזכיר מדת לילה ביום ומדת יום בלילה עיין בזה בברכות י"א ב' והארכתי שם בפירוש הסוגיא בקונטרסי מלחמה בשלום, וכאן לקצר באתי דהטעם שם במעי"ע סק"ד בשם ר' אלי' הלבפתי משום האי מינאה דאמר לרב מי שברא אור לא ברא חושך וכו' א"ל שמיא שפיל לסיפיי' דקרא ה' צבאות שמו שהוא לבדו ברא הכל, וע"כ להודיע זאת אנו אומרים מדת יום בלילה ולילה ביום, וזה כוונת הברכה שמקודם נותן שבח והודיי' לשמו יתברך על מה שפעל ועשה כל אלה שבתבונה משנה עתים להיות קודם עת אור ואח"כ עת חושך, ומחליף את הזמנים מלשון חלפה ביהודה הגשם חלף, שפירושו שמעביר את הזמנים ורוצה לומר שמעביר את זמן היום, ומביא את הלילה, ומסדר את הכוכבים, במשמרותיהם ברקיע כרצונו, ואח"כ מתחיל לסדר בורא יום היינו זמן היום, ולילה זמן הלילה, גולל אור מפני חושך פירשתי בקונטרסי הנ"ל, דהקושיא מדת יום בלילה היכא. משכחת לה הכי פירושה בשלמא מדת לילה ביום אע"ג דלא משגיחינן בלישנא מעליא עכ"פ אמרינן כדכתיב בקרא יוצר אור ובורא חושך אור תחלה ואח"כ

חושך

חושך, אבל מדת יום בלילה היכא משכחת לה דבודאי צריכין להקדים האי דזמני בריש, וא"כ לא קיימא לא ליתנא מעליא ולא כדכתיב בקרא דבקרא אור כתיב תחלה, ומשני אביי דאמרינן גולל אור מפני חושך וחושך מפני אור ושפיר מקדימנן האי דזמני בריש וגם הוא כדכתיב בקרא אור תחלה, ומעביר יום ומביא לילה הייני זמן היום וזמן הלילה כמו שאמר ומחליף את הזמנים, ומבדיל בין יום ובין לילה הייני כמו שאמר ובתבונה משנה עתים דביום הוא האור כדכתיב בקרא וירא אלקים את האור כי טוב, ויבדל וגו' (בראשית א') (ועיי"ש ברש"י וים להאריך בדברי אגדה) כלם ד' לצאות ילך ובדא כל אלה, וכן אנו מבקשים תמיד ימלוך עלינו לעולם ועד, אמן כי"ר ודו"ק כי הוא לפענ"ד דברים ראוים]. ע"כ הגהות המו"ל.

בשרש זרז הבי' וכן אין מזרזין אלא למזורזין בש"ס מכות כ"ג ע"ב איתא אין מזרזין אלא למזורז.

אות ח

בשרש חיבוט הקבר. עיין מגדול עוז להגהריעב"ץ זל"ל שמביא מדרש הזה בלשון אחר ובאריכות יותר בפרקי חיבוט הקבר פ"ב ע"ש.

בשרש חזן, הוא המוליא הקהל עיין תוס' מנחות מ"ד ע"א ד"ה כל שכתבו לאו הייני ש"ץ והביאו כמה ראיות לזה ועיין ש"ס שבת י"א וברש"י שם דל"א שחזן הוא מלמד תינוקת וערש"י שבת דף קי"ח ע"ב ד"ה מיושבי ביהמ"ד שפיי' חזנים מאספי התלמודים ובמכות כ"ב ע"ב חזן הכנסת פי' רש"י שמש הקהל ולא שמעתי בו שום משמעות וגליון שם כתב וז"ל ורש"ל אומר שהוא מלשון חוזה פיי' רואה לורכי העיר

הערות מהמו"ל

בשרש חזן. עיין ברא"ש ברכות פ"ה סי"ג מה שהאריך לחלק על הערוך שכתב דחזן הייני ש"ץ וכתוב דטעות הוא דחזן הוא המתעסק בצרכי בהכ"נ וש"ץ הוא המוליא את הצבור ידי חובתם בתפלה ועוד אמרינן בסוטה אין הכהנים רשאין וכו' ובסוף קאמר אין ש"ץ רשאי להתחיל שים שלום עד שיכלה אמן מפי הקהל אלמא ש"ץ לאו הייני חזן הקורא עכ"ל ועיין במעיו"ט לרש"י פ' החליל דף כ"א שפירש רש"י שם חזן הכנסת שמש הקהל.

העיר וכמ"ש המחבר ולפי דברי המחבר והערוך שנקרא ש"ץ חזן ג"כ בלשון ראיי שוב ראיות התוס' מנחות הנ"ל אינם מוכרחים שיש לומר שגם ש"ץ וגם שמשי הקהל נקראים חזן, אך דברי רש"י שפי' למאסף התלמידים חזן לע"ק ואולי שהוא מעיין על התלמידים ועיין מדרש תלפיות ענף חזנים ודו"ק ועיין הפלאה שבערכין ערך חזן ולא העיר במ"ש.

בשרש חזר. חזרתי על כל המקרא עיין רש"י דברים בפסוק בין תופל ולבן.

בשרש חוט. עיין בב"ר פמ"ט קלקלת מעשיך שוב חוט וחייט נראה שפירושו תופר ועיין בערוך חט השלישי.

בשרש חלף. עיין מדות פ"ד והוא נקרא בית החליפות וברע"ב שם שכן בלשון רומי קורין לסכינים גדולים חלפים ועיין תפא"י שם.

בשרש חלק. ובעל הערוך פירש כו' עיין בערוך שם שכל ראיותיו יש לפרש גם לשיטת רש"י אמנם מש"ש תענית י"א במה שימש משה בשבעת ימי המלואים בחלוק לבן נראה שהוא מלבוש עליון לא הדבוק לעורו וכן בש"ס שבת קי"ד איזה ת"ח כו' זה המקפיד על חלוקו להופכו ואי הדבוק לעורו מי רואהו עם החלוק ע"כ דהוי העליון שבבגדיו ובזה יש ליישב קושית המג"א בסי' ד' ס"ק א' אמ"ש הסדה"י שלא יגע במלבושיו עד שיטול ידיו מש"ש ברכות כ"א לא תטול חלוקך שחרית כו' ואם כפי' הערוך לק"מ ודו"ק, אמנם מש"ש שבת ק"ח מימי לא ראו קורות ביתי אמרי חלוקי נראה לכאורה כפי' רש"י וכן הערוכי ת"א מש"ש ביצה ל"ב ע"ב ומי שאין לו אלא חלוק א' וכן בכ"ד משמע כן שהוא הדבוק לבשרו עיין טוש"ע סי' ב' באו"ח ובמג"א שק"א שמביא בשם הגמרא חלוק של ת"ח כל שאין בשרו נראית מתחתיו ג"כ כרש"י לכאורה עיין שם ב"ב דף כ"ז ע"ב, [ועיין הגהות רע"א במג"א ולא אדע מה תיקן] ע"כ דשני מיני חלוק יש ושם חלוק כולל התחתון וגם העליון.

אות ט

בשרש טב. לשון עסק עיין פיהמ"ש להרמב"ם כתובות פ"א שפי' טובו השבה וכן נראה מש"ש סנהדרין ל"ב ע"ב מה טיבן
של

הערות מהמו"ל

בשרש חלף. כבר העירותי בפנים בזה ועיין ברש"י יומא ל"ו אבל מן החליפות ולפנים והכין נקרא חליף בלשון ערבי.

של אלו הכונה מה קשה של אלו, והתרגום ירושלמי שמביא המחבר ז"ל יעויין בערוך ערך עב הא' שזה ענין אחר כמו שתרגום שם הלועז (פערלייאדען) ופירש"י כן ש"ס סנהדרין כ"א ע"ב מעיבתן של קרוצים אתה למד של רחוקים [ובטעות ציין שם לדיכי ממכות השלישי] ועי"ב שמביא המחבר אתיא לפירוש הערוך ערך עיב לשון דרך ומנהג כמו שמביא מתרגום שבש"ס בפסוק שובו שובו מה עיבכון כביאי שיקרי פי' מנהגכם ודרככם ויסי' פירוש עיב גיטין וקדושין דרך של גיטין וקידושין אינכם אף התרגום שבש"ס אפשר לפרש כהרמב"ם ז"ל וכפי' המחבר ודו"ק.

בשרש טבע הא'. צ"ל כל המשנה ממטבע שטבעו חכמים כי כן היא בש"ס ברכות.

בשרש טבע הב'. כי לא מצאתי עוד זה הלשון עיין ערוך ערך טבע שטבע הוא כמו מטבע או טביעת עיין שבש"ס שכל אלו ענין דבר מחוקק ומודפס ולכן קראו לחכמת התולדה חכמת הטבע כי לכל דברים מתנהגים יש חלק לא יעברוהו, וגי' המחבר ברש"י לך יתפרש היטב לפי פירוש הערוך שהבאתי בשורש עב ועיין בקונטרס יליב פתגם להגמהריעב"ץ ז"ל שהעיר למה לא יכתב ברש"י לך טבעך שהוא לשון מצוי בתלמוד ומלת טבע אין ענינה לכאן והוא מלה מחודשת אצל פילוסופי עמנו בספריהם ולא ראה דברי המחבר ז"ל ועיין שבועות ל' ע"ב חזי טבעא דמאן סגי כו'. שטבעה יצא בכל העולם ודו"ק.

בשרש טברי'. מ"ש המו"ל בשם הגהות מהר"ם כהן, לדעתי הקושיא הוא עפ"י ש"ס פסחים דף ח' מפני מה אין חמי טברי' בירושלים כדי שלא יהי' עולי רגלים אומרים וכו' ולפ"ז מה לי חמי טברי' או שאר מעיינות ול"ש תירוצו של המו"ל אך כבוד אאמו"ר הגאון שליט"א בתשובה א' לענין הגעלה בדאמפפקעסיל תרי"ן קו' זו עפ"י דברי התה"ד סי' קפ"א שכי' דחמי טברי' שכל רתיחתן נובע ועולה מהקרקע לכן אין בטבע שהקרקע תקרר אותן והוי כ"ר אף אחר שנמשכו

הערות מהמו"ל

בשרש טבע ב'. ואני תמה, שנמצא זה הלשון במגילה באביגיל שאמרה לדוד עדיין לא יצא טבעך בעולם וא"כ היאך שיתפרש הלשון בגמרא כך נוכל לפרש ג"כ בדברי רש"י ול"ע על המחבר.

שנמשכו בקרקע א"כ לק"מ משכחת בהמשיך ח"ט ע"י בריכה ודו"ק.
בשרש טלית. ובלשון רבים טליות עיין במד"ר פ"ח ועשה ר"ן טליתות וכן ברש"י סנהדרין מ"ד ע"ב אמכס במסכה זבים פ"ד מ"ה איתא טליות וכן הוא בש"ס שבת ל"ג.
בשרש טנף. כגון בן שפחה עיין רש"י חוקת מיסודו של ר' משה הדרשן.
בשרש טפה. המטיל מים טפין כו' עיין מקואות פ"ח מ"ג אך שם איתא המטיל טפין עבות.
בשרש טפל. עשו את העיקר טפל כו' במדבר רבה פכ"ב.
בשרש טרף. תטרוף דעתו ב"ב דף ק"מ.
בשרש טעה. הטעה את אחרים לפניכו הגי' חטא והחטיא ועיין בפיהמ"ש להר"מ שם.

אות י

בשרש יאה. על חילוקו של המו"ל ז"ל בהגהותיו יש להעיר ממ"ש עירובין ס"ד הלכה זו יאה והבן.
בשרש יבם. מה שלייין לילמדנו כן הוא ג"כ ברבה פ"כ ובש"ס זבחים דף ק"ב איתא ובכה שנן ועיין עכ"י על התכוונה.
בשרש יד. ורז"ל הרגילו כו' עם השם בלשון תיכף עיין ברי"ם מס' טהרות פרק ט' מ"ד בשם התוספתא דמיד הוי כל אותו היום עיין פ"ת לחו"מ סי' ע"ג ס"ק י"ד בשם שו"ת ל"ל ועיין בחו"מ סי' ק"ץ סעיף ט"ז דכל דפרע ביומי' כפורע מיד דמי וידי"נ הרב אבד"ק עמודין הראכי מח"מ אה"ע סי"ז ס"ק מ"ט ועיין בטוש"ע חו"מ סי' ל"ח ס"ט ובפרישה שם ובסמ"ע ס"ק ע"ו דמיד שכ' הטור והמחבר הייכו לאחר ל' יום עכ"פ מוכח דמיד לא דוקא תיכף לשעה מועטת ודו"ק, שם בסוף וכן ועכשיו על ידי מעשה כן הוא ברש"י פ' לך בפסוק הנה נא ידעתי.
בשרש יום טוב. ראיתי להעיר פה עיין בהגהת מהרי"ד על התוי"כ שנדפס עם תו"כ עם פי' מהר"ם משכ"ן, פ' נו במכילתא דמלואים פי' א' אות כ' שמדבר מענין סעודת סיום מסכתא ומביא בשם פסוקתא זוטרתא מכאן שאמרו חכמים שכל המשלים מסכתא צריך לעשות יו"ט לחבירו, כ"ש לאותו המשלים לימודה, שהוא פליאה ע"ש מה שמבאר שם, ולענ"ד כראה שכוונת הפסיקתא, שאף אם כבר גמר המסכתא רק שייר מקצת לסיום צריך לעשות יו"ט לחבירו, כ"ש המשלים

המשלים לימודה, שלא שייך רק אלא כעת גמר לימודו בודאי הוי סעודת מצוה ומזה יש סמך שאף אם משיירין לסיום ג"כ סעודת מצוה עיין באה"ט או"ח סי' תקנ"א ס"ק ל"ג בשם אלי' רבה, אמנם מדברי רש"י שבת קי"ח ע"ב ד"ה דשלים מסכתי' שפי' "שגרסה" ולכאורה דבריו צריכין ביאור וכבר עמד עליהם הגהות מהרי"ד הנ"ל לכאורה כונה שכונתו שרק אם דרך לימודו הוא מסיים כעת וז"כ בתיבת "שגרסה" אז עביד יומא טבא אבל לא למי שמשייר כדי לקבוע סעודה לעת מצוה, ועיין בש"ך יו"ד סי' רמ"ו ס"ק כ"ז, ועיין תשובת כו"ב בקו"א הנדפס מחדש בשם הגאון תשובה מאהבה ז"ל בענין סעודת סיום לענין בכור בערב פסח ולא באתי רק להעיר.

בשרש יחס. יחוסא דבבל עיין ש"ס קידושין ע"א ע"ב שתיקותי' דבבל היינו יחוסה ובגליון שם מיחוסתא דבבל היינו שתיקותי' וכנראה כן הי' גי' המחבר ודו"ק.

בשרש יקר. עיין בית שאול למסכיות ידים פ"ב מ"ה מ"ש בענין יקר ע"ש.

בשרש יתוש. עיין בראשית רבה פרשה כ' ארורה האדמה בעבורך שתהא מעלה לך דברים ארורים כגון יתושין כו' וזבובים הרי מוכח דלא אחד הם וכן בשמ"ר פ"י מבואר כן, ומ"ש בשם הערוך שהוא רחש המים מלבד שמדברי ב"ר שהבאתי מוכח שאינו רחש המים הנה מבואר בש"ס חולין דף ס"ז ע"ב להוציא הזיזין שבעדשים את היתושים שבכליסין הרי שהוא גידל בפירות ולא רחש המים דוקא.

אות כ

בשרש כביכול. פי' המחבר מבואר ברש"י מגילה כ"א ד"ה כביכול וז"ל כאמר בהקב"ה כאדם שיכול להאמר בו ובודאי גם ביומא כוונתו כן ואין לחלק כמ"ש המו"ל דילמוד סתום מן המפורש ועיין בשלה"ק כללי הש"ס אות כ' שמביא רש"י דיומא ג' וגם מ"ש בזה הליכות עולם.

בשרש כסת. הכר הוא שמשים תחת מראשותיו, עיין תוס' ע"ז ס"ה ע"א ד"ה ה"ג שפירשו בהיפך וכתבו על פי' המחבר והעולם טועה, ומ"ש מכר הגמל דחו התוס' שזה עבדי לצבוע וכו' ועיין ערוך ערך כר שפי' ג"כ כתוס' ובאמת כן מוכח מש"ס שבת קכ"א שומטין את הכר מתחתיו כנראה שהכר הוא הארוך שהגוף מונח עליו ועיין הפלאה שבערכין שכ' שפי' הערוך מוכח מש"ס גיטין מ"ז

רשב"ל

רשב"ל פי' שוכב על המטים ואומר בתי כרסי כרי ולכאורה אין עלי' תשובה עכ"ל הפלאה, אמנם תנא דמסייע לי' להמחבר ז"ל מצאתי ברש"י פי' כהמחבר עיין ש"ס שבת קי"ט ע"א ברש"י ד"ה אבי סדיא איהו מניח ראשו על הכר הרי שפי' כר הוא שפס תחת מראשותיו וכן נראה מרש"י ב"מ קי"ג ע"ב ד"ה מלע שכי במקום שאין כסתות, ומלע נראה מה שמליעין תחתיו הרי דלרש"י הכסת הגדול, ולכך הוסיף רש"י בגיטין מ"ז שהזכרתי בד"ה כרסי וכי' שומן שבמעי הוא לי ככר וכסת נראה דהוסיף מילת כסת לייסב שיטתו מש"ס זו ודו"ק ועיין ש"ס ברכות כ"ד ע"א בין כר לכסת ובתענית י"א וכי לא הי' למשה כר אחת או כסת ליסב עלי' לכאורה נראה כפי' רש"י ועיין ר"ש פכ"ד מכלאים שמביא בשם ירושלמי ר"ח בשם ר"י משום שנתנה על הכסת ויסן עלי' ג"כ י"ל כפי' התוס' למעיין שם ואין הירושלמי ת"י ויש להאריך אך אכ"מ.

בשרש **בער**. כמה מכוער ש"ס תענית כי ע"ב.

בשרש **כפה**. וכן כופין כו' ב"ב דף י"ב ע"א.

בשרש **כפר א'**. הכופר בפקדון ב"מ ה' כופר בעיקר סוטה ד'.

בשרש **בֶּרֶךְ**. ובדברי רז"ל סנהדרין כ"א ע"ב.

אות מ

בשרש **ממחה**. ובעל הערוך הוליא מלשון ומחה יס כנרת במדבר ל"ד ולא ידעתי לכוון דמיונו עכ"ל המחבר ז"ל ונראה שערבוב דברים יש כאן שסי' ספר הערוך מוטעה לפני המחבר ז"ל ובערוך שלפנינו לא ע"ז הביא הפסוק רק בערך שלאח"ז ממחה פי' פוה ויסר ומולאו מש"ס ערובין כ"ח כאשר מלין בערוך ומפרש המשנה כפי' התוס' וכן פי' הרי"ף שם ממחה מלשון ומחה, ועיין ברבינו יונתן שם שפי' ומחה לשון הגעה והשגה וכן התרגום ליומטי' כלומר אין למדוד אלא ממקום מישור שנוכל להגיע ממנו לסוף התחום ועיין ב"מ קי"א המחהו אצל חנונו פי' רש"י נתקו מאללו והעמידו אצל חנונו נראה ג"כ לשון הגעה, אמנם בש"ע חו"מ סי' לי ס"ג שפי' המחהו החנוני היסר ומסר הפועל לחנוני מן ומחה על כתף והוא כפי' התוס' בעירובין הכ"ל אבל אין זה מלשון ממחה שמדבר בו המחבר, ולכאורה י"ל שגם לשון מומחה שמדבר המחבר ז"ל הוא לשון יסר וכפי פי' התוס' והערוך הוא מלשון ומחה, ודו"ק.

בשרש מזל. מה שהביא המו"ל פי' התוס' שזכות הוא מזלו עיין רש"י עירובין כ"ד ע"א ד"ה זכה אם יש לו מזל טוב ועיין בסידור הגריעב"ץ ז"ל במעמדות ליום ראשון מ"ש ג"כ אתוס' יו"ט קידושין פ"ד מ"ד ומסביר ענין מזל.

בשרש מחה ב'. מה דכללא כייל המחבר ז"ל שלא יתכן לומר ומחה על מניעת מעשה הטוב עיין טור יו"ד סי' רמ"ח בלשון הרא"ש בתשובה וכן עיין בב"י סי' ר"מ ובד"מ ותמלא לשון מחה על מניעת הטוב ועיין ש"ס עירובין דף צ"ו ע"א מיכל בת שאול היתה מנחת תפילין ולא מיחו בה חכמים ולא אמרו ולא מנעוה חכמים ועיין רש"י האזינו בפסוק הלא עתה ג"כ לשון מחה למניעת הטוב ודו"ק.

בשרש מטט. שמו כשם רבו ש"ס סנהדרין ל"ח ועיין רמב"ן פ' בא בא קפיטל י"ב פסוק י"ג טעם שמו כן עפ"י הספרי אלבעו של הקב"ה הי' מטטרון למשה שכוכה מורה דרך וכן הרבה פעמים במדרש ובלשון יון מטטור שליח ויען כי הכל נעשה ע"י מפי הקב"ה ע"כ נקרא מטטרון.

בשרש מטרונית. עיין אגרת הפמ"ג מ"ש בזה ובערוך ערך מטר.

בשרש מסר. כגון המיכן והמוסקות ע"ז כ"ו, הבכורות מתעכין מס' סופרים פב"א, מסורת סיג לתורה אבות פ"ג.

בשרש מגלן. שכא' ואכילך כו' לפניכו הגי' המן העץ בש"ס חולין קל"ט.

בשרש מר. אמרו רז"ל כל רב כו' כן הוא בסדר תנאים ואמוראים פ"ה הנדפס בשס הגדולים ועיין תו"ז דף קכ"ט.

בשרש מקולים. עיין תוס' סנהדרין ס"ד ע"א ד"ה מרקולים אור"ת קילוס לשון שבח אלא שחכמים כינו אותו לגנאי קולים לשון לעג וקלס ומר לשון חילוף כו' כלומר חילוף קילוס שהחליפו שמה ול"ל שכוונת התוס' שפי' מרקולים הייכו מר כתחלף לקולים מקילוס ומיושב דקדקו של המהרש"ס ז"ל בע"ז דף כ' אתוס' ד"ה אבני בית קילוס ודו"ק.

אות נ

בשרש נבל הא'. העתיק פה מ"ש בביאור תרגום אונקלס פ' האזינו בפסוק עם נבל ולא חכם ותרגומו עמא דקבילו אורייתא ולא חכימו ותמוה היכן מרומז בכאן בתיבת נבל דקבילו אורייתא ונבר נודע מה שביארו הגה"ק מהרד"ב ממעזריטש מובא בס' באר

באר מים חיים עה"ת ומובא ג"כ בשם הגר"א מווילנא שהכונה עפ"י המדרש בב"ר ג' נובלות הן נובלת חכמה של מעלה תורה והכונה עם נבל שים להם נובלת חכמה שהוא התורה ולא חכימו ודברי פה"ח והכי אמרתי דהנה בש"ס ב"ק כ"ה אמרי' מפני מה ניתנה תורה לישראל מפני שהם עזין ופי' רש"י שניתנה להם התורה שיעסקו בה זהוא מתשת כוחם ומכנעת לבם ועו"ם ישראל שבאומות ועיין באלשיך הקדוש שמקשה על אומר עם נבל ולא חכם שלא חכם מקביל אל נבל והול"ל נבל ולא צדיק או סכל ולא חכם, ועפ"כ י"ל שהתרגום לא פירש מלת נבל מלשון מגונה ונבלה רק לשון תשות כח כמו בפי' יתרו נבול תבול וע"ש ברש"י ועפ"כ משום שקבלו התורה דאל"כ הם עזין באומות וז"כ התרגום שפי' עם נבל דקבילו אורייתא שזה סיבת תשותם ולא חכימו, והבן כי קצרתי.

בשרש נבל הב'. עיין הגהות המו"ל אומם יפה הקשה המחבר מפסוק ישי' מתיך לפי דברי רז"ל בש"ס כתובות קי"א ועיין סנהדרין צ' ע"ב.

בשרש נטרוקין. כר מלא בש"ס מנחות כ"ו ועיין של"ה"ק כלל דרושים ואגדות ד"ה ובל"ב מדות שמביא בשם מהרי"ק פי' נטרוקין נוטר פי' אות קונה, פי' תיבה, ומ"ש המו"ל לדעתי אין שום ראי' לדבריו ואדרבה מש"ם שבת ק"ה שמביא ראיות לנטרוקין לא משמע כן וי"ל וקצרתי.

בשרש נקב. מ"ש המו"ל מפסוק יחזקאל עיין ש"ם ב"ב דף ע"ה שדרשו כעין התרגום וכבר העיר הגאון מברעזאן שליט"א בס' ג"ד סי' מ"ג שע"ז נתקן ברכת א"י ומ"ש מפסוק ישעי' שמייך בריאה גם בנקב קדמו בב"ח או"ח סי' ו' ועיין פמ"ג מ"ז סק"א שכי וא"ם וברא בו ולא יצר דבנקבים ל"ם יצירה רק אמנם ול"ע לי מש"ם ברכות כ"ד רבש"ע יצרתני נקבים נקבים הרי לשון יצירה אנקבים ולפי הלשון לא נראה שקאי אאדם ול"ע.

אות ם

בשרש סבר. לפיכך בא המנהג עיין ש"ם ברכות כ"ג ע"א וברש"י ד"ה מרפא.

בשרש סנדל. וכן נקרא ר"י הסנדלר עיין סה"ד שמביא שי"א נוקב מרגליות, כי תרגום לאמית וגבים סנדלכון, וכן בש"ם

סנהדרין כ"ע והביא לו שכלבניין טובים ופי' רש"י אבן טוב.
בשרש סרח. שסרחה עלי' מדינה סנהדרין ל"ע ובדברי רז"ל תולה קורחוכו באחרים לא אדע מקומו ואולי כוונתו לב"ר פע"ג על שלא תלד האשה הסרחון כתלה בה.
בשרש סרך. עיין הגהות המו"ל ועיין בהרע"ב פרק ר' משלים מסכת ד' מפני שהוא סורחת והבן.

אות ע

בשרש עם הארץ. בש"ס כתובות קי"א איתא עמי הארצות.
בשרש עין. עיין הגהות המו"ל והעירני א"א מו"ר הגאון שליט"א שגי' תשבי מסכת ש"א בריח לא בעין ומובנים מעט דברי המחבר.
בשרש עצם. עיין רמב"ן עה"ת פרשה אמור כ"ג פסוק כ"ח ענין עלם באריכות יעו"ש דבריו הנעימים.

אות פ

בשרש פגר. עיין ברש"י בפסוק ויכר העיט שפגע תרגימו פיגול, ועי"כ לא שייך על גופי לדיקים בן והבן.
בשרש פחת. וכן הפוחת כו' בש"ס בפסחים ק"ג ע"ב.
בשרש פטר. כמו אין מפטירין עיין תפארת ישראל פ"י מפסחים משנה ח' בשם מעשי ה' שאפטיר טעימה בלשון יון והוא כי פוטיירא ומזה כלמה תיבת מפטירין והרע"ב פי' לשון יפטירו בשפה כלומר פותחין ואומרין ע"ש ומ"ש וכן האים הנקרא לאחרונה עיין בב"ר פ' כי א"ר יעקוב כו' עבד לי' אפטרה ומה אם אלעזר שנרת את הבליק באמונה כו' ופי' המת"כ אות ח' אפטרה סיום הדלוש, וראיתי שכבר מובא זה המדרש בשער אפרים להגרא"ז"מ שער ע' עיין שם בפת"ש סעיף י"א ולא ראה לעת הזאת דברי המחבר ז"ל ומ"ש המו"ל בשם אבודרהם דלאחר קריאת התורה מותר לפתוח ולדבר והוא מלשון יפטירו בשפה עפמ"ג ס' רפ"ד מ"ז סק"א שהביא בל"ע מסי' קמ"ו ס"ג דמשמע דאפי' ד"ת אסור לספר בשעת אמירת הפטורה.
בשרש פילוסיף. כדברי המחבר מבואר בתוס' שבת קט"ז ע"א ד"ה פילוספא.
בשרש פמליא. ברש"י סנהדרין ל"ח ע"ב פמליא של מעלה ומטה המלאכים וישראל וברש"י ברכות י"ז פמליא של מעלה

בחבורת

בחבורת שרי עכו"ם ופמליא של מטה בחבורת חכמים ודברי רש"י ברכות מתאימים לדברי המחבר ז"ל ובתו"כ ריש פ' קדושים אבא שאול אומר פמליא למלך ופי' הר"ש משכן כלומר החיל של מלך.

בשרש פנה. כי אם לפי המדרש, במדרש ליתא זה הלשון אך ברש"י איתא אפנה מכל עסקי משל לס"ד וכו' המשל הוא בת"כ שם.

בשרש פרצוף. מה שתמה על הערוך עיין ש"ס ע"ז מ"ב כל הפרצופין מותרין חוץ מפרצוף אדם ועיין ברא"ש שלא אסר רק בגולם שלם וכן נראה מתוס' הרי דפרצופין הוי כל הגוף לשיטת הרא"ש ותוס' ע"ש ובטוש"ע סי' קמ"א ס"ז.

בשרש פשט. כבר האריכו הקדמונים שצריכין להאמין בפשטות האגדות שבש"ס מלבד הסודות אשר נסתרים מאתנו ואנכי הראיתי לדעת שאף בדרשות רבב"ח צריכין לידע שפשטותם לדק מבקשו בש"ס זבחים קי"ג ע"ב מדבריו ע"ש ועי' בעיי' דפוס ווילנא שפירשו שם דבריו ואלותיו ע"ד פשט.

אות צ

בשרש צדד. עיין פיהמ"ש להרמב"ם על ברכות ריש פ"ו דמלת כילד מלה מורכבת מג' תיבות כאי זה לד וכולל פירוש המחבר ופי' הערוך ודו"ק.

בשרש צדוק. ולא האמינו רק מ"ש בתורה עיין פיהמ"ש להרמב"ם ז"ל אבות פ"א מ"ג.

בשרש צנע. מ"ש המו"ל בשם הערוך אמר ר"ח כן הוא בירושלמי דמאי פ"ו אמשכנה שהביא הערוך.

בשרש צרב. ורש"י פי' כו' עיין רש"י תענית ד' צורבא מרבנן בחור חריף כו' ת"ח זקן לא קרי צורבא מרבנן אלא האי מרבנן קרי לי' ועיין תשובת מהר"ם ב"ב חלק שלישי הנדפס בלבוב סי' תכ"ד שכי לא כל הרוצה לעשות צורבא מרבנן דלורבא מרבנן משמע

הערות מהמו"ל

בשרש פשט. כן כתב המהרש"א במקומו בב"ב ע"ג דאין להכחיש פשטי הדברים כמ"ש יורדי הים באניות ועושי מלאכה במים רבים המה ראו מעשי ה' וגו' ותרומם גליו וגו' ע"ש.

משמע גדול ומשונן שמא לריך להיות כ"כ גדול כלאמר תלמודן שבת קי"ד שואלין אותו דבר הלכה בכ"מ עכ"ל ועיין שם בהגהות מהרי"ש י"ן ז"ל שהעיר אדברי רש"י ולענ"ד יש להעיר מש"ס פסחים דף ד' האי לורבא מרבנן לא ליפתח בעדכיי כו' וכי דוקא לבחור אזהירו רבנן וכן בכ"ד יש להעיר בענין זה ואין עת האסף פה ועיין בתו"כ פרשת נגעים פרק א' אות א' בפי' הר"ש משנץ וכן לורבא מרבנן שנגמר בלימודו ויודע ובקי.

אות ק

בשרש קבל. וכן קובל אני עיין ידים פ"י משנה ו' ז' ח'.

בשרש קדר. וכן בקדירה שנתבשלו ש"ם סוטה י"א ע"א.

בשרש קלסתר. הגריעב"ץ ז"ל פי' שהוא שתי תיבות קלום תואר ולגי' ערוך א"א לומר כן.

בשרש קרא א'. עיין בהערות המו"ל ועיין בש"ס ברכות ה' תורה זו מקרא כו' אשר כתבתי אלו נביאים וכתובים ועיין רש"י שם ובא"א דכי זו מקרא דהייני גוף התורה וכו' והיינו דבעי לקרותה בכתב בנקודותי' ובפיסוק טעמיי ובד"ה אשר כתבתי כו' כי בא"א דגם אלו ניתן לכתוב אבל אין בהם מלות קריאה וע"כ יפה כתב רש"י בקדושין מקרא זו תורה ולא נביאים וכתובים כבש"ס ברכות ובה"נ דכי רש"י תורה נביאים וכתובים כולהו דחד דיכא אית להו כמובן אבל לא שנכלל במלת מקרא.

אות ר

בשרש רב. כל רב ומר כבר לייכתי בשורש מר ובענין ברבי עיין כו"ב מה"ת סי' קי"ג בא"ח לענין ברבי ומ"ש מרש"י חולין כבר העיר השלפ"ק בכלל לשוכות סוגות אות ברבי ועיין' נימוקי הגרי"ב שתירץ זה אך דבריו דחוקים.

אות ש

בשרש שָׁטָה, עיין הגהות המו"ל אעתיק מ"ש בדרושי לשבת שובה פסוקי תהלים ל"ב איש בער לא ידע, וכסיל לא יבין את זאת בפרוח רשעים כמו עשב ויליצו כל פועלי להשמדם עדי עד ואתה מרום לעולם די. דלכאורה קשה למה כפל לאמר איש בער וכסיל

וכסיל. ולמה אלל בער אמר לא ידע ואלל כסיל לא יבין וגם הסיום ואתה מרום מה שייך לכאן וביארתי דהע״כ בדרושיו לש״ם מקשה אהא דאמרי׳ דלכך משלם הקב״ה להרשעים שכר בעוה״ז כדי להאבידם מן עוה״ב ומשלם לשונאיו על פניו להאבידו אם הוא מלוה הלא שכר מלוה בהאי עלמא ליכא ואם לא נחשב למלוה מה שכר מגיע להם. ואמרתי דלכאורה כן קשה אהא דאמרי׳ בש״ם שבת ס״ג למיימינים בה אורך ימים איכא וכ״ש עושר וכבוד למשמאילים בה עושר וכבוד איכא אורך ימים ליכא ועיין בב״ר פכ״ט אורך ימים בימינה לעתיד לבוא בשמאלה עושר וכבוד בעוה״ז וג״כ יקשה אם שלא לשמה מלוה שכר מלוה בהאי עלמא ליכא ואם אינו מלוה מאי שכר מגיע, אמנם ענין שכר מלוה בהאי עלמא ליכא מבואר דכיון דעיקר עשיית מלוה הוא בחלק השכלי חלק אלקי ממעל שהוא ענין רוחני בלתי סוף ותכלית ע״כ נותן להם ה׳ שכר בעוה״ב חיות רוחני בלתי תכלית. וממילא מי שעושה מלוה שלא לשמה שאין מחשבתו לשמים א״כ אין עושה רק עם חלק הגופני והוא כלה ואבד ע״כ נותנים לו שכר תענוג גשמי אשר כחלב יבש לפום גמלא שיחנא ומיושב קושיות הערי״כ שמלות אנשי רשע המה רק במעשה ולבם לא נכון עם ה׳ ע״כ נותן להם שכר בעוה״ז ומאבידם לעוה״ב וזה נכון בעזה״י. והנה לפי״ז יש שתי כתות מחולפות אשר יקשו קושית רשע וטוב לו לדיק ורע לו, האי׳ המה אנשים אשר לא ידעו כלל ולא קרא מקרא ישאל למה לדיק ורע לו, אמנם מי שקרא ויודע הטעם ומשלם לשנאיו וכו׳ לא קשה לי׳ כלל אך יקשה הוא הא שכר מלוה בהאי עלמא ליכא, והנה בער הוא אים ריק מחכמה והוא מהכת הא׳. אמנם כסיל יודע מעט אך לא בינת אדם לו להבין דבר מתוך (עיין הכרמל על שמות נרדפים) דבר למה שכר מלוה בהאי עלמא ליכא וממילא ל״ק כמ״ש למעלה ועי״ז אמר דוד אים בער לא ידע למה בפרוח רשעים כמו עשב ויליצי כל פועלי און, למה רשע וטוב לו. וכסיל לא יבין את זאת להשמידם עדי עד הוא אינו מבין התירוץ של משלם לשנאיו להאבידו הלא אם הוא מלוה שכר מלוה בהאי עלמא ליכא וכו׳ אמנם האמת ואתה מרו״ם לעול״ם ה׳ כיון שאתה מרום עולם רוחני לעולם בלתי תכלית ע״כ שכר מלוה בהאי עלמא ליכא יען שהנשמה חלק אלקי וחושקת לשכר בלתי תכלית, וממילא שלא לשמה שוב שייך שכר בהאי עלמא ויסרים דרכי ה׳ ודו״ק כי קלרתי.

שטף

בשרש שטף. שטופי זמה עיין יבמות ל"ח. ועיין רש"י שבת קכ"ב ע"א ד"ה שטוף כמו שום שוטף במלחמה לשון אחר הדבר ורודף.
בשרש שבן הא'. עיין שו"ת בית אל להגאון מהריעב"ץ מה שדיבר בקדשו בענין זה. ./

אות ת

בשרש תנא. עיין שלש"ק כלל רבי, ופירוש של משנה הוא כמשנה למלך ותנא ג"כ פי' שונה ושני רק משנה לש"ק ותנא לשון תרגום והאמוראים הם מאמר מלך וגילוי רצונו וכמו שפי' הרמב"ן בפי' בראשית ענין ויאמר שפירושו חפץ ורצון וכך האמוראים מגלים המשנה שהוא רצון המלך ולדעתי אולי יש לומר שאמוראים כמו שפירוש הערוך שלכך נקראו אברי הקרבן אימורים על שם שהם מורים ואדוכים על שאר אברים כן פי' אמורה מר ואדון והוא קטן מתנא שהוא משנה למלך ודו"ק.
בשרש תפילין, עיין פמ"ג או"ח סי' כ"ה ס"ק א' בא"א שכ' ואפשר משורש פלא או פלה לשון הבדלה שהבדילו מן העכו"ם ע"ש ועיין תפא"י למשכיות מכות פ"ד מ"ח דלכך נקראין תפילין מלשון מחשבה כמו ראות פניך לא פללתי מדאסור להסיח מחשבתו מהן בעודן עלוי וקדמו הגריעב"ץ בסידור שלו אלא ברכת להניח תפילין וכמו עשו פלילה ע"ש.
בשרש תקון סופרים. אמרו חז"ל עיין מדרש תנחומא בשלח שחושב שם כל הדברים שהם תקון סופרים, ועיין מזרחי בראשית י"ח פי' ואברהם עדנו עומד פירש ת"ס בכל מקום אין הכונה בו חלילה שהוסיפו עמ"ש בתורה או שנינו ממ"ש בתורה אלא שהם דקדקו ומצאו לפי ענין כל א' מהכתובים ההם שעיקר הכינה לא היתה כמו שנראה ממ"ש בספר אלא לד כונה אחרת ולא היי לו לכתוב כן אלא שכנה הכתוב ולא קראו ת"ס אלא שהם דקדקו ופי' שהם כנוים לשון הרשב"א עכ"ל מזרחי ועיין גור ארי' למהר"ל מפראג שם.
בשרש תשבי. טעמו של המחבר מבואר ג"כ בסידור הגריעב"ץ בזמירות למוצ"ש וג"כ לא העיר מדברי התוס' בתענית שהעיר המו"ל אך מלשונו נראה שמקורו מתוס' אך לא ציין מקומו.

את זה ראיתי להעיר בספר התשבי ומקורות הערתי, בהביעי בהמפזי ומהרה יבשרנו ד' אדוכינו קול מבשר ע"י אלי' התשבי.

מרדכי ארי' הלוי הורוויץ אבדפ"ק מאלד, באניללא.

הקדמת המוציא לאור

דרכן של מחברי ספרים, להשים בראש אמרים, ובאמרי שפר, מגיעים אל הספר, וגם המוציא לאור, פתח דבריו יאיר, ובראשונה מסביר, למאן דדייק וגמיר, אופני הספר, להבין ולהורות, כי עת לעשות, והנה אנכי הצעיר, זה כמה הי׳ לבי ער, הולך ותר, לבקש, ולחפש, ספר התשבי, וזה בראותי באגרות הפמ״ג ז״ל שלא זז מחבבו, והזהיר ג״כ ללמדו, ורבינו התוי״ט מביא כמה פעמים דבריו, ואנכי לא ראיתיו ולא ידעתיו, שמתי לבי לחקור אחריו, למען שם עין עליו, עד שהקרה ה׳ אותו לפני ומצאתיו, ותאורנה עיני מצוף דבש אמרותיו, כי כל דבריו כסולת נקיי׳ ונאמנים מאוד, וכמו שכתב רבינו הפמ״ג יותר מנלה עד, ואז עלה על לבי לחדש זיו והוד יפיו של המחבר והרבה יגיעות יגעתי עד שבררתיו והגהתיו, מכלו עלה קמשונים וטעותים, עד אין מספר, וגם עשיתי לי מהלכים, בחדרי מלכים, ללקט ולקבץ מנה ליבחר ומנה ליבחר, ודברי תורה עניים במקום אחד, ועשירים במקום אחר, וכמשל שמביא רבינו הפמ״ג בהקדמתו לאו״ח מעני שניתן לו רשות לילך בחצרי מלכים וטירותם, שמתוך הרגלו מכיר ברמיזתם וקריצותם, זכיתי להעיר כמה פעמים בדברי חכמים וחידותם, ודדיי׳ ירויך בכל עת הוא דכתיב והתורה מונחת בקרן זוית, וכל מי שרוצה יבוא ויטול חידוש לא ראתה עין זולתו, כמבואר בדברים נחמדים למהר״ם שיף חולין, וכמובא בהקדמה לח״ס יו״ד דלישנא בתרא דאמר אין מזיחין, יכול אפי׳ תלמוד האחרון, לומר מקום הניחו לו אבותיו, וכי הא מילתא דליתא איכא קמי דרבותיו (נדה כ״ו) ועכשו אמרתי ליתעבד בי מצוה אחריתי שאין למעלה הימנה, הוא מצות הכנסת כלה. כמבואר בתעודת הרבנים הצדיקים הגאונים ה׳ עליהם יחי׳. וע״כ נתתי לו משפט הקדומה, ואם שתחת ידי עוד דברי הלכה ואגדה, וכבר התחלותי לסדר על הלכות שבת חיבור יפה, ראו חכמים ונבונים ויהללו אונס שמעתתא בעי צלותא ואנכי עתותי מושכרים המה לעבד נמכר, ואי אפשר לגמור הדברים כעת, עד שיגיע מחפץ השם העת, והנה הי׳ בדעתי ג״כ להדפיס את דברי איגרות הפמ״ג ז״ל שכל עסקו בספר התשבי שם, וגם מצאתי כתב יד ר׳ יוסף שאול ז״ל על ברכות, יבמות, ר״ה, מגילה, ורציתי להדפיס אותו אמנם כבר עלה כמות הספר ב׳ פעמים יותר מאשר חשבתי ומוכרח אנכי לעזוב ג״כ הדברים לעת מצוא.

ועתה

וטרם אכלה לדבר, הנני אומר שכל דברי המחבר, המה בעיון נמרץ והרבה פעמים לא יובנו בראי' בעלמא, כאשר נראה לכאורה, וגם מליצות הלועזות המה על פי הדקדוק של לשון עמים ולא ימהר אדם להשיב על דבריו, כי כל דבריו אמת וצדק.

אליעזר זעירא הערשטיק במוהר"ר מנחם שמואל ז"ל.
מתגורר בעת במאלד, באניללא (בוקאווינא).

פתחא זעירתא מאת המוציא לאור

באו"ח סימן א'.

שויתי ה' לנגדי תמיד הוא כלל גדול בתורה ובמעלות הצדיקים אשר הולכים לפני האלקים כי אין דומה ישיבת האדם ותנועותיו ועסקיו והוא לבדו בביתו כישיבתו ותנועותיו ועסקיו והוא לפני מלך גדול ולא דבורו והרחבת פיו כרצונו והוא עם אנשי ביתו כדבורו במושב המלך, כ"ש כשישים האדם אל לבו שהמלך הגדול הקב"ה אשר מלא כל הארץ כבודו עומד עליו ורואה במעשיו וכו'.

תנן התם במסכת שבת דף ל' ללמדך שאין השכינה שורה לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות ולא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש (פירוש רש"י לצון ובברכות ל"א פירוש שיחה ליצנות וקלות ראש היפך של כובד ראש מתוך זחות לב ועתק ועיין בשרש קלות ראש ובמ"מ שם ול"ע קצת) ולא מתוך שיחה (לפי פירוש רש"י בכאן קשה מה החילוק שבין שיחה ובין דברים בטלים, ועיין בהגהות חכמת מנוח כ"ב יש לומר מענין כי שיח וכי שיג לו כלומר שאר עסקים וצרכים שאינם של מצוה עכ"ל ואולי הוא מלשון הישח הדעת ודו"ק ועל הגליון ס"א מתוך שמחה, ואתי שפיר מלת ללמדך שאנו למדין מהני תרי קראי דלעיל מושבחתם ומולשמחה ודו"ק) ולא מתוך דברים בטלים, אלא מתוך שמחה של מצוה שנאמר וכו' אמר רב יהודא וכן לדבר הלכה (נ"ל לפרש עפ"י ודי עמו שהלכה כמותו בכל מקום, שלאסוקא שמעתתא צריכין סייעתא דשמיא וכאשר פירשו שמעתתא בעי צלותא ר"ל תפלה מאת השם יתברך ויתעלה וזה נמי לפענ"ד הכלל גדול בתורה שכתוב הכמ"א ודו"ק) אמר רבא וכן לחלום טוב [בהגהת מהר"א מגריידיץ

עפ"י

עפ"י מימרא דר"ז ברכות י"ד כל המשביע עצמו בדברי תורה ול"נ ג"כ עפ"י מה דאמר רבא במכות ס"ז יהא רעוא דאיחזי בחלמא וכמלא שהשתמש עצמו בחלום לדבר הלכה וכדלעיל בדברי ר' יהודא ועיין מה שכתבתי בפרק תיקו) אינו והאמר רב גידל אמר רב כל תלמוד חכם שיושב לפני רבו ואין שפתותיו נוטפות מור תכוינה שנאמר (שיר ה') שפתותיו שושנים נוטפות מור עובר אל תקרא וכו' אלא מר עבר (כצ"ל בלא הויו, ועיין ברש"ל כ"ב ומה שקשה מנא לן תכוינה אמינא דסמיך אסיפא דקרא ידיו גלילי זהב ממולאים בתרשיש וגו' והמבין יבין עכ"ל ושמעתי כד הוינא טליא מפומי' דמרן הגאון הקדוש ר' יקותיאל יהודא ע"ב זללה"ה מסיגעט שפירשו בר"ת מעיו עשת מר עובר יחי' ואם עובר שפתותיו תכוינה ופי צדיק יהגה חכמה, ולולא דברי מהרש"ל הי' נראה דעבר בלא ואו הוא מלשון עברה וזעם, ודו"ק) לא קשיא וכו' עד הא מקמא דלפתח הא לבתר דפתח כי הא דרבה מקמי דפתח להו לרבנן אמר מילתא דבדיחותא ובדחו רבנן (פירש רש"י נפתח לבם מחמת השמחה) לסוף יתיב באימתא ופתח בשמעתתא עכ"ל הגמרא שם.

ומצינו בזה ברבה שהי' נאה דורש ונאה מקיים דכן דרש רבה בברכות ל' וגילו ברעדה במקום גילה שם תהא רעדה ושם אביי הוי יתיב קמי' דרבה חזיי' (רבה לאביי) דהוי קא בדח טובא (מבדיחותא דהוי אמר רבה כדאיתא בשבת ובדחו רבנן) אמר לי' וגילו ברעדה כתיב (היינו דבסוף הוי יתיב באימתא) אמר לי' אנא תפילין קא מנחנא ופירוש רש"י והם עדות שממשלת קוני ומשרתו עלי והיינו דאינו ממלא פיו שחוק דהרי אינו דומה ישיבת האדם ותנועותיו כו' והרחבת פיו כו' שהמלך הגדול שמכה"כ עומד עליו (ועיין בשערי הקדושה ח"ב שער ד' מה שכתוב ובאמת הוא הוא דמזה נמשך השמחה וכדלקמן ודו"ק) רבי ירמי' הוי יתיב קמי' דרבי זירא חזיי' דקא בדח טובא אמר לי' בכל עצב יהי' מותר כתיב א"ל אנא תפילין קא מנחנא כדלעיל בתשובת אביי. והנה צריכין להבין הענין מ"ט ר"ז לא אמר לי' כרבה מקרא דוגילו ברעדה ונראה לי דאזדא ר' זירא לשיטתו דהי' מקיים ראוי לכל י"ש להיות מיצר ודואג על חורבן ירושלים כפשוטו ולא הי' שמח כלל כמו שמצינו במדותיו דהי' מסגף עצמו בתעניתים בבא מציעא פ"ה ולא הי' שמח כלל כדמצינו בנדה כ"ג אמר רב אחא בר יעקב ע"כ הביאו ר' ירמי' לר' זירא לידי גיחוך ולא גיחוך פירוש רש"י

רש"י שחוק בכל התחבולות הללו (פירוש במהרש"ץ שהם כל אלו השאלות הזרות שאלינו לר' ירמיי עד שעל דא אפקיי לר' ירמיי מבי מדרשא ב"ב כ"ד (והדר עיילי שם) הי' כדי לבדא דעתו דר' זירא) עסק ר' ירמיי להביא ר' זירא לידי שחוק ולא שחק דאסור לאדם שימלא פיו שחוק ור' זירא מחמיר טפי הוי והקשה במהרש"ץ דלשון מחמיר טפי אינו מובן כיון דאסור מצד הדין אינו נופל לשון חומרא, ולפי דבריו תקשה ביותר על ר' ירמיי שלא עוד שלא קיים זה המאמר עוד עסק בתחבולות להביא ר' זירא לידי כך, ולפי דברינו לא קשה כלל שר' זירא באמת הי' מחמיר טפי וקיים בעצמו בכל עלב יהיי מותר והיי מיצר ודואג תמיד ואולי הוא אליעזר זעירא ב"ק כ"ט דהיי מתאבל על חורבן ירושלים וקיים מאבלי אוכמא ובפתיחתא דאיכה רבתי. ר' זעירא פתח ויהי לאבל כנורי ועוגבי לקול בוכים. ור' ירמיי קס לי בדרבה דוגילו ברעדה הוא דכתיב וע"פ דברינו אלה יומתק מעט מאמר התמוי' מאוד מגילה ז' רבה ור' זירא עבדו סעודת פורים בהדי הדדי איבסום קם רבה שחטיי לר' זירא למחר בעי רחמיי עליי ואחיי. ורבים לאו כן תמהו על דבר זר ומבהיל כזה והאריכו למעניתם מפרשי הש"ס כל חד וחד לפום דרכו, ובמהרש"א כתוב דאגבריי חמריי וכפוי לשתות יותר מדאי עד שחלה ונטה למות ע"ש ורבים כתבו עליו שהוא דוחק, ולי נראה שדבריו ברור מללו רק שנפרש מלת ושחט אין ושחט אלא ומשך כבחולין דף ל' וזה שרבה משכיי ר' זירא ומשיעתיי שהיי תמיד מיצר ודואג ומסוגף בתעניתים וזה היי קשה מאוד לרבי זירא וכדמוכח בכתובות ק"י שינו וקת תחלת חולה מעיים ולמחר בעי רחמי ורפאו וכמ"ש המהרש"א ודו"ק.

מציינו למדין ב' מדות במעלות הצדיקים שיטת רבה דוגילו ברעדה במקום גילה שם תהיי רעדה ושיטת ר' זירא דוכל עלב יהיי מותר, וא"כ אכן אל מי מקדושים נפנה והנה מובא בתהלה למשה שכתוב מיד הגה"ץ חו"פ מרן ישראל יעקב יוקל נ"ב שליט"א כעת אבד"ק ווארשווא בהקדמת ישמח משה הנדפס מחדש משמו דרבינו הקדוש מלובלין זצ"ל, שהן אמת שראוי לכל י"ש להיות מיצר ודואג על חורבן בהמ"ק אבל כבר אמר החכם להלתו בפניו ואבלו בלבו הן תאמינו לי כי אנו אומרים תיקון חצות בבכיי והספד ועם כ"ז הכל בשמחה וכך למדנו רבינו הקדוש ר"ר שמעלקא מניקעלשבורג עפ"י משל למלך שנשבה למרחקים ועמד לפום אבל אחד מאוהביו ונראותו אותו בשביי הלך ובכה מאין

גדול

הפוגות ועם כל זה שמח שהמלך מתאכסן אללו עיי"ש דבריו הקדושים וזהו סך הדברים שנאמרו בשערי הקדושה הנ"ל וזה שיסד הרמ"א בתכונה חתימה מעין פתוחה בשני תמידין כסדרן (עיין בשע"ת סוף ס' תרל"ז בשם הב"י) הוא פתח בריש הגהותיו שויתי ה' לנגדי תמיד זה כלל גדול בתורה כדלעיל ובמעלות הצדיקים וכמו שענו ר' ירמי' ואביי, ועי"כ יכולין להיות וטוב לב משתה תמיד, וזה שסיים המ"א בסוף בשמחת בית אלקינו להעמיד, אז ימלא שחוק פינו (דייקא דעכשו וגילה ברעדה) במהרה בימינו אמן.

ולפענ"ד הוא ג"כ הויכוח שהי' לר' גמליאל והזקנים עם ר' עקיבא בהליכה רבתי י"ע התחילו הם בוכים ור"ע משחק פעם אחרת כו' אמרו לו עקיבא לעולם את מתמי' עלינו אנו בוכים ואתה משחק כו' ושמחתי שנתקיימו דברי אורי' ולבסוף דברי זכרי' עתידין להתקיים עד ובלשון הזה אמרו לו עקיבא נחמתנו תתנחם ברגל"י מבש"ר.

טעם מה שקראתי הגהותי רגלי **מבשר** על שם הפסוק מה נאוו על ההרים רגלי מבשר וגו' והנה אלי' התשבי הוא המבשר ואנכי אתנהלה לעט"י לרגליו.

ועוד על פ"מ שאמרו ז"ל נדה ל"א שלשה שותפים יש באדם כו'. והנה מבשר ר"ת בן ר' מנחם שמואל הוא אבי המנוח זצ"ל, ורגלי, מספר כ"ו, ונאלר מספר רי"ז כמספר דבורה הוא אמי הצדיקת זכרונה לברכה אשר כל ישעה וחפצה הי' להדריכני בדרך התורה והיראה, ועודנה בחצה נקטפה לזכר עולם יהי' שמה, וגם כי ברא כרעי' דאבו' ולפיכך נאוי ויאה זה השם רגלי מבשר, וה' ינחמנו ברגלי מבשר.

הקדמה בחרוזה מהמחבר ז"ל

אפתחה במשל פי. אשר שמעתי בימי חרפי, כי הי' באחת המקומות אשר נקבו בשמות. אומן אחד צייר, ולייר בלווי אים על כייר, והי' האים ההוא ת"ח וישר, יפה תואר ומשוח בששר. וידביקהו על לוח עץ, ועל פתח ביתו הי' אותו נועץ, להראות העמים והשרים את יפיו, כי כלול הוא בהדרו ובכל עדיו, והי' כאשר כל העם רואים, והנה בתוך הבאים, זקן אחד רלען על משענתו נשען.

וראה והביט אף הוא, אחרי כן פתח את פיהו, ואמר השני עומד משתאה. איך הצייר שגה ברואה, הלא תראו כי שרוך הנעל הפוך מלמטה למעלה, כשמוע הצייר את זאת, יצא גם היא לראות, וירא ויכיר ראם, והודה ולא בוש, ויאמר צדקת אתה הזקן, אך הלילה, המעוות אתקן, וכן תקנהו טרם הלך לישון, ולמחרתו הוציאו כמשפט הראשון, ויבא הרצען ויוסף להביט בתבנית, ויאמר לצייר יפה תקנת ועשית, אבל בדבר אחר שגית. כי רואה אני דבר כזה, כי הברכים אינן דומים זה לזה, האחד גדול והשני קטון, ויאמר לו הצייר לך אל השטן, כי משרוך הנעל למעלה, אין לך בחכמה חלק ונחלה, ויהי הרצען לבושה ולכלמה, ויפן וילך בחימה, וכן יראתי גם אני כמקרה הרצען יקרני, בענין זה החבור, ראה עלי ידובר, ויאמר עלי מי שהיא, מה לך פה אלי, כלך למדרך אצל דקדוק ומסורת, אין לך עסק בנסתרות, ואל תחמוד כבוד יותר מלמודך. ואל תנבל כסא כבודך, ולכן יראתי לקרבה אל המלאכה, פן לא אראה בה סימן ברכה, אך רוחי הציקתני, ואש עצור בעצמותי, ושרפתני וכלכל לא יכולתי, ומאת השם עזר שאלתי, יצרף לי למעשה המחשבה, ויורני בדרך טובה, כי מכיר אני את מקומי, שיותר מדאי נטלתי גדולה לעצמי. שמלאני לבי לפרש כל השרשים, אשר בשום מקום אינם מפורשים, ואף מאותם המפורשים כבר, אחדש בכל אחד איזה דבר. ורובם מן הגמרא ומדברי רבותינו, כגון בראשית רבה, ותנחומא וילמדנו, ואף שבעונותי, כבר עברו רוב שנותי ולא ראיתי בטובה, בהווית באביי ורבא, לחכמים מעט שמשתי, ומשאם ומתנם לא בקשתי, מ"מ לא מנעתי, ובאגדות, ובמדרשים יגעתי, להוציא מהם דברים חשוקים, בפירושם לדרשי הפסוקים, עד שרוב גירסתם היא לי ידיעה, וזה יהיה לי לישועה, את הספר הזה לחבר, ולברר וללבן את אשר אדבר, והנה יהי דברי הקדמתי הלא הם כתובים בשירתי אשר בראש הספר שרתי, ובכן החרוזה הזאת גמרתי ואתחיל הדבור בדבר הלכה ולמד על הכלל כלו יצא:

הנה בידיעה כי אין היום מלשוננו הקדושה רק מה שנמצא בכ"ד ספרי המקרא, ודברים מעטים מדברי המשנה, לכן לא נוכל לדבר בה כל צרכנו והכרחנו לערב בה מן שארי לשונות הגוים כגון ארמי פרסי יוני ערבי רומי ודומיהם כמו שהם נמצאים לרוב בתלמוד ובמדרשים, וכבר קם הרב רבי נתן בן הרב ר' יחיאל איש רומי שנת ד' אלפים תתקמ"ד ליצירה וחיבר מהם ספר על סדר אלפא ביתא, וקרא שמו ערוך כי הוא כשלחן הערוך לפני האוכל כי אדם גדול בתלמוד הי' אכן לא הביא הרב רק המלות המוזרות הנמצאות בתלמוד ובמדרשים, מלשונות הנזכרות לעיל ורבים מהם הביא ולא ביארם ועל זה אני מתמיה הרבה מאוד על מה הביאם גם יש שרשים הרבה שלא הביא כלל ואף אם הביא איזה מלה מהן לא הביאה רק לבאר איזה דין או פסוק ולא לבאר המלה ההיא, והנה אודיע נא אתכם את אשר אני עושה לספרי זה. והנה כבר אמרתי בשירי בתחלת הספר שלא אביא בספרי זה רק המלות שבעל הערוך והרד"ק לא הביאם. והאמת הוא כי הרבה מלות נמצאות ששמשו בהן בעלי המשנה, והורגלו בהם המפרשים ומחברי הספרים, כגון וכיון ואילו ואלמלא והיכן והיאך ודלמא ושמא ואף על פי ואף על גב וכל שכן ואלא מכל מקום ודומיהם רבים ואין מי שזוכר בהן דבר ואני אדבר בם ואבאר מאין הם נגזרים ומאיזה לשון הם, אך המלות שהם מורגלות בתלמוד כגון אדרבא אטו אימא מיירי מיתיבי תיובתא ודומיהם אף על פי שבעל הערוך לא הביאם גם אני לא אביאם כי אין תועלת בידיעתם רק למי שמעיין בתלמוד ואף על פי שמלאני לבי לבאר קצתם לא אבאר שום אחד מהם כדי שלא לבייש מי שאין לו ביאור אצלי גם אביא שרשים הרבה שרוב העם סבורים שהם לשון עברי או מלשון חז"ל ואינם אלא מלשון עם ועם וכל אותם המלות אביא ואודיע מה טועם וכן הרבה שרשים הנמצאים בערוך גם בשרשי הרד"ק מ"מ אני אביאם ג"כ אבל אחדש בהם איזה דבר או בפתרונם או בנקודתם או בקריאתם ורוב העולם טועים בם גם דקדוקים אבאר בהרבה מהם ובאיזה בנין ראוי לדבר בם כי יש מלות שלא יבואו רק בבנין הקל ויש בפעל הדגוש ויש בהפעיל וכן כלם ורוב הלשונות שאבאר אביא ראיות מהתרגום או אונקלוס או יונתן או ירושלמי והנה לא נודע לנו מי הוא המתרגם של כתובים יש אומרים שהוא רבי יוסי ויש אומרים שהוא עקילס הגר ויש אומרים שהוא ירושלמי שתרגם

התורה

התורה וגם שמו הוא פלאי גם אביא ראיות הרבה מלשון יוני שהיא מסכים הרבה עם תרגום ירושלמי וכן עם לשון רומי גם עם הלעוזי שבשלשה אלה משותפין כאשר כתבתי והארכתי בהקדמה ספר המתורגמן אשר במהרה יצא לאורה אי"ה.

וידעתי כי רבים יתמהו על רוב מלות התרגום שהבאתי, גם באמרי בהרבה מקומות זה הלשון לא נמצא עוד בתרגום או לא נמצא רק במקום אחד ושנים או כך הוא מתורגם בכל המקרא חוץ מן איוב ומשלי תהלים וכמו אלה רבות ולא יאמינו לי בכל האותות אשר עשיתי בקרבם, אמנם אם ידעו הטורח הגדול שטרחתי בחבור ספר המתורגמן גם בעיניהם לא יפלא כי באמת שלש שנים עמדתי בחבורו ואז עברתי על כל התרגומים כמה וכמה והנסיון יוכיח למי שיעיין בו, גם יתמהו על לשון יון שהבאתי בהרבה מקומות בידעם שאינני מכיר בלשון ההוא אבל לא ידעו שמן הקארדינאל אשר עמדתי עמו שלש עשרה שנה קבלתי כל אלה כי הוא הי' בקי מאוד בלשון יון ויש לדעת כי הלשון שנמצא בדברי רז"ל אינו הלשון שמדברים בו המון עם היונים אך מלשון המדוקדק שיש להם שבו נכתבו ספריהם וכן הדבר בלשון ערבי שהלשון ההמוני אינו הלשון שנכתבו בו ספריהם והוא לשון מדוקדק מאוד ובו כתב הרמב"ם ז"ל כל ספריו חוץ מהי"ד הגדולה אשר עשה וכן לשון לעז הוא לשון לאטיין שנשתבש ומכל אלה יבוא קצת שרשים בספר זה ואבארם כיד ה' הטובה עלי:

והנה אם באתי לבאר בהקדמה זו חלוקות כל השרשים שאביא בספרי זה ואתן סמנים בכל חלק וחלק לאמור יש שרשים שאביא בעבור כך וכך תהי' ההקדמה פרקים פרקים. אך כלל אחד אתן לך שיספיק לכלם וזה הוא דע לך כי לא אביא שורש בכל הספר הזה שלא אגיד בו איזה חידוש דהיינו אין שרש בלי חידוש בעודני בביתי בוונציי" ועמלתי בחבור הזה הי' לבי טרוד וגרסה נפשי לתאוה למצוא מקום להדפיס הספר הזה כי המחוקק דניאל במבורגו כבר הניח עבודת הדפוס ולא יעבוד עוד וכמעט הייתי מסכים לשלחו מן הארץ עד בלוניי" אך הוגד לי כי גם שם כבר שבתו ממלאכתם, ויהי היום ועודני מדבר אל לבי והנה אלי כתב מאיש אחד נוצרי מארץ אשכנז מבשר ואומר איך שכבר הקים לו בית נאמן להדפיס ספרים אין קץ, ולי אני עבדו קרא להיות ידי אתו להגי' ספריו אשר ידפיס והוא יתן לי שכר טוב בעמלי מצורף לזה כתב לי שמע שים

תחת

תחת ידי ספרים אשר חברתי ועדיין לא יצאו לאורה והוא׳ מרוצה להדפיס לי בכל רצוני וכשמוע דבריו כי נעמו אמרתי לדבק טוב הוא וזה היום שקויתי להדפיס כל הספרים אשר חברתי מימי יש מהם שנדפסו כבר ועתה באתי להוסיף על קצתם דברים רבים בהמה והם הפירוש על המהלך וספר הבחור וההרכבה ופרקי אלי׳ וספר מסורת המסורות וספר טוב טעם אלו שמה הם שנדפסו כבר והמתורגמן וספר הזכרונות וספרי הזה אדפיס עתה א״ה הרי י״ל ספרים שחברתי מצורף לזה שכבר שמעתי שמעו היותו איש נכבד וטוב ומשכיל בלשוננו הקדושה נכנסו דברי כתביו באזני ואאות לבקשתו וקמתי קל חיש ושמתי לדרך פעמי וידעתי כי מאת ה׳ היתה זאת כי כמה פעמים נקרא נקראתי משרים רבים ונכבדים גם מהגמונים גם מקארדינאלי גם מעיר פרי״ז אשר בצרפת בלוואת המלך ולא הטתי אוזן, ובאתי הנה תהותי בקנקנו ומלאכתיו מלא ישן ולא הוגד לי החצי מחכמתו וידיעתו ורבים שואבים מי תורתו ודורש טוב לעמו נאה דורש ונאה מפרש וברצותו הספר הזה אשר חברתי להכיר רב טובו ותועלתו נזדרז מאוד והעתיק אותו בלשון לאטיין אשר קראו קדמונינו לשון רומי וחבר שתי הלשונות יחד עמוד לקראת עמוד לא העדיף ולא החסיר ובכן הסכמנו להדפיס ונשים עין עליו בכל מאמצי כחנו שנכלה את מלאכתנו, ויהי נועם ד׳ אלקינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו אמן.

חרוזים

הרוזים אלו מצאתי ראיתי בספר אחד הבא ראשון למצאות הדפוס בעולם שיר חובר מלאכת הדפוס מדברת.

אני חכמה לכל חכמה עט רת אני נסתר לכל סוד מסות רת
בלי קולמוס ורשומי ניב רת באין סופר במחב רת
בבת אחת דיו עלי עוב רת בלי שירטוט כתובה מיוש רת
תמים על דבורה הגב רת בשבט סופרים היא משו רת
לו אותי ראית במות רת עלי ראשה הושמת לכות רת
למספר בני ישראל חמשת אלפים רל״ה למוכרת

אהי׳ קל כנשר וצבי	גם עז כנמר או לביא
אשים פני כחלמיש	לעשות כרצון אלי אבי
הן לא איעף גם לא איגע	כל עוד רוחי היא תוך קרבי
אגדיל תורה גם אדירה	אגיד לכל מה בלבבי
אתן עזרי ללשון עברי	אחיבהו עם מכתבי
אוסף עליו חסרון מלי״ו	ערוך וגם קמחי לא הביא
אל המלות שהם קלות	גם לחמורות אשים לבי
גם ששים המפורשים	בהם חדוש יגיד תוי
לא מידי יצאו נקי	אצא בהם את יד חובי
מקרא בלחוד משנה בלחוד	גם היוני גם הערבי
ולשון רומי הוא הלועזי	ולשון בת עמי גם אביא
הם בספרים רב נפוצים	אנ״ך אומר מהם גם כי
אפתור כלם אגיד נעלם	לפניהם אעביר כל טובי
יראה חכם ויוסף לקח	גם לנער יהי׳ רבי
כי אמנם לא שקר מילי	אם לא איפה מה יכזבי
מה שגיתי יבין אותי	יכתוב לו ספר איש ריבי
אך יעשה זאת טרם אמות	כי מה אשיב אחרי שכבי
או ימות גם הוא כמוני	או ימתין לי עד עת שובי
שמה ישר נוכח עמו	ואפלט עם יושר ניבי
לכן קומי נא שירתי	תבל מעיר אל עיר סובי
ולכי צפון בואי תימן	צר טרחי גם מערבי
גם באדום ובארץ יון	תוגרמא גם ארץ הצבי
ובכל פנה פצחה רנה	גם ספרי אחריך סחבי
אותו על שכמך תשאי,	וכנגיד אותו תקריבי
מספר צעדך תגידוהו	לפני כל אדם התיצבי
אל תראו כי לא תבושי	אל תכלמי אל תעצבי
גם הספר לא יחפר	כי דבורי מדבר נביא
אתה ספרי מכל עברי	גם מאינו עברי נא אל תחביא
ולשואלך מי פועלך	תאמר אלי״ה לוי
הוא עשני וקראני	בשמי כשמו כנוי תשבי
גם כן בשורש האחרון	ויבא באות מלת תשבי
או שרשי שבע מאות	ושנים עשר סימן תשבי

אות האלף

אב החודש החמישי נקרא אב ולא נמצא במקרא וכן שמות כל שנים עשר החדשים ניסן אייר סיון וכולי אינם לשון עברי רק לשון כשדים או פרסים והראי׳ כי לא נמצאו רק בספרי הגולה שהם זכריי ודניאל עזרא ואסתר ורבי אברהם אבן עזרא חשב גם עמהם ספר חגי בפרשת בא אל פרעה (שמות י״ב) והוא טעות סופר כי לא נמצאו בו, ובארבע ספרים הללו נזכרו רק שבעה חדשים והם ניסן סיון אלול כסלו טבת שבט אדר. ובתרגום ירושלמי במגילת אסתר בפסוק בחודש הראשון הוא חודש ניסן נכתבו כלם על הסדר (הג״ה ירושלמי ר״ה פ״א שמות החדשים עלה בידם מבבל ע״כ).

אבן נהגו קצת חכמי ספרד לייחס עצמם בלשון אבן כגון רבי אברהם אבן עזרא, רבי שמואל אבן תבון, רבי שלמה אבן גבירול, וכן כל אותם שהי׳ בקיאים בלשון ערבי. ואבן הוא בלשון ערבי כמו בן בעברי אבל אינו כמו בן המצטרף לאב כי אם למשפחה כי אביו של רבי אברהם מאיר שמו ועזדא שם היחס. וכן תבון וגבירול הם שם יחס המשפחה כי אביהם של שניהם נקראים יהודה, וכן נהגו חכמי האומות הערביים כמו אבן סני הרופא כי שם אביו עלי וכן אבן רשד, ויש שקורין המלה אבן הבית רפוי׳ ואינו כן בלשון ערבי רק דגושה, ונוהגין הסופרים לכתוב במקום אבן נון פשוטה לבד בנקודה אחת עלי׳ כזה ן׳ כגון

רגלי מבשר

בשרש אב בהג״ה שמות החדשים וכו׳ עיין בבני יששכר מאמרי חודש ניסן מאמר א׳ אות ו׳ ועיין בהערותי למלת אפיקומן, ובספר ימלא נפשי לחכם ספרדי ראיתי טעמים על שמות החדשים.

בשרש אבן בהערות הרלב״ד דפה שליט״א מביא דברי החסד לאברהם בפירושו לשמנה פרקים שאבן הוא מלה עברית כמו (בראשית מ״ט) רועה אבן ישראל. ומזה יש ליישב מה שקורין אבן הבית רפוי׳ כדי לדבר בלשון יהודית אמנם עיקר המלה בודאי מלשון ערבי ואבן סני ואבן רשד יוכיחו.

כגון ר׳ יהודה בן שלמה ן׳ יחייא יצחק בן יהודה ן׳ אברבינאל ודומידהם.

אָבָק (פסחים ז׳ ע״ש) נר האבוקה פירוש שקושרים שתים או שלש או ארבע נרות יחד לעשות להב גדול על כן נקראה אבוקה מלשון (בראשית ל״ב) ויאבק איש עמו שהוא לשון קשורה כמו שפירש רש״י ובלע״ז תמורצ״ה ובל״א שטאַנג קערץ או ואקעל.

אֵבֶר בדברי רז״ל אבר מן החי (אהלות פ״א) רמ״ח אברים יש באדם ולא נמצא זה הלשון בפסוק רק בלשון כנף כמו (תהלים נ״ה) מי יתן לי אבר כיונה (דברים ל״ב) ישאהו על אברתו ובלשון עברי נקרא האבר נתח כמו (שמות כ״ט) תנתח לנתחיו תרגומו תפלג לאברוהי וכן (ויקרא ח׳) ואת הנתחים ית אבריא וכל לשון עצם דבאמ״ת מתורגם בלשון אבר כמו (תהלים ל״ה) כל עצמותי תאמרנה כל אברי (שם ל״ח) אין שלום בעצמי באברי, וכן ערות הזכר אבר כמו שאמרו עד שימות האבר (שבועות י״ח) ובלשון עברי כנוי ערות הזכר בשר כמו (ויקרא ט״ו) רר בשרו, וכן ערות הנקבה זב מבשרה וכן בשר חמורים בשרם פירוש ערות חמורים ערותם, וכן הוא מכנה בלשון ירך כמו (שמות א׳) יוצאי ירך יעקב ולנקבה (במדבר ה׳) את יריכך נופלת פירוש ערותה.

אָגַד מדרש אגדה אגדת חלק הוא לשון משיכה תרגום (בראשית ל״ז) וימשכו ונגידו, ונקראו כן לפי שהדברים ההם מושכין את לב התלמידים, ולפעמים קוראין אותו הגדות (חגיגה י״ד) מלשון הגדה ועוד אדבר בם בשורש הגדה.

אגם

רגלי מבשר

בשרש אגד ולפעמים קורלין וכו׳ עיין מה שכתבתי על זה בשרש הגדה והנה מלאתי לשני חכמים עדיפים מכבילים מתכבאים בשגכון אחד בגיטן ס׳ רבי יוחנן וריש לקיש הוו מעייני בספרי דאגדתא בשבת ובהגהות מהריעב״ץ שם כתב וז״ל כ״ל ספר של ע״ת וחכמת האמת הוא שאנו קורין קבלה ולא הי׳ מעיינין בחול אלא בדינין והלכות וכו׳ ואמר כלומר להכיר מי שאמר והי׳ העולם עסוק באגדה, ואין זה אגדה של ספורי מעשיות שנקראו הגדה באא עכ״ל עיי״ש.

וכן

אֲגַם הפרי הנקרא בל"א בירן ובלע"ז פירי נקרא בלשון רז"ל (כלאים פ"א וש"מ והוא לשון ערבי בברטנורה שם) אגסים.

אֵד קורין לחג של עובדי עבודה זרה איד כמו שאמרו רז"ל (תחלת ע"ז) ג' ימים לפני אידיהן וכן בפסוק (אסתר א') כשבת המלך בתרגום ירושלמי יומא דאידא הו' לי' והוא לשון שבר כמו (איוב י"ח) ואיד נכון לצלעו וכן קורין לו בלשון עברי חגא כמו שאבאר בשרשו.

אַוָז נמצא בדברי רז"ל אווז ואווזא בשני ווין מן אווז בא לשון רבים אווזים ומן אווזא אווזות והי' יותר נכון להקרא אוואות בעבור האלף, והוא העוף הנקרא בל"א גאנז ובל"ע פאפירה, ומן המין הזה בר אווזא הנקרא בל"א ענט ובלע"ז איירא.

אָדַק בדברי רז"ל אדוק במצות פירש אחוז ומחובר תרגום (איכה ד') צפד עורם על עצמם אדוק, וכן אמרתי בהקדמתי בספר הזכרונות, כל ימי הייתי אדוק, בפסוק ובדקדוק.

אָוֶן גִּלָּיוֹן יתבאר בשרש גליון.

אַוִיר (בראשית א') על פני רקיע השמים תרגום ירושלמי אויר ולא מצאתיו עוד בכל התרגום, תיקון מהמחבר, בפסוק ויאמרו עבדי המלך איך עננא באווירא פרים, ע"כ התיקון, ובל"א לופט ובלע"ז איירו והוא קרוב ללשון אויר.

אות

רגלי מבשר

וכן כתוב מדעתו דכפשו הגאון הקדוש מהר"מ ט"ב מאוהל זללה"ה בחידושיו לב"ב מ"ב ושם בסוף הענין ואלי' לדבר כי אמרו לרע"ק בחגיגה י"ב וסנהדרין ל"ח מה לך אצל אגדה וכו' ובודאי דעניני אגדה אלו סיפורי מעשיות כיכהו רק סתרי תורה עכ"ל.

בשרש אויר. והנה אחרי שלעיל מצאתי עוד ברא"שית א' עופא דפרח באויר שמיא, תהלים י"ט מחוין דמדיקין באוירא ועיין בהפלאה שבעירוכין בשרש אויר ברסיף ומה שהשיג שם על הרב באר שבע מרש"י סוכה ל"ד ד"ה לגיטי נשים לכאורה כהב"ש, מיהו כל מעייכת ברש"י סנהדרין ק"ט בכל הסוגיא מפורש דבל לאוד ובורסיף לאוד ושם ברש"י ד"ה סימן וכו' נראה שעשה כלומר לתכן קושיית הב"ש ודו"ק והפלא שלא העיר בעל הפלאה מרש"י זו.

אחריות

אות אלף בית גימל וכולי נקראת כל אחת אות לפי שהוא אות וסימן על קול מוצאה ומבטאה וברבוי אותיות ולא אותות להבדיל בינו ובין אותות ומופתים.

אָחוֹר נקרא בית מוצא הרעי אחור כמו (תהלים ע״ח) ויך צריו אחור פירוש מכת אחור הם האבעבועות וכן (מלכים א׳ ז׳) וכל אחוריהם ביתה והמון העם קורין לו תחת.

אַחֲרָיוּת לשון זה מורגל בדברי רז״ל כגון (קידושין כ״ו) נכסים שיש להם אחריות וכן שקבל עליו אחריות. ובערוך פירוש נכסי קרקע ואנחנו פותרים אותו בלשון שעבוד, ובלע״ז אובליגאציון ובל״א פרשפרוכען פיר שאדען.

אִטַלְיָא קורין לארץ הזאת שהוא ארץ לועז אטליא הנקרא בל״א וועלשלאנד וכן תרגום יונתן (יחזקאל כ״ד) מאיי אלישה ממדינת אטליא וכן (במדבר כ״ד) וצים מיד כתים (בראשית י׳) וכתים ודודנים שניהם תייר אטליא וכן (איכה ד׳) יושבת בארץ עוץ מתורגם דמתבני באטליא, (ובבראשית רבה כ״ו) הנה משמני הארץ יהי׳ מושבך זו אטליא של יון אמר לי הקרדינאל שהוא המחוז הנקרא קלאברייא שהוא ארץ שמנה מאוד.

אִי כמו אין והוא בחירק כמו (שמואל א׳ ד׳) אי כבוד ימלט (איוב כ״ב) אי נקי וכן יש לומר אי אפשר בחירק והאומרים אֵי בצרי טועין כי היא לשון אי׳.

אֵיךְ בספרים חצונים נוהגים לומר איכות ומהות וכמות רוצה לומר

בשרש אחריות ובערוך פירוש. כדברי הערוך פירוש ג״כ רש״י ביחזקאל כ״ג ולאריתך באש תאכל תרגום יונתן וספר אלעזיך ופירוש רש״י שהן אחריות ליטען עליהן לפרנסה וברש״י קידושין כ״ו קרקעות שאחריות כל אדם המלוי׳ והכותה בחבירו עליהן (כל״ל עי׳ רש״ש) לפי שקיימין ועומדין לפיכך כשמכין עליהם.

בשרש אי. כי הוא לשון אי, באיוב ב׳ אי מזה באת ברש״י שם איי מקום שתוכל לומר מזה אני באת ובסידור מהריעב״ץ כתב לומר אי בצרי, וכמדומה לא ראה דברי התשבי אלו ועיין ברד״ק שמואל שם.

לומר איך הוא ומה הוא וכמה הוא וכן אמרתי אני בהקדמתי לפרק שירה מעט הכמות ורב האיכות.

אִית תרגום של יש אית ומזה אומרים בדאיתא במסכת פלוני או בפרק פלוני פירוש כמו שיש.

אַכְסַן (ערכין ט״ז) אל ישנה אדם מאכסניא שלו פירוש המלון בל״א הערבערג ובלע״ז אלבירגו והאורח נקרא אכסנאי ונקרא גם כן אושפיזא עיין בשרשו.

אֶלָּא מלה יונית הוא כמו כי אם או רק או אך.

אֵלָיו עם מם השמוש מאליו והוא כמו מעצמו וכן מאליהם (מגילה ט״ו ב׳) או מאלי׳ כמו מעצמם או מעצמה ולא נמצא רק על גופי נסתרים האלה רוצה לומר לא נוכל לומר מאלי מאליכם מאלינו.

אֵלּוּ בדברי רז״ל מה נשתנו אלו מאלו (זבחים מ״ז) אלו ואלו הנשרפים האלף בצרי ופירושן כמו אלה ויש שכותבין יוד אחר האלף ואין צריך.

אִלּוּלֵי כן תרגום של לול ואלו בחירק והרד״ק הביאו בשרש לול ושם אביאנו גם אני.

אִלְמָלֵא רז״ל שמשו בזה הרבה אבל יש הפרש בין אלמלי הכתוב ביוד בסוף ובין אלמלא הכתוב באלף בסוף כי הכתוב באלף הוא מלה מורכבת מן אם לא בל״א ווער ניט כמו שאמרו (אבות פ״ג) אלמלא מורא מלכות וגו׳ אבל הכתוב ביוד

רגלי מבשר

בשרש אליו. והוא כמו מעצמו. ועפי״ז נראה לי לפרש דברי הש״ס יומא ד׳ קול לו קול אליו דלו פירושו לו בלבד ואליו פירושו לו לבדו ודו״ק. ועיין ב״ב דרשות להר״ן בדפוס מאמר דברי הש״ס אלו עפ״י הדקדוק ובתוך דבריו ועל זה אמר בעל ספר יצירה שלש אמות או״י, והוא דלא כגירסא שלפנינו אמש ולפי הגירסא זה נתבטלו כמה ראיות ממאמר הכוזרי שרצה להוכיח שספר יצירה אינו מאברהם אבינו ע״ה, ודו״ק מאוד כי או״י נוטריקון אש רוח מים.

בשרש אלמלא. עיין בתוס׳ מגילה כ״א ובלחם נקודים למהריעב״ץ אבות פ״ג.

אלכסנדר

ביוד הוא כמו לולי או אלו והאלף שבראש נוספות כמו שאמרו (כתובות ל"ז) אלמלי נגדו לחנניי מישאל ועזריי הוו סגדון לצלמא.

אֱלָךְ מכאן ואילך פירוש והלאה, אבל תרגום של הלאה כמו העברי בל"א פערנער ובלע"ז אולטר"א.

אֵלָךְ בדברי רז"ל אילך ואילך כמו מכאן ומכאן או מזה ומזה רוצה לומר מזה הצד ומזה הצד בל"א אויףביידן זייטן ובלע"ז דא קווי או דא לי.

אַלַכְסַן בגבולת הארץ פירוש רש"י (במדבר ל"ד) ובא מן הצפון אל הדרום באלכסון פירוש כל קו שאינו עומד באורך או ברוחב אלא כזה / או כזה \ נקרא אלכסן בל"א אובער צווערך ובלע"ז פיר טראווסירו.

אַלַכְסַנְדַר (ירמי' מ"ו) אמון מנוא תרגום אתרגשית אלכסנדרי וכן כל נוא דבירמי' מתורגם כן וכן נקראת עד היום והוא עיר סמוכה למצרים ונמצא בספרי הקדמונים שבנה אותה אלכסנדרוס מוקדון.

אַלַּם בדברי רז"ל (ב"ב ל"ד) כל דאלים גבר לשון חוזק (דברים ל"ו) חזק ואמץ דבתורה תרגום אונקלם תקיף ואלים אבל דביהושיע (א') תרגום יונתן תקיף ועלם בעין, וכן חזקו ואמצו שבתורה ברוב הנסחאות תקיפו ואלימו באלף.

אלתר

רגלי מבשר

בשרש אלכסנדר. עיין בתוס' גיטין כ"ז ד"ה זה אלדייכום ובהגהות מהריעב"ץ שם.

בשרש אלם. עיין בהכרמל שרש אלם מלשון אגודה כמו מאלמים אלומים וזה האמנם אלם וכו' ובהערה מאת המאסף שם ואפשר שאפשר שע"כ נקרא מי שחסר לו הדיבור אלם על כי כחות הדבור כאגודים בו בכח ולא יתגלו בו בפועל עכ"ל. מיהו נראה שקיצור הספרדים עיין באע"ז שם בפסוק האמנם אלם קהל כמו מאלמים אלומים ויש אומרים מלשון כאלם עיי"ש, ויש לומר שהוא מלשון העלמה בחילוף העין באלף. ודו"ק ובדרך הגדה אמרתי לפרש הפסוק האמנם אלם, עפ"י הגמרא כתובות כ"ז בהא דאמרי מרי בר איסק אתא לי' אחא ועיי"ש עד הכי דייניכן לאלמא דכוותך, וזה מישרים תשפטו בני אדם ודו"ק

אלתר

אַלְתַּר בדברי רז״ל לאכסנא דנין לאלתר (לפי דעתי אינו בשום מקום מדברי רז״ל ולשון הפוסקים הוא) פירוש תכף ומיד בל״א אווי באלד ובלע״ז סוביטא ונראה לי שלא יתכן לאמרו בלי למד השמוש.

אַמָּה נקרא האצבע הארוך אמה ונקרא גם כן ערות הזכר גיד האמה.

אָמָּן (שיר ד׳) מעשה ידי אמן אין לו דומה במקרא ותרגום של (דברים כ״ז) מעשה ידי חרש עובד אומן והשם אומנות בל״א מיינסטערשאפט ובלע״ז מיישטראנצה.

אֶמְצַע תמצא בשרש מצע.

אַמּוֹרָא בשרש תנא תמצאנו.

אַנְדְרוֹגִינוֹס אמרו רז״ל (יבמות פ״ג) ברי׳ בפני עצמו ולא הכריעו בו חכמים אם זכר אם נקיבה, והוא מלה יונית אנדרו איש גינוס אשה.

אָנַס זה השורש לא נמצא במקרא רק (אסתר א׳) כדת אין אונס ורז״ל שמשו בו הרבה ובפרט בפעול הקל אנוס אנוסים אנוסה ובנפעל נאנס וכולי בל״א גינייט ובלע״ז ספורצד.

אסה

רגלי מבשר

בשרש אלתר. כתבו הפוסקים בכללי התלמוד מלינו לאלתר אחר כמה ימים ושיש לו שיעור גדול עיין בגיטין ע״ב היכי דמי לאלתר ובתוס׳ כתובות ז׳ ד״ה איפכא לו מיהו ושעתו אי אפשר אלא שעה אחת עיין ר״ה ו׳ ולדקה מחייב עלה לאלתר וכו׳ ומלת לאלתר בירושלמי ברכות והוא שסכה על אתר ובערוך אל תור פירוש בלי זמן עיי״ש.

בשרש אמה. עיין במנחות י״א ברש״י ד״ה אמה וז״ל שם זו אמה ממנה מודדין כל אמות הבנין והכלים לפי שהוא ארוכה מכולם ושתי אמות הי׳ בשושן וכו׳ עיי״ש.

בשרש אמן. אין לו דומה במקרא, ובחולין כ״ט דרשו רז״ל בפסוק תהלים כ״ח האמנם אלם מה אומנתו של אדם בעולם הזה ישים עצמו כאלם.

בשרש אנדרוגינוס. עיין בהערות הרא״ד דפה שליט״א ומה שכתבתי שם.

אסתכים

אֲסָה אומרים למי שנתעטש אסותא פירוש רפואה (משלי ג׳) רפאות תהי לשרך תרגום אסותא תהי לבנישך.

אָסַר אסור והתר אפרש בשרש התר.

אִסְתְּנִים בדברי רז״ל (ירושלמי ר״פ ע״פ) (ובבלי ר׳ ששת רבינו הקדוש אסתנים הי׳ קורין לאדם שיש לו נפש רעה ואינו יכול לאכול אף לראות דבר מאום אסתנים ומצאתי בתרגום דאיוב י׳ מאנה לנגוע נפשי סריבת למקרב נפשי הגון עבדין אסטנים והוא כתוב בטית * תיקון מהמחבר אסתנים הוא לשון יון ממש כן קורין לאדם שהוא חלש בטבע ובל״א בלוד ובלע״ז דיבלו, ע״כ התיקון.

אַפִּיטְרוֹפּוֹס (בראשית מ׳) אתה תהי׳ על ביתי תרגום ירושלי׳ אפטרופוס ובלשון רבים חסרו הסמך ואמרו אפיטרופין כמו (אסתר א׳) ויפקד המלך פקודים וימני מלכא אפיטרופין וכן עשו במלת ליסטים ושם אגלה לך הטעם ואפיטרופוס הוא בלשון יון אב ילדים.

אֲפִילוּ (ישעי׳ מ׳) אף בל נטעו אף בל זרעו אף בל שרש, שלשתן מתורגמן אפילו ובהרבה מקומות נתוסף על לשון המקרא כמו (ישעי׳ ל״ג) פסחים בזוו בז תרגום אפי׳ ישתארון בהון ועיקר המלה שהוא מורכבת משתי מלות אף אלו.

אַפִּיקוֹמֶן (פסחים קל״ט) אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן פרשו בו נוטריקון אפיקו מיני מזונות, ותמי׳ אני איך

לא

רגלי מבשר

בשרש אסתנים. ובלע״ז דיבלי פירוש חלש וכן בלוד בל״א הוא חלש השכל או חלש הראות, ועיין בהפלאה שבערוכין מה שמביא פירוש רש״י מענג ומפונק וכן פירש במעריך דיליקאדו בלע״ז ודברי המחבר קרובים לזה רק שמרבה את המפונק ביותר ומה שפירשו הרמב״ס והברטנורה אחריו שהוא כגזר מן לכת שלג תמי׳ לי היאך יפרנסו התרגום דאיוב ול״ל דכמה מיני אסתנים יש ודו״ק.

בשרש אפיקומן. בהערות הרלב״ד דפה שליט״א מביא דברי הת״י על אסכיות עיי״ם ועיין בהגהת מהריעב״ץ מגילה ו׳ למה נקרא שמה טבריא העתקתי לשונו בשרש טבריא ובמדרש תלפיות ענף אפיקומן

לא ידעו שהוא לשון יון ממש אפיקומוס נקרא סעודה גדולה ומה שאוכלין אחר הסעודה נקרא אפיקומן ובדברי רז"ל (פסחים נ"ז וש"מ) נקרא קינוח סעודה עיין בשרש קנח.

אַפִּיקוֹרוֹס המינין והאפיקורסין עיין בשרש פקר.

אַפְרָק (בראשית י') גמר ומגוג תרגום ירושלמי אפריקי וגרמיניו וכן (יונה א') אני' תרשיש ספינתא דאפריקי ועוד עיין בשרש תגר.

אַפַּרְסְמוֹן שמן אפרסמון יין אפרסמון והוא הנקרא גם כן בלסמון עיין בשרש בלסם.

אֶפְשִׁי (ת"כ פ' קדושים) אל יאמר אדם אי אפשי בבשר חזיר אלא אפשי בו לשון חפץ ורצון.

אֶפְשַׁר הרבה הרגילו רז"ל בואת המלה וענינה דבר שיוכל להיות בל"א מעגליך ובלע"ז פוסיבולו והפכו אי אפשר כמו שכתבתי בשרש אי ונתוסף בתרגום על לשון המקרא בהרבה מקומות כגון (בראשית ד') ומפניך אסתר ,מן קדמך לית אפשר למטמרא (שמואל ב' י"א) אשר לא יאספו דלא אפשר להון דיתוספון ודומיהם.

אֶצְבַּע סתם אצבע הוא הסמוכה אל הגודל וברבוי אצבעות וכן נקראו אצבעות הרגלים וכן קראו ג"כ גיד ערות הזכר אצבע באמרם (פסחים קי"ב) אין כל אצבעות שוות.

אָרִם נקרא שומר הגן והעובד אותו ארים וכן תרגום (שיר ה') כרם הי' לשלמה היכמא דארים נטיר לכרמי' בל"א גערטנער ובלע"ז אורטולנו.

ארע

רגלי מבשר

אפיקומן הצריך להסר תמיהת המחבר בדברי אמרי בינה שכל אלו המלות ששמשו בהם רז"ל מלשונות אחרים הי' מתחלה בקדושה ונפלו בלשונם בחילוק הלשונות ורז"ל לקטם ברה"ק וסוד דוגמת כלולי הקדושה שנפלו בתוך הקליפות בשבירת הכלים כידוע ליו"ח ולפיכך דברו רז"ל באלו המלות דוקא ולא בכל הלשון, ולפיכך פירשו ודרשו בהם נוטריקון, עיי"ש בארוכת דבריו כי נעמו ויתאמתו מאוד עם דברי רז"ל בירושלמי שמות החדשים עלו עמהם מבבל וכן שמות המלאכים ודו"ק.

אשמאי

אַרַע (תהלים פ״ה) חסד ואמת נפגשו תרגום טבוון וקשוט ארעון וכן (רות ב׳) ויקר מקרה וארע ארעותא וכן כל לשון מקרה דבכתובים מתורגם בלשון ארעי באלף בראש אבל בתורה ובנביאים מתורגמין בלשון ערעי בב׳ עיינין בשרש ערע.

אַשְׁמַאי (קידושין ל״ב) וזקן אשמאי פירוש סתם וזקנים הם חכמים אבל הזקן שאינו חכם נקרא זקן אשמאי יש מפרשים שהוא לשון אשם ויש מפרשים לשון שממה ואומר אני שיותר נכון לומר שהוא מלשון (מלכים ב׳ ח׳) עשו את אשומא שהוא הקוף וכן נקרא בלע״ז שימייא והזקן שאין לו חכמה דומה לו.

אַשְׁמְדַאי בפסוק (קהלת א׳) אני קהלת הייתי מלך תרגום אשמדי מלכא דשידי ואומרים כי נעמה אחות תובל קין היתה אשת שומרון אם אשמדי וממנה נולדו השדים ועוד אדבר בם במילת לילת ונראה לי כי הוא נקרא גם כן סמאל כמו שאבאר בשרשו.

אַשְׁפִּז בדברי רז״ל (מ״ר פ׳ חקת) אדם יקנה מן החנוני ליהנות האושפיזא ונלקח מלשון רומי קורין למלון וגם לאורח אושפיז ועיין בשרש אכסן.

אַשְׁכְּנַז הכל נוהגין לקרא לארץ אלימאני אשכנז בל״א דייטש־לאנד ונראה לי כי לקחו זה מתרגום ירושלמי שתרגם (בראשית י׳) גומר ומגוג אפריקי וגורמייניו ובלשון רומי נקראת ארץ אשכנז גורמני ברפי על הגימל והערוך בשרש גרמן פירוש לבן ביותר וזה הוא האשכנזי, ובפסוק (עובדי׳ א׳) אשר כנענים עד צרפת כתב ראע״א כי שמע מפי גדולים שארץ אלימני הם כנענים שברחו מפני בני ישראל.

בשם אשר חכמה יאלף, השלמנו אות האלף.

ביאה

רגלי מבשר

בשרש אשמאי. במוסף הערוך נראה שדעתו לשון נוטריקון אין שם וכן איש נבזה בלי שם ונכון הוא ובספר חרדים במצות עשה פרק שני מביא פירוש הגאונים דאשמאי היינו עו״ג ודחו האחרונים פירוש זה. דרבי יוחנן מפני דרכי שלום הוי קאי ופירש רש״י אשמאי אדם רשע ודחו זה הפירוש מדכתיב שאת פני רשע לא

טוב

אות הבית

בִּיאָה (יבמות ל״ד) אין אשה מתעברת מביאה ראשונה וכן (ריש קידושין) בג׳ דברים האשה נקנית בכסף בשטר ובביאה הוא כנוי לתשמיש המטה דרך כבוד ויש הפרש בין ביאה לבעילה כמו שאפרש בשרש בעל.

בַּדַּאי כך עונשו של בדאי אפי׳ אומר אמת אין שומעין לו (סנהדרין פ״ט) וכן שלא יאמרו משה בדאי הוא (ברכות ד׳) פירוש כזבן והוא לשון (איוב י״א) בדיך מתים יחרישו והשם בדוי כמו שאמרו (מס׳ ד״א פרק השלום) גדול השלום שדבר הכתוב בלשון בדוי.

בְּדִיל (בראשית י״ב) למען ייטב לי בעבורך תרגום בדיל דייטב לי בדילך והוא כמו בשביל ואין לשמש בהם זולתי הבית.

בְּדַק הרגילו רז״ל בשרש זה בלשון חפוש ובקשה בל״א זוכען ובלע״ז צירקאר באמרם (ריש פסחים) בודקין את החמץ ובגמרא (סנהדרין ל״ג) בפסוק (משלי כ״ה) אשר העתיקו אנשי חזקי׳ בדקו מדן ועד באר שבע וכן בספרי רפואות בדוק ומנוסה והשם בדיקה ואין לשמש בו רק בבנין הקל.

בהדיא

רגלי מבשר

טוב, ופירשו כפירש ר״ת דהיינו אדם בור (בראשית מ״ז) והאדמה לא תשם תרגומו לא תבור, ולפי״ז יהי׳ אחד בענין עם פתחי שמאי בערובין ועיין בערוך ובמדרש תלפיות שורש אמאי.

אות הבית

בשרש ביאה. עיין מה שכתבתי בשרש בעל, ועיין באגרת שכי׳ להשמ״ג שפירש לדברי המחבר מה שכתוב ובביאה הוא כנוי דרך כבוד, פירוש לכן לא נקיט לשון בעילה, ועיי״ש מה שכתוב עוד טעם אמאי לא נקט לשון בעולה ג״כ מיוסף על דברי המחבר בשרש בעל ועיין בשרש בעל.

בשרש בדק. בשופטים י״ח לכי תקלו תרגום יונתן אזילו בדיקו, ובנדרים ע״ו שדי גירי ובדיק פירוש בודק נדרים וחקרן כדי להתירן.

בור

בְּהֶדְיָא תמצאנהו בשרש הדיא.

בָּהַק בדברי רז"ל סימן מובהק פירוש מלבן וצח והוא נגזר מלשון (ויקרא י"ג) בהק הוא שהוא נגע שיש בו לבנות הרבה בל"א לויטר ובלע"ז קיארו.

בּוּר (אבות פ"ד) אין בור ירא חטא פירוש אדם שאין בו תורה ולא דרך ארץ נקרא בור פירוש שוטה ובער וכן (משלי י"ב) ושונא תוכחות בער וסני מכסנותא הוא בורא (משלי ל׳) בער אנכי מאיש בורא דבר נש אנא.

בִּזְבֵּז בפסוק (קהלת ג׳) וראיתי כי אין טוב וגו׳ תרגום די אנא מבוזבז ממונא והוא הפיזור יותר מדאי כמו בדברי רז"ל (כתובות נ׳) המבזבז אל יבזבז יותר מחומש וכולי ואין משמשין בו רק בבנין פעל.

בָּטֵל (קהלת י"ב) ובטלו הטוחנות אין לו דומה במקרא אך בתרגום של עזרא אדון בטילת עבודת וגו׳ והוא לשון שביתה תרגום (בראשית ח׳) יום ולילה לא ישבותו לא יבטלין ורז"ל שמשו בו גם כן בבנין פעל כמו שאמרו בפרקי אבות (פ"ב) בטל רצונך מפני רצונו והתואר אדם בטל או בטלן והרבים בטלנים והשם ביטול ובלשון נקבה בטילה.

בֵּין שמשו בו רז"ל בלשון הוי׳ באמרם בין יחיד בין רבים בין איש בין אשה שהוא כמו יהי׳ יחיד או יהי׳ רבים יהי׳ איש או תהי׳ אשה וכמו אלו רבים מאד ובל"א עז וייא ובלע"ז סיאה, ולפעמים במלת אחד באמרם אחד עני אחד עשיר רוצה לומר הכל אחד יהי׳ עני או יהי׳ עשיר בל"א עס איז אלז איינס ובלע"ז טיטו אונו.

בֵּיץ (דברים כ"א) בצים או אפרוחים ולא נמצא ממנו היחיד בפסוק

רגלי מבשר

בשרש בור עיין במלת אשמאי שהוא לשון שממה ורקיון מכל וכן יש לפרש מלת בער מלשון בערת הקודש, ויש לומר שמזה הוא ג"כ פעל בער באש על שם שמשמש ומשחית הכל וכן ושלח את בעירו ובער בשדה אחר (שמות כ"ב).

בשרש ביץ. נהגו לקרות בכל מקום בש"ס הגם דנכתב בפנים ביצים בלדיק

בפסוק ורז"ל שמשו בו בלשון נקבה ביצה שנולדה ביום טוב ובסמיכות ביצת התרנגולת וברבוי ביצות ולא ביצים.

בֵּית דִּין אין מקום מושב הדיינים נקרא בית דין אלא קבוץ הדיינים נקראים כן ופירש כמו (ירמי' ל"א) בית ישראל ובית יהודא בל"א גזונד ובלע"ז פ"אפגאנדרא וכן הקב"ה ובית דינו הם המלאכים.

בֵּית הַכִּסֵּא מקום המיוחד לבני האדם לעשות שם צרכם נקרא בית הכסא ויש קורין לו מושב או מקום בסתם.

בַּיְתוֹס צדוק וביתוס אבאר בשרש צדוק.

בִּלְבֵּל (בראשית י"א) כי שם בלל תרגום ארי תמן בלבול כפול בו פא הפעל בין העין והלמד על משקל קלקל מן קלל ורז"ל שמשו בו הרבה אך בבנין פעל והשם בלבול ענין ערבוב וקלקול.

בַּלְסְטַר (שמות י"ד) ויסע עמוד הענן וגו' פירוש רש"י להבדיל בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל לקבל חצים ובלסטראות של מצרים בשון רומי קורין לקשת בלוסטרא וכן בלע"ז בליסטר.

בֻּלְמֻס בדברי רז"ל (יומא פ"ג) מי שאחזו בולמוס אומרים הטפשים שהוא מין עשב הנקרא בולמוס ומי שפוגע בו יבא לו רעב גדול ואם אינו יאכל ימות מיד ואינו אלא שם חולי אחד מי שאחזו אותו חולי יאכל הרבה ולא ישבע ואם הי' כדבריהם הי' אומר מי שמוציא או שפוגע בבולמוס ובערוך פירוש שבולמוס נקרא בלשון יון גרונו של שור לפי שאוכל הרבה כשור.

בלסם

רגלי מבשר

בלדיק ביעין בעין מפני מעשה שהי' בתלמוד (סנהדרין ה') שהורה מי ביצים אין מכשירין ונעו והשבו שהוא מי בלה ואגס פי' מי דפרה עיין בערוך בץ השליסי, ונקראין ג"כ כל דברים עגולים ביצים כמו (פ"ה דפרה) ביצת תולרים (ב"מ ע"ד) על הביצים של יולר עיין בערוך ערס בץ השני ובתרגום (מלכים א' ז') ופקעים ולורת בעין. בשרש בלמם. הוא לשון יון "בולימיע" בל"א "הייסהונגער".

בלסם

בַּלְסָם (שיר ז׳) הדודאים נתנו ריח תרגום ומתבסם קדמו כריח בלסמין והוא שמן ערב מאוד ולא נמצא ריח טוב יותר ממנו וכן נקרא בל״א ובלע״ז באלסימו ונקרא גם כן אפרסמון כאשר בארתי בשרשו.

בַּעַל כל לשון בעילה שבמקרא אינו בא רק על האישות רוצה לומר שהבעל משמש עם אשתו כמו (דברים כ״א) תבוא אלי׳ ובעלתה, וכן (שם כ״ד) כי יקח איש אשה ובעלה וכן (מלאכי ב׳) ובעל בת אל נכר הנביא הוכיחם על שנשאו נשים נכריות אבל רז״ל קראו בעילה גם על שאר נשים כמו שאמרו (סנהדרין פ״ד) הבועל ארמית קנאין פוגעין בו (יבמות ק״ג) שבע בעילות בעל אותו רשע וכן (כתובות ג׳) כל בעלותיו בעולת זנות ויש הפרש בין בעילה לביאה כי לא נקרא ביאה רק בפעם הראשונה שהאיש משמש עם אשתו ולכן לא תתרבה לומר ביאות (היינו במקרא ובש״ס מצינו הרבה כריתות ט׳ וש״מ) כמו שנאמר בעילות ודוק ותמצא.

בָּקִיא מי שיש לו איזה הרגל באיזה לימוד או באיזה מלאכה נקרא בקי וברבוי בקיאים ובפסוק (בראשית מ״ט) ולבן שנים מחלב תרגום ירושלמי בקיאין בהלכה וגו׳ והשם בקיאות בל״א גיוואנליך ובלע״ז פראקטיקא.

רגלי מבשר

בשרש בלסם. הוא מלה ערביית והם כמלא אילנות עושות שמן ערב הנ״ל.

בשרש בעל. בהג״ה הייתו במקרא עיין בזה באגרות שכיי להפמ״ג שהאריך בדברי התשבי אלו ומה מאד נאמנו וכעמו דבריו בחילוק זה בכמה מקראות בכתובים ובאמדים בפסוק כמה פרשיות בתורה ואם נכון חלוק זה בידינו מובן מאוד דברי ת״ד (בדברים כ״א) ואחר כן תבוא עלי׳ ובעלתה שהאמרה קודם כל המעשים הללו אף ביאה ראשונה, עיין בתוס׳ קידושין כ״ד ד״ה שלא ילאכנה בשם הירושלמי בסופו ואכי אומר לא ביאה ראשונה ולא ביאה שכיי אלא לאחר כל המעשים כדכתיב ואחר כן תבא עליה ובעלתה ודוק ועיין בזה ג״כ בהערות הרא״בד דפה שליט״א ובמה שכתבתי שם, ואין לדחות דברי המחבר בקנה אחת, כי כל דבריו מיוסדים על אדני פז.

בַּר (משלי א׳) מה ברי ומה בר בטני כמו בן ולא נמצא עוד בעברי וכן כל לשון בן מתרגם בר או ברא ובתרגום ירושלמי ביר כמו (איוב י״ח) לא נין ולא נכד לא ביר ולא ביר ברא וכן רוב הפייטנים חותמים שמם ·פלוני בירבי פלוני והוא מורכב מן בר ורבי ועוד אדבר מזה בשרש רבי.

בַּר (קהלת ב׳) ומי יחוש חוץ ממני תרגום בר מיני וכן (בראשית ל״ו) ויוצא אותו החוצה לברא וכן נוהגין כשזוכרין איזו חולי רע או מיתה משונה וכדומה לזה אומרים בר מינן פירוש חוץ ממנו.

בַּר (שמות י״ב) לבד מטף תרגום בר מן טפלא וכן כל לבד תרגום בר וכן (שמואל א׳ ב׳) אין בלתך לית בר מינך (ישעי׳ מ״ג) ואין מבלעדי לית בר מיני כלם לשון לבד והם קרובים בענין עם השרש שלפניו בל״א זנדרליך ובלע״ז סענצ״א.

בַּר (תהלים נ׳) בהמות בהררי אלף תרגום ותור בר דרעי בכל יומי טורא אלפין וכן בדברי רז״ל (יומא פ׳) בר יוכנה והוא עוף גדול מאוד ונקראים בר מלשון שדה המתורגם ברא או הם מענין חוץ דבשורש שלפניו ופירוש בר בל״א ווילד ובלע״ז סלווריג.

בַּרְבַּר תרגום (תהלים קי״ד) מעם לועז מעמא ברבראי ואנחנו קוראים כל מי שאינו יודע לשון הקודש לועז (בראשית י׳) ותוגרמה תרגום ירושלמי ברבריאה וכן (מלכים א׳ ד׳) ברבורים אבוסים אומרים (ב״מ פ״ו) שהוא עוף שמן מברבריאה והי׳ עולה על שלחן שלמה בבכל יום.

בַּת בדברי רז״ל (חולין ל׳) אל יתיז את הראש בבת אחת פירוש בפעם אחת ואיני יודע מאין נגזר זה אם לא שהוא נגזר מן
בת

רגלי מבשר

בשרש בר א׳. הגאון מלבים ז״ל מפרש מה ברי המבורר כבר אללי מכל בני ובר בטני משא מבורר מהבטן עיי״ש לדבריו.

בשרש ברבר. הוא ג״כ מהשרש שלפניו בר, ובלשון יון פילוסו אויסלענדער, ובל״א משתמשין בו לרוב על אים עושה עולה. ועיין בשורש לועז.

בשרש בת. ואיני יודע מאין נגזר זה עיין בשרש בת קול ומה שכתבתי שם בס״ד.
בת

בת עין והוא בדרך קצרה כאלו אומר בבת עין אחת ופירושו כהרף עין רוצה לומר רגע.

בת קול בדברי רז"ל (ב"מ נ"ט) יוצאת בת קול אין משגיחין בבת קול וכן בהרבה מקומות ואומרים שאינו קול ממש אלא בת של קול ומשפסקה הנבואה הי' משתמשין בו לפעמים ובעלי הקבלה אומרים שהוא קול של מדה אחת הנקראה קול ואולי כן הוא.

נשלמה אות הבי"ת. בט"ו לחדש טבת.

אות הגימל

גִינִית בדברי רז"ל (ריש ע"ז) כפה עליהם הר כגיגית הוא האמבטי בל"א בוט או קוף ובלע"ז טינא ובערוך פירש שהוא סל העשוי חורין ונראה לי שהראשון עיקר.

רגלי מבשר
גאון

בשרש בת קול. נשמטו מתיקונים שעשה המחבר לספרו בפנים וז"ל בתרגום ירושלמי בת קול ברת קלא כגון ויכר יהודא ברת קלא נפקת מן שמיא וכן בפסוק (במדבר כ"א) וישלח ד' בעם וכן בפסוק יונתי בחגוי הסלע, ובפסוק (שמואל ב' כ"ג) ואלה שמות הגבורים נפיק בפום קלא ולא ידעתי מה הוא, עכ"ל התקון מהמחבר ועיין בהערות הראב"ד דפה שליט"א מה שכתבו שהוא מלשון מדה כמו אלפים בת יוכל וכן הערוני האברך המופלא כהן שדעתו יפה מו"ה נפתלי יעקב הכהן אשר מידו קבלתי בראשונה ספר התשבי להעתיקו בשרש בת שלפניו, ולפי דבריהם קשה מה נשתנה מדה זו שמשמשו בה ביותר מכל המדות, ועיין מה שכתבו התוס' סנהדרין י"א שלא הי' שומעין הקול עצמו אלא מתוך אותו קול יוצא קול אחר כמו פעמים שאדם מכה בכח ושומע קול אחר היוצא ממנו מרחוק ואותו קול הי' שומעין, ועיין תוי"ט פרק ט"ז מ"ו דיבמות ועפ"י דבריהם נראה לי שמלת בת הוא מלשון קטנות שכן רגילין רז"ל לומר על דברים קטנים בן ובת כמו ברא דמועלא בר אווא וכן בירושלמי הנ"ל ברת קלא ומזה גם כן משמע שאינו לשון מדה ולפי זה יהי' פירוש בת קול קול כמוך והוא לפענ"ד הנקרא בפסוק קול דממה דקה עיין בשרש הברה ואשאי

וכן

גָאוֹן יש גאון שהוא לטובה כמו (ישעי׳ ד׳) לגאון ולתפארת וכן (שמות ט״ו) וברוב גאונך שהם לשון שררה בל״א הערשאפֿט ובלע״ז סעניאר. ויש לרעה כמו (משלי ט׳) לפני שבר גאון (שם ח׳) גאה וגאון ודרך רעה והם לשון גאוה בל״א הופרט ובלע״ז סופירביא וכן גאות יש לטובה ויש לרעה כגון (תהלים צ״ג) ד׳ מלך גאות לבש לטובה, (ישעי׳ כ״ח) עטרת גאות שכורי אפרים לרעה, (איוב מ״א) וראה כל גאה, תרגום גיותן והוא שם תואר ואנחנו נוהגין לומר גיותן הגימל בפתח, ותמהתי איך נעשה מן (איוב מ״א) גאון שם תואר ואינו אלא שם דבר כדלעיל, וכן קצת החכמים שהיו אחרי האמוראים נקראו גאונים כגון רבי שרירא גאון רבי סעדי׳ גאון ושמעתי שנקראו כן בעבור שהיו בקיאים בכל התלמוד שהם ששים מסכתות, גאון, בגימטריא ששים.

גַב אף על גב הוא כמו אף על פי ואולי יש הפרש ביניהם ואנכי לא ידעתי ופתרונם בל״א ווי וואל דיך ובלע״ז בין קווי.

גַב כל מלת עם שבא בכנוי מתורגם בלשון גב בתרגום ירושלמי כמו עמו עמך עמי תרגום גבי׳ גבך גבי וכולי ורז״ל שמשו בו בלשון אצל באמרם כשהוא אומר גבי עונש וכן גבי שכר בלא ביי ובלע״ז אפרעם.

גְבַר בדברי רז״ל קראו שם כנוי להקב״ה גבורה באמרם (שמות כ׳) אנכי ולא יהי׳ לך מפי הגבורה שמענו (מכות כ״ד) צא והמלך בגבורה (מכילתא פ׳ יתרו) אבל אינו בא אלא עם הא הידועה ולכן צריך לקרא בית בגבורה בפתח.

גדגדניות

רגלי מבשר

וכן בת אחת ר״ל במעט קט אחת, ועיין ברמב״ן בפסוק וד׳ ברך אברהם בכל שמשביר בדבריו הקדושים מהותו של בת קול.

אות ג

בשרש גאון. עיין בהערות הרא״ד דפה שליט״א ועיין בהגהת מהריעב״ץ סנהדרין ז׳ על הפסוק ששים גבורים ששים המה מלכות שרומזים על ששים מסכת ש״ס לריך להיות בקי בהם ועיין בפי׳ הגר״א לשה״ש.

בשרש גב א׳. בתרגום שמואל א׳ י״ט, והם כפשו בכפו כעל גב לאקטלא והוא כמו אנ״ג.

גְּדַגְדְּנִיּוֹת (ברכות נ״ז) אנחנו קורין כן הפרי הנקרא בל״א קירשען ובלע״ז צירוזי ובערוך מפרש אותו מין עשב שאוכלין הגמלים ויש אומרים שהוא כורע גד בלע״ז קוליינדרא וכן בל״א.

גֹּדֶל נקרא האצבע הגדול גדל ובלשון עברי נקרא בהן ונראה לי שלא נקרא גדל רק האצבע הגדול של היד אבל בהן נקרא של היד ושל הרגל ועוד קראו לו בגמרא (יומא י״ט) אצבע צרדא בל״א דוימא ובלע״ז מוליקמו.

גֶּדֶר בהגיון כשהם מבארים מהות ואיכות של שם או חכמה אחת במאמר קצר מאוד קראו לו גדר כגון מהו גדר האדם אמרו האדם הוא חי מדבר מהו גדר הרפואה כך וכך גדר השיר כך וכך ובלע״ז דעפיניציון.

גיהנם

רגלי מבשר

בשרש גדגדניות. ויש אומרים שהם כזרע גד בלע״ז קליינדרא. ונראה דע״כ הני מיני גדגדניות יש בברכות דף כ״ג פירוש רש״י לירתים והוא הקירשען ובעירוזין כ״ח א׳ פירש רש״י אוליינדרא וכן נראה שם בעירובין דלאו היינו הנהו גדגדניות דבברכות ובע״כ תרי מינים הם.

בשרש גדל. שלא נקרא גדל רק האצבע של היד, וקשה לי ממסכת חולין דף ז׳ דס ניקוף מרלה כדם עולה, ובגודל ימין, וברי״ח שם בהדיא בגודל רגלו הימנית וכן נראה דלשון ניקוף שייך ברגל עיין בהגהות הרד״ל קידושין פ״א מה שמביא הפסוק (ישעי׳ כ״ט) חגים ינקופו, וכתב ותפסו רז״ל לשון ניקוף השייך ברגל ענין נופל על רגלים. ול״ע על המחבר, ומה שכתוב ועוד קראו לו בגמרא אצבע צרדא, נשאתי ונתתי בזה הרבה עם הרא״ד דפה שליט״א דלפי הנראה פירוש המחבר הוא דעת שלפית דרש״י ז״ל פירש שם אצבע השני מהגודל שנקרא סתם אצבע בכל מקום, והתוס׳ כתבו דהוא אמה, מיהו כבר איפסקא הלכתא לדידן כדברי התוס׳ במנחות ל״ט דאצבע צרדה היינו אצבע האמצעי וכן פירשו הרמב״ם והערוך ודע דהמעתיק ללשון אשכנז בערוך טעה וכתב אצבע צרדה דער צייגעפינגער והוא אצבע השני וזה דעת רש״י ז״ל כדלעיל ולא כן פירשו הערוך אלא האמצעי והי׳ לו להעתיק מיטעל פינגער בל״א.

גֵיהִנָּם קראו רז"ל מקום עונש הרשעים אחר מותם גיהנם לפי שני בן הנום הסמוך לירושלים הי׳ מקום מטונף ששם שרפו את בניהם למולך ונקרא כן לפי שהבן הי׳ נוהם וצועק שם, ובשלשה מקומות נמצא גיהנם בלי זכר בן עיין במסורה גדולה ותמהתי למה אנו קורין אותו גיהנם בפתח או בקמץ ולא נמצא בפסוק רק בחולם.

גּוֹי כל איש שאינו מישראל קראו לו גוי כלומר שהוא מגו אחר ואם נקבה היא קראו לה גוי׳ ובלשון רבות גויות אף על פי שלא יתכן בלשון.

גְוִיָּה (נגעים פ"ז ובכ"מ) ראש הגוי׳ פירוש גיד הערוי.

גּוּף (ד"ה א׳ י׳) את גופת שאול ואת גופות בניו. ולא נמצא עוד במקרא ושניהם בלשון נקבה אבל (שמואל א׳ ל׳) את גוית שאול ואת גוית בניו תרגום ית גופיא דשאול ואת גופי דבנוהי שניהם בלשון זכר ומזה אמרו חכמים גוף וגופים בלשון זכר.

גון

רגלי מבשר

בשרש גיהנם. ונקרא כן לפי שהבן הי׳ נוהם ולועק שם ביהושע משמע שעל שם האדון בן הנם הי׳ נקרא כן. ותמהתי למה אנו קורין אותו גיהנם וכו׳ עיין בלוח ארש למהריעב"ץ באות פ"ה מה שהשיג על בעל השע"ת שהקד לגיהנם בחלם ובעזה"י כוונתי לדעתי הגדולה בכל דבריו שם אשר כתבתי מכבר לתרץ תמיהת המחבר עפ"י הש"ס עירובין י"ט גי הנם שהכל יורדין לתוכה על עסקי הנם ועיין שם בדברי המפרשים ובזוהר הקדוש פ׳ ויקהל דף ר"א ע"ב בדפוס פפד"א אשר כוון ג"כ הריעב"ץ ז"ל שם עליו ובכתבי הקדוש מפי האר"י ז"ל כאמר ולמאי אקרי גיהנם דכד כשמתא איכה ראוי שומרי פתח ג"ע משליכין אותה לשומרי גיהנם ואומרים הנם וכד מתלבנא בגיהנם שומרי גיהנם מוסרים אותה לשומרי ג"ע ואומרים הנם, מובא דברים אלו באחרונים.

בשרש גוי. יש לומר שהוא על שם הכתוב (דברים כ"ח) אל גוי אשר לא ידעת ולפיכך כל גוי שאינו ידועה מאיזה אומה הוא קורין לו סתם גוי, ובש"ס סנהדרין ל"ח מדידכו אסהידו עלן ובגוים לא יתחשב ודו"ק.

גון

גָוַן כהאי גונא פירוש כזה הדמות וכן תרגום (תהלים נ"ח) כדמות חמת נחש כגון אירסא דחיוויא וכן בפסוק (רות ד') ויאמר הגואל לא אוכל לגאול תרגום כהאי גונא לית אנא יכיל למפרק, בל"א גלייכנש ובלע"ז סימליטו דינו.

גָוַן ענין צבע כגון (אסתר א') חור כרפס תרגום גון חיור וכן תחש תרגום סס גוני פירוש מין שיש לו צבעים הרבה כמו שפירש רש"י שם.

גְוֹן הרבה שמשו רז"ל בזאת המלה עם כף שמושית באמרם כגון ופתרונה כמלת במו אבל כמו יחובר אל הכנוים באמרם במוהי כמוך כמוני וכולי ולא כן מלת כגון.

גָוַן כל לשון ענין לא נמצא רק בקהלת ומתורגם בלשון גון כמו ענין רע גון ביש (קהלת ב') וכעס ענינו ורוגז גוני' ואולי הוא מענין גוון דלעיל.

גְזָמָא פירשתיו בשרש הבאי עיין שם.

גָזַם (תהלים ח') אויב ומתנקם תרגום בעל דבבא ומגזים וכן (משלי ט"ז) קורץ שפתיו גזים בשפתותי' (שבועות מ"ו) ובדברי רז"ל אנוש דגזים ולא עביד בל"א דרויאן ובלע"ז מאייצור והכלל כל לשון גזום אינו אלא לעשות רעה ואין משמשין בו רק בבנין פעל הדגוש.

גָזַר רוב לשון חוק מתורגם בלשון גזירה כגון (בראשית מ"ו) וישם אותה

בשרש גון. עיין בהגהת ההוספה להסמ"ג סי' י' ומלת כגון הביא בשרש גון כמו יע"ש והנה לא ידעתי ג"כ לכוון דברי הסמ"ג אלו אם דעתו ששרש גון וכמו אחד הם או שים להמחבר שרש כמו ג"כ שכי' וחסר מאתנו וכן הביא המחבר בעצמו בשרש כוות, ועוד אדבר מזה בשרש כמו עכ"ל. ולא נמצא אתנו שרש כמו, ואולי כוונתו ג"כ לשרש גון, ועיין שם עוד בדברי הסמ"ג ז"ל ועיין במהרש"ל פסחים י"א בתוס' ד"ה על וע"ש הבנתי מלת כגון כמו כגוון כעין מראה ודמות ומלת כעין ג"כ דמות כעין הגדולה כו' וערש"י ר"פ ותראה לומר כן וממעט מלתא אחריתא לומר אם הוא כגוון זה אז שייך בי הדין ולא בגוונא אוחרא וכו' עכ"ל.

אותה יוסף לחק תרגום לגזירה וכן (במדבר י״ט) זאת חקת דא גזירתא וכן (אסתר א׳) בדתי פרס ומדי בגזרין פרסאי ומדאי וכן (יונה ג׳) מטעם המלך מגזירת מלכא.

גְזֵרָה רז״ל קראו לשמדות ודתות שגוזרין עלינו האומות גזירות והוא מלשון (אסתר ב׳) אשר נגזר עלי׳ וכן אמרו גזירה הוא מלפני בלע״ז סענטי״צי ובל״א ארטייל.

גְזֵרָה מקל וחומר וגזירה שו׳ הם משלש עשרה מדות שהתורה נדרשת בהן ואין כאן מקום באורם, וגזירה זו פי׳ חתיכה בל״א שטיק מלשון (מלכים א׳ ג׳) גזרו את הילד.

גְזָרָה המדקדקים קראו לכל חלק מהפעלים גזרה כגון גזרת השלימים גזרת החסרים וכולי פירוש חתיכת וכן נמצא ביחזקאל מ״א והגזרה והבנין ובלשון רבים קורין אותם גזרות הגימל בחירק והזין בשוא והוא טעות וראוי לומר גזרת הגימל בשוא והשין בקמץ כמו מן שמלה שמלות וכל אלו ארבע השרשים הנזכרים הם קרובים בענין.

גֵט (דברים כ״ד) וכתב לה ספר כריתות דבאורייתא מתורגם גט פטורין ודבישעי׳ נ׳ מתורגם אגרת פטורין ודבירמי׳ ג׳ מתורגם אגרת גט פטורין ובעלי התוספות (ריש גיטן) נותנים טעם למה נקרא גט לפי שיש בו שתים עשרה שורות וקשה לי (ולא הבין דבריהם שהם נותנים טעם למה שכותבין בגט אשה י״ב שורות משום

רגלי מבשר

בשרש גט. בהגה ולא הבין דבריהם עיין במהר״א סוף ריש גיטין דהבין ג״כ דעת התוס׳ כמו המחבר וז״ל שם באמצע דיבור ומה שכוהגין וכו׳ כמו השתא אתי שפיר כיון דברוב מקומות קרוי גט סתם ובגמ׳ בדפוסים ישנים ראיתי גט כמו שכתב בירושלמי ארץ אחת יש בכרכי הים וגיטא שמה ומגרשת כל חברותי׳ מסביבותי׳ מפי הר׳ אברהם אאוסטריקייאה עכ״ל, ויש מפרשים מזה אלא גטטהא היינו החלק שהי׳ דרים יהודים דעיר רומי, ור״ל המגורשים, ולזה המהר״א סוף העיר אותי אדמו״ר הגה״ל (שליט״א) מכן משה דוד ט״ב שליט״א אבדק״ק מ׳ לאפאם עפ״י מה ששאלתי את פי קדשו במה שראיתי בספר ישמח משה למהר״מ ט״ב זצוקללה״ה במס׳ קידושין שמביא דעיקר מלת גט על גירושין הוכחה ורק בדרך השאלה שמשו בו גם כן לשאר שטרות ושאלתי

משום שנקרא גט ולכן אין קושיא עוד וכן כתב התיו"ט) והלא אף שטרות נקראים גט כגון גט חוב שאין בו אחריות ועוד למה לא נקרא ד"ח או ה"ו או ט"ג וכולי שגם הם בגימטריא שתים עשרה.

גיד בדברי רז"ל (שבת פ"ו) דברים קשים כגידין והוא עשב מר תרגום (משלי ה') ואחריתה מרה כלענה מררין כגידי.

גין (בראשית מ"ב) על כן באה עלינו הצרה הזאת תרגום ירושלמי בגין כך אתת עלנא הוא כמו בשביל ואין לשמש בהם זולת הבית וכן (במדרש שמות י"ח) אם אין אתה יוצא בגיני צא בגין אשתך וכולי וכן פירש"י.

גיים בדברי רז"ל (שבת) שהוא ירא מפני הגיים והרבוי גייסות בלשון רבות ולא נמצא גייסים ופירושו חיילות.

גייר בדברי רז"ל (פסחים צ"ב) גר שנתגייר וכן (ב"ר פ' לך לך) אברהם מגייר את האנשים ושרה מגיירת את הנשים שרשו גור כמו מן קום קים.

גלל (דברים ט"ו) כי בגלל הדבר הזה וכן (בראשית י"ב) וחיתה נפשי בגללך לשון בעבור ואין לשמש בהם בלי בית.

גלגל נקראו השמים גלגלים שנאמר (תהלים ע"ז) קול רעמך בגלגל לפי שהם סובבים תמיד והם שבעה שבכל אחד מהם אחד מן שבעה כוכבי לכת שסמנם חנכ"ל שצ"ם פירוש חמה נוגה כוכב לבנה שבתאי צדק מאדים.

גלגול דעת רז"ל (כתובות קי"א) כי בתחית המתים לא יחיו רק הנקברים

רגלי מבשר

ושאלתי מאין נלקחו שורש דבריו והשיב לי בזה"ל ודברי מהרש"א במס' קידושין בטעם שם גט ברוה"ק כאמרו עיין במהר"ם שיף בריש מסכת גיטין מה שמביא בשם גליון מרדכי בדפוסים ישנים (הוא בחדושי אנשי שם במקומם) עיי"ש, וכמוש בזכרוני אשר ראיתי באיזה ספר בטעם שם גט כי אותיות גט לא נמצאו יחד בשום שרש בלשון הקודש היינו שיהי' איזה שם או תיבה שיהי' ראשיתו גט וה"ל ומורה על אותיות הפירוד מעלמא דפירודא ועיין בישמח משה מס' גיטין על מאמרם ז"ל כל המגרש אשתו ראשונה וד"ל עכ"ל רבי ומורי הרב הנ"ל.

ובזה מיושב תמיהת המחבר בכל דבריו, ונכון בס"ד.

בשרש גלגול. מתגלגל בגמל במדרש תלפיות בשם שיח יצחק גילוי עריות

הנקברים בארץ ישראל והנקברים בחוץ לארץ אינם חיים אלא דרך גלגול מחילות והם חפירות חלילות תחת העפר בל״א לעכר שנאמר (ישעי׳ ב׳) ובאו במערות צירים ובמחילות עפר ומזה מה שאומרים בעלי הקבלה גלגול הנשמות ודעתם שכל נשמה ונשמה נבראת שלשה פעמים רוצה לומר שהיא מתגלגלת בגופי שלשה בני אדם ולוקחין סמך מפסוק (איוב ל״ג) הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר וכן אומרים שנשמתו של אדם הראשון נתגלגלה בגוף של דוד המלך ומדוד תתגלגל בגופו של משיח וכן אדם ראשי תיבות אדם דוד משיח וכן אמרו שהנשמות של בעלי עבירות יתגלגלו בגופי בעלי חיים כל אחד לפי עונו כגון מי שבא על הזכר נשמתו תתגלגל בארנבת לפי שהוא רובע ונרבע ומי שבא על אשת איש נשמתו תתגלגל בגמל לפיכך אמר דוד (תהלים י״ג) אשירה לד׳ כי גמל עלי פירוש אשירה לך ואודך כאשר העברת חטאתי והצלת נפשי מן הגמל.

גלח לפי שכהני אלוה הנוצרים מגלחים פאת ראשם לכך נקראו גלחים והיחיד גלח הלמד דגושה וקמוצה על משקל גנב גנבים ויש מין אחר הנקראים כומרים ובשרש כמר אבאר ההפרש שביניהם.

גליון (ישעי׳ ח׳) קח לך גליון רש״י פירש מגילה והרד״ק פירוש אגרת ויונתן תרגום לוח ואנחנו פותרים אותו בל״א צעטיל ובלע״ז

רגלי מבשר

עריות יתגלגל בגמל דכתיב גומל נפשו איש חסד וכתיב בעריות חסד הוא עיי״ש היטב ובאגרת הטיול חלק הרמז לפי שהגמל לכוע בתשמיש יותר מחוטא זה עכ״ל וענין הגמל שלכוע בתשמיש עיין סנהדרין ל״ז ברש״י ד״ה האחור.

וכבר נדפס ספר הגלגולים באריכות מפי׳ האר״י ז״ל ובסנהדרין ק״ה הוא לבן הוא כושן רשעתים בהגהות מהריעב״ץ שם. שמא כיוונו בכאן על ענין הגלגול, דאלבן שהי׳ בתחלת אלף השלישי עד כושן עברו יותר מת״ק שנים ולקמן ק״ו ב׳ כתבו על בנו בלעם שכל שנותיו לא הי׳ אלא ל״ג משום דכתיב אנשי דמים וגו׳ והאריך להביא דעות הרבה בענינים אלו הרב ר׳ מנשה בן ישראל בספרו נשמת חיים.

בשרש גליון. עיין בשכרמל שרש גליון שכתוב שפרשו גלא מגל״ה והוא לוח של קלף וכו׳ ותולים אותו על הקיר גלוי לא נגלל וכנפל

ובלע"ז פולוצה וגם קוראים אנחנו מה שלמעלה ולמטה ובצדדי הדף חלוק בלי כתיבה גליונות ובלע"ז מארגיני והנוצרים קורין תורה החדשה שלהם אוונגלוון ברפי על הגימל והוא בלשון יון בשורה טובה ורז"ל הסבו שמו (שבת קט"ו) און גליון ובעל הערוך פירש מה שפירש עיין בשרשו.

גָם בדברי רז"ל (כריתות ה') מושחין הכהן גדול כמין גם יונית (הוריות י"ב) ועיי"ש כמין כ' יונית צ"ל) פירוש אות אחת בכתיבה יונית הנקרא גמא וצורתה כגון דלת הפוכה כזה ר.

גָם נחום איש גם זו אומרים (תענית כ"א) שנקרא כן כי צדיק הי' וכל מה שאירע לו אמר גם זו לטובה ובערוך משמע שגמזו מלה אחת והוא שם מקים שנאמר (ד"ה ב' כ"ח) ואת גמזו ואת בנותי' ואומר אני שלפי זה הי' ראוי להקרא איש גמזו הגימל בחירק.

גִמְגֵם בדברי רז"ל מגמגם בלשונו (גיטן פ' מ"ש) והשם גמגום פירוש מי שאינו יכול לבטא דיבורו יפה נקרא מגמגם ונקרא גם כן פסולים וקטע לישנא בל"א שטאמלן ובלע"ז טארטיילא.

גִימַטְרִיָא הוא מלה יונית ממש לשון חשבון או מנין ברפי על על הגימל ובערוך מפרש אותה בענין אחר ולא נהירא.

גמר

רגלי מבשר

והכפל עכ"ל ולפי זה נכון ג"כ מה שקוראין לבדי הדפים גליונות שאינם מכוסים מדיו הכתיבה, ומה שמביא מהערוך שפירש מה שפירש כבר חפש ג"כ בעל הפלאה שבערכין ולא מצא ובודאי נחסרו דברי הערוך אלו ע"י הצענזור.

בשרש גם ב'. ובערוך משמע וכן הוא בדברי ר"ח ז"ל שרוב דבריו נלקחים מאתו והקשה מהרש"א ז"ל בח"א דלמה הניחו פירוש הש"ס וכתבו טעמי דנפשם, ונ"ל דדיוקם מדקרא איש גמזו כמו אנטיגנוס איש סוכו, ודומיהם דאי בשביל שהיי אומר גם זו לטוב היי ראוי להקרא נחום גם זו, וקושית המחבר למה לא נקרא בחירק נ"ל שזה הוא קושית הש"ס ואמאי קריא לו גם זו או ששואל הש"ס למה נקרא גם זו בשתי תיבות, ותירצו גם זה, ועיין בהפלאה שבערכין ערך גם זו ודו"ק.

גמרי

גָמַר נוהגין רז"ל בדבריהם כשמביאין פסוק אחד ואינם משלימין אותו כדי לקצר שלשה או ארבע תיבות כותבין וגומר והוא פועל יוצא רוצה לומר הפסוק משלים דברו וכאשר מביאין מאמר מדבריהם ואינם משלימין אותו כותבין וכולי והשם גמר או גמירא.

גַמְרִי נוהגין רז"ל בדבריהם במלת לגמרי והוא במקום כל וכל בל"א גאנץ אונד גאר ובלע"ז און טיטו פער טוטו ויש הפרש בין לגמרי ובין מכל כמו שפירש רש"י (דברים כ"ב) לא תתעב אדומי לגמרי לא תתעב מצרי מכל וכל וצריך עיון שם.

גְמָרָא התלמוד נחלק לשני חלקים החלק האחד נקרא משנה והחלק השני נקרא גמרא ושניהם יחד נקראים תלמוד ועוד אדבר מזה במלת תלמוד.

גַן עֶדֶן קראו חכמים מקום תענוג הצדיקים וקבול שכרם גן עדן לפי שהגן אשר נטע השם בעדן והניח בו אדם הראשון היא המקום היותר נבחר שבכל העולם בלי ספק לכך כנו התענוג ההוא גן עדן, ויש שואלים מאחר שנודע שהמקום ההוא בארץ הנקרא עדן ונותן בו סימנים שהוא בעדן מקדם איך לא נמצא אדם שהי' שם וראה את המקום והגן ההוא והתשובה כי אין ספק שהלכו שם רבים אבל כל באי' לא ישובין מפני רוב התענוג שנמצא שם מי הסכל שנפרד משם אלא הכל נשארים שם ואולי המניעה הוא מפני להט החרב המתהפכת שהוא עדין שם ואין מי שיוכל להכנס.

גְנָה גנה גנית ענין בזיון וחרפה ואין משמשין בו רק בבנין פעל כגון הבינוני מגנה הפעול מגנה וכן כל הבנין והשם גנאי או גנות

רגלי מבשר

בשרש גמרי. עיין בשרש כולי ומה שכתבתי שם.

בשרש גמרא. יומא ל"ד משמע דגמרא ברש"י משמי' דרבנן דכל הישיבה ובערוך פירוש לא אמרה מפי חכם אלא סתם עיי"ש בשרש גמר ב' ג' ודו"ק.

בשרש גן עדן. הרוצה לעמוד על עיקרן של דברים בענין גן עדן וגיהנם ימלא חפצו במדרש תלפיות ערך גן עדן שהאריך מאוד בענינים אלו' וירוה למאונו בדברים נפלאים.

גנות בל״א שאנד ובלעז ווערגונייא * תיקון מהמחבר והשם גנאי וכן זכן בחידות דמלכת שבא שבח לחורין גנאי למסכנן שבח למתין גנאי לחיין ע״כ התיקון.

גַם (משלי כ״א) רום עינים תרגום דאזיל בגסות עיינין והתואר בדברי רז״ל (אבות פ״ד) גם רוח וכן מי שאין לו שכל דק קורין לו גם השכל ובלשון נקבה בהמה גסה בל״א גרובא ובלע״ז גרושי.

גַם אדם קורא לבעל אחותו או לאחי אשתו. גיסו וכן בעלי שני אחיות נקראים גיסים זה לזה וכן לאשת אחיו או לאחות אשתו קורא גיסתו ואין לדבר בו זולת כנוי לומר גים ועוד אדבר מזה בשרש יבם ובל״א שוואגר ובלע״ז קונײדו והנקבה גישיימא ובלע״ז קונייאדא.

גֵר סתם גר שבתורה הוא שקבל עליו שלא לעבוד עבודה זרה ונמצא פעלים ממנו בשתי יודין וכבר זכרתים בשרש גייר גם שמשו בו בשתי רישין באמרם (יבמות ע״ט) גרים גרורים והוא כמו מגויירים.

גָרַם זה השרש לא נמצא במקרא כי אם בלשון עצם כמו (בראשית מ״ט) חמור גרם אבל רז״ל שמשו בו לסבת הדבר וכן תרגם (שמואל א׳ כ״ב) אנכי סבותי בכל בית אביך אנא

רגלי מבשר

בשרש גם ב׳. עיין בערוך ערך ג׳ ובהפלאה שבערכין שם מה שמביא מכימוקי יוסף גיסו בעל אחות אשתו וכן הוא ביבמות ובירוב התלמוד, מיהו אשכחן דבעל אחותו נמי איקרי גיסו כדאמרינן (בחולין י״ב) דרבי יוחנן הי׳ קרי׳ לריש לקיש גיסא גיסא משום דבעל אחותו הי׳ עיי״ש ורש״י פירש גיסא הגם הגם. ויש ליישב דאפ״ה אדלא קרי עלי׳ ר׳ יוחנן הגם הגם שפיר מוכח דנקט לשון הסובל תלווייהו דהיינו הקורבא וגם הענין שמכשיר, עיי״ש היטב.

בשרש גרם. עיין (מלכים ב׳ ט׳) גרם המעלות ברש״י גרם לשון פגם והגרמה שבהלכות שחיטה מן הלשון הזה הוא שפושט והולך ויורד וכלאה כמין גבשושית למעלה ובמלודת ציון שם גרם עלם וגרם אחד הוא כמו (משלי כ״ה) תשבר גרם, וכמו שעלמות הדבר נקראו

אנא גרמית ובדברי רז"ל (רש"י פ' יתרו) והוא גרם לו כל הכבוד הזה וכן (יבמות פ"ד) גרם לשכינה שתסתלק מישראל וכן הרבה וכלם בבנין הקל ואין לשמש בו בבנין אחר.

גָּרַם גרסינן בפרק פלוני והוא כמו שנינו לשון לימוד וכן פלוני הי' גרים וכן בפסוק (שיר א') ישקני מנשיקות פי' משנה ותלמוד בגירסא וכן מה שלומד הנער בנערותו נקרא (שבת ל"ב) גירסא דינקותא.

גֶּשֶׁם בספרים חצונים קראו הגוף גשם באמרם האלקי אינו גשם ובנו ממנו התפעל באמרם מתגשם ולא נמצא במקרא רק בדניאל ה' גשמי יצטבע פירוש גופו יתכבם.

גֶּשֶׁר בדברי רז"ל (מ"ר פ' וישלח) עשה עצמו כגשר, העולם דומה לגשר רעוע הוא המסלול העשוי מעצים או מאבנים משפת הנהר לשפתו השנית לעבור ברגל בל"א ברוק ובלע"ז פונטו, (נחום ב') שערי הנהרות נפתחו גשרי נהרוותא וכן (יחזקאל כ"ב) את כל לוחותם ית כל גשרין.

נשלמה אות הגימל, גילובט זייא ג' פון הימעל.

אות הדלת

דָא תרגום של זאת דא כמו (מלכים ב' ח') זאת האשה וזה בנה דא איתתא ודין ברה ובדניאל פ' דא לדא נקשן.

דבר

רגלי מבשר

נקרא בלשון עלם כמ"ש (ברחשית ז') בעלם סיום כ"כ נקרא בלשון גרם, ועפי"ז פירש שם במ"ד אל גרם המעלות אל המעלות עלמם, מיסו לא מלאתי לו דומה במקרא ובש"ס שמשו בו על הרוב עם למד השמוש כמו (ברכות מ') לגרמי הוא דעביד פירוש לעצמו ולדעתו (שבת ל"ח) רבי דעביד לגרמי הוא דעביד.

אות הדלת

בשרש דא. בערוך ערך דא. כתוב עוד דים מלות עבריות שהן בלשון זכר ובתרגום הן בלשון נקבה וכן בהפך, ותרגום את העבודה הזאת ית פולחנא הדין עכ"ל.

דבור

דָבָר קורין לחזיר דבר אחר ונראה לי הטעם כדי שלא לזכור שמו בפני התינוקות וידרשו וישאלו עליו ויבואו לידי אכילה כמו שאין זוכרין שם לחם בפסח מטעם זה.

דִבּוּר בדברי רז״ל על כל דבור ודבור ויש הפרש בין דיבור לדבר כי דבר הוא שם נופל לומר על כל מה שהוא שם דבר בין שיש בו רוח חיים בין שאין בו רוח חיים אבל דבור אינו נופל רק על הדיבור היוצא מן הפה בחתוך הלשון וקראו רז״ל לדבּרו של הקב״ה דבור סתם (ובכ״מ כל דבור ודבור שיוצא מפי הקב״ה) וזה דוקא עם הא הידועה כמו על פי הדבור וכן (ב״ב קנ״א וש״מ) הי׳ הדבור פרנש הימנו וכן הרבה ודבור בלשון רבים דבורים אבל עשרת הדברים שהי׳ על הלוחות קראו להן עשרת הדברות בלשון נקבות וכן היא מנהגם כמו שיתבאר בשרש מסר.

דוּגִיָא כן קורין לספינה הגדולה שיש לה משיטים הרבה משני צדדי ובלשון רז״ל (ב״ב ע״ג) נקראה דוגית ומזה בסירת דוגה וסורה הוא הספינה הקטנה שבדוגית ותרגומו כדגונית וכן (ישעי׳ י״ח בכלי גמא בדגונין בלע״ז גליאה וכן שמה בל״א.

דוּגְמָא אין דוגמתו אין דומה לו והוא לשון יון אבל הדלת נקראת בחירק דוגמא.

דָגֵשׁ הנקודה שמשימין בגוף האות לחזק קריאתה קורין דגש ולא נודע לנו פתרונו כמו שלא נודע לנו קצת שמות הנקודות והטעמים כמו שכתבתי בהקדמתי לספר מסורת המסורות.

דוּ בדברי רז״ל (עירובין י״ח) אדם הראשון נברא דו פרצופין פירוש שני פנים וכן דו בלע״ז שנים ונראה לי שיש לקרותו דו בחולם ולא בשורק כי כן יש מפרשים דופי מורכב מן דו ומן פי

רגלי מבשר

בשרש דבור. עיין בהכרמל שרש דבר שכתוב שעיקר הכחתו על הדבור ומזה הושאל על כל עניני עולם לפי שכל דבור ודבור מתעלם ויהי׳ לאיזה ענין לפיכך מליין גם כן איזה ענין או עלה בדבר מה עיין שם היטב בשלשה הדברים, ומה שהקשה בהג״ה בפנים לא אדע שום קושיא בזה דודאי במקום שאומר דבור שיוצא מפי הקב״ה אינו צריך לומר עם הא הידועה.

דוק

פי פירוש שתי פיות כי כן מוציאי דבה ידברו בשתי פיות אחת
כפה ואחת בלב.

דוק דוק ותמצא לשון עיון והשגחה (תהלים ל״ג) ממכון שבתו השגיח תרגום אודיק וכן (שם י״ד) ד׳ משמים השקיף מן שמיא אודיק ונמצא העבר בבנין הקל דק כמו שפירש רש״י ז״ל בהרבה מקומות ואונקלס לא דק על לשון המקרא ונמצא בבנין פעל דייק לא דייק יפה והפעול ספר מדויק והשם דיוק או דייקות והתואר דייקן אבל דקדוק הוא משרש דקק ושם אדבר בו.

דַוְקָא גם זה משרש דוק כאמרם דוקא כשהוא כך וכך וכן לאו דוקא רוצה לומר אינו ממש בכוון ובעיון כך כגון (ויקרא כ׳) ואפו עשר נשים לאו דוקא עשר אלא רוצה לומר הרבה נשים.

דְי מלת אשר מתורגם די ולפעמים משימין הדלת לבדה בראש המלה במקום די והוא נקודה בשוא כמו (בראשית ג׳) עשב השדה עשבא דחקלא וכשתחלת המלה בשוא אז הוא נקודה חירק כמו (שם א׳) ברקיע השמים ברקיע דשמיא וזה לפי שאין שוא אחר שוא בראש התיבה.

דֻכָן אנחנו קוראין דוכן כשהכהנים נושאין ידיהם בברכת כהנים וכן תרגום (תהלים קל״ד) שאו ידיכם קודש טולו ידיכון בהניא על דוכן קודשא ותמי׳ אני על זה שהרי דוכן נקרא האיצטבא שעמדו עלי׳ הלוים כשאמרו שירה ונקראת דוכן בלשון ערבי ובל״א באנקא וכן בלע״ז.

דכם

רגלי מבשר

בשרש דוק. מן שמיא אודיק, ובכל מקום שנאמר השקפה בקרא ת״א בלשון שכיי׳ ויונתן וירושלמי בלשון אודיק, ולשון כאיי תרגום אונקלוס הזא וביונתן לשון חמיי ומזה נראה שהשקפה הוא לשון ראיי׳ שכליות בעיון והשגחה פרטית ובזה מתורץ קושית המפרשים על פסוק וישקף אבימלך ועוד הראה לך דרש״י ז״ל ביאר בכיון דבריו על תחלת הפסוק וישקף אבימלך, ותירץ בעלמו קושיית המפרשים ודו״ק.
בשרש דכן. עיין בערוך שרש דכן, שהביא הא דמדות פ״ו והדוכן נתן עלי׳. ביחזקאל מ״ד הגדלת הגינה בתרגום דוכן ליואי ועיין שם ברד״ק וכן בפירש הרא״ש מדות, והר״ש כתב לברך את העם

דכם דוכוס הוא שלטון שתחת המלך והוא כמו אלוף בלשון עברי וכן אמרו רז״ל (סנהדרין צ״ט) כל אלוף מלכותא בלא תגא פירוש מלך שאין לו כתר נקרא דוכוס וכן בלשון רומי דוקס בל״א הערצוג ובפסוק (שיר ו׳) ששים המה מלכות ושמונים פלגשים תרגום דוכסון מבני דישמעאל ובפסוק (אסתר ז׳) לא הביאה אסתר וגו׳ תרגום עם דוכסי מלכא ותמי׳ אני על שאנו קורין אותו דוכוס הכף דגושה.

דכתא (משלי כ״ה) ובמקום גדולים אל תעמוד תרגום בדוכתא דרברבי לא תיקום ונמצא בגמרא דוך פלוני והוא כמו דוכתא פירוש מקום מיוחד בל״א ארט ובלע״ז לוקו.

דלדל (סוטה ט׳) למה נקרא שמה דלילה שדלדלה את כוחו וכו׳ פירוש לשון חלשות וכן (כריתות ט״ו) אבר מדולדל ועקרו לשון דלות ששרשו דלל על משקל בלבל מן בלל ובלע״ז לינטו או לאסו ובל״א שיטריג.

דם בדברי רז״ל (פסחים קי״א וע״ש) אל תעמוד על המקח בשעה שאין לך דמים מי שאין לו דמים לא יעמוד בשוק, קורין למעות דמים וכן (שמואל ב׳ כ״ב) אקנה ממך במחיר תרגום בדמין בל״א געלט ובלע״ז דינארו ולא נמצא רק בלשון רבים.

דינר

רגלי מבשר

בברכת כהנים, ובקידושין ע״א עליתי אחר אחי אמי לדוכן ברש״י שם לברך בברכת כהנים, וכן נראה מלשון התרגום תהלים שמביא המחבר בפנים שהכהנים הי׳ עומדין ג״כ על הדוכן בשעת ברכת כהנים ועיין בת״י על משניות מדות שם שכתב מיהו עיקר תשמיש הדוכן הי׳ ללוים לזמר עליו שירה בזמר בכל יום (כעירובין סוף פ״ב) ולפי הדברים אלו נסתר תמיהת המחבר, עוד שם בערוך מפרש דרים דוכנא ג״כ מזה הענין ופי׳ רא״ם האילנע״ו שהם ישיבת הנערים.

בשרש דכתא. ונמצא דוך פלוני. בערוך דך ג׳ מביא ג״כ לדוך פלן. והעיר בהפלאה שבערוכין כי לפנינו לדוכתא פלן.

בשרש דם. במחיר תרגום בדמין, וכן כל במחיר על הרוב מתורגם בלשון דמים, וכן (במדבר כ׳) ונתתי מכרם ואתן דמיהון וביונתן דמי מימהון. (ירמי׳ י״ב) זרעו חטים לא תהון דמין לזרעו

חיטין

דִינַר יש מטבע נקרא בלשונם דינר והוא כמו זוז אלא שהזוז של כסף והדינר של זהב וכן (מלכים ב׳ ה׳) ששת אלפי זהב דנעמן תרגום יונתן דינרין דדהב ובלע״ז נקראו המעות דינארי וכן יש מטבע קטנה נקראת בלע״ז דינאר והוא מה שקורין בווינצי באגטין ובל״א בערנער.

דַף קורין לקרש או ללוח דף וכן בדברי רז״ל (מנחות ל׳) ובין דף לדף בל״א ברעט ובלע״ז טאבולה ומזה מה שאומרים דף פלוני של הספר ובלשון רבים דפין ויש קורין להם עלין והוא הנכון כי כן נקראו בל״א בלעטר ובלע״ז פוליי.

דְפֻס (בראשית א׳) האדם בצלמו פירוש רש״י בדפוס העשוי לו פורמא בלע״ז וכן בל״א וכן נקראים הספרים הנעשים על ידי חקוק אותיות דפוס שטאמפא בלע״ז ובל״א דרוק ועושין ממנו קל ונפעל והפעיל כגון דופס ונדפס והדפים וכן (בראשית מ״ט) ובדם ענבים סותה תרגום ירושלמי מדמי לדפוס ענבין.

דֶפֶק דע כי סתם גידים הנמצאים במקרא אינם הגידים הדופקים שמשמשין בהם הרופאים כי אותם קוראין להם עורקים וכן נקראים בלשון ערבי וכן אמר איוב ל׳ ועורקי לא ישכבון פירוש הגידין שלי שדופקים לא יניחו רק מתנועעים תמיד מבלי הפסק

רגלי מבשר

היינו וכלא דזה הספרא שבין דמים לממון דדמין הייכו שוי הדבר ומחירו, וממון הוא סתם לכוס או ממון כמו שכתב המחבר בשרש ממון ובתרגום (ישעי׳ מ״ה) לא במחיר ולא בשחד לא בדמין ולא בממון.

בשרש דינר. דברי המחבר הם דברי התוספת (בכורות מ״ט) ד״ה ואמר ר״א באמ״ד ועוד בכל דוכתא בסתם דינר בדינרי זהב איירי כמו דינרא הדרייני ובפ״ק דקדושין מ׳ גבי רב כהנא שנתן לי אליי שייפא דדינרי, דאשכח אוכי עם דינרי כלם בדינרי זהב איירי עיי״ש היטב בתוס׳.

בשרש דפס. ודע כי דופוס וטופס אחד הוא והוא מלה יונית ממש טופוס ופירשה בל״א „דער דרוק" „דאס מוסטער" „דאס פארבילד" וכוונים דברי המוסיף בשרש טפס הלאשון עיי״ש. ומזה ג״כ טופס השטר (ב״ב מ״ד) ודלא כטופסי דשטרי. וביומא ל״ח בן קמצר לא

הפסק מפני רוב החום הנכרי אשר בלבי ונקרא בלשון הגוים פולש ובלשון הקודש דפק מן (שיר ה׳) קול דודי דופק לשון הכאה.

דִקְדֵק בדברי רז״ל (ילמדנו פ׳ לך לך) המדקדק במצות (סוכה כ״ח) דקדוקי תורה דקדוקי סופרים כלם לשון דק כלומר המעיין בדבר דק דק בל״א דין ובלע״ז סופטיל וכן דקדוק הלשון שצריך לעיין דק באותיות ונקודות ובבנינים ובפעלות וכן קורין לו דייקות וכבר דברתי מזה בשרש דוק עיין בשרשו.

דִקְק תרגום של קטן דקק עיין בשרש דרדק.

דָר (בראשית ל״א) אשר גר שם תרגום די דר תמן והשם דירה תרגום (שמות ט״ו) אל נו׳ קדשך לדירה דקודשך וכן בדברי רז״ל (ברכות נ״ט) אשה נאה דירה נאה בל״א וואוננג ובלע״ז סטאנצי׳ ובלשון רבים דיורין דיורין דגבי נח.

דוֹרָן (בראשית רבה ל״ב) התקון עצמו לשלשה דברים לדורן למלחמה לתפלה פירוש דורן בלשון יון מנחה ובלע״ז פריזאנט וכן אומרים אנו בל״א פריזאנט ואינו לשון אשכנז רק מלשון לע״ז כי בל״א נקראת המנחה שענק ועוד טעות אחרת שאנחנו קורין דורן מזיגה עיין בשרש מזג.

דַרְדַק (ב״מ ק״ט) מקרי דרדקין פירוש מלמד תינוקות וכן (איוב ל׳) שחקו עלי צעירים מנחכין עלי דרדקין ופירש בערוך נערים ונראה לי שאף נקבות בכלל שהרי בפסוק (אסתר ב׳) ומרדכי

רגלי מבשר

לא רלה ללמד על מעשה הכתב בהגהת מהר״ן חיות שם מביא בשם מסכת בכימין דהוא ענין הולאות הדפוס עיי״ש היטב.

בשרש דקדק, עיין במוסף הערוך שרש דק ו׳ שכתוב שמזה נלקח דווקא, ודייקא, ועיין בשרש דוקא שהמחבר כתוב שמסורש דוק נלקח דוקא. וגם דייק עיין שרש דוק, ודקדוק הוא משרש דקק.

בשרש דרדק, עיין בהפלאה שבערוכין דהעלה דדרדקי יש לכוון בשני אופנים דגם על בחורים כמו ר׳ חייא בר אבא ורבי אסי קאמר להו ר׳ יוחנן דרדקי (שבת קמ״ה), ומיושב בזה קושית התוס׳ שבת ק״ד ד״ה אמרו לי׳ לר׳ יהושע בן לוי אתי דרדקי וכו׳.

ובמסכת

ומרדכי ידע בתרגום ולא על דרדקיהון הרי בנים ובנות בכלל ומצאתיו בלי ריש (אסתר א׳) מקטן ועד גדול מדקקיהון עד סביהון.

דֶרֶךְ אֶרֶץ יש לו שלשה פנים האחד הוא נאמר על הנהגה המדינות במדות טובות ובמוסר ושכל טוב כמו שנמצא במס׳ דרך ארץ, והשני הוא העסק בסחורה ובמלאכה כמו שאמרו (אבות פ״ב) יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ, והשלישי הוא תשמיש המטה כמו שאמרו בהגדה זו פרשת דרך ארץ, ואני המעתיק מוסיף על אלה ענין הרביעי שהוא שבא על לשון פטירת כל בני אדם כמו שאמר דוד המלך עליו השלום (מלכים א׳ ב׳) אנכי הולך בדרך כל הארץ.

דָרַשׁ (ד״ה ב׳ י״ג) במדרש הנביא עדו (שם כ״ד) מדרש ספר המלכים פירש ספר שכתוב בו דברי המלכים והנביאים נקרא מדרש כי כל הדורש אותם הדברים ימצאם שם על כן נקרא מדרש והמם בחירק ותמהתי למה אנו נוהגים לומר מדרש המם בסגול וגם הבית או החדר המיוחד ללמוד תורה נקרא בית המדרש גם קראו מדרש כל פירוש שאינו על דרך פשוטו כגון מדרש אגדה או מדרש רבותינו גם נקרא דרש או דרשה ובעל המדרש נקרא דרשן כמו רבי משה הדרשן.

נשלמה אות הדלת. בעזר אשר ידו בכל מושלת.

הא

רגלי מבשר

ובמחילת כבודו לא דק בזה. דבמדרש המעשה ביום שגרור ולא נכנסו חכמים לבית הוועד והי׳ שם תינוקת אמרו באו ונעשה כלופים וכו׳ וי״א רבי אליעזר ור״י ור״ע הי׳ קראו עליהן גם במעגליו יתהלך נער. והוא ג״כ בירושלמי בפ׳ מגילה נקראת הלכה ט׳ כמו שמביא ר״ן גאון שם במקומו. בשרש דרש. כי כל הדורש אותם הדברים ימצאם שם וברד״ק שם י״ג נקרא ספרו מדרש לפי שהי׳ נדרש תמיד לראות שם עניני המלכים. ובתרגום רב יוסף שם י״ג מתרגם במדרשי דנביא עדו. ושם כ״ד מתרגם פתשגן ספר מלכיא ובערוך ערך פתשגן פירוש נוסחא בל״א אב שריפט עיין בשרש נוסח ובמה שכתבתי שם (בראשית כ״ז) והלך לדרוש בירושלמי בבית מדרשוי דשם רבא בחירק המם והד׳ והרי׳ נקודין בשוא וכן נראה לי דצריך לומר ברש״י שם. וביונתן בבי מדרשא המם בסגול והרי׳ ושין קמצין.

אות ההא

הָא תרגום של הנה והן הא וכן בדברי רז"ל הא למדת והא כתיב ודומיהם כמו הנה ועוד שמשו בו במקום זה כגון הא שלפניך.

הָא כמו הא בהא תליא וכן הא לחמא עניא והוא כמו האי שלפניך.

הַאי כמו האי גברא האי בית כור כמו זה ואין הפרש בין זה ובין האי.

הוֹאִיל (מ"ר פ' נח) הואיל והזכירו ספר בשבחו וכן הואיל וכך הוא ופירושו מאחר שהדבר הוא כך ובל"א ווייל דז ובלע"ז דפו קין וכן פירושו של כיוון. ויש מעט הפרש ביניהם כמו שאבאר בשרשו וקרוב אני לומר כי הואיל מלשון (דברים א') הואיל משה באר שהוא לשון התחלה ופירוש הואיל והזכירו התחיל הפסוק והזכירו על כן ספר בשבחו וכן לפי מה שמפרש הואיל משה לשון רצון יש לומר רצה הפסוק והזכירו וכולי והתימא על רש"י ז"ל שפירש (בראשית י"ח) הנה נא הואלתי רציתי כמו הואיל משה ובפירש אלה הדברים אומר הואיל משה התחיל כן מצאתי בכל הנוסחאות וקרוב לודאי שהוא טעות שנפל בנוסחא הראשונה והראוי הואלתי רציתי כמו (שמות ג') ויואל משה שפירש שם כתרגומו וצבי לשון רצון.

הַבַּאי בדברי רז"ל (תמיד כ"ט) דברה תורה בלשון הבאי והוא כמו גוזמא וכן אמרו (חולין צ') דברה תורה בלשון הבאי (דברים א') ערים גדולות ובצורות בשמים סלקא דעתך אלא גוזמא נמצא גוזמא והבאי אחד הוא. והוא כשאדם מגדל את הדבר הרבה ומוסיף על גידולו וגוזמא הוא לשון יון והבאי נראה לי שהוא לשון קוץ תרגום של קוץ שמיר הובי ובור רגלי מבשר

וכן

אות ההא

בשרש הבאי. כמלא גוזמא והבאי אחד היא והוא כשאדם מגדל את הדבר הרבה וכו' במדרש תלפיות ענף גוזמא כתב מהר"ש יפה ז"ל בירושלמי סוף שקלים אלי גוזמא דאמרינן בכמה דוכתין ושמעתי גוזמא אגוז מאה והוא כמו שעושין מאגוז אחד מאה עכ"ל.

הגדה

וכן (ישעי' ז') שמיר ושית וכמו שהקוצים אינם נחשבים לשאר עצים כך דברי גוזמות אינם נחשבים לשאר מאמרים ואין בהם אמתות וההא של הבאי בחטף פתח בראיית רפי' הבית וכן הבל והברה הבאים אחר זה ההיהין בחטף פתח.

הֲבַל (שבת קי"ט) הבל פיהם של תינוקת ובעל הערוך הביאו ולא פירשו והוא כדמות עשן היוצא מפי הבעלי חיים והוא יותר נכר בזמן החורף מבקיץ ובל"א אוטם ובלע"ז האליטו וכן תרגום (תהלים צ') כלינו שנינו כמו הגה היך הבל פומא.

הֲבָרָה קול הברה הוא הנקרא בפסוק קול דממה דקה כמו שכתוב (מלכים א' י"ט) ואחרי האש קול דממה דקה ופי' רש"י ואני שמעתי קול היא מתוך הדממה טאצימענט בלע"ז ובל"א ווידרהאל וכן אמרו רז"ל בתקיעות שופר (ר"ה כ"ז) שמע קול הברה לא יצא, ועוד שמשו בו באופן אחר באמרם (גיטן פ"ט) יצא קול הברה בעיר על פלוני או פלונית וכולי פירוש קול שאינו ודאי והמְדקדקים קראו גם כן נקודות האותיות הברות כמו שאמרתי בשירי אלה מלכים העשרה, המולכים בהברה, והם עשרה נקודות אָ אֵ אֹ אוּ וכולי.

הַגָדָה בליל פסח קורין ההגדה ונקראה כן משום שנאמר (שמות י"ג) והגדת לבנך וכו' ובל"א נקרא לעז ונראה לי שהוא לשון גאלה בל"א ער לעזונג ועוד עיין בשרש אגד.

הַגָהָה קורין למי שמתקן טעותי הספר מגיה ופעולתו נקראת הגהה ואז נקרא הספר ההוא מֻגה ובלע"ז קוריט והוא מלשון נוגה ואורה וכן הכותב איזה חידוש או ביאור בגליונות הספר נקרא אותו החידוש או אותו הביאור הגהה כגון הגהות המימוני או המרדכי.

הגמון

רגלי מבשר

בשרש הגדה, ביותר ע"ה חכמים אומרים גד שדומה להגדה שמוסכת לבו של אדם כמים כלאה שגם הגדה מלשון מסיכה, עיין בשרש אגד.

בשרש הגהה, כלאה לי לומר שהוא לשון סברה עיין בשרשו (שמואל ב' כ"ג) מכוגה ממעל תרגוס כלכלא דמקובר (ברכות ס"ג) לעולם ילמוד אדם ואח"כ יהגה עי' שם וברש"י שם יהגה יעיין בתלמודו

הֶגְמוֹן (ישעי' ח') ראש ונגב תרגום יונתן ריש והגמון וכן בתרגום ירושלמי בפסוק (אסתר ט') ויאמר המלך אחשורש לאסתר המלכה ואעבוד מינך הגמונין ופלמרכין ואנחנו קורין לגלחים גדולי המעלה לשאין למעלה מהם רק החשמנים הנקראים קרדינאלו ואפפיור הגמונים וכן מה שתחת פקודתם נקרא הגמוניא וכן במשנה (ריש גיטן) מהגמוניא להגמוניא והגמון בל"א בישוף ובלע"ז ווישקופא.

הֶגּוֹן בדברי רז"ל (יבמות ע"ו) הגון הוא למלכות תלמודים הגונים אשה הגונה ענין יושר ונכון ויש מפרשים מזה (יחזקאל מ"ב) בפני הגדרת הגונה דיחזקאל והשם הוגן כמו לא עשה כהוגן ונראה לי שאין לשמש בו זולתי כף השימוש בל"א צימלוך ובלע"ז גראציוזה.

הוֹדָאָה (ברכות ל"ד) בהלל ובהודאה מלשון (תהלים ק"ה) הודו לד' כי טוב שרשו ידה והא במקום הא השרש וההא אחרונה לנקיבה ותרגום (יהושע ז') ותן לו תודה והב ליי' הודאה והוא כמו ודוי אלא שיש הפרש מעט ביניהם כמו שאבאר בשרש ודוי.

הֶדְיָא (ר"ה ג') בהדיא כתיב וכן הפסוק אמר בהדיא פירוש בבירור בל"א בישיידליך ובלע"ז קייארו ואין לדבר בו זולת הבית אך נראה לי כי מצאתי להדיא ואיני יודע אנה.

רגלי מבשר

בתלמודו לדמות מילתא למלתא להקשות ולתרץ, מחשבות הלב כמו והגיון לבי.

בשרש הגמון. הוא מלה יונית ממש, וכן הגמוניא פירושו בלשון יון כמו שכתוב המחבר בפנים.

בשרש הדיא. בסוף כי מצאתי להדיא ואיני יודע אנה, הנה בברכות דף מ' אפיקו לי' ריפתא ובלע להדיא פירוש רש"י שם מיד ולא המתין למלח וליפתן ולפי זה איננו מגרם הנזכר כלל ואיני יודע אנה לקחו האחרונים להשתמש בלשון להדיא, ובפירושי הקדמונים לא נמצא אלא בהדיא בב', שוב מצאתי בבכורות מ"ד הא איתמא לא תיקום להדיא באפי ינוקא ופירש"י שם ממש בפני התינוקת והוא מענין הנ"ל מיהו אעפ"כ נראה לי שיותר טוב לומר בהדיא בב'.

הֶדְיוֹט כהן הדיוט פירוש כהן פשוט רוצה לומר שאינו כהן גדול וכן (שמואל א׳ י״ח) ואנכי איש רש ונקלה ואנא גבר מסכן והדיוט וכן (שם כ״ד) אחר פרעוש אחד בתר הדיוט חד וכן (בראשית כ״ח) אין זה כי אם בית אלקים לית דין אתר הדיוט והוא לשון יון אידיוטו ובל״א גימיינער ובלע״ז פריבאט.

הֲדַר נוהגין לכתוב בגמרא בסוף כל פסוק הדרן עלך פירוש חזור בך וקשה לי על הנון והדר הוא לשון חורה ובדניאל וליקר מלכותי הדרי פירוש חזרתי.

הַיְינוּ מלה מורגלת בדברי רז״ל באמרם היינו הך היינו כך וכך ונגזרת מן הי׳ ונוסף נון ואו בחולם לכנוי הנסתר על משקל ישנו כאילו אמר הרי הוא ועל הרוב לא שמשו בו רק עם דלת המשמשת בראש במקום שין או אשר כמו שכתבתי במלת די ובל״א דז איזט ובלשון רומי אידעשט.

הֵיאַךְ שמשו רז״ל במלה זו במקום איך כמו שפירש רש״י גבי יוסף והיאך יכול אני לבדי להרע לכם ובתרגום ירושלמי היך כמו (איוב כ״א) ואיך תנחמני הבל והיך תנחמוני. ויש מתרגמין היכדין כמו (תהלים י״א) איך תאמרו לנפשי היכדין תימרון לנפשי והוא מורכב מן היאך ודין כלומר איך זה.

הֵיכָן שמשו רז״ל במלה זו במקום אי׳ באמרם ומהיכן למדו לומר כן, וכן (שמות י״ב) ויקרא למשה ולאהרן לילה פירש רש״י צעק היכן משה שרוי היכן אהרן שרוי ונראה לי שהוא מורכב מן הי וכאן שהוא בתרגום ירושלמי איזה כמו (אסתר ט׳) ויאמר המלך אחשורש לאסתר המלכה מן הי די אומה את ומן הי די

רגלי מבשר

בשרש הדיוט. כתבו בכללי התלמוד דהא דפטור מדבר ועושהו נקרא הדיוט הוא אפי׳ בדבר שיוכל לבא לידי אסור אבל היכא שעושהו להכאתו לא ועיין בהגהות הסמ״ג ז״ל.

בשרש הדר. בספר החיים לר׳ חיים בר׳ בצלאל פירוש בספר זכות מ״א פ״ג הדרן עלך מלשון הידור ולפי פירושו לא קשה עוד הנון, מיהו כאלה שרק בדרך דרוש פירוש כן וכן במהדרין מן המהדרין פירשו שהוא מלשון הידור מלוש.

הלכה

די זרעיתא את וכן איזה הדרך ישכון אור הידין אורחא והוא על דרך אי מזה באת כמו שפירש רש״י שם.

הַךְ היינו הך כמו זה ונמצא גם כן בלשון נקבה הך כתובתא הך מילתא כמו זאת

הָכָא (בראשית י״ט) מי לך פה תרגום מן לך הכא וכן (בראשית ט״ו) ישובו הנה יתיבון הכא ויש מתורגם הילכא עיין במתורגמין.

הָכִי אפי׳ הכי פירוש אפי׳ שכן הוא והוא כמו מכל מקום כמו שאבאר במלת מקום ובתרגום ירושלמי (אסתר ב׳) וייטב הדבר בעיני המלך ויעש כן ועבד הכי וכל כן דבאמ״ת מתורגם הכדין ונראה לי שהוא מורכב מן היך ודין עיין במתורגמן.

הַלָּלוּ (רש״י פ׳ יתרו) מי הם הללו כמו האלה וכן לנקבות הנרות הללו כמו מלת אלה השוה לזכרים ולנקבות.

הַלְוַאי (תהלים פ״א) לו עמי שומע לי תרגום הלואי דעמי שמיע לי ושאר לו מתורגם לואי עיין בשרשו ובל״א וועד וואלט ובלע״ז דיאו וואלישו.

הֲלָכָה הלכה למשה מסיני והלכה כפלוני וכן הרבה והוא ענין משפט ודת וכן תרגום של כמשפט הזה כהלכתא הדין (אסתר א׳) והשתי׳ כדת ושקילתא כהלכתא ובל״א ליך ובלע״ז ליציין.

הלן

רגלי מבשר

בשרש הלכה. והלכה מלשון הילוך וכן כתיב בכתבי הקודש בליקוטים מספר למה לדיק מהקדוש רמ״מ מוויזניץ זללה״ה זי״ע

ועכ״י בפירוש הלכה כבית הלל עיין שם ונקראים מנהגי התורה חוקותי׳ ומשפטי׳ הלכות לפי שהם הדרך הנכון שילך בם האדם ולא בזולתם, ועל ענין זה כתוב בתורה (דברים כ״ח) והלכת בדרכיו ובתרגום ותהך באורחן דתקנן קדמוי. וכן (מלכים א׳ ח׳) ללכת בדרכיו למהך באורחן דתקנן קדמוהי ור״ל אע״פ שיש לך דרכים הרבה בכל דבר אין לך לבור דרך שתרלה. וכן הלכה כפלוני כלומר הדרך הנכון בדבר זה הוא כפלוני ולא כדברי החולק והאריך בדברים אלו ביין לבנון וגם אני בעניי כתבתי במילי דאגדתא אשר לי דברים נאוים בזה ומאוד תמהתי על מסדר הגיטון שמביא בהפלאה שבערוכין שרש הך שלא ידע פירוש למהך המובא בתרגום רבות פעמים. ובברכות ל״א אל יפטר אדם

מחבירו

הַלָּן בדברי רז"ל להלן הוא אומר כך וכך מה להלן כך אף כאן כך וכולי ענינו כמו שם או שמה ונראה לי שאין לשמש בו רק עם למד השימוש בל"א דורט ובלע"ז לי או לה.

הֵן הן רב הן מעט וכרתיו בשרש בין.

הֲנָאָה יש הנאה שהוא הנאות ממון כמו (שמואל א׳ י"ב) אשר לא יועילו דלית בהון הנאה (ירמי׳ כ"ג) והועיל לא יועילו ואהנה לא יהנין ותרגום (בראשית ל"ז) מה בצע מה ממון ניתהני ויש להנאת הגוף כמו (ירמי׳ ל"א) ושנתי ערבה לי ושנתי הנהני (קהלת ד׳) מלא כף נחת מלא חפני מיכלא בהניית נפש בל"א זאנפט או ניץ ובלע"ז בין פרי או אוטילו.

הֲנֵי מִלֵּי פירוש אלו הדברים והוראתם כהוראת מה שנהג הרמב"ם במה דברים אמורים וכולי.

הוּנְגַר (תהלים פ"ג) מואב והגרים תרגום מואב והונגראי הוא מדינת אונגריאה ובל"א אונגארן ולכך נוהגים אנחנו לקרא ליושבי הגרים והמדינה מדינת הגר אבל מלחמה עם ההגראים (ד"ה א׳ ה׳) שבד"ה הם ישמעאלים ונקראו כן בעבור שבאו מן הגר ונקראו גם כן קדרים כי קדר הוא בן ישמעאל שנאמר (בראשית כ"ה) בכור ישמעאל נביות וקדר.

הִנְדִּיָא (אסתר א׳) מהודו ועד כוש תרגום מהנדיא רבה וכולי וכן (בראשית ב׳) ארץ החוילה תרגום יונתן הנדיאה וכן בלע"ז נקרא אינדיאה.

העדר

רגלי מבשר

מחבינו אלא מתוך דבר הלכה בהגהת מהר"ץ שם מביא הרבה ראיות דמיקרי הלכה אע"פ שאינו אלא אגדה ובהגהת מהרש"ם בכתובות בקופס על הרא"ש דמלינו לשון והלכתא שאינו לפסק הלכה עיי"ש.

בשרש הונגאר. אבל מלחמה עם ההגראים שבד"ה הם הישמעאלים. בתרגום ר׳ יוסף שם ג"כ הונגראי ונראה שפירש כן המחבר לפי שהישמעאלים דרכם להיות יושבי אהלים עיי"ש בד"ה. ובתהלים נזכרו ג"כ ישמעאלים לבדם בפסוק הנ"ל.

בשרש הנדיא. ל"ע גדול דרש"י פירש לפעמים הנדיא מארץ הודו כמו בע"ז ט"ז בפרזלא הנדיאה ובמקומות אחרים פירוש ארץ

הֶעְדֵר בספרים חצונים נהגו בזאת המלה באמרם ההוי' וההעדר פירוש כל מה שנברא יחסר על דרך כל הוה נפסד וקורין גם כן המיתה העדר וכן נוהגין לכתוב בתנאי החתונים על דבר ההעדר דהיינו שאם ימות הוא או היא וכו' מלשון (ישעי' מ') איש לא נעדר.

הֶפְסֵד זה השרש לא נמצא במקרא גם לא בתרגום רק במקום אחד (תהלים מ"ד) תרע לאומים ותשלחם תרגם תברתא לאמיא ופסדתינון והוא מלשון ערבי ממש קורין לאבידה פסידה ורז"ל שמשו בו הרבה בבנין הפעיל הפסיד מפסיד וכולי והשם (אבות פ"ב) הפסד מצו' כנגד שכרה וכולי והוא ענין אבוד בל"א פרלוסט ובלע"ז פירדטה.

הֶפְקֵר עיין בשרש פקר.

הֶקֵּשׁ בדברי רז"ל אין משיבין על ההקש וכן אמרו (קידושין י"ד) מקיש עברי לעבריי' הוא לשון השואה ובל"א גלייכן ובלע"ז אין גוואל ואין לו דומה במקרא רק רש"י פירש (שמואל ב' י"ט) ויקש דבר איש יהודה לשון השואה וכן (צפני' ב') התקוששי וקושי השוו דעתיכם וכן יש ספר בהגיון הנקרא ספר ההקש שהוא מבאר ההקשים ואינו ממלאכתי.

הֲרֵי שמשו בו רז"ל במקום הלא כמו בהגדה הרי זה משובח הרי אנו ובנינו וההא נקודה בחטף פתח והריש בצירי ובל"א פר וואר ובלע"ז פיר צירטה.

הִרְהֵר בדברי רז"ל (סנהדרין ק"א) ולא הרהורי אחר מדותי (חולין)

רגלי מבשר

ארץ כוש כמו בקדושין כ"ב רב יהודא הינדואה מארץ כוש כושי מתרגם יונתן היספוך כושי עורו הינדואה ובמגילה י"א חד אמר הודו בסוף העולם וכוש בסוף העולם, וחד אמר הודו וכוש גבי הדדי הוו קיימי. וכו' ול"נ על הלשון הוו קיימו. שוב מצאתי בהגהות מהריעב"ץ מגילה י"א הודו וכוש גבי הדדי. כ"ב יש ארץ מערביאים סמוכה להודו ונקראת גם היא מדינת כוש.

בשרש הרהר. לא אמנע מלציין פירוש הרמב"ם במורה פ"ח ח' שלישי מפני מה הרהורי עבירה קשה מעבירה עצמה לפי שהחוטא

(חולין ל"ז) לא הרהרתי ביום וכן כל בנין הפעול והשם (יומא כ"ט) הרהורי עבירה קשי מעבירה, לשון מחשבה תרגום (תהלים קל"ט) ודע שרעפי ודע הרהורי ובדניאל ב' הרהורי על משכבי סליקו בל"א גידאנקען ובלע"ז פינשיד.

הֶרֶף בדברי רז"ל כהרף עין פירוש כרגע והוא נלקח מלשון רפרוף שהאדם מרפרף בעינו רוצה לומר סוגר ופותח בל"א בליצלט ועקרו מלשון רפיון שרשו רפה וההא נוספות על משקל הקש ובל"א אוינן בליק ובלע"ז באטור דיאוקי.

הַרְשָׁאָה תמצא בשרש רשה.

הוֹשַׁעְנָא אגודת ערבי נחל שנוטלין בחג הסוכות קורין הושענות לפי שצועקין עליהם הושענא רוצה לומר הושיעה נא והרכבו שתי מלות יחד לקצר ואמרו הושענא ובפסוק (אסתר ג') ישנו עם אחד תרגום ירושלמי ועבדין להון הושענא וכולי עד והדרין בהושענא.

הַשְׁתָּא (תהלים קי"ג) מעתה ועד עולם מהשתא ועד עלמא (משלי ח') ועתה בנים שמעו והשתא בניא וכן הרבה באמ"ת.

הֶתֵּר אסור והתר וכו' (סנהדרין פ"ג) בת יתרו מי התיר לך והשם אסור והתר זה כנגד זה כל דבר שיש בו עון ועונש לעשותו נקרא אסור וכשאין בו עון נקרא מותר בל"א דר לאבט ואין

רגלי מבשר

שהמועתק בהרהור מותר בכל שהוא דבר המחשב שבו ובספר החיים לר' יוסף יעב"ץ בסוף הספר מביא כמה פירושים ומתוכם שההרהור כמו הכפיקין מעט כדי לאחוז הלהב בעלים הגדולים עיי"ש דבריו כי כעמו מאוד.

בשרש השתא. נראה לי שהוא מלה מורכבת מהאי שעתא ופירוש זה העת שאנו בו עכשו וכן השתא דאתת להכי האי שעתא דאתת להכי.

בשרש התר. ברד"ק (שמואל ב' כ"ב) פירוש ג"כ ויתר תמים דרכי מלשון התר ופתוח עיי"ש היטב. וראיתי מתעקשים ואומרים כי התר הוא קודש למעשה ואין דבריהם ממש.

ווסש

ואין משמשין בו אלא בהפעיל גם בהפעל (תענית ל׳) הותרו בו לבא בקהל ועוד אדבר בו בשרש שרה.

הַתְרָאָה בעדים ובהתראה מעיד ומתרה בך לשון אזהרה ואין משמשין בו רק בהפעיל ולפי שאין מתרין לאדם אלא בפני עדים לכך לא בא לשון התראה בפסוק אלא בלשון עדות כמו (דברים ד׳) העדותי בכם (בראשית מ״ג) העד בנו האיש ותרגום בלשון סהדותא דוק ותמצא.

נשלם אות ההא. ד׳ ישראל ברוך יהא.

אות הויו

וַדַאי דבר שאין בו ספק נקרא ודאי כמו שאמר החכם אין ודאי שאין בו ספק הנראה ספק שאין בו ודאי כמו המות בל״א גיווים ובלע״ז צירטו.

וִדוּי לשון ודוי שרשו ודה והוא כמו הודאה אלא שלשון הודאה נופל גם כן על לשון שבח והלל לשם יתברך שמו והודוי לא נופל רק על הודאת חטא ועון ובאים מהם פעלים אבל מלשון הודאה לא יבא רק בהפעיל כמו (תהלים ק״ה) הודו לד׳ (משלי כ״ח) ומודה ועזוב ומלשון ודוי לא יבא רק בהתפעל לבדו כמו (ויקרא ה׳) והתודה אשר חטא (במדבר א׳) והתודו את חטאתם בל״א בייקענען או בייכטען ובלע״ז קונפיסאר.

וַיי (במדבר כ״א) אוי לך מואב ווי לך מואב וכן (ישעי׳ ו׳) הוי חכמים ווי דחכימי וכן (שופטים י״ד) אהה בתי ווי ברתי וכן (יחזקאל ל׳) הה ליום ויי מן קדם יומא. וכלם כתובין בשתי וואוין וכן רוב המלות שמתחילין בויו שרשית כדי להפריש בינם ובין ויו השימוש כמו וורד וותיק ודומיהם.

וִימְרִי מחזור ויטרי שמעתי שהוא פוסק אחד שחבר חכם אחד מעיר ויטר והוא בצרפת כמו כמו שנקרא ספר הראקיאנט על שם מחברו רבי מנחם מראקיאנט וכן הצורך שבו חידושים על הסמ״ק* פירוש ספר מצות קטן והמחבר הי׳ מעיר צורך.

וִילוֹן הוא כמו יריעה או מסך ואולי הוא מלשון רומי שקורין לפרוכת וויילום.

וָלָד (בראשית י״א) אין לה ולד בשתי קמצין (שמואל ב׳ ו׳) לא הי׳

הי' לה ולד הלמד בסגול ובשרשים הנדפסים בוויניציי יש טעות בשרש ולד עיין שם ובגמרא אמרו הרבוי בלשון רבות ולדות.

וֶוֶרֶד (שיר ו') וללקוט שושנים תרגום די מגביב ורדים ומזה נקרא החוטין הדקים שבצוואר העוף וורדין לפי שהם מלאים דם ודומין באדמומית כוורד בל״א רוז ובלע״ז רוסה ויש אומרים שהשושנה הוא פרח לבן והוא בל״א לילג ובלע״ז ליליין ונקראת שושנה לפי שהוא תמיד של ששה עלים וחבצלת הוא בל״א רוז אך קשה לי על (שיר ז') כשושנה בין החוחים והליליין אינה בין החוחים.

וֶושֶׁט קָנה וושט הוושט הוא מה שאצל הקנה שבו נכנסין כל מיני מאכל ומשתה ויש אומרים שנקרא וושט בעבור שהוא מלוכלך ובזוי מלשון (בראשית כ״ה) ויבז עשו תרגום ושט וזה טעות גמורה כי ויו של ושט הוא שמושית שרשו שאט מן (יחזקאל כ״ה) בשאט בנפש והויו של וושט הוא שרשית ולא ידעתי שמו בל״א גם בלע״ז.

ותק

רגלי מבשר

אות הויו

בשרש וושט. הוושט נקרא בל״א „שפייזע רעהרע״ והקנה „לופט רעהרע״ כשאלתי מאת הרבני המופלא וותיק ועוסק חסד וכו' מו״ה בנימין אוללמאנן בן הגאון עוז בעל יריעות שלמה זצ״ל מאמסטערדאם אשר ברכתיו בברכת תודה בראם הספר עיי״ש וז״ל ויען שאין בהמ״ד בלא חידוש עלה בזכרוני כאשר למדתי בקראא רבתא פרעסבורג אצל רבותי הקדושים ז״ל זי״ע אמר לי פעם אחת מורי הגאון רשב״ד דשם הנקרא בפי כל ר' נטע וואלף ז״ל זי״ע וגדול מרבן שמו כי הי' בקי בש״ס ופוסקים וז״ל מפני מה נקראו הוושט והקנה בשם סימנים בתלמוד ובפוסקים והוא לא ידע הטעם ושאל אותי במדת ענוותנותו אולי יש אתי עמי או שמעתי וראיתי איזהו טעם על זה. והנה אנכי שפשתי מאוד אבל לא מצאתי וכמו אז כן גם עתה ואולי ידידי רום מעלתו כ״י יודע או ראה ושמע מלוה לפרש ולפרסם הטעם של מלת סימנים, וזה אשר השיבותי לו כראה לי עפ״י מה שכתבו הטעם בשחיטה כדי שתצא דם הנפש לפי שהחיות תלוי

וָוּתַק בדברי רז"ל מנהג ותיקין וכן (גיטין ע' כתובות כ"ב) בנים ותיקין ובערוך פירוש ותיק תלמוד ותיק ותמהתי בפירושו זה כי לא חדש בו דבר אבל רש"י ז"ל פירוש (ברכות ט') ותיקים אנשים

רגלי מבשר

תלוי בדם הנפש כמו שאמרו בסנהדרין על פסוק קול דמי אחיך צועקים שעשה בו פצעים הרבה שלא הי' יודע מהיכן נפשו יוצאת עד שהגיע לצואר' ועל ידי שחיטת הסימנים זב כל הדם ונפסקה החיות ובשביל זה נקראו סימנים שהם סימן ואות לפסיקות החיות בשחיטתם ובשביל זה מיקרי הוושט מיוחד שבסימנים עיין חולין כ"ד רש"י ד"ה וושט. ודו"ק. ומורי הגה"ל שליט"א מ"מ לאפום השיב לי בתוך שאר דברים, ולענין שם סימנים למה הוקבע כן, הי' נראה לפענ"ד אחרי כי קיי"ל נשחטה הותרה בכמה עניינים שאם נשחטה יצאה מאיסור אבמה"ח ובאה לכלל היתר והוחזקה בכשרות ע"כ קבעו חז"ל בלשונם לשון חכמים מרפא כי זהו האות והסימן שבו תלוי הכשר הבהמה עכ"ל.

בשרש וותק. ברש"י ברכות הגירסא ענוים שמחבבין המצות ועיין במעיו"ט שם שפירש לשון חולשות כהכי בפרק מי שאחזו גיטין ע' ותלמידי הר"י פירשו ותיקין מפולפלים ומחודדים לשון מפרק הרים, דמתרגמינן מותק טוריא עכ"ל ובשבת ק"ה ותיק כהתיך באומות עיי"ש במהרש"א שמביא ג"כ רש"י בברכות ומעתיק ענוים ומביא שאמרו באברהם שהי' עניו עיי"ש וכן מגילת הלשון בפי העולם וכן מלשון הסליחה ותיק וחסיד נראה שתפשו כלשון רש"י פירוש עניו וחסיד כדאמרינן בעלמא הי' חסיד הי' עניו. מיהו בכמה מקומות מוכח כדברי תלמידי הר"י עירובין י"ג תלמוד ותיק, מסכת סופרים פט"ז ה"ז אלא שהי' חכם במקרא ובקי במשנה וותיק בתלמוד וסבר בהגדה, ובירושלמי תלמוד ותיק הי' לו לר"מ קטיע טורא דסיני הוו, פי' מתוך חריפות, ובהיותי בזה ראיתי לציין ג"כ בפיוט כל שנאני שחק שחרות הראשון הוא תמיד סובב הולך על המלאכים והשני על ישראל ובאחרוזי וועודי ועד ותיקי ושת שכל בעל מטה לוי לפרש ותיקי ושת על המלאכים וועודי ועד על ישראל עיי"ש ואינו נכון דוועודי ועד ג"כ קאי על המלאכים והוא עפ"י הגמרא חגיגה י"ד, וותיקי ושת הוא סובב הולך על ישראל שיודעין לכוין זמן קריאת שמע כפי הגמרא בברכות.

וותר

אנשים צדיקים שמחבבין את המצו' וראיתי שכנוי גם כן הקב"ה ותיק וכן אחת מסליחות יום הכיפורים מתחלת ותיק וחסיד.

וָוֹתַר בדברי רז"ל קורין למי שמפזר מעותיו יותר מדאי ותרן ובלשון עברי נקרא שוע שנאמר (ישעי' ל"ב) ולכילי לא יאמר שיע כך פירש הרד"ק ונראה לי כי יש הפרש ביניהם כי נקרא ותרן מי שמפזר מעותיו באכילה ושתיה וכדומה לזה והוא מדה רעה (אינו כן בדברי רז"ל איוב ותרן בממונו הי' לשבח הקב"ה ותרן והרבה כן) אבל שוע הוא אדם נכבד שנותן מעותיו לדברים ראוים ויותר ממה שראוי לו והוא מדה טובה והוא יותר משובח מן הנדיב.

נשלמה אות הויו. בעזר הטוב לקוויו.

אות הזיין

זָז בדברי רז"ל (יומא פ"ו) אינו זז משם ענין תנועה ומזה נקראו החיות זוז לפי שהם זזים ונעים תמיד ממקום למקום שנאמר (תהלים נ') וזיז שדי עמדי.

זֶבֶל נקרא הצואה והרעי זבל תרגום (מלכים ב' י"ט) כדומן על פני השדה כזבל על אפי חקלא ובלע"ז מירדא.

זָהַם נקרא הזיע והטנוף זוהמא מלשון (איוב ל"ז) וזהמתו חיתו לחם והתואר מזוהם ועוד אזכרנו בשרש לכלוך בל"א אונלושט ובלע"ז דיווטלו.

זוג

רגלי מבשר

בשרש וותר. הקושיא בהג"ה מכל האומר הקב"ה ותרן איכה לכיכה לפניס כלל, ומה שהקשה ממגילה כ"ח וותרן בממוני הייתי כדאיתא עיין בדבת לפי מערכת ותרן שפירש הפשוט שלא אמר ותרן בממון הייתי אלא בממוני דוקא עכ"ל. וביותר יש לומר דהש"ס בעצמו פירש כדאיתא שלא תקשה דוותרן איכה מדה טובה ופירש כדאיתא שלא הי' אף בממונו ותרן יותר מדאי רק שלא הלך עם הפרוטה לחנוני עיין בבא בתרא י' ודו"ק ול"ע בפ"ת מגילה כ"ח אין נקרא ותרן אלא הגומל חסדים ובעל צדקות ולא מוזכר דבר זה בתוס' כלל.

זוג

זוג סתם זוג הוא שנים כתרגום של (מלכים ב׳ ה׳) צמד פרדים זוג כודניין והוא נקוד בחולם זוג והוא לשון יון ממש בל״א פאאר וכן בלע״ז פארי׳

זוג בשורק הוא הפעמון בלשון חכמים מה שבחוץ נקרא זוג והפנימי נקרא ענבל בל״א שעל ובלע״ז קאמפנילו אבל פעמון זהב ורמון (שמות כ״ח) תרגום זגא בדהבא וברבוי (שם) פעמוני זהב זגין דדהבא.

זוז (שמואל א׳ ט׳) רבע שקל כסף תרגום זוזא חד דכספא וכבר כתבתי כי דינר וזוז אחד הוא אלא שזוז הוא של כסף והדינר של זהב וארבע זוזים הם סלע עיין בשרשו.

זוטא סדר עולם זוטא וכן איכה זוטא והוא ההפך מן רבתא פירוש קטן.

זיין (ישעי׳ י״ב) ונשק בית היער תרגום זיין בית מקדשא וכן כל נשק מתורגם בלשנא זיין וכן (דברים כ״ג) על אזנך על זיינך בל״א וואפן ובלע״ז ארמא ובפסוק (בראשית מ״ט) גד גדוד יגודנו משריית מזיינין ויש מפרשים מזה (ירמי׳ ה׳) סוסים מיוזנים כמו מזויינין.

זייף המזייף מטבע של מלך והשם זייף והתואר זייפן פירוש כל כל דבר שאינו נעשה כתיקונו נקרא זיוף והוא כמו פסול בל״א פאלש וכן בלע״ז פאלשו.

זכאי

רגלי מבשר

אות הזיין

בשרש זוג. בכזיר ס״ה הפלוגתא עם ר׳ יהודה ור׳ יוסי בחרלנין וזגין החרלנים אלו החילונים והזגין אלו הפנימין, ר׳ יוסי אומר שלא תטעה כזוג של בהמה החילון זג והפנימי ענבול, ול״ע ברש״י בילא ג׳ בד״ה שלא יסתום שמפרקין מתוך זוג שלאן והוא כדברי רבי יוסי ולא״כ בד״ה ומפקין בלועין פירוש בחרלן חבין לחוץ ע״כ.

בשרש זיין. ויש מפרשים מזה סוסים מיוזנים, כמו מזויינין בגיטין ס״ז בתוס׳ חכות מיוזנות לשון מזון ולית דגרסי מזויינת לשון זיון ויופי. ועיין בהגהת מהריעב״ץ שם מביא הא דסוסים מיוזנים עיי״ש.

זכאי

זַכַּאי (בראשית ו׳) נח איש צדיק גבר זכאי וכן (דברים כ״א) דם נקי דם זכאי והרבים זכאים והשם בלשון רז״ל זכות ובתרגום זכותא כמו (ישעי׳ ט׳) במשפט ובצדקה תרגום בדינא ובזכותא גם במשקל אחר זכו (בראשית ט״ו) ויחשבה לו לצדקה לזכו אבל אין נוהגין לאומרו בל״א ווירדיגקייט ובלע״ז דינייטאטו.

זָכָר קראו רז״ל לשמות הקדושים אזכרות וכן במדרש ע״א אזכרות מן בראשית עד ויגרש את האדם כנגד ע״א סנהדרין וכו׳ ועוד אמרו (סנהדרין ק״ה) אחאב מלך ישראל מחק את האזכרות וכתב תחתיהון שם הבעל (גיטן נ״ד) ועוד אמרו ספר תורה ותפילין שכתבן מין שורפין אותן עם אזכרתהון ובעלי המסורת קראו להן אדכרות בלשון ארמי כמו שאמרו מוסר י״ב פתחין וכל דסמיך לאדכרא דכותהון כמו מוסר ד׳ ודומיהם.

זַל (ישעי׳ מ״ד) הזלים זהב מכיסם פירשו בו שהוא ענין זול ששמשו בו רז״ל באמרם (תענית י״ט) המעות בזול והפירות ביוקר בל״א וואלוויל ובלע״ז בין מארקאדו.

זִלְזוּל ענין בזיון וקלות מלשון (איכה א׳) כל מכבדיי הזילו׳ (משלי י״ז) טוב נקלה ועבד לו תרגום טב הוא זלולא ועבדי

רגלי מבשר

בשרש זכאי. בשם נקודים מהריעב״ץ פ״א מ״י זכות מולאו מהעברי זך וישר בפלש שבות פדות.

בשרש זכר. וי״א אזכרות מן בראשית עד ויגרש כו׳ טעות סופר נפל בדבריו דהם ע״א עד ויאמר ד׳ אל הנחש ועיין בערבי נחל בדרוש לשבת הגדול ומה שמביא מאחאב מלך ישראל וכן בשרש מחק מביא הא דאחאב וגם״כ מאחזי׳ מלך יהודה עיי״ש היטב. ובעלי המסורות קראו להן אדכרות כן הוא ג״כ בראש השנה י״ח בטילת אדכרתא מן שטרייא וליתא דתהי׳ תיובתא על הרדב״ז בתשובותיו כמי מאה עיין בהגהת מפרשי היש שם, וגם הלשון שמביא המחבר מגיטין כ״ד ליתא שם כלל ואולי צ״ל גיטין מ״ה ושם ישרף אותם שתם, ולא נזכר עם אזכרותיהם ועיין בשבת קט״ז ובערובין ה׳ ברש״י ד״ה והאמר.

בשרש זלזול. עיין מה שכתב המחבר בשרש יקר ויכוונו הדברים לכאן וגם הערוך מביאו בשרש של קוי הקוין לסימן ר״ת.

זמן

ועבדי א״ת לי׳ ושם התואר למי שהוא נבזה ומיאוס מזולזל בל״א און פליט ובלע״ז דיזוטלו.

זְמַן (קהלת ב׳) לכל זמן (נחמיה ב׳ י׳) ואתנה לו זמן לא נמצאו רק אלו השנים [במקרא] ואומרים שהוא כמו עת ובאמת נראה לי שיש הפרש ביניהם כי זמן הוא כמו מועד וכן כל לשון מועד מתורגם בלשון זמן כמו (דברים ט״ז) מועד צאתך זמן מפקך ודומיהן אבל התרגום של עת עדן נמצא שהם שני דברים ועוד ראי׳ אחרת שאומר הפסוק לכל זמן ועת לכל חפץ וכן (דניאל ז׳) עד זמן ועידן ואני אין בי כח לפתור ההפרש שביניהם ושמעתי שהוא ענין פילסופי דק מאוד וכן בלשומת הגוים יש הפרש ביניהם זמן בל״א ציל ובלע״ז טירמוני ועת בל״א צייט ובלע״ז טעמפו.

זַמֵּן (שמות ל״ד) והי׳ נכון לבוקר והוי זמין לצפרא (שמות י״ט) והי׳ נכונים הוו זמינין וכן כל לשון קדש שפתרונו בלשון הכנה מתורגם בלישנא זמון כמו (יהושע ז׳) קדש את העם ואמרת התקדשו זמן ית עמא ותימר איזמוני ודומיהם רבים וכן כל לשון קריאת האדם לסעודה מתורגם בלשון זמון כמו (מלכים א׳ א׳) ואת שלמה אחיו לא קרא לא זמן (אסתר ה׳) אני קרוא לה אני מזומן לה (שמואל א׳ ט׳) יאכלו הקרואים יאכלין זמינייא בל״א גילאדין ובלע״ז קונוויטאטו, וכן שמשו רז״ל במי שקורא חבירו לדין

רגלי מבשר

בשרש זמן. ולא נמצא רק אלו השנים, ותמהתי כי נמצא עוד במגלת אסתר ב׳ פעמים ככתבם וכזמנם, לקיים את ימי הפורים האלה בזמניהם ועיין בתרגום שם ובדרש מגלה מה שדרשו על בזמניהם כי יש לפלפל הרבה אבל לא עת האסף פה. וההפרש שבין זמן לעת נראה לי לפי דברי המחבר וכמו שפירש אותם בל״א ולע״ז, שזמן הוא כולל שעה אחת מן היום או היום כלו או שנה אחת וכדומה ועת הוא הזמן והעת שנעשה בו דבר בתוך זמן הנ״ל ובדברי רז״ל משנה עתים רוצה לומר בתוך זמן אחד משנה העתים להיות אור וחושך אבל שינוי זמנים אי אפשר לומר כי כבר הוא זמן אחר ודו״ק ובדניאל ז׳ להשני׳ זמנין ודת פירוש המועדים שנקראו זמנים לפי שקבועתם בב״ד על איזה זמן שיפלו ויחגו ובדברי רז״ל קבע לו זמן פירוש קבע לו איזה

לדין באמרם המזמין את חבירו לדין והשם הזמנה ועוד שמשו בזה בשלשה שאכלו נקראו מזומן וכמו שעשרה נקראים מנין לענין תפלה וקדושה כך שלשה נקראים זמון לענין ברכת המזון (ברכות מ"ה) ואין זמון פחות משלשה ולוקחין סמך מן (תהלים ל"ד) גדלו לד' אתי שאחד אומר לשנים גדלו הרי שלשה.

זָקִף עץ של תליי מתורגם בשלש לשונות, צליבא, קיסא, וקיפא אונקלס ויונתן תרגמו את כלם בלשנא צליבא, ובתרגום הראשון באסתר מתורגם קיסא ובתרגום שני זקופא וכן (עזרא ו') ווקיף ית מחא עלוהי בל"א גאלגן ובלע"ז פורקא.

זָקַק (לשון רש"י פ' נח ואינו לשון הגמרא) (סנהדרין ק"ח) אף בהמה וחיי' נזקקין לשאינו מינן וכן אשה הזקוקה ליבום פירוש בערוך לשון קשירה בלי ראי' ואני מצאתי בתרגום ירושלמי (בראשית ל') ומתי אעשה גם אנכי לביתי ואנא זקיק לפרנסא בניי ואינשי ביתי הוא לשון צריך וכן בדברי רז"ל הוזקק לומר כך וכך פירוש הוצרך.

זָקֵן אדם קורא לאבי אביו או לאבי אמו זקני ולאם אביו או לאם אמו זקנתי.

זָרִז אדם שיש לו לב חזק ואינו ירא משום אדם רוצה לומר שהוא הפך מן איש הירא ורך הלבב קורין לו זריז ונראה לי שהוא נלקח מן (בראשית י"ד) וירק את חניכיו תרגום וזריז וכן חמישים וחלוצים כלן מתורגמין בלשון זריז (איוב ו') וכן אזור נא כגבר חלצך זריז כדין כגבר.

זָרַז הרבה שמשו רז"ל בזה בלשון אזהרה באמרם (מכילתא פ' יתרו) מזרזין את האדם בשעת מעשה וכן (ספרי פ' נשא) אין

רגלי מבשר

איזה שעה או יום אבל בקשה זמן יכול להיות באיזה זמן שירצה אבל עת מוכרח להיות עת קבוע ובזה יובן מאוד הפסוק לכל זמן וגומר ובתרגום לכל גברא ייתי זמנא וגו' והוא כמאמרם אין לך אדם שאין לו שעה, ודו"ק בכל אלו הדברים כי קצרתי ואי"ה עוד חזון למועד.

בשרש זקק. פירוש בערוך לשון קשירה בלי ראיי, ותמי' אני שהרי מביא מתרגום ישעי' ס' ומלכיהון כהוגין ומלכיהון זקוקין ועיין ברד"ק שם.

אין מזרזין אלא למזורזין ודומיהם רבים בלשון אזהרה בל"א גיווארנט ובלע"ז אוויצטו או סליציטא.

זֶרֶת אמרו רז"ל (עירובין כ"א וש"מ) שהיא מדה של חצי אמה של ששה טפחים והלועזים פותרים זרת פאלמו בלע"ז ואנחנו פותרים אותו דום אייל ורש"י פירש כן (שופטים ג') גומד ארכו דומם לאנה בל"א ובלע"ז גישקורטא עד כאן לשונו. ועיין בשרשי הקמחי בשרש זרת וטפח וקורין גם כן לאצבע הקטנה זרת ופירוש בערוך לפי שבו מודדין הקטרת עיין בשרש אצבע וקבלתי מפי אדוני אבי הרא"ש ז"ל שנקראה זערת תרגום של קטן זעיר ונבלעה העין כמו שנמצאה מובלעת במקומות אחרים.

נשלמה אות הזין, בשם שברא יש מאין.

אות החית

חָבַב (דברים ל"ג) אף חבב עמים לשון אהבה ואין לו דומה במקרא וכל לשון סגולה מתורגם בלשון חִבָּה אבל כל לשון

רגלי מבשר

בשרש זרת. עיין בשרש אצבע פירוש בערוך שרש אצבע וזה לשונו שם זה זרת אצבע קטנה שמה זרת למדוד ממנה על גודל למדידת החשן דכתיב בי' זרת ארכו וזרת רחבו, ולפי"ז נראה דטעות נפל בפנים לפי שבו מודדין הקטורת וצ"ל החושן. וקבלתי מפי אדני אבי הרא"ש ז"ל וכולי עיין ברש"י (בראשית ל') פסוק ל"ח ד"ה ויצג דלה כמו דעלה אלא שמקצר לשונו, ובגיטין ל' מברא פירוש העין מובלעת שצריך להיות מעברא כמו (שופטים י"ב) מעברות הירדן ונמצא עוד הרבה מאוד וג"כ בקרא כמו מכולת לביתו (מלכים א' ה') שהוא כמו מאכולת, ובבא מציעא פ"ה רבי זירא וכו' וקרי לי קטין אריך שקיא וברש"י דאכום גולא הוי ובהגהות מהריעב"ץ שם שם כ"ב שעל שם כך נקרא זירא היא כמו זעירא וכן נקראת אצבע קטנה בלה"ק זרת בהבלעות העין שהוא כמו זערת עכ"ל, ונמצא לפי זה דאף שנקרא רבי זירא אינו שם העצם ואפשר לומר דשם עצמו שלו הוא אליעזר כמו בב"ק כ"ט אליעזר זעירא הוו מסיים מסאני אוכמא דהוי קא מתאבל על חורבן ירושלים, ויש כמה אומדנות דמוכחות שהוא רבי זירא והארכתי בזה במקום אחר.

חבל

לשון אהבה אינו מתורגם בלשון חבה רק בלשון רחום אבל רז״ל שמשו בו הרבה כגון בפרקי אבות פרק שלשה חביבין ישראל שנקראו בנים למקום והשם חבה יתירה נודעת להם והדגש במקום הכפל בל״א ליבשאפט ובלע״ז אמוט.

חָבָה בדברי רז״ל חבית מלאה יין וכרבוי חביות וזה ראי׳ ששרשו חבה כי ההא תתהפך ליוד נעה על משקל חניות מן חנה ואם הי׳ שרשו חבת הי׳ הרבוי חביתות על משקל בריתות מן ברית ומעשה החביתים (ד״ה א׳ ט׳) שרשו חבת מן (ויקרא ו׳) מחבת בשמן וחבית בל״א פאם ובלע״ז סיטא.

חִבּוּט הַקֶבֶר כתיב במדרש רבי יצחק בן פרנך שאלו לו תלמידיו את רבי אליעזר כיצד דין חבוט הקבר אמר להם כיון שנפטר אדם מן העולם בא מלאך המות ויושב על קברו מיד נכנסה נשמתו בגופו ומעמידו על רגליו וכו׳ עד אמר רבי יהושע בן לוי ובידו שלשלת חציו של ברזל וחציו של אש ומכה אותו פעם ראשונה אבריו מתפרקין שני׳ עצמותיו מתפזרין ובאים מלאכים ומקבצים אותם ומכה אותו פעם שלישית ונעשה עפר ואפר ומחזירו לקברו וכו׳ עד אמר רבי מאיר קשה דין חבוט הקבר מדינה של גיהנם שאפי׳ צדיקים גמורים ויונקים שדים ונפלים נידונים בו חוץ מי שמת בערב שבת והדר בארץ ישראל וכו׳ עיין שם.

חָבַל בדברי רז״ל החובל באביו החובל בחבירו הוא לשון הכאה ואינם לשון השחתה כי אין לשון חבלה רק בבנין פעל וכן (קהלת ה׳) וחבל את מעשה ידיך (ישעי׳ י׳) לחבל כל הארץ ודומיהם ולא נמצאו בקל וכן כל לשון השחתה מתורגם בלשון חבלה בבנין פעל ולא בקל כמו (שמות ל״ב) כי שחת עמך ארי חבילו עמך וכן (דניאל ו׳) ולא חבלינו.

חָבַל בדברי רז״ל (סנהדרין ק״א) חבל על דאבדין ולא משתכחין

רגלי מבשר

אות החית

בשרש חבל ב׳. בסנהדרין פירוש רש״י חבל הפסד גדל יש על גדולים שאבדו כלומר שפירשו לשון השחתה והפסד דלעיל

משתכחין פירוש אוי וכן תרגום (הושע י"ג) אללי לי חבל עלי ואולי הוא מלשון צער וחבלי לידה וכן תרגום (תהלים מ"ח) חיל כיולדה חולין כלידתה.

חָבֵר אנכי אלי' המחבר כן כל מי שיעשה ספר חדש נקרא מחבר והספר ההוא נקרא חבור ופירושו ידועה.

חָבֵר אדם שהוא נסמך לרבנות אבל אינו ראוי עדיין להיות מורה הוראה להקרא מורינו הרב קורין אותו חבר הרב פירוש נתחבר אל מי שהוא מורינו הרב ובגמרא נהגו לקרא כל מי שאינו עם הארץ חבר.

חַגָא חג ומועד של עובדי עבודת כוכבים ומזלות אנחנו מכנין אותו חגא מלשון שבר כמו (ישעי' י"ט) למצרים לחגא וכן קורין אותו איד עיין בשרשו.

חֶדְוָה כמו (ד"ה א' י"ז) עוז וחדו' במקומו ובסמיכות (נחמי' ח') חדות ד' הוא מעוזכם לא נמצא עוד במקרא חדו' אבל ששון ושמחה ועלוזה כלהון מתורגמין בלשון חדו' ושני פעלים נמצאים ממנו במקרא והם (שמות י"ט) ויחד יתרו (תהלים כ"ח) ותחדדהו בשמחה ואין עוד.

חוֹב (יחזקאל י"ח) חבלתו חוב ישוב רז"ל שמשו הרבה בזה הלשון כגון בעל חוב ובלשון נקבה חובה כגון (סנהדרין כ"ב) בין לזכות בין לחובה והתואר חייב נלקח מן (דניאל א') וחייבתם את ראשי למלך בל"א שולדיג ובלע"ז דיביטו.

חוֹל (שמואל א' כ"א והוא דרך חול לשון חולין והוא הפך מן קודש

רגלי מבשר

לדעיל והנה בתהלים ע' יחבל און הא ילטער לשקר מיהו חיל כיולדה לפניכו מתורגם דתיתא וכמה מקומות נוסחת המחבר בתרגום תהלים שנוי' ממה שלפניכו.

בשרש חגא. (בע"ז י"א) שאני חגתא דטעיי דלא קביעי, ועיין בשרש חג בערוך מביא פירש גאון לשון חג כמו ריקוד וטופלא בשמחה ובלשון ארמי חיגא, עיי"ש היטב.

בשרש חול. ובעבודה זרה י"ט שאפי' שיחת חולין של תלמידי חכמים צריכה תלמוד וברש"י של חכמים צריכה תלמוד כדי להתלמד לדבר בלשונם שהוא בלשון נקי' ועושר ומרפא, ועיין סוכה כ"א ברש"י

קודש וכן קורין לששת ימי המעשה חול כמו שאמרו בין בשבת בין בחול בל״א וואך ובלע״ז שעפטימאני.

חוש חמש חושים שהם הראות והשמע והמשוש והריח והטעם ויש מפרשים מזה (קהלת ב׳) מי יאכל ומי יחוש פירוש מי ירגיש בל״א אנפפינדון ובלע״ז סינטיר.

חוור תרגום של לבן חוור ומזה אמרו הלשון אינו מחוור רוצה לומר אינו מלובן וצח וברור בל״א לויטר ובלע״ז קיארו.

חזן חזן הכנסת הוא המוציא הקהל בתפלתו ונקרא חזן מלשון ראיי׳ שהוא צריך לראות היאך יקרא והיאך קורא בני אדם לספר תורה כך פירוש בעל הערוך אבל מצאתי ששליח הצבור רוצה לומר שמש הקהל נקרא חזן כאמרם (סוטה נ״א) החזן הי׳ מניף בסודר וכן אצל בני שמואל שהי׳ מטים משפט וכולי אמרו (שבת נ״ו) כדי להרבות שכר לחוניהם ולסופריהם ונקרא אם כן חזן לפי שהוא צריך לראות מה הם צרכי הצבור שיעשה המוטל עליו.

חזק תלת זמנין הוי חזקה וכן חזקת הבתים הוא לשון אחיזה מלשון (שמות ט׳) ועודך מחזיק בם ופירוש מי שיש לו אחיזה בבית או בקרקע ימים רבים ואין אחר יכול להוציאו מידו זהו נקרא חזקה ובלע״ז אציון וכן מעמידין את האדם על חזקתו פירוש על מעשיו הטובים או הרעים שהחזיק בם ימים רבים ובל״א גיוואנהייט ובלע״ז קוסטימה.

חור

רגלי מבשר

ברש״י, וראיתי בר״ח דלא גרס שיחת חולין אלא שיחת חכמים סתם ופירוש שנאמר ועליהו לא יבול ומארו שנקראו האילנות שיחים שנאמר וכל שיח השדה וגו׳.

בשרש חזק. עיין לבנון פ״ו וע״ז מבאר ההבדל שבין מחזיק ותומך שמלת מחזיק הנחתה על המחזיק ותופש דבר הרוצה לסור ממנו ואינו מניחו לסור כמו (שמות ד׳) ויחזק בו כי לולא התחזק לתפשו, הי׳ הנחש הולך וסר מאתו, וכן (דברים כ״ב) והחזיק בה, וכן כל כיוצא בהן ע״ש היטב. ודבריו מתאימים לדברי המחבר כאן, עיין בפנים ודוק.

חזר ג׳

חָזַר (שופטים כ׳) ואיש ישראל הפך וגבר ישראל אתחור, וכן רוב לשון הפוך מתורגם בלשון חזרה בבנין התפעל כי הוא פעל עומד וכל לשון סבוב אשר באמ״ת מתורגם לשון חזר בבנין הקל וכן רז״ל שמשו בו בבנין הקל באמרם חזרתי על כל המקרא וכן (חגיגה ט״ו) חזור בך וכן (סנהדרין ק״ו) מה היום הזה חוזר ומאיר אף עשרת השבטים עתידין לחזור ובבנין הפעיל החזיר מחזיר נשמות.

חָזַר קורין לספר שכתובים בו הפיוטים שאומרים במקצת שבתות וימים טובים מחזור לפי שהם חוזרים חלילה כל שנה ושנה.

חָזַר מחזור קטן ומחזור גדול ואלו הם דע שבכל י״ט שנים הלבנה חוזרת חלילה ומתחלת הלוכה כמעט שוה עם החמה וזה נקרא מחזור קטן של הלבנה ומחזור גדול של החמה הוא של כ״ח שנים וכבר עברו מבריאת העולם עד הנה ט׳ שנים וקי״ץ מחזורים לכך מקוים אנחנו שטרם כלות המחזור הזה יהיה קץ גלותינו וכן אמר דניאל כי למועד קץ ואמר עוד קץ למועד וכן יהי רצון.

הָזֶרֶת צנון וחזרת בשרש צנון תמצאנו.

חַיַּט קורין לתופר הבגדים חייט והוא מלשון (בראשית ג׳) ויתפרו עלי תאנה תרגום וחטיטו וכן (יחזקאל י״ג) למתפרות כסתות

רגלי מבשר

בשרש חזר ג׳. וכבר עברו מבריאת העולם עד הנה ט׳ שנים וקי״ץ מחזורים. פירוש דכבר הוא ט׳ שנים בתוך מחזור קי״ץ והוא שנת ש״א לאלף הששי ומעתה עפ״י שלשה עדים יקום דבר כי כן כתוב ג״כ שהמחבר בסוף הספר לפרט המחבר אליה בגימטריא ש״א ובשיר בסוף הספר ופרט שנותי ראש בלי ראש פירוש בלי הרים נשאר ש״א וזה דלא כמו שהשב בסדר הדורות רפ״ז והוספה מוטעת הטעה אותו וכמו שכתבתי בשער הספר.

בשרש חזרת. עיין ג״כ מה שכתבתי בשרש לכון מהשח״ס.

בשרש חייט. ויש אומרין כי חייט מלשון חוטי עיין בתוס׳ כתובות תלה לו לרב ביבי חוטי מבילין פר״א אגרות תפורות ובהגהות מהריעב״ץ שם כתב שמפרש חיטי ביוד מלשון חייט וחוטין.

כסתות דמחטטין ויש אומרים כי חיית מלשון חוטין כמו שנאמר מן דוק דייק ומזה נקרא הברזל שתופרין עמו מחט ועוד אזכרנו בשרשו.

חל (פסחים מ״ט) ערב פסח שחל להיות בשבת, פירוש יפול ויחנה מלשון (שמואל ב׳ ג׳) יחולו על ראש יוב בל״א גיפאלט ובלע״ז אקדיט, וכן (ירמי׳ מ״ד) ותתך חמתי וחל רוגזי.

חלל כל לשון התחלה שרשו חלל כמו (דברים ב׳) ראה החילותי ודגש הלמד יוכיח והשם בתוספת ת״ו תחלה ורז״ל הרגילו לומר התחיל התחלת מתחיל אתחיל עשו התיו שרשית כמו שעשו בתיו של תרומה באמרם אין תורמין וכן במם של משכון כמו שאבאר בשרשו.

חלל בדברי רז״ל חוזר חלילה הוא לשון סבוב ונלקח מן (שופטים כ״א) לחול במחולות כי כן דרך במחול סובבים סובבים וחוזרים למקום הראשון והחית נקודה בחטף פתח כי המלה בטעם מלרע כמשפט ה״א הנקבה על משקל אכילה שלילה אבל חלילה לך שהוא לשון מניעה ההא נוספות לכן הוא מלעיל והחית קמוצה.

חלט זה השרש לא נמצא במקרא רק פעם אחת ויחלטו הממנו לשון חלוטין ידוע בדברי רז״ל והוא מלשון (ויקרא כ״ה) לצמיתות תרגום לחלוטין בל״א איינן ובלע״ז ליברו ושמשו בו בנפעל נחלט ובהפעל החליט מוחלט.

חלף יש מקומות שקורין למאכלת חלף מן (עזרא א׳) מחלפית תשע ועשרים על שהם מחלפין הבהמה מחיים למיתה והרד״ק כתב על שם שהם כורתים והוא רחוק בעיני.

חלק

רגלי מבשר

בשרש חלט. ברש״י ויקרא כ״ב לצמיתות לפסוקה, למכירה פסיקה עולמות, וכן פירש ג״כ רש״י במלכים ויחלטו לשון למיתות כלתו הדבר מפיו שלא יחזור בו.

בשרש חלף. בסידור הליעב״ץ ומחליף את הזמנים במדתו של יצחק שנעקד וכשא המאכלת שנקראת מחליף כמ״ש (עזרא א׳-ט׳) מחלפות תשעה ועשרים ונקרא המקום שגוזזים שם שכיני הקרבנות (מדות פ״ג) בית החלופות מלשון (שופטים ה׳) מחלה וחלפה עכ״ל. וברד״ק

חָלַק רבותינו נחלקו בדבר וכן (סנהדרין ק׳) כל החולק על רבו כאלו נחלק על השכינה והשם (אבות פ״ב) מחלוקת קרח ועדתו ענין כלם לשון הבדל והפרש ומשקל אחר חלוק כגון יש חלוק בתיבה של שתי אותיות וכולי פירוש הפרש בל״א אונטרשיד ובלע״ז דיספרינצייי.

חָלָק (בראשית ל״ז) את כתנתו את כתונת הפסים פירוש רש״י זה החלוק וכן פירוש באבן עורא הכתונת הוא הדבוק לעור ובעל הערוך פירוש חלוק המלבוש העליון ובלע״ז, בלודילו ויש אומרים טוניקא ובל״א העמד.

חֹמֶר קל וחומר הוא מדה אחת של שלש עשרה מדות שהתורה נדרשת בהן ואין כאן מקום ביאורם גם אדבר בם בשרש כל במלת כל שכן אך חומר הוא שם של כבדות ובלשון נקבה חומרא והתואר חמור והנקבה חמורה.

חֵמַת בדברי רז״ל לא מחמת אהבה ולא מחמת שנאה ענינו כמו בעבור או בגלל וכמו שלא ישמשו אלו וולת הבית כך לא ישמשו מחמת זולת מם השמוש.

חָנוּת (ירמי׳ ל״ז) כי בא ירמי׳ אל בית הבור ואל החניות, היחיד ממנו חנות על משקל גלות וגליות ואנחנו נוהגים לקרוא למקום פתוח לרוחה שמוכרין שם הסחורה חנות ובלע״ז פוטיקא ובל״א לאדן וכן הבית שמלוין שם ברבית נקרא חנות ובעל החנות נקרא חנוני וכן תרגום אל החניות לגו מן חנותא.

חַס חס ושלום חלילה וחס (בראשית מ״ד) חלילה לעבדיך חס לעבדך וכן כל חלילה מתורגם חס ובתרגום (אסתר ה׳) בלילה ההוא נדדה דכתיב (תהלים מ״ב) עורה למה תישן ד׳ חס ושלום לית קדמוי שינה והוא מלשון (יואל ב׳) חוסה ד׳ וכן רוב לשון

רגלי מבשר

וברד״ק שופטים שם וחלפה היתד ברקתו כת״י לעברית בלדעי ע״כ ולפי זה הפירוש נקרא חלף על שם שעובר על הלוחם או שעובר הסימנים מעבר לעבר, ועוד כתיב שם הרד״ק שהוא מלשון יחליף ויסגיר שהוא לשון כריתה והוא מה שמביא המחבר בפנים.

בשרש חמת. דבריו כולם בערוך שרש חמת ומביאו מתרגום בפסוק ויאמר ,חרבונה מחמת דמיכי כסבין חמר דכסיכין.

חלף

לשון חמלה וחנינה מתורגם בלשון חם בל"א שוינן ובלע"ז גווארדאר.

חָסַל נוהגים לקרא להשלמת הספר חסל ספר פלוני ורש"י אמר בפירושו בסוף כל פרשה חסלת פרשה פלונית והוא לשון נקבה ושב על הפרשה והוא מלשון (דברים כ"ח) יחסלנו הארבה פירוש יכלינו וישלימנו ולכך נקרא הארבה חסיל לפי שהוא מכלה הכל בל"א פר לענדן ובלע"ז קומפיר.

חֻפָּה חפת חתנים פירוש הרד"ק מקום הסתרת הכלה עם החתן נקרא חפה ואנחנו קוראים הבגד שפורשין על ראש החתן והכלה בארבע בדים בשעת הקדושין חפה מלשון המקרא (ישעי' ב') כי על כל כבוד חפה וכן (תהלים י"ט) כחתן יוצא מחפתו והם לשון כיסוי כמו (דברים ל"ג) חופף עליו כל היום ובלע"ז באלדאכין ובל"א הימעל.

חָצַף קורין למי שיש לו עזות פנים חציף וכן תרגום (משלי ט') העיזה פני' חציפת אפהא (ירמי' ג') ומצח אשה זונה תרגום וחוצף כאתת נפקת ברא והוא מלשון (דניאל א') על מה דתא מהחצפא פירש הרד"ק גלוי ואנחנו קורין מי שהוא חציף בל"א און פר שעמט ובלע"ז דיספעצטו.

חָקַק קורין לדופסי הספרים מחוקקים מלשון (ישעי' י') החוקקים חקקי און וכן (ויקרא י"ט) וכתובת קעקע תרגום י' חקיין וקראו לו חכמים (גיטין כ') חק תוכות.

חקן

רגלי מבשר

בשרש חצף. בערוך ערך חלף בסופו מביא וז"ל ועז פניו ישונא תרגום וחציף אפין מתחלפין אראתיי מעב לבים (בפסיקתא דשובה) חליפא כלא לבישא פי' חציף כולא לרע עכ"ל ובמעריך תמה על זה וכי הרע אינו חציף ופירוש החציף כולא לבישא לביישן, אח"כ מצא בירושלמי דתענית חציפא כלא לכשרא. עכ"ל ולי נראה לקיים פירוש הערוך עפ"י מה שהאריך ביין לבנון פ"ה משנה כ"ה באמרו עז פנים לגיהנם שהעז פנים מעיז בפני עצמו אע"פ שבלבו יודע שהבל יפלא פיהו ושהדין עם חבירו ברוב רשעתו מעיז גם בפניו כלומר נגד דעת עצמו והוא מוכן לעבור על כל הפשעים כי מעיז נגד יראת ד' שבנפשו וכשעושה כן יום יום ישחית כח הבושת הטבועה ותגדל העזות ותגבר על דעתו ולבסוף יפי' איש משחית.

חֻקָן ראיתי בספרי רפואות קורין למשקה שעושין מעשבים ומשמנים ומכניסין אותו דרך נקב האחור לנקות בם בני המעיים חוקן והוא לשון ערבי ובלע״ז קריסטיר.

חָרִף קורין לאדם חד השכל ומפולפל חריף (יחזקאל כ״א) חרב חדה חרבא חריפא בל״א שארף ובלע״ז אקוטו ולא נבנה ממנו פעל והשם חריפות.

חָרַג אדם קורא לבן אשתו בני חורגי וכן לבן ולבת אשת אביו קורא אחי הורגי אחותי חורגתי וכן לאשת אביו קורא אמי חורגתי בל״א שטיף זין ובלע״ז פיליישטור.

חָרַז ידועה כי סופי השורות דהיינו הבתים שבשיר שקול מסיימים כלן בשתים או בשלש אותיות דומות כמו השיר שעשיתי בראש ספר זה שהבתים כלם מסיימין באותיות בי וזהו החרוז של שיר זה וכאשר לא נעשה במשקל נקרא המאמר ההוא חרוז או חרוזה סתם כמו ההתחלה שעשיתי בספר הזה המתחלת אפתחה במשל פי, אשר שמעתי בימי חורפי, וכאשר לא נעשה בחרוז ולא במשקל נקרא המאמר ההוא הלצה ובשלשה אופנים אלה עשיתי שלשה הקדמות לספרי זה הא׳ בשיר והב׳ בחרוזה והג׳ בהלצה בל״א ריים ובלע״ז רימה ונלקח מן (שיר א׳) צוארך בחרוזים שהוא לשון חבור ופירושו מרגליות ואבנים טובות המחוברים יחד בחוט בל״א גירידן ובלע״ז פיצעללע.

חָרַט ענין חרטה לא נמצא במקרא ולא בתרגום ורז״ל הרגילהו אבל רק בהתפעל כמו מתחרט יתחרט ודומיהם והעוברים מורכבים מן נפעל והתפעל נתחרט נתחרטת וכולי וזאת ההרכבה מורגלת

רגלי מבשר

משחית כי תבטל צורת הדעת עיי״ש באריכות דבריו הנעימים. ונכללו בתרגום הנ״ל ומליץ אפין מתחלפין ארחתי׳ מטב לביש, וזהו ג״כ הפירוש המליץ כולא את לבו אף שהיא מנגדתו לבושא, וסופו יורש גיהנם ובושת פנים לגן עדן.

בשרש חרט. ענין חרטה לא נמצא במקרא ולא בתרגום. עיין בערוך ערך חרט מביאו מתרגום (שיר ה׳) בפסוק דודי שלח ידו מן החור לא לבן למחרט ולמיתב לותי׳ עיי״ש.

מורגלת הרבה בדבריהם ובלשון עברי נחם נחמתי ונמצא גם כן בהתפעל (במדבר כ"ג) וכן אדם ויתנחם בל"א בערייאן ובלע"ז פינימור.

חַשַׁשׁ אינו חושש פירוש אינו מקפיד והשם חששה (קהלת ב') ומי יחיש תרגום דאית ליה חששה ויש מלשון זה בשין אחת כמו חש שלפניך.

חָשׁ כגון פלוני לא חש וכן תרגום (שמואל א' כ"ד) ויך לב דוד אותו וחש דוד בלבי' כלם לשון הקפדה ומשמשין בו לענין הרגשה כגון מי שמרגיש כאב בראשו אומרים פלוני חש בראשו והוא מענין ה' חושים אשר בארתי בשרש חוש.

חֲשַׁאי (מלכים א' י"ט) קול דממה דקה תרגום דמשבחין בחשאי לשון שתיקה וכן (קהלת ט') בנחת נשמעים בחשאי מתקבלין, ונראה לי שאין לשמש בו זולת בית השמוש בל"א שוויגן ובלע"ז סילענטיום.

חָשֵׁב קורין לאדם נכבד חשוב מלשון (ישעי' ל"ג) לא חשוב אנוש ומזה אמרו (נדרים ס"ד) עני חשוב כמת פירוש עני שהוא אדם חשוב ונכבד הוא חשוב כמת אבל עני שאינו חשוב אינו נחשב כמת לפי שאינו מקפיד כל כך על עניו ודלותו.

חָשַׁד ענין חשדה לא נמצא במקרא ולא בתרגום ורז"ל שמשו בו על מי שמאשים את חברו לומר שעשה כך וכך הרי הוא חושד אותו וכן פירש רש"י (בראשית מ"ט) מטרף בני עלית ממה שחשדתיך והנחשד נקרא חשוד בל"א צייהן ובלע"ז אינקולפר.

חַשְׁמַן היהודים הלועזים קורין להקרדינאלו חשמנים וכן פותרין (תהלים ס"ח) יאתיו חשמנים מני מצרים ואינו יודע מהיכן למדו

רגלי מבשר

בשרש חשש. במערך חסס בפ"ק דחלה אבוי דשמואל חש על גרמי' ולא תרין יומין ביומא דכפורי ומית מכאן ראיי' שאין ראוי לאדם להחמיר על עצמו בדבר זה עכ"ל׳

בשרש חשאי. במסכת כלה רבתי פרק שמיני הקשה למאן דאמר תוסיה שכיתנה בחשאי מפני השטן עיין סנהדרין כ"ו מהספוק מפר ממשבות ערומים ולא תעשינה ידיהם תושי', ומפני האריכות השגתי פירוש ענין הכ"ל בסוף בהשמטות.

למרו לומר כן והלא לא היו קרדינאלו בימי דוד אף כי במצרים ואינו אלא שם אומה.

חָתַךְ זה השרש לא נמצא במקרא רק פעם אחת (דניאל ט׳) נחתך על עמך פירוש נגזר שהוא לשון כריתה ורז״ל שמשו בו הרבה כגון (חולין ל״ב) חתך דלעת נחתכה דלעת והשם חתך או חתיכה בל״א איין שנייד או איין שטיק ובלע״ז טאיללע.

חַתַל (ויקרא י״א) וכל הולך על כפיו פירוש רש״י כגון דוב וכלב וחתול בל״א קאץ ובלע״ז קאטו ונוהגים אנחנו לומר חתול החית פתוחה והתיו דגושה וראוי לקרא אותו חתול החית בקמץ והתיו רפוי׳ והראי׳ כי כן (ישעי׳ ל״ד) ופגשו ציים את איים תרגום חתולין החית בחטף פתח והתיו רפוי׳.

חָתָן קורין לאיש בשבעת ימי משתה חתונתו חתן ואשתו כלה שנאמר (יואל ב׳) יצא חתן מחדרו וכלה מחפתה ואחר כך הוא לא נקרא חתן והיא לא נקראת כלה רק לאבי ולאם החתן והכלה

רגלי מבשר

בשרש חתן, קורין לאיש בשבעת ימי המשתה חתן עד והיא לא נקראת כלה. דברי המחבר אינם צריכים חיזוק שודאי כדבריו כן הוא, וכן הדין מבואר במפרשי הש״ע או״ח סי׳ קל״א ס״ד לענין נפילת אפים ויהודא ועוד לקרא שכן קוראין העולם חתן וכלה רק בשבעת ימי המשתה ולא יותר, וביומא ע״ח ב׳ כלה עד כמה כדתניא אין מונעין תכשיטין מן הכלה כל שלשים יום, והוא בשו״ע או״ח סי׳ תרי״ג סעיף י׳ כלה עד שלשים וכו׳, ובמ״א שם ול״ע גדול ברש״י כתובות ד׳ ועיי״ש, ונראה דרש״י בכתובות לא רצה לפרש כפירש הרא״ש שם דהוא מילתא באפי נפשי לפי שבאמת לא נקראת כלה יותר מז׳ יום רק כדי לחבבה על בעלה צריכה כו׳ כל שלשים וכן ביומא ע״ח ד״ה ואין מונעין הביא רש״י הברייתא דכתובות כדי לפרש ג״כ דהאי ואין מונעין אדלעיל קאי ולא כמו שהבין במחה״ם דרש״י ביומא אזל בו לפרש כדעת הרא״ש, ולאיית ר׳ חייא דעד שלשים הוא ג״כ כמו שמפרש רש״י בכתובות כיון דעד שלשים יום הוא זמן אבילות בשאר בני אדם ואעפ״כ אין מונעין ממנה תכשיטין אלמא ודאי דעד שלשים צריכה כו׳ ומה שקשה עוד ממה שכתוב רש״י וכ״ש משלשים ואילך כבר תירץ המרדכי בטוב טעם כמו שמביאו המחה״ם שם, ומה שכתיב

והכלה והזיווג שעושין בין איש לאשתו נקרא חתון ובלשון רז״ל נקרא שידוך כמו שאבאר בשרשו ואבי החתן והכלה נקראים זה לזה מחותן ואף שאר הקרובים נקראים מחתנים בל״א שוועגר ובלע״ז קונייאדו.

נשלמה אות החית. אנא האל אותנו אל תשחת.

אות הטית

טַב (קדושין ג׳) טיב גיטין וקדושין טיב משא ומתן (כתובות י״ג) מה טיבו של עובר זה לשון עסק תרגום ירושלמי (במדבר י״ג) ויוציאו דבת הארץ ואפיקו טיבא בישא.

טַבְלָא בדברי רז״ל (פסחים נ״ז) טבלאות של זהב כן קורין לשלחן בלע״ז טאבולא וכן קורין לקרש טאבולא ובל״א ברעט.

טָבַע קורין לכל מיני מעות מטבע בל״א מינץ ובלע״ז מוניטא וכן בתרגום ירושלמי דאסתר ג׳ על ידי עושי המלאכה על ידא דעבדי מטבעא ומזה אמרו רז״ל (ברכות מ׳) לא ישנה אדם ממטבע שטבעו חכמים פירוש הברכות והתפלות שתקנו הם.

טָבַע (בראשית י״ב) לך לך מארצך פירוש רש״י שאודיע טבעך בעולם רוצה לומר הטבע והמזג הטוב שלך ותמהתי כי לא מצאתי עוד זה הלשון בכל דברי רז״ל ואיך לא זכרו דבר

רגלי מבשר

שכתיב רש״י במתכיתין יומא ע״ג וכל שאינו יוס לאופתא היא קרוי׳ כלא פירוש לענין זה דוקא דלריכה כוי תדע דרש״י ז״ל דייק בלשונו שהוא לריכה כוי עד שתחבב על בעלה והיי׳ לו לומר כדי שתחבב ודו״ק בכל זה כי קלרתי.

אות טית

בשרש טבע ב׳. והוא מלשון טיב דלעיל ובזה יהיי׳ מתורץ קושיית התב״ס בחידושיו לרחם השנה שהקשה וכי מאי איכפת לי׳ לאברהם אבינו ע״ה אם יודע טבעו בעולם ואם כאמר שהוא מלשון עסק ניחא דכל עסקו הי׳ רק לפרסם יחידו יתברך שמו בעולם וזה על דרך תמפיקין בידו וכו׳. ומה שכתיב המחבר שלא זכרו רז״ל דבר

מטבעי

דבר בטבעי בעלי חיים וצמחים, ויש ספרים שכתוב בהם שאודיע טיבך בעולם והוא מלשון טיב דלעיל והוא הנכון.

טַבָּר (שופטים ט׳) טבור הארץ לשון גובה ומזה נקרא השורר שבבטן טבור לפי שהוא גובה האדם כשהוא שוכב על גבו ונוהגין לקרא אותו טבור בחירק וכן אמרו (נדה ל׳) פיו סתום וטבורו פתוח, וכן ברוב הגמרות כתיב טיבורו ביוד בל״א נאפל ובלע״ז מוליקו.

טְבֶרְיָא מחוז יש בארץ ישראל נקרא טבריא ויש שם מרחצאות של מים חמין ונקרא חמי טבריא וכבר כתבתי בהקדמתי לספר מסורת המסורת כי הם צחי הלשון מכל העברים ומהם הי׳ בעלי המסורת וכתב הרד״ק במכלול כי קריאת הריש הדגושה והרפוי׳ לבני מעזי׳ הוא טבריא והגוים קוראים להם טיברייא.

טווס

רגלי מבשר

מטבעי הבעלי חיים, עיין נדה כ׳ אמר ר׳ זירא טבעא דבבל ושם כמה פעמים ובהגהת מהריעב״ץ שם שכתוב שמשם לקחו הלשון בעלי הטבעיים.

בשרש טבריא. כתב המוסף במדרש קראו בשמותם עלי אדמות טברי׳ על שם טבריות וכו׳ וכן האמת כי הוא הי׳ קיסר שליטי ברומי ומה שאמרו עוד (במגילה ו׳) למה נקרא שמה טברי׳ על שם שיושבת בטבורה של הארץ או שטובה ראייתה זכר לדבר עכ״ל. וכתב עליו בהפלאה שבערוכין מ״מ זכר לדבר אי אפשר להולמו והאליע שם בדעתו דטברי׳ שבנאה הקיסר לא זו טברי׳ הנזכרת בסוגי׳ דמגלה לפרש בה חמת ורקת. ובהגהות מהריעב״ץ שם אע״פ שמדברי כותבי הד״ה נודע שזה שמה הניתן לה ע״ש הקיסר טיבריום שבימיו נבנית ולכבודו קראו כך מ״מ חז״ל נתכוונו להסב השם לדבר אחר שלא לתלותו בשם נכרי ע״א וכן מצינו כמה פעמים שדרשו גם תיבות יונות ידועות ועשו מהם נוטריקון עיין עליות הלשון עכ״ל ועיין בערך אפיקומן, ובפסחים מ״א פסח שבשלו בחמי טברי׳ והקשה שם בהגהות מהר״ם כהן ז״ל מווילנא בשם חכם אחד גדול מירושלים היאך משכחת לה האי דינא דמה ענין חמי טברי׳ אצל ירושלים עיי״ש שהאריך ולי נראה דכבר קדמם רש״י ז״ל בזה ופירש חמי טברי״ מעיינות רותחין ולאו דוקא חמי טברי׳ ממש ובאופן כזה יוכל להיות ג״כ מעין מים רותחים בירושלים וראי׳ לדבר בתענית י״ג לא נצרכה. אלא לחמי טבריא.

טלטול

טוּם בפסוק (אסתר א׳) בימים ההם כשבת בתרגום ירושלמי לקבלא טייסא דדהבא ובלשון עברי (יחזקאל כ״ז) קרנות שן והבנים תרגום שן דפיל וטווסין וכן (מלכים א׳ י׳) וקופים ותכיים תרגום וקופין וטווסין והוא העוף הנקרא גם כן בלשון עברי טאווס ובלע״ז פאבוני ובל״א פפאהן.

טַיֵּיל (כתובות ס״א) הטיילין בכל יום פירוש הבטלנים שאינם עושין מלאכה ובל״א מוסיג גענגר ובלע״ז אוצייסו והוא גם כן לשון שעשוע כמו שפירש רש״י (ויקרא כ״ו) והתהלכתי בתוככם אטייל עמכם בגן עדן והשם טיול בל״א ערגעהן ובלע״ז שלאצר [שלארזהע].

טַלִּית (בראשית כ״ה) כאדרת שער פירוש רש״י כטלית של צמר המלאה שער ובגמרא (ריש בב״מ) שנים אוחזין בטלית הוא בגד וכן אנחנו קוראין הבגד של ארבע כנפות שלובשין בבוקר בשעת התפלה שבו הציצית טלית ובלשון רבים טליות ולא טליתות כי התיו אינו שרשית ונמצא גם כן מטלית במם נוספת, ויש אומרים שנקרא טלית מלשון סכך תרגום (תהלים ה׳) ותסך עלימו ותטיל עליהון ויש אומרים שנקרא כן בעבור שהוא למעלה מכל הבגדים.

טִלְטֵל הרבה לשונות בעברי המתורגמין בלשון טלטול עיין במתורגמן והוא לשון נענוע מן (ישעי׳ ס״ג) וינטלם וינשאם בל״א פר וואגלען ובלע״ז מובילי.

טִמְטֵם (פסחים מ״ד) מטמטם את הלב לשון סתימה וכן תרגום (בראשית כ״ו) סתמום פלשתים טמנון פלשתאי וכן קורין למי שערותו סתומה ולא נראה בו לא זכרות ולא נקבות טומטום.

טנף

רגלי מבשר

בשרש טלטול. עיין מה שכתבתי בשרש נטל.

בשרש טמטום. עיין פמ״ג בא״ח סי׳ תקפ״ט בא״א סק״ב מביא קושית הפר״ח בשם הרא״ם טומטום אמאי איהו מוציא את איהו ס״ס שמא הוא זכר ואת״ל נקבה שמא חביהו ג״כ נקבה וי״ל בב׳ גופים לא אמרינן ס״ס ולא ידענא טעם הכון למה דס״ס כתוב עכ״ל ועיי״ש, ובהגהת הרש״ם וכן בפורת יוסף מביאים קושיא זו בשם עורי אבן ותירץ בפורת יוסף דאפשר לומר דאיהו ס״ס משם דאפשר לברורי

ולא

טָנַף (שיר ה׳) איככה אטנפם אין לו עוד דומה במקרא והוא לשון לכלוך ותרגם נגאלו בדם איטנפו בדמא ורז״ל שמשו בו הרבה אך בבנין פעל כגון בן שפחה שטנף פלטין של מלך והשם טינוף ובלשון נקבה טנופת בל״א אוין זויבער ובלע״ז אין מונדא.

טַס (שמות כ״ח) ציץ זהב פירוש רש״י הציץ הוא כמין טס וכן (שם ל״ט) פחי הזהב תרגום טסי דדהבא בל״א בלעך ובלע״ז לאמינה.

טָעָה (יחזקאל י״ג) הטעו את עמי אין לו עוד דומה במקרא בטית וכל שאר לישנא כתיבין בתיו אבל כלן מתורגמין בלשון טעות בטית ורז״ל שמשו הרבה בלשנא טעות בטית כגון (אבות פ״ה) ירבעם טעה והטעה את אחרים וכן (שבת נ״ה) אינו אלא טועה ודומיהם רבים ואינו נופל רק על ענין שגגת הלב לא על ענין מי שתועה בדרך כי כלם כתובים בתיו והשם טעות והרבוי טעיות ולא טעותים.

טַעַם טעם בלשון הקודש משמש לשני ענינים האחד ענין טעימה המיוחס לחיך בל״א קוסטען והוא נלקח מן לשון רומי גושטרי כמו (איוב י״ב) וחיך אוכל יטעם, והשני לשון טעם ועצה וסברא המיוחס ללב כמו (יונה ג׳) מטעם המלך, ובדניאל עטה וטעם ובדברי רז״ל מאי טעמא בל״א רעכט ובלע״ז ראזין.

טַעַם נקרא הנגינה של כל תיבה טעם לפי שהוא נותנת טוב טעם ודעת להבנת הפסוק כמו שבארתי בספר טוב טעם ובלשון רבים נקראים טעמים בשוא תחת הטית והעין בקמץ כמו מן נער נערים ורוב העולם נוהגים לומר טעמים הטית בפתח והוא טעות.

רגלי מבשר טען

ולא הוי ק״ס ולא דמי למה שכתבו התוס׳ בנדה כ״ז דהתם במפלת ליכא לברורי ודבריו כנוכים מאוד.

בשרש טעם ב׳. העיר אותי הרבני תמ״י וכו׳ מו״ה בנימין אוללמאנן נ״י לעיין בשם הגדולים מן חיד״א במערכת טוב טעם מר״א הלוי מה שכתוב שם ולעיין בספר מאור ענניס מר׳ עזרי׳ מן האדומים חלק אמרי בינה פנ״ט שכתב שבזמנו של ר״א הלוי עדיין לא נגלו ספרי המקובלים ועל כן כתב שהטעמים והנקודות עשו חכמי טבריי

טַעַן בדברי רז״ל (פ׳ איזהו מקומן) ודמן טעון הוי׳ טעונין ברכה לפניהם (ברכות ל״ה) ענינו כמו צריכים ועקרו מלשון (בראשית מ״ה) טענו את בעירכם ופירש טעון ועמום ונושא דבר זה עליו בל״א גילאדן ובלע״ז קארנאטו.

טַעַן נקראו דברי ריבות שמספרים בעלי הדינים טענות ואף הוא מענין הראשון שזה טוען על חבירו כך וכך וזה טוען עליו כך וכך וכן פירש רש״י (ישעי׳ מ״א) הגישו עצמותיכם טענות בריאות וחזקות.

טִפָּה (ישעי׳ מ׳) כמר מדלי כטפא מדול וכן בשעלו מים תרגום כטפא בשעלא כך מצאתי באלף ובדברי רז״ל בהא (אבות פ״ג) כמו מאין באת מטפה והרבוי הי׳ ראוי טפות אבל שמשו בהם בלשון זכרים טפין כגון המטיל מים טפין טפין ועיקר שרשו נטף, לשון (עמוס ט׳) והטיפו ההרים עסים ובכפל הפא והעין הי׳ מטפטף והשם טפטוף בל״א טרופפן ובלע״ז גוטי.

טְפֵי בדברי רז״ל (סנהדרין ל״ח) מכל שכן דפקר טפי פירוש יותר ולא נמצא בתרגום.

טָפַל בדברי רז״ל עשו את העיקר טפל והטפל עיקר וכן (רש״י פ׳ ויצא) רחל היתה העיקר ולאה טפלה לה לשון דבוק וסמיכה

רגלי מבשר

עברי׳ לאחר חתימת התלמוד וקיים בזה״ל והוא בעצמו אם עמנו עומד היום אמר יאמר כעניתי עכ״ל. והנה האריכתי לבאר סתירת דבריו בזה ואח״כ מלאתי רוב דברי במגדול עוז למהריעב״ץ ולא אאריך עמהם בכאן. בשרש טען. במוסף הערוך פי׳ טענה בלשון חכמים כמו טעם בלשון מקרא עכ״ל.

בשרש טפה. הי׳ לו להביא פסוק הקודם ביואל ד׳ יטיפו ההרים עסים ותרגום שהיהם מרבין ואולי מזה שורש נטפי על דרך רחוק

בשרש טפל. כלים פ״ג הטופל כלי חרס (וחולין קכ״ד) וגורר את הטפלה (שבת פ׳) בנות עניים טופלות אותם בסיד הביאם בערוך טפלא כולם יש לומר שהם מענין אחד וכן כל אלו שהביא בערוך טפל ב׳ עיי״ש.

וסמיכה מלשון (תהלים קי״ט) טפלו עלי שקר בל״א גיהעפט ובלע״ז אפיצאטו.

טָפֵשׁ אויל וכסיל ונבל וסכל מתורגמין בלשנא טפש מלשון (תהלים קי״ט) טפש כחלב לבם לשון שמנונית ואין לו דומה במקרא וכן (ישעי׳ ו׳) השמן לב העם תרגום אטפש ומזה אמרו רז״ל (שבת קנ״ב) חכמים כל עוד שהם מזקינים חכמתם מתרבה ועמי הארץ כל עוד שהם מזקינים מטפשים פירוש מתטפשים הטית דגושה ורבים טועים וקורין מטפשים המם בשוא וכזה בפרק במה מדליקין ברוב הנסחאות אינו מטמא טמאת אהלים המם בשוא ואינה אלא בחירק מטמא הטית דגושה פירוש מתטמא.

טָרַד קראו רז״ל למי שעסקיו תמיד על עסק אחד טרוד והעסק ההוא נקרא טרדה לשון טורח מן (משלי י״ט) דלף טורד ואין לו דומה עוד במקרא.

טָרַף תטרף דעתו והתואר מטורף תרגום (ירמי׳ כ״ה) והתגועשו והתהוללו וישתגשגון ויטרפון וכן (בראשית מ״א) ותפעם רוחו ומטרפא רוחי׳ לשון שגעון בל״א אונרוהיג ובלע״ז אין פאצטו.

טְרֵפָה סתם טרפה שאסרה לנו התורה הוא בשר בהמה או חי׳ שנטרפה על ידי זאב או דוב וכיוצא בהם רק רז״ל שמשו בה דרך השאלה לשאר איסורי מאכלות וקראו גם כן טריפה לנקיבת הריאה ושאר דיני׳ וכן י״ח טריפות והכלל לא שייך לשון טריפות רק על לשון אכילה אבל לשון כשרות נופל על הרבה דברים כאשר אבאר בשרשו.

טשטש

רגלי מבשר

בשרש טפש. אמרו רז״ל חכמים וכו׳ לפנינו הגירסא תלמידי חכמים כל זמן שמזקינים כו׳ טפשות ניתוספת להן. ובתענית ז׳ ולא עוד אלא שמטפשין יש לפרש כדברי המחבר.

בשרש טרף. במעריך (סנהדרין ירושלמי כ״ט) הא טרופין לך פירוש מושלכים (רים דברים רבה) טרפה והוליאו מביתו פירוש השליכה.

טשטש

מִשְׁמֵשׁ (מגילה י״ח) אותיות מטושטשות וכן שטר הנמחק או נתטשטש פירוש לשון לכלוך וטנוף והשם טשטוש (איוב ט״ז) פני חמרמרו אפי מטשטשין בל״א פלעק ובלע״ז מקולה.

נשלמה אות הטית. בשם אשר ידו בכל שולטת.

אות היוד

יָאֶה, זה השרש לא הביא הרד״ק בשרשו ולי נראה כי לך יאתה מזה השרש כמו שפירש רש״י לך יאתה לך נאה והוא לשון יופי כמו שאנו אומרים בתפלתנו ולך נאה להודות. ונראה שאין הפרש בין נאה ויאה כמו שאנו אומרים בליל פסח כי לו נאה כי לו יאה וכן (שיר א׳) הנך יפה דודי תרגום כמה יאה ועל הרוב הוא כתוב ביוד בסוף כגון (תהלים ל״ג) נאוי תהלה תרגום יאי תושבחתא אבל נאה לא מצאתי בשום תרגום ועוד אדבר בו בשרש נאה והשם יאות כמו (בראשית מ׳) כי טוב פתר ארי יאות וכן (דברים ט׳) מחון היטב יאות (במדבר כ״ז) כן בנות צלפחד יאות ואנו נוהגין לומר יאות בצרי ולא מצאתי כן בכל הנוסחאות.

יאש

רגלי מבשר

בשרש טשטש. עיין בפתיחה לסדר קדשים אות א׳ לשת״י מה שמביא משם בניו לתרץ דברי הרמב״ם דמקורעות או מטשטשות משמע שנקרעו הרבה או שנתלכלכו הרבה. ומזה הגמרא מגילה ראיה לדבריהם ומה שמתרץ הש״ס ולא קשיא הא בכולה הא במקצתה פירוש הברייתא דהיי בה אותיות מטשטשות או מקורעות הוא בכולה ודוק בזה.

אות היוד

בשרש יאה. ונראה שאעפ״כ יש חילוק ביניהם שיאה יש לפרשו ג״כ בל״א רעכט געבוהרלוך. ונאה אינו אלא לשון יופי לבד. ואולי הפרש בין יאה בהא לבסוף ובין יאי ביוד לבסוף. שזה האחרון הוא יאות שכל לשון יאות ענין יושר ודבר נכון. כמו אלו שמביא המחבר מהתרגום וכמו כן בגיטין ל״ח א׳ יאות עבדת. שהוא ענין היושר והטוב וסנהדרין מ״ז יאות עבדין ע״ז ס״ב יאות ע״ש.

יהודי

יאש (איוב ז׳) אמרי נואש מלי יאושא (קהלת ב׳) ליאש את לבי ליאשא ית לבי ורז״ל שמשו בלשון זה התפעל לבד כגון מתיאש להתיאש. אבל השם הוא יאוש והוא ענין שיניח אדם הדבר ולא יזכור עוד, וכן (שמואל א׳ כ״ז) ונואש ממנו שאול תרגום וינוח ממני שאול בל״א אנטרובן או בורוועגן ובלע״ז אנשטיקאו או דישפראר.

יבם כתבתי בשרש גם כי האיש קורא לאחי אשתו גיסי וכולי אבל אשה קוראה לאחי בעלה יבם ואף כשאינה זקוקה לו ליבום בדין התורה כמו שמצינו במדרש (ילמדנו פ׳ אחרי) אלישבע אשת אהרן ראתה בעלה כהן גדול ושני בני׳ סגני כהונה ויבמה מלך הרי שקראה למשה יבמה וכן נשי שני אחים קרוין יבמות זו לזו. כמו ערפה ורות שנאמר (רות א׳) הנה שבה יבמתך אך לא יתכן שתקרא לבעל אחותה רק גיסה כנזכר לעיל.

יד הרבה לשונות נפלו על לשון יד כמו שפירש רש״י (במדבר י״ג) ועל יד הירדן וכולי עיין שם ורז״ל הרגילו לשמש בו עם המם בלשון תיכף כמו מיד ויש מפרשים כן (משלי ו׳) הנצל כצבי מיד כלומר תיכף וכן בתרגום כמו (תהלים נ״ט) אל תהרגם פן ישכחו עמי תרגום לא תקטלינון מיד ויש מתורגמין מן יד כמו בפסוק (שיר ב׳) התאנה חנטה פגי׳ מן יד אמר להן מרי עלמא וכולי. וכשיסמך מלת על למלת יד שמשו בו במקום עם או בסבת הדבר כמו על יד עמוד הענן היו הולכים וכן בלשון רבים כמו (רש״י פ׳ תולדות) על ידי שכתוב הכתוב יצחק בן וכולי וכן ועכשיו על ידי מעשה פירוש בסבת מעשה ודומיהם.

יהודי ידוע כי כל ישראל נקראים יהודים אבל לא נמצא במקרא שנקראו יהודים רק מזמן גלות עשרת השבטים

ונשאר

רגלי מבשר

בשרש יהודי. וגם שבט בנימין עמהם שנאמר איש יהודי וגומר לכנו לפרש ג״כ הקרא דאיש ימיני ע״פ פשוטו ורז״ל במגילה י״ב י״ג דרשו כמה דרשות כמו שאמר רבי יוחנן לעולם מבנימין קאתי ואמאי קרי לי׳ יהודי על שום שכפר בע״א שכל הכופר בע״א נקרא יהודי

ונשאר מלכות בית יהודה מאז נקראו יהודים ולשונם לשון יהודית ולא קודם לכן וגם שבט בנימין עמהם שנאמר איש יהודי וגומר והוא הי׳ איש ימיני.

יום טוב קורין למועדים ולרגלים יום טוב וכן יום משתה ושמחה זולת מועד כמו (שמואל א׳ כ״ה) על יום טוב בנו דנבל, וכן אמרו (יומא ע׳) שהכהן גדול הי׳ עושה יום טוב לאחיו הכהנים ממחרת יום הכפורים כשנכנס בשלום ויצא בשלום מבית קדשי הקדשים וכן בדברי רז״ל (שבת קי״ט) עבידנא יומא טבא לכולהי רבנן.

יַחַס ענין ידועת המשפחה מצד האבות נקרא יחס או יחוס והתאר מיוחס ומה שנמצא מזה בדברי הימים ובעזרא כלן כתובין בשין שמאל כמו (ד״ה א׳ כ״ה) כלם התיחשו להתיחש לגבירה (נחמיה ו׳) ספר היחש. אבל רז״ל שמשו בו בסמך כמו (קידושין) עשרה יוחסין יחוסא דבבל וכן תרגום ויתילדו על משפחותם ואתיחסו וכן (רות ב׳) ממשפחת אלימלך דמן יחום אלימלך בל״א אידלשאפט ובלע״ז איינטולאר.

יוֹכְנָה נמצא באגדה כי יש עוף גדול הנקרא בר יוכנה והפליגו בגודל ביצתה במסכת בכורות נ״ג גם שמעתי שעתיד הקב״ה לעשות ממנו סעודה לצדיקים עם הלויתן ושור הבר.

יַנַק (קידושין ל״ב) יניק וחכים תרגום (שמואל א׳ א׳) והנער נער ורביא יניק וכן (שם י״ז) כי נער אתה ארי יניק את ועקרו מלשון יונק וכן תרגום (שמואל א׳ ט״ו) מעולל ועד יונק מעולם ועד רגלי מבשר

יהודי כדכתיב איתי גוברין יהודאין (דניאל ג׳) עיי״ש ברש״י ובתוספות מגילה מפרק חלק ל״ג דלא הוי משבט יהודא. מיהו אי אפשר לומר דהכשדים נתכוונו לזה רק דכל ישראל נקראו אז על שם מלכות יהודה כמו שמלכו הרבה במלכים ובד״ה שקודם לא נקראו רק שבט בנימין עמהם. ואח״כ משגלו עשרת השבטים נקראו כולם על שם יהודי ודו״ק. בשרש ינק. אמנתי להליץ בכאן על מה שנתעוררתי במימרא דאביי בשבת כ״א אי זכאי גמירתי׳ לשמעתי׳ מעיקרא. והא גמרה נפקא מיני׳ לגירסא דינקותא. פירוש רש״י מתקיים יותר משל זקנה. לגירסא דינקותא היינו דוקא מה שלומד בילדותו ממש אלא כל מה

דמוקדמת

ועד יניק ושאר יונק תרגומו ינקא והשם ינקותא כמו שאמרו (שבת כ"א) גירסא דינקותא וכן תרגום (שמואל א' י"ז) איש מלחמה מנעוריו מינקותא ועוד קראו לילד תינוק ואבארהו בשרש תנק.

יָעַל בזה השרש לא נמצא פעל כי אם בבנין הפעיל הועיל מועיל (משלי י"א) לא יועיל הון ורז"ל עשו ממנו שם בתוספת תיו בראש ובסוף תועלת ועם הכנוים התיו דגושה תועלתו תועלתך וכו' ובלשון רבים תועליות בל"א ניץ או הילף ובלע"ז אוטילו.

יָצָא בדברי רז"ל כיוצא בו רוצה לומר כדומה לו ולא שמשו בו בלשון רבים לומר כיוצאים בו או בהם ובל"א דיש גלייכן ובלע"ז ימיליי.

יָצַב בדניאל ב' מן יציב ידע אנא ויציבא חלמא ולא מצאתי לו דומה בכל התרגום וכל לשון אמת או אמונה תרגום קשוט או קושטא בל"א ווארהייט ובלע"ז ווירטאטו.

יָצַר יצר הוא לשון מחשבה ותאות הלב ועל הרוב הוא לרעה ויש לטובה והוא (ישעי' כ"ו) יצר סמוך ונראה לי כי אין עוד ובדברי רז"ל יצר טוב ויצר רע ובתרגום של תהלים ושל קהלת נמצא הרבה פעמים בתרגום יצרא טבא ויצרא בישא עיין במתורגמן.

יקר

רגלי מבשר

דמוקדמת ספיר טפי ולולא דמיסתפינא הייתי מפרש פירוש אחר בזה. דהכה הלא אביי כבר שמעה עוד מקודם אלא שלא חשבו לסמוך על דבריו. ומזה משמע ג"כ שאינו דומה הלומד לשם הלכה. דאז יתן על לבו לזכור הדבר היטב. כלומר דבר שאינו הלכה שלא חש לזכרו מ"מ קשה עכ"פ עכשו קיבלה וכבר גמרה. מעתה יזכור אותה. ובשביל זה רציתי לפרש גירסא דינקותא. כלומר גירסא חדשה. שהשומע דבר חדש מתפעל ונותן על לבו כברכות כ"ח חדתא הוא לי. אבל הלומד מה ששמע מכבר אינו מתפעל כל כך דקשי עתיקה.

בשרש יצא. אבל מלינו כיולא בהם הרבה פעמים.

בשרש יצב. במלודות פתרו מלשון דבר הכילב ועומד ומתקיים ויהיי ענינו אחד עם יליבא בארעא ודו"ק. ומלאתיו בתרגום זכרי' י"ד ביום ההוא יהיי די אחד ושמו אחד, ארי שמיי יליב בעלמא ולית בר מיני.

יקר

יְקָר זה השרש משמש במקרא לשון כבוד וגדולה כמו (אסתר א') וכל הנשים יתנו יקר לבעליהן בל"א ווירדיגקייט ובלע"ז גלורייא ורז"ל שמשו הרבה בלשון יוקר שהוא הפך הזול בל"א טייער ובלע"ז קארו גם יש מהם במקרא שיתכנו לפרש כן כמו (משלי כ"ה הוקר רגלך מבית רעיך (ישעי' מ"ג) אוקיר אנוש מפז וכמעט שתי הלשונות שוות כי כל דבר יקר וחשוב הוא יוקר וכן להיפך.

יִרְאָה רז"ל קראו לאלהי העמים ולעבודה זרה שלהם יראה באמרם

רגלי מבשר

בשרש יקר. בערוך פירוש תרגום כבוד יקר ובמוסף לשון מקרא הוא זה מלשון ויקר. ובהפלאה כתוב דהמוסף גורע בזה דבמגילה ט' אמרו על מקרא דוכל הנשים יתנו יקר לבעליהן שהוא תרגם הרי שיקר הוא לשון תרגום. ובזה פירש המימרא בסנהדרין ל"ח אדה"ר בלשון ארמי סיפר שנאמר ולי מה יקרו רעיך אל משום שאמר יקרו וכתב עוד שם דיש חילוק בין יקר לשון כבוד שהוא לשון תרגום. ושאר לשון יקר הוא לשון מקרא כמו (משלי א') כל הון יקר נמצא (איוב כ"ח) כשהם יקר. ולפי"ז מתרץ דלא מלא הש"ס במגילה שם להביא פסוק הקודם את יקר תפארת גדולתו דאינו לשון כבד. ע"כ דבריו בקיצור ועיין בהגהת מהר"ץ מביא ג"כ קושיות אלו בשם הבית אפרים ואינו תחת ידי לעיין בו. מיהו לי זעירא נראה דעל הש"ס לא קשה מידי מאי דלא הביאו פסוק הקודם כיון דר"פ משתעי שם בהאי קרא. מביא ג"כ רנב"י מהמקרא זה בעצמו וגם דברי הפלאה שבערוכין נכונים בזה, דודאי דברי רנב"י במגילה ומימרא דסנהדרין על קוטב אחד יסובו. מיהו אי אפשר לחלק בין הלשונות וכמו שכתב המחבר בפנים וכן תרגומם שוי' בכל מקום. ונראה לומר דודאי מלת יקר תרגומו כמו העברי ומ"מ דייקת הגמרא שפיר מדמשתמש עצמו במלת יקר ולא בלשון אחר שהוא לשון מקרא בלבד מפני שניחא לי' להשתמש בלבונו לשון ארמית ויובן ג"כ דמגילה דר"פ נקט הפסוק פתגם המלך דהוא ודאי לשון תרגום ורנב"י אמר שאפשר ג"כ לומר שיקר הוא מלשון תרגום ודו"ק ועפ"ז נסתרת השגת האחרונים על המוסף וגם דברי המחבר בפנים יבואו בשלום.

באמרם (פסיקתא פ' בא) קשה יראתם וכן יראתם הביאו פורענות על המצריים והטעם ידועה.

ישִׁיבָה קורין למקום שיש שם מרביצי תורה ותלמידים רבים ישיבה באמרם מנהג בב' ישיבות וכן קוראין לבית דין של מעלה ישיבה באמרם בישיבה של מעלה ובישיבה של מטה ודומה לזה הרבה.

יִשּׁוּב בדברי רז"ל ישוב הדעת ובדעת מיושבת וכן לישב המקרא על אופניו וכן אינו מתישב כל אלו ודומיהם ענין מסודר ודבר דבור על אופניו ואינו זז מלשון ישיבה רק שאינו בא רק בפעל הדגוש ובהתפעל בל"א גיזיצט ובלע"ז סיטאדו.

יֵשׁוּ אומרים הנוצרים שמשיחם הי' נקרא ישוע בצוואת מלאך גבריאל שיושיע כל העולם מגיהנם. ויש אומרים שהי' נקרא כך במקרה כי כן בזמן ההוא הי' יהודים רבים ששמם ישוע. כמו שמצינו בעזרא בסימן ב' ובנחמי' ג' וי"ב ובדברי הימים ב' ל"א, ולפי שהיהודים אינם מודים שהוא הי' המושיע לפיכך אינם רוצים לקראו ישוע והפילו העין וקורין לו ישו גם יש לומר לפי שהברת העין קשה לבטא לגוים כמו שכתוב רבי אברהם אבן עזרא שכל מי שלא למד קריאת העין והחית בנערותו לא יוכל לבטא אותם כל ימיו לפיכך הגוים אינם קורין לו בלשונם ישוע אך ישו או יזוש לכך קורין לו היהודים גם כן ישו בלי עין.

יתויש

רגלי מבשר

בשרש ישב. בספר חסידים תשכ"ו שלא להתפלל מיושב ע"ש ואמר כתב וישב דוד. ישב לבו בתפלה. והוא במדרש שוחר טוב מזמור א' ושם אר"א אף למלכי בית דוד אין להם ישיבה ומהו וישב שסמך עצמו ולמי היתה ישיבה הוי אומר לכ"ג שנאמר ועלי יושב על הכסא. אם כן מהו וישב וגו' שישב עצמו בתפלה כנראה דקודם לא חש לפרש רק מלת וישב לכן פירוש שסמך עצמו ויהי' לפי זה סמיכה חשוב כישיבה ואח"כ הקשה מהו וישב לפני ה'. דאי פירוש וישב שסמך עצמו בלבד מאי זה דווקא לפני ד' לכן פירוש דישב עצמו בתפלה פירוש שישב את לבו במאי דהתפלל כך נראה לי ועיין בסוף הספר בהשמטות.

יתוש

יָתוּשׁ הרבה חושבין שיתוש וזבוב אחד הוא וחושבין שתרגום של זבוב יתוש ואינו כן רק דיבבא ובעל הערוך פירוש שהוא רחש שגדל במים וממה שפרשו (דניאל ח׳) ובאפס יד ישבר על טיטום שנכנס יתוש במוחו אינו משמע שהוא רחש שגדל במים עיין גיטן נ״ו.

נשלמה אות היוד, בשם צור עולמים בה״א וביו״ד.

אות הכף

כָּאן תרגום של (שמות ב׳) ויפן כה וכה ואתפני לכא ולכא וכן (בראשית כ״ב) נלכה עד כה נזיל עד כא וכן הרבה בתרגום ופתרונם כמו כאן ששמשו בו רז״ל גם נמצאים דכתיבין בלא אלף כן ובפרט בתלמוד ירושלמי ובל״א אלהער ובלע״ז אין קווי או קווא.

כִּבְיָכוֹל (עיין בספר הליכות עולם ש״ו פ״א) שמשו בו הרבה בהגדות בדברים שאינם כבוד כלפי מעלה אמרו כן קורין אותו כביכול ופירשו התורה שנתנה בכ״ב אותיות יכולה לומר כן אבל לנו אי אפשר לומרו ולזה הפירוש אין טעם וריח מפני כמה דברים האחד שיותר נכון הי׳ לומר בביכול כמו שאמרו במדרש (שיר א׳) נגילה ונשמחה בך בתורה שנתנה בכ״ב אותיות והשני

רגלי מבשר

בשרש יתוש. עיין בהפלאה שבערוכין שהעיר מדכתבי׳ מס״ס גיטין ואח״כ רלה דברי התשבי אלו. ונראה לי. שיתוש פירושו מלשון יש והתיו היכה שרשית רק להקטין הענין והוא כמו כל שהוא וזה ברור קלה יש לי ודו״ק.

אות הכף

בשרש כביכול. ופירשו התורה יכול עיין בהליכות עולם מובא בכללי התלמוד סוף ברכותו ברש״י יומא ג׳ קח לך כביכול משלך ואני אומר לפי שדבר קשה וכו׳ אומר כביכול כלומר על כרחינו כאמר כן כאלו אפשר לומר כן וכן כל כביכול בש״ס וזה כדברי המחבר רק בהפרש שלפי פירוש רש״י. פירוש כביכול על האומר ודו״ק.

כדי

והשני שהי׳ ראוי להכתב בשתי תיבות כב יכול. השלישי שהי׳ ראוי לומר כביכולה כי התורה לשון נקבה לכן אני אומר כי הכף והבית משמשין כאחד כמו שנמצא (ישעי׳ א׳) שופטיך כבראשונה ויועציך כבתחילה כך כביכול הכף בשוא והבית בפתח רוצה לומר התורה דברה כלפי מעלה כמו ביכול פירוש כמו במי שיכול לקבל המאמר ההוא.

כְּגוֹן פירשתיו בשרש גון שהוא כמלת כמו.

כְּדֵי שמשו בו חכמים במקום למען או בעבור באמרם כדי ליתן פתחון פה כדי שלא יאמרו, ובל״א אין דער ווארטן ובלע״ז אצוקי אבל במקרא היא לשון די עם כף השמוש כגון (דברים כ״ה) כדי רשעתו (שופטים ו׳) כדי ארבה לרוב.

כַּוָּן (שמות כ״א) לא צדה פירוש רש״י לא כוון וכן מבוון לכון מכון מתכוון כולן לשון כוונה בל״א פלייסן ובלשון רומי שטודירי וכותבין אותם בשתי ווין והוא מלשון (דברים ט״ו) נכון הדבר שתרגומו כוון פתגמא הכף בצרי והוא מלשון (בראשית מ״ב) כנים אנחנו תרגומו כֵּיוָנֵי אנחנא.

כֵּיוָן הרבה שמשו רז״ל במלת זו במקום הואיל כמו שכתבתי בשרשו כגון (רש״י שמות י״ח) כיוון שיצא משה יצא אהרן וכולי וכן כיוון שכן הוא וכולי ענינו תכף ומיד כמו שאמרו (תמיד פ״ג

רגלי מבשר

בשרש כדי. אבל במקרא הוא לשון די עם כף השמש. רוצה לומר שלשון תורה לחוד ולשון חכמים לחוד מיהו כמלת ג״כ בלשון חכמים כמו (גיטין כ״ט) אמר רבי יוחנן כדי חייו שהוא מלשון די עם כף השמש.

בשרש כוון ב׳. כדברי המחבר פירוש רש״י בפא מציעא ל״ג עיי״ש וכן הערוך שרש כוון ג. ותמיי׳ לי מה שעזב פירוש רבו ר׳ חננאל אשר רובו תורתו של הערוך נובעים ממקורו ולשיטתו אזל ברוב המקומות. שפירש במועד קטן כ״ו אחד יורד לאמת השחי פירוש הי׳ מכים ידו ומורדה עד שיתין שהוא אמה ואח״כ הי׳ מגיע למכעול ופותח ואחד פותח כוון הי׳ נכון לפניו מכים ידו כנגדו ופותח. והוא לפי זה ענין אחד עם כוון דלעיל.

כוות

פ״ג וע״ש) שתי מפתחות היו באחת הי׳ שוהה לפתוח ובאחת פותח כיוון בל״א אזו בלד ובלע״ז סוביטו אבל אינו כל כך מהר ומיד.

כות רז״ל קראו לשמרונים כותיים לפי שבאים מכותה שנאמר (מלכים ב׳ י״ז) ויבא מלך אשור מבבל ומכותה ומעוא ומחמת וספרוים וישב בערי שומרון וגו׳ ונקראו כותיים יותר משאר שמות האומות הנזכרים בפסוק אולי לפי שהם הי׳ הרבים לכך נקראו כולם כותיים והיחיד מהם נקרא כותי כמו שאמרו (ברכות נ״ח) אין עונין אמן אחר כותי המברך וכן אמרו למה הי׳ דוד המלך דומה לכותי המחזיר על הפתחים לפי שהם מערימים בדבר יותר מכל אדם וכולי כמו שפירש רש״י במזמור י״ט ונראה לי שמהם בא העם ההולך נע ונד בארצות ומחזרים על הפתחים הנקראים בלע״ז צינגני ובל״א ציגיינר.

כַּוָּות (מלכים ב׳ ג׳) כּמוני כמוך תרגום אני כוותך אין כמוני לית דכותי וענינו בשמש מלת כמו או בכף השמוש ועוד אדבר מזה בשרש כמו.

כָּחַשׁ זה השרש משמש במקרא לשני דברים הראשון לשון כזב וכפירה והשני לשון רזון. ורז״ל שמשו בו גם כן לשון השחתה כגון (יבמות ל״ד) כדי שלא תתעבר ויכחיש יופי׳ רוצה לומר ישחית ויכלה בל״א פרדערבן ובלע״ז גוואשטרו והוא קרוב לענין השני הנזכר.

כִּי אמרו רז״ל (ר״ה ג׳) כי משמש בארבע לשונות אי דלמא אלא דהא ורז״ל לא שמשו בו בלשון דלמא רק עם ויו השמוש באמרם וכי תעלה על דעתך וכן (סוטה ל״א) וכי זו בלבד עשה לנו בן עמרם וגם בפסוק נמצא כמו כן עם הויו כמו (ישעי׳ ל״ו) וכי הצילו את שומרון וגומר ועל הרוב בלי ויו כמו (שם כ״ט) כי

רגלי מבשר

בשרש כוות. אין כמוני לית דכותי לא מלאתי עוד. ואולי ל״ל ירמי׳ מ״ט מי כמוני לית דכוותי או ד״ה א׳ י״ז אין כמוך לית דכוותך. ומה שכתוב ועוד אדבר בו בשרש כמו. כבר כתבתי במלת כגון כי לא מצא לפנינו שורש כמו והדרכא בי מה שכתבתי כי אפשר כוונתו לשם שפירש ג״כ מלת כמו מלשון היוחבר שכתב ועוד אדבר ולא כתב כמו שכתבתי.

כלפי

כי יאמר מעשה לעושיהו וכן (דברים ז׳) כי תאמר בלבבך רבים הגוים לשון שמא כמו שפירש רש״י ז״ל שם.

כל ידוע כי נמצא מלת כל משמשת במקום מאומה כמו (ויקרא כ״ג) כל מלאכה לא תעשו, והראשונים לא נתנו בהם סימן ואני אתנהו לך. דע שלא יתפרש כל בלשון במקום מאומה רק במקום שסמוך לו מלת לא או אין כמו כל מלאכה לא תעשו (שמואל ב׳ י״ב) ולרש אין כל ודומיהם.

כל כך נוהגין לומר לענין רבוי כמו וכל כך למה וכן אינו מקפיד כל כך ודומיהם רבים ובלשון תלמוד כולי האי בל״א אזוי זיד ובלע״ז טנטום.

מכל מקום יתפרש בשרש מקום.

כל שכן הוראות שתי מלות אלו בדברי רז״ל כמו אף כי בלשון עברי וכן רוב אף כי דבאיוב מתורגמים מכל דכן אבל בתהלים ובמשלי לא מצאתים ונראה לי שאין הפרש בין קל וחומר וכל שכן שהרי לפעמים יבאו שניהם יחד על ענין אחד כמו (שמות כ״ב) וכי יכה איש את עבדו וגומר פירוש רש״י והלא דברים קל וחומר מה ישראל החמור אינו חייב וכולי עבד הקל לא כל שכן גם לפעמים יבאו שניהם זה אחר זה לחזק הענין באמרם כל שכן וקל וחומר.

כלל כלל ופרט כלל הוא שם כולל כל דבר ופרט הוא להיפך כאשר יתבאר בשרשו ולפעמים שמשו בו הפך הכלל, רוצה לומר במקום שום דבר או מאומה כאמרם לא יאכל כלל ולחזק יותר המניעה כפלו המלה ואמרו כלל וכלל ולחזק יותר אמרו כלל ועיקר כאשר אבאר בשרש עקר ובנה הוראתם במקומות האלה כהוראת מלת כל שלפעמים פירושה מאומה כמו שכתבתי במלת כל גם כן לא תשמש מלת כל המורה על לשון מאומה זולת לא או אין ודוק ותמצא.

כלום (רש״י תחלת פ׳ נח וע״ש) לא הי׳ נחשב לכלום פירוש למאומה וכן זולת הלמד (סנהדרין ק״ח רש״י פ׳ חקת) כלום יש ילוד אשה שמכנים ואינו מוציא ועוד אזכרנו בשורש שום.

כולי נוהגין המפרשים כשמביאים מאמר מדברי רז״ל ולא ישלימו אותו כותבין וכולי כדאיתא בפרק או במסכת פלוני

פלוני והוא כמו שנוהגין לכתוב ונומר על פסוק שלא ישלימו אותו כמו שכתבתי בשורש גומר.

כְּלַפֵּי (שמות י״ט) נגד ההר פירוש רש״י כלפי ההר והוא לשון נגד וכן תרגום (איוב כ״ד) וסתר פנים ישום וטמר אפיא ישוי כלפי לעיל בל״א גינן ובלע״ז קונטרו.

כָּמָר (הושע י׳) וכימרו עליו יגילו כל לשון כהן לעבודה זרה מתורגמין כומר עיין בענין (שופטים י״ח) פסל מיכה וכן (בראשית מ״ז) אדמת הכהנים ארעא דכומריא ואומרים המפרשים שנקראו כן מלשון (איכה ה׳) ועורנו כתנור נכמרו שפירש נשחרו ובימים ההם הי׳ רובם לובשין שחורים כמו שרובם כן עוד היום, ואני אומר שנקראו כן בעבור שהם סגורים וכבושים יחד תרגום (תהלים ע״ז) אם קפץ באף רחמיו ברוגזיו למכמר רחמוי לשון סגורה מלשון (דברים ט״ו) ולא תקפוץ את ידך, וכן בדברי רז״ל (בכורות ל״א) כומר של ענבים לשון כבושה וטמונה עיין בערוך בשרש כמר וכן נקרא מושב הכומרים בלשון רומי קלוישטר ובל״א קלוסטר והוא לשון סגורה אבל כת הגלחים שאינם כומרים אינם מקובצים יחד ודרים בכל מקום שהם רוצים.

כְּנַשׁ רוב לשון קהל וקבוץ מתורגמין בלשון כנישה בשין וזולת מעטים מתורגמין בלשון כניסה בסמך כמו (תהלים קמ״ז) נדחי ישראל יכנס גליות ישראל ועוד מעטים אבל שאר

מתורגמין

רגלי מבשר

בשרש כלפי. נגד ההר פירוש רש״י נגד ההר ולטעתו פירוש רש״י בסוטה ג׳ כלפי לי״ח כנגד היפוך הפכת דבריך וכלאה הגם הערוך בשרש כלפי מפורש ג״כ מלת כלפי לשון היפוך ונגד וכפירוש רש״י רק שמחולקים בתיבות לי״ח שרש״י גרים לי״ח ופירושו היכן כמו ברכות כ״ח כנגי לי״ח והערוך שדבריו מר״ח פסחים גרסו אלי׳ ופירשו כמו המהופך שהולך נגד זנבו שהמהלך כסדר ראשו לפנים וזנבו לאחריו והמהופך הולך זנבו לפנים וראשו לאחריו כך גם זה כן דברים מהופכן ודעת המוסיף בזה עיי״ש לא הבינותי.

בשרש כמר. ואני אומר שנקרא כן בעבור שהם סגורים, וזכר לדבר בעירובין כ״ה ב׳ ובית עכו״ם שאין לה דירה לכומרים ע״ש ודו״ק.

כסת

מתורגמין בלשון כנישה בשין ולא מצאתי כזה בכל לשון התרגום שתתחלף סמך בעברי לשין ימין בתרגום אך בשין שמאלית נמצא לרוב ומזה נקרא בית התפלה כנסת ועזרא הסופר וסיעתו נקראו אנשי כנסת הגדולה, ובספר מסירת המסורת בארתי למה נקראו כן.

כֶּסֶת (יחזקאל י״ג) למתפרות כסתות היחיד ממנו כסת וכן בלשון רז״ל כרים וכסתות הכר הוא שמשים אדם תחת ראשו לשון (בראשית ל״א) בכר הגמל בל״א קוסן ובלע״ז כוסין והכסת הוא יותר ארוך בל״א פפולבן או פולשטאר ובלע״ז קאפוצאל.

כָּעַר (נחום ג׳) ושמתיך כרואי תרגום ואשוינך מכוער ורז״ל הרגילו בלשון זה הרבה באמרם כמה מכוער פלוני מעשים מכוערים אשה מכוערת בל״א שווייצליך ולע״ז ברוטי.

כָּפָה (עירובין ק׳) הכופה את אשתו לתשמיש וכן כופין על מדת סדום לשון כפייה וכבישה והוא מלשון (משלי כ״א) מתן בסתר יכפה אף לפי דעת קצת בל״א ביצווינגן ובלע״ז ספורציי.

כָּפָה (ע״ז ה׳) אדם הראשון הי׳ כפוי טובה רבים חושבין כי כפוי הוא מלשון כפירה בל״א לייקענען ובלע״ז ניגר והאמת שכוונת המאמר כך הוא אבל כפוי הוא מלשון כפייה אשר בשרש שלפניו ופירושו שהוא כובש הטובה שנעשה לו ואינו מודה בו ומה שאמרו כפוי על משקל פעול ולא אמרו כופה נמצאים כמוהו. כאשר אבאר בשרש נשוי.

כפה

רגלי מבשר

בשרש כסת. עיין מה שהעיר הרא״בד דפה שליט״א ומה שכתבתי שם.

שרש כער. באמרם כמה מכוער תענית כ׳ ובב״ק ק׳ לבעו כאור ברש״י כמו כעור בעין ובהפלאה שבעירובין שם מאריך להוכיח בע״כ שגירסא בפנים כאור באלף דאל״כ לא הוו קבעו הש״ס מאי כאור דמלת כעור ידוע. ולפי זה מאי שכתב הערוך בספרים אחרים כעור פי׳ משיכה קאי על הא דבעירובין עיי״ש ודבריו אינם מכוחשים כלל, דבאמת אפי׳ אי כימא דאיתא בפנים כעור בעין הולרך הש״ם לשאול באיזה לבע מכוער תדע דבעירובין אי אפשר לומר כלבום וכפרא דודי, ודו״ק ולפי זה לא קשה כלל לפירש״י מאי דלא פריך הש״ם בעירובין מאי כעור עיי״ש, ורואיתי בתוס׳ רי״ד כתובות כ״ד גורס במקום לכאורה, לכעורה בעין עיין שם פירושו לאדם כיעור שאינו מעיין ומדקדק.

כפר

כפה (תחלת מס׳ עבו״ז) כפה עליהם הר כגיגת לשון הפוך בל״א שטורצן ובלע״ז ריוואלטאר ונראה לי שמלשון זה חולי הנכפה באמרם (יבמות מ״ד) לא ישא אדם ממשפחת הנכפין והוא חולי שיפול אדם לארץ בשגעון וסבתו נודעה בספרי רפואות וכן אנחנו קורין לחולי זה חולי הנופל בר מינן.

כפה (סנהדרין פ״א) מכניסין אותו לכפה הוא בית הסהר העשוי כמין כיפה של אבנים בל״א גיוועלבא ובלע״ז בולטה וכן (ירמי׳ כ״ט) ונתת אותו אל המהפכת תרגום כפתא ומזה נקראו השמים כפה באמרם (מגילה י״א) עשרה מלכים שמלכו בכפה פירוש תחת השמים כדאיתא בפרקי רבי אליעזר.

כפא שמעון בן כיפא הי׳ אחד מתלמידיו של ישו הנוצרי ואומרים באוונגיליו שלהם כי בראשונה הי׳ שמו שמעון בר יונה וישו קרא שמו כיפא לשון חוזק ומבצר תרגום של סלע כיפא שהוא לשון חוזק בכמה מקומות רמז לו שהוא יהי׳ ראש וחוזק אמונתו לכך קראו כיפה וכן (ישעי׳ ח׳) ולאבן נגף ולציר מכשול ולכיפא מתקלא וכן שמו בלשון רומי פיטרו ואבן נקרא בלע״ז פרידא וכן (איכה ג׳) ויגרם בחצץ שני תרגום ורציץ בפרידין שני וכן (איוב מ״ח) חדודי חרש תרגום פרדין חדדין וזהו מה שכתבתי בהקדמתי שבהרבה מקומות מסכים תרגום ירושלמי עם לשון רומי ולשון לע״ז.

כפר רוב לשון כפרה התרגום כמו העברי רק (בראשית ל״ב) אכפרה פניו תרגומו אנחיני׳ לרוגזי׳ פירוש רש״י אבטל רוגזי׳ וכן (ישעי׳ כ״ח) וכפר בריתכם ויבטל קימיכון וכן (שם מ״ז) לא תוכלו כפרה לא תיכלון לאעדיותה לשון הסרה וכן (משלי ל׳) ומחתה פי׳ ומכפרא פומהא לשון קנוח, וכל שאר לשון מחה התרגום כמו העברי.

כפר כופר בעיקר הכופר בפקדון לשון הכחשה בל״א לייקנן ובלע״ז דניאר [דערעגאטיאן] תרגום של (משלי ל׳) פן אשבע וכחשתי דלמא אשבע ומכפר וכן אין לשמש בו רק בבנין הקל והשם כפירה והתואר כפרן.

כפר

רגלי מבשר

בשרש כפר ב׳. והתואר כפרן בב״מ ד׳ שכן לא הוחזק כפרן.

כילל

כָּפָר (במדבר ל״ב) וילכוד את חותיהם ויקרא אתהן חות יאיר וכבש ית כפרניהון וקרא יתהון כפרני יאיר וכן את קנת ואת בנותי׳ וית כפרנהא ונמצא בפסוק (שמואל א׳ ו׳) כפר הפרזי תרגום יונתן קרוי פציחיא וכן כל חצריהון וחצרי׳ מתורגמין בלשון פציחה (יהושע י״ח) וכפר העמונה לא תרגמו יונתן נראה שהוא חשב אותו לשם העצם וכן רש״י ושאר מפרשים לא פירשוהו וכן (אסתר ט׳) בערי הפרזות תרגום בכופרנאן בל״א דורפער ובלע״ז ווילא והיושבים בהם כפריים ובלשון יחיד כפרי בל״א פואר ובלע״ז ווילאג.

כֵּיצַד תמצא בשרש צדד כי שם ביתו.

כָּרַז (דניאל ג׳) וכרוזא קרא בחיל הוא שם התואר והשם כרוז וכן (שמות ל״ו) ויעברו קול במחנה ואעבירו כרוז והפעל ממנו בבנין הפעיל בדניאל והכריזו עלוהי וכן בדברי רז״ל (ב״מ כ״ג) והאלומות נוטל ומכריז והשם בבנין הפעיל הכרזה.

כָּרַח (שמואל א׳ ב׳) ולקחתי בחזקה תרגום בעל כרחך ואין לו דומה לא במקרא ולא בתרגום ורז״ל שמשו בו הרבה ועשוי ממנו פעל אך בהפעיל הכריח מכריח מוכרח אכריח יכריח והשם הכרח.

כָּרַךְ (תהלים ק״ח) מי יובילני עיר מבצר מי יוביל יתי עד כרכא דרומי ולא מצאתיו במקום אחר בתרגום שתרגום של עיר כרך ואולי מזה מה שתרגום אונקלוס (במדבר י״ג) והערים בצורות
רגלי מבשר

בשרש ביצד. פירוש בשורש לדד המלת כילד מורכבת מן כאי לד ובערוך כילד פי׳ באיזה לד כלומר באיזה אופן ובהפלאה שבערוכין מביא זה משם המוסף, וכמה דברים נתערבבו בדפוס וכללו דברי המוסף, בערוך ואי אפשר לידע על נכון ע״כ לריכים לדקדק בדבר זה שלא להחליף דבריהם, ועיין שם עוד בהפלאה דמביא מרש״י סוטה ל״ג כילד כמו מכלן ובבכורות כ״ח באיזה לד מעשרין עיי״ש.

בשרש כרך א׳. עיין במהרש״ם יומא י״א אחד שערי מדינות ואחד שערי עיירות, שכתב שם מפירש רש״י שפירש מדינות כבכל מקום ולא לפרש דמדינות הם העיירות המוקפות חומה ועיירות הם בלי

בצורות וקרויא כריכן ופירש רש״י כרך עגול בלשון ארמי וכן רוב לשנא בצורה ומצודה תרגום בלשון כרך עיין במתורגמן ובדברי רז״ל כרך גדול של רומי בכרכי הים כרכין המוקפין חומה מימות יהושע בן נון.

כָּרַךְ (אסתר ח׳) תכריך בוץ תרגום מכריך בוצא לשון עטוף וכן (שמואל ב׳ י״ט) לאט את פניו כרוך ית אפוהי. וכן (שמואל א׳ כ״א) לוטה בשמלה מכרכא בשושיפא. ומזה קוראין למלבושים שמעטפין בהם המתים תכריכין בר מינן.

כֶּרֶךְ שם זה נופל על מדות וכמות ספר כמו שאומרים שני ספרים בכרך אחד ובלשון רבים ב׳ או ג׳ כרכים והוא לשון קשורה ואגודה תרגום (בראשית ל״ז) מאלמים אלומים מכרכין כריכן ואולי הוא משרש שלפניו לשון עטוף כי בימים קדמונים הי׳ הספרים בלתי קשורים והי׳ גוללים אותם כספר תורה ומזה נקראת ספר אסתר מגלה לפי שגוללין אותה וכן קורין לספר בלשון רומי וואלומין לשון גלילה.

כַּרְכֹּם (שיר ד׳) נרד וכרכום הכל פותרים אותו מין בושם הנקרא בלע״ז ובל״א זאפרן וכן בערבי נקרא זעפרן ובלשון רומי גם כן נקרא כרוכום וכן תרגום של (משלי ז׳) מור ואהלות וקנמון מורא כרכומא וקנמא אבל (שיר ד׳) נרד וכרכום תרגומו רשק ומוריקא ונקרא הכרכום מוריקא על שם צבעו שהוא ירקרק בל״א געל ובלע״ז וואלו וכן (ירמי׳ ל׳) נהפכו כל פנים לירקון פירוש לצבע כרכומות וכן הכובעים שנושאים היהודים במדינת וויניצייא נקראו כובעים כרכומין ואני עשיתי סימן לפרט השנה

רגלי מבשר

בלי חומה ולא ידעתי למה יועיל השער לעיר בלי חומה וכל דבריו הם דחוקים שאינם עפ״י מרכז האמת כאשר יקרה לו לרוב בעת נטייתו מדרכי הראשונים, כאשר יראה הרגיל בדבריו, ואם כי גאון עלום הי׳ ק״ו לחסידי המדע ודי בזה.

בשרש כרכום. מוריקא על שם צבעו שהוא ירקרק, בערוך ערך זעפרנא תרגום ירושלמי בפסוק ואשה כי תהי׳ זבה ומוריק הי׳ כגון זעפרנא פי׳ בלשון ישמעאל כרכום עכ״ל.

השנה בעת ההוא (ישעי׳ ס״א) כל רואיהם יכירם ראיהם בגימטריא רנ״ו יכירום לשון (וגימטריא) כרכום.

כֶּרֶם כל בטן שבאמ״ת מתורגם בלשון כרם (תהלים כ״ב) כי אתה גוחי מבטן אפיקתני מכריסא, ומבטן אמי מכריסת דאמי ונמצא בפסוק (ירמי׳ נ״א) מלא כרשו כתוב בשין ותרגום יונתן בית אוצרי׳ ובדברי רז״ל (חולין מ״ד הכרם הפנימי הוא בל״א פונף ובלע״ז פאנצא או טריפא.

כֶּרַע ברייתא דר״י עד שיבוא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם וכן (אבות פ״ב) היה מכריע את כולם הוא ענין הטיית הדבר על אחד מן הצדדים וכן הטיית המאזנים בל״א אובר וועגן.

כֶּשֶׁט (שמות כ״א) שארה כסותה ועונתה תרגום ירושלמי מזונה ותכשיטה וכן (רות ב׳) ושמת שמלותיך עליך ותשוי תכשיטך עלך ומזה תרגום יונתן (יהושע א׳) ואז תשכיל בכן תכשט ונראה לי שהוא ענין קשוט והכף והקוף מתחלפין עיין בשרש קשט.

כָּשֵׁר (אסתר ח׳) וכשר הדבר לפני המלך הוא תואר כמו ישר ואין לו עוד ריע במקרא רק בקהלת ה׳ פעמים וכלם לשון

רגלי מבשר

בשרש כרע. וכן הטיית המאזנים וכן פירש רש״י בחולין קל״ז והאמר מר אין הכרעה שלישית מכרעת בסוף אין זה הכרע לדבריהם אלא דעת שלישית דהכרע לשון כף מאזנים הוא בשנים חולקין ובא השלישי ומכריע המשקל כאחד מהן או בכל דבר או במאי כזה, וטעם שהלכה כדברי המכריע כתב רש״י, דבא קמא קע״ז משום דאחרי רבים להטות (שמות כ״ג) כתיב, ולאיזה לד שמכריע הוו להו שנים במקום אחד. וכן כתוב ג״כ בערך שרש כרע ואנכי זכיתי להבין טעם הדבר מעלמי טרם ראיתי דבריהם, וכן לפירוש אחר שמביא הערוך בשם ר״ח ומובא בתוס׳ שם שאין הכרעת קטן מהם מכרעת יוכל גם כן לפרש כן כדאיתא בעדיות פ״א מ״ה שאין ב״ד יכול לבטל דברי ב״ד חבירו אא״כ גדול ממנו בחכמה ובמנין במנין אבל לא בחכמה אינו יכול לבטל דבריו ודו״ק מיהו בפירוש הראב״ד שם מנין שנים ועיין בהשמטות. בשרש כשט. בכן תכשט עיין ברד״ק שם [ד]שכתוב שהוא קרוב לענין הצלחה.

לשון יושר ונכונה אבל רז״ל שמשו בו הרבה לענין אסור והתר והכלל כי מלת כשירה הוא כשרה להאמר בהפוך מהרבה דברים כגון הפך האסור כשר והפך הפסול כשר הפך הטריפה כשירה הפך הנדה כשרה מה שאין כן ענין טריפות שאינו נופל רק על ענין אכילה כמו שכתבתי בשרשו.

כַּת קורין לחברותא אחת כת באמרם (סוטה מ״ב כת חנפים כת מספרי לשון הרע ובלשון נקבה כתה והרבוי כתות כמו שאמרו (פסחים ס״ד) פסחי צבור נשחטים בשלש כתות נכנסה כת ראשונה וכו׳ אבל בתרגום לא נמצא כתות רק כתי בסמיכות כמו תרגום של (איוב א׳ ב׳) ויבאו בני האלהים שניהם מתורגמין כתי מלאכיא וכן (שם ל״ח) וירעו כל בני האלהים כל כתי מלאכיא ועקר שרש המלה כתת בראיית הדגש.

כְּתָב רז״ל קראו לפסוק כתוב באמרם שני כתובים המכחישין זה את זה עד שיבוא הכתוב השלישי, ועוד קראו לחלק השלישי של העשרים וארבע כתובים לפי שאחד עשר הספרים ההם כתובים ברוח הקודש ולא בנבואה וההפרש שבין הנבואה ורוח הקודש כבר באר הרד״ק בהקדמתו לספר תהלים וכן נקראו בלשון יון הגייו גראפא פירוש כתב קודש, וכן כשאומרים אנחנו בתפלתנו בדברי קדשך כתוב לאמר או בכתבי הקודש רוצה לומר כתובים.

כַּתָּב יש מקומות שקורין לסופר כתב בדגש התיו והוא מלשון ערבי וכן פירוש רש״י ז״ל (ישעי׳ ו׳) ומכתבים עמל כתבו לשון ערבי הוא וכן יש מן התוכנים שקוראין לכוכב שבגלגל השלישי כתב לפי שהוא ממונה על הלמוד והכתיבה וכן בספר מחברת עמנואל כשנשאל כוכב מה ענינו השיב קסת הסופר במתניו, ועוד בו באחד משיריו וזה לשונו כי כן נקרא כתב הכף כוכב בתיו בית, תיו בית פירוש בתולה תאומים.

כתב

רגלי מבשר

בשרש כתב. שקוראין לכוכב שבגלגל השלישי כתב עיין שבת קנ״ו הא׳ מאן דבכוכב יהי׳ גבר נהיר וחכים משום דספרא דחמה הוא עיי״ש היטב ברש״י ובהגהות מהר״א הורוויץ שליט״א כתב דעיקר שמו כותב ולא כלו חכמים להסתמם בשם זה דהוי כמתשלות לחמה לכן כינוי כוכב.

לצד

כְּתָב קורין לאדם שהוא בעל צחיות בדבורו וממשל משלים כתב והוא מהענין הראשון פירוש סופר כי כן בימים קדמונים הי׳ בעלי צחיות ומושלי משלים כותבים דבריהם על פתחי הנדיבים או ברחובות הומיות בסתר כדי שלא יודע מי הוא הכותב, וכן מנהג עוד היום ברומי ואותן הדברים נקראים כתבות ורוב העולם טועין וסבורים שהוא כתוב בטית כטיב וכטובות מלשון טוב ואינם מבחינים בין רע לטוב.

כְּתוּבָּה השטר שעושה הבעל לאשתו בשעת הנשואין נקרא כתובה סתם (סנהדרין כ״א) וכן אמרו האשה בכתובה פלגש בלא כתובה וכן תרגום ירושלמי (בראשית ל״ד) מוהר ומ״ן פודן וכתובתא, ואין כותבין כתיבה בלא ויו אף על פי שהבית דגושה.

נשלמה אות הכף. לכן לאלקי מרום נכף.

אות הלמד

לֻלָב (ויקרא כ״ג) כפת תמרים תרגום אתרונין ולולב (שיר ז׳) וכן דמתה לתמר כלולבי התמר פירוש הסעיפים העליונים שבראש אילן התמרים נקראים לולבין בכולן הבית דגושה ויש אומרים שנקראים כן לפי שהם בלב התמר בל״א פולם וכן בלע״ז פאלמא.

לִלִית (ישעי׳ ל״ד) אך שם הרגיעה לילית, רש״י פירש שם שדה תרגום יונתן לילין בלשון רבים וכן בפסוק (אסתר א׳) רגלי מבשר

אות הלמד

בשרש ללב. לפי שהם בלב התמר ויהיה פירושו לפי זה כמו ללב, ואיתא באגדה מובא באבודרהם למה באתרוג שהוא דומה ללב לכפר על הרהור הלב וכו׳ ולמה בלולב לומר לך מה לולב אין לו אלא לב אחד כך ישראל אין להם אלא לב אחד לאביהם שבשמים ע״כ, ועיין בערוך שורש לב פירוש המוסיף מלת אליבא, לדעת כמו ללב, והוא בלשון תרגום כמו דאמרה ליבא בעי.

לו׳

א׳) בימים ההם כשבת המלך בתרגום ירושלמי שדין ולילין נמצא כתוב (מ״ר פ׳ בראשית) שאותן מאה ושלשים שנה שהיה אדם פרוש מחוה באו שדים ונתחממו ממנו והוליד שדין ורוחין ומזיקין ובמקום אחר מצאתי ארבע נשים הם אמות השדים לילית ונעמה ואגרת ומחלת, ובספר בן סירה בשאלה הששית ששאל נבוכדנצר אותו וזה לשונו מפני מה הבנים מתים כשהם בני שמונה ימים אמר לו מפני שלילת הורגת אותם והאריך שם הרבה וקצתי לכותבם כי אינני מאמין בהם, אך מנהג פשוט בינינו האשכנזים שעושין עגול סביב כותלי החדר ששוכבת שם היולדת עם נתר או גחלים וכותבין בכל כותל אדם חוה חוץ לילית ובפתח החדר מבפנים כותבין שמות שלשה מלאכים אלו סני וסנסוני וסמנגלף כמו שמסרה להם לילית בעצמה בשעה שרצו המלאכים האלו לטבוע אותה בים כל זה מבואר היטב בספר בן סירה, ועיין שם מי שמאמין בו.

לְוָה לשון לוי׳ לא נמצא במקרא ורז״ל שמשו בו הרבה אך בבנין פעל הדגוש כגון (פ׳ שנו חכמים) אין מלוין לו לאדם לא כסף ולא זהב וכולי אבל בתרגום בא בלשון הפעיל כמו (בראשית י״ב) וישלחו אותו ואלויאו וכן (שם י״ח) הלך עמם לשלחם לאלויתהון והשם לוי׳ כמו שאמרו בענין עגלה ערופה (סוטה מ״ו) לא פטרונהו בלא לוי׳ בל״א גלייטן ובלע״ז קונפניאר.

לִוְיָתָן (תהלים ק״ה) לויתן זה יצרת כן שם התנין הגדול אשר בים והנזכר בסוף איוב ואומרים (ב״ב ע״ב) שעתיד הקב״ה יעשה ממנו סעודה לצדיקים ועיין בשרש יוכנה.

לוּל כבר כתבתי בשרש אלולי כי תרגום לולי ולו ואלו בחירק אלולי והוא מלה מורכבת מן אם ולא ועל הרוב הם מתורגמין

רגלי מבשר

בשרש לוי. ולא נמצא במקרא ולי נראה ברור שהוא מלשון (בראשית כ״ט) הפעם ילוי׳ אישי לשון חיבור וכן בתרגום שם יתחבר לי, וכן (ישעי׳ י״ד) ונלוה הגר (משלי א׳) לוית חן, עיין בחולין ע׳ האי טעי׳ דלוו בהדיי׳ כך עושים לבני לוי׳ בפירוש רש״י ומזה ג״כ (נדרים כ״ג) שם לווי.

מתורגמין אלולי פון ביש ספרים כתובים שתי מלות וביש ספרים מלה אחת אלוליפון ואבארנו היטב בשרש פון.

לַח ענין לחות ידועה שהוא היפך היבש והשם (דברים ל״ד) ולא נס ליחה הנפרד ממנו ליח בלשון זכר ובדברי רז״ל (נדה נ״ה) ליחה סרוחה בלשון נקבה וכן כתב רש״י ז״ל על (שופטים ט״ו) לחי חמור טרי׳ וזה לשונו ראיתי בספרי רפואות שקורין לליחה היוצאת מן המכה טרי׳ ובלשון רבות ליחות או ליחיות כמו שאמרו הפלסופים מזג האדם מורכב מארבע לחות כמו שיתבאר בשרש מזג ובדברי רז״ל כפלו מלת לח ואמרו לחלוחית באמרם (סנהדרין מ״ט) עדיין לחלוחית של בית דוד קיים.

לִטְרָא בלשון רז״ל ליטרא זהב ובלשון רבים ליטרין והוא לשון יון ממש ובלע״ז ליברא ובל״א פפונד ועוד עיין בשרש סלע.

לֵית תרגום של אין לפעמים לית כמו (במדבר ג׳) אין לחם ואין מים לית לחמא ולית מיא הוא מלה מורכבת מן לא ומן אות תרגומו של לא יש לא אית ומאוד נהגו בו בעלי המסורת ושם ביארתיה היטב עיין שם.

לִכְלֵךְ ענין טנוף ומזוהם לא נמצא במקרא רק (איוב ל״ג) וזהמתו חיתו לחם ותרגום (תהלים ק״ו) כתבנית שור אוכל עשב דאכיל עשבא ומזוהם פירש רש״י בשעה שהוא אוכל עשב מוציא צואה רבה ומלוכלך בה פירוש בערוך ענין לחלוחית ויש לומר שהכף והחית מתחלפין כמו סרך וסרח עיין בערוך סרח.

לָמַד עיין בשרש תלמוד ושם אבארנהו גם זכרתיו בשרש גמרא.

לִסְטֵם בלשון יון קורין לגזלן ליסטים וכן בדברי רז״ל ליסטים מזוין רגלי מבשר

בשרש לח. לחלוחית של בית דוד וכן נעתק ג״כ בערוך ובגמרא ליתא תיבת בית, ועיין בפמ״ג או״ח סוף הלכות ר״ח בא״א סק״ט מלת טרי מה שמביא לדברי התוס׳ אלו ומה שכתוב עליהם ומה שמביא שם מדברי רש״י חולין מ״ה טריי לריסי׳ ונ״ל ייר הכא, חסר שם ברש״י בדפוס ונמלא בשיטה מקובלת דטריי לריסי׳ הכא ושניא כאשו׳ בכותל לשון מכה טריי הס״ד ואח״כ מה״ד טרי׳ עכ״ל שם ודו״ק.

בשרש לסטם. המחבר מביא שרש זו תמיד בס׳ לבסוף וכן ראוי

מזוין ובלשון רבים הפילו הסמך האחרונה באמרם באו עליו ליסטין לתפשו וכן עשוי במלת אפוטרופוס בלשון רבים אמרו אפיטרופין עיין בשרשו ונראה לי לפי שהסמך האחרונה אינה מן היסוד רק הוא נוספות בסוף רוב השמות בלשון יון ורומי כגון אליכסנדרוס ודומיהם.

לַעַז (תהלים קי״ד) מעם לועז כל לשון שאינו לשון הקודש נקרא לועז ותרגומו מעמא ברבראי וכן הנוצרים קורין לכל לשון שאינו לשון רומי ברברו ומה שאנחנו קורין היהודים שבאטליא (מגלה י״ז) לועזים סתם נראה לי הטעם לפי שהם מיחסים את עצמם לעיר רומי ואולי הראשונים שבאו לרומי מגלות בית שני לא ידעו לשון הקודש כמו שמשמע בעזרא לכן קראו אותם לועזים עד היום הזה וכן המפרשים הצרפתים והספרדים כשרוצים לבאר איזה מלה בלשון צרפת או ספרדי אומרים בלע״ז.

לְפִי לפי כך ולפי זה אבאר בשרש פי.

לָקָה בדברי רז״ל (פסיקתא פ׳ בא) למה לקו שבוים וכן בהגדה ובמצרים לקו כן כל לשון הכאה שאינו אלא לרדות וליסר מתורגם בלשון לקה כמו (שמות ה׳) ויכו שוטרי בני ישראל וכן (דברים כ״ה) ארבעים יכנו תרגום ילקיני׳ ושאר לשון הכאה מתורגם בלשון מחא וקטל והשם מלקות בתוספות מם וכשהחמה או הלבנה לוקין קורין לו לקוי ובלשון יון ורומי קורין לו קלופסים ואומר אני שלשון לקה אינו לשון הכאה כי הפעלים ממנו הם פעלים עומדים והי׳ לנו לומר למה לקו שבוים וכן במצרים לקו בבנין פעל או נפעל נלקו ואינו אלא לשון סבל בל״א ליידן ובלע״ז פאטיר.

נשלמה אות הלמד. בשם אשר דעת לאדם מלמד.

אות המם

רגלי מבשר

לסיות בלשון יון ועיין בשרש קוזיא.

בשרש לעז. עיין מה שכתבתי בשרש ברבר ובאבן עזרא תהלים לועז מלדברי רז״ל כמו לועז על בני׳ או ללועזות בלע״ז.

אות המם

אות המם

מְמֻחֶה בדברי רז״ל (שבת ס״א) קמיע מומחה רופא מומחה פירוש דבר טוב ובדוק ומנוסה נקרא מומחה ובעל הערוך הוציאו מלשון (במדבר ל״ד) ומחה על כתף ים כנרת ואני לא ידעתי לכוין דמיונו זה ואם יש לדמותו לאחד מלשונות המקרא אדמהו ללשון (תהלים מ״ח) עולת מחים לשון מוח שהוא שמן ונבחר כך הרופא המומחה נבחר וטוב.

מָמוֹן בצע ורכוש והון על הרוב מתורגמין ממון או ממונא ובסמיכות (משלי ו׳) כל הון ביתו כל ממון ביתי׳ בל״א האבא ובלע״ז רובא.

מַמָּשׁ (מ״ר פ׳ וישלח) מלאכים ממש (שבת צ״ז) וכן אין בו ממש פירוש דבר ברור וקיים שיש בו ממשות בל״א גיווים ובלע״ז צירטו ובפסוק (שמות י׳) וימש חושך פירוש רש״י לשון ממשות מלשון (דברים כ״ח) ממשש בצהרים ואינו מחוור כי שרש ממשש משש בשתי שינין וממש שרשו ממש בשתי ממין.

מָאן בדברי רז״ל איכא מאן דאמר פירוש יש מי שאומר וכן ליכא מאן דפליג פירוש לא יש מי שחולק על זה ודומיהם רבים כולהון כתיבין באלף והוא תרגום של מי כמו (שמות י׳) מי ומי ההולכים תרגום מן ומן דאזלין כולהון כתיבין בלי אלף בתרגום וזה לפי שהתרגום הוא מנקד ואין צריך לאלף אבל

רגלי מבשר

אות המם

בשרש ממחה. עיין בהערות הראב״ד דפה שליט״א ומה שכתבתי שם.

בשרש ממון. עיין מה שכתבתי בערך דמים.

בשרש ממש. כדברי רש״י הוא ג״כ בתרגום ירושלמי ויהון ממשמשין בחשוכא ובתרגום יונתן בראשית כ״ז ברם ממש ידו כממש ידו דעשו ובירושלמי אם ממיש ידו ממיש ידו דעשו וזהו שפירש רש״י שהי׳ בו ממש פירוש כדי להמיש מלשון ידיהם ולא ימישון ועיין ברד״ק שופטים ט״ז והמישני את העמודים.

אבל התלמוד שאינו מנקד אם הי׳ כתוב בלי אלף לא הי׳ הפרש בין מַן ומִן.

מָאן מצאתי שרוב לשון כלי מתורגם בלשון מן חסר אלף כמו (במדבר י״ט) וכל כלי פתוח כל מן דפתיח (ירמי׳ י״ט) ויעשהו כלי אחר מן אוחרן (רות ב׳) והלכת אל הכלים איזי׳לי למניא אבל באמ״ת כלן מתורגמין מאן באלף כמו (תהלים ב׳) ככלי יוצר כמאן דפחר וכן בדניאל מאני דדהבא ובעזרא מאני דבית אלה כלהון כתיבין באלף.

מָהַל קורין לאדם המל את התינוק מוהל בהא נוספות והוא לשון תרגום כי תרגום (שמות ב׳) חתן דמים למולות בדמא דמהולתא וכן (יחזקאל י״ז) בדמיך חיי הראשון בדמא מהולתא.

מָזַג (שיר ז׳) אל יחסר המזג אין לו דומה במקרא, ורז״ל קראו ליין המעורב במים יין מזוג בל״א גימושט ובלע״ז טימפראטו (שמות ל׳) ממלח טהור תרגום ירושלמי ממזוג דכי ומזה אמרו (פסחים קט״ז) מוזגין לו כוס שני ואפי׳ כשאינו מזוג נוהגין לומר כן ובלע״ז מישו ובל״א איין שענקען ובזה משתבשין האשכנזים בשבוש יפה וזה שקורין לדורון מזיגה ולשון אשכנזי מטעה אותם לפי ששתי הלשונות שוות בלשונם רוצה לומר שענקען ואיין שענקען חושבים שגם בלשון הקודש יש להם שם אחד.

מֶזֶג ידועה שטבעו של כל אדם מורכב מד׳ יסודות שהם אש ורוח ומים ועפר, ומהם ארבע הליחות שהם ליחה לבנה ושחורה וירוקה והחם ומהם ארבע האיכיות קר ולח וחם ויבש וזהו מזגו של כל אדם ולבאר את כל אלה צריך הקדמות גדולות מפילוסופיא ואין זה מלאכתי לכן אניח מלדבר בם עוד.

מַזָּל (מלכים ב׳ כ״ג) לירח ולמזלות כך קורין לשנים עשר

המשרתים רגלי מבשר

בשרש מזג ב׳. הוא מלשון מזג דלעיל מלשון יליקה והתכה וכן אפשר לומר שלשון יליקה ומזיגה אחד הוא בחילוף האותיות ז׳ בל׳ וג׳ בקוף וכן כמלאים לרוב.

בשרש מזל. כך קורין וכו׳ עיין שבת כ״ג ב׳ ברש״י ד״ה אית לי׳ מזלא מלאך שלו ימליץ עליו ובב״ק דף ב׳ אדם דאית לי׳

המשרתים שברקיע שכל אחד מהם משרת לחדש אחד ושמם ידוע ובלשון יחיד מזל בלשון זכר באמרם (שבת קנ״ו) אין מזל לישראל וקורין להצלחה טובה מזל טוב וההפוך מזל רע וכן תרגום (קהלת ח׳) זה רע בכל אשר נעשה דין מזל ב״ש וכן (שם ט׳) הכל כאשר לכל תרגום הכל תלוי במולא ורוב לשון הון דבאמ״ת מתורגם בלשון מזל בל״א גליק ובלע״ז ווינטורדה.

מחה (ישעי׳ כ״ה) ומחה ד׳ דמעה (משלי ל׳) אכלה ומחתה פי׳ לשון קנוח והסרה בל״א אב וואשן ובלע״ז סטומאר וכן (במדבר ה׳) ומחה אל מי המרים (שמות י״ז) מחה אמחה ודומיהם והמלמדים רוצים להבדיל ביניהם בל״א ופותרים ומחה אל מי המרים ומחה אמחה בל״א אב מיקן ואינו לשון אשכנז רק לשון הקודש שנשתבש בפי התינוקות כי המלמדים שלא ידעו לפתור לשון מחיקה בל״א אמרו אותו בלשון הקודש מחקן והתלמידים חשבו שהוא לשון אשכנז ואמרו מיקן ולא הניעו החית כדרך האשכנזים וכן אירע גם כן למלת שחטן שאומרים שעכטן וחושבים שהוא ל״א והוא לשון שחיטה.

מחה הרגילו רז״ל בשרש הזה ללשון מניעה ולהסיר אדם ממעשה הרע בל״א ווערין ובלע״ז דווידאר באמרם (שבת נ״ה) שהי׳ בידם למחות ולא מחה וכן ומי מוחה בידו (דניאל ד׳) וכן מי ימחי׳ בידי׳ ונראה לי שלא יתכן לאמרו על מניעת מעשה הטוב. רוצה לומר לא יתכן לומר ירבעם הי׳ מוחה בישראל שלא יעלו לרגל אלא הי׳ מונע ישראל.

מחט בדברי רז״ל (ברכות י״ח) קשה רמה לבשר מת כמחט לבשר רגלי מבשר

לי׳ אלא פירוש רש״י שיש לו דעת לשמור את גופו ובלישנא אחרינא כתב ג״כ כפירושו בשבת ובעל תפארת ישראל על המשניות קידושין פ״ד משנה י״ד אלא הכל לפי זכותו מביא פי׳ התוס׳ ר״ל הכל לפי מזלו ומאריך בביאור מלת מזל עיי״ש אריכות דבריו כי נעמו, ותכלה שמנע מלהעתיקם פה ושם בפירוש הקצר ולכן נקרא מזל שנוזל כשטף מים כבירים מרום לתחת עיי״ש.

בשרש מחט. קשה רמה לבשר המת כמחט לבשר החי לפנינו הגירסא קשה רימה למת ועיין בתוי״ט אבות פ״ב מ״ה מרבה בשר

לבשר החי הוא כלי ברזל קטון הכמות שתופרין בו בחוטין בל"א נודלן ובלע"ז אגו ונקרא מחט מלשון (בראשית ג') ויתפרו עלי תאנה דמתורגם וחטיטו עיין בשרש חיט.

מָחַל רז"ל הרגילו בזה הלשון בלשון סליחה וכפרה באמרם (קידושין ל"ב) הרב המוחל על כבודו כבודו מחול אבל המלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול וזה הלשון לא נמצא במקרא כלל ונאמר בתפלתנו מחל לנו מלכנו סלח לנו מחל לנו והתואר כי אתה סלחן לישראל ומוחלן לשבטי ישורון והשם מחילה בל"א פור געבן או פור צייהן ובלע"ז פירדונאר.

מָחַק גם זה השרש לא נמצא במקרא רק במקום אחד (שופטים ה') ומחקה ראשו שהוא לשון קנוח והסרה וכן בדברי רז"ל העץ שמעבירין על המדה הגדולה להסיר את הגדוש נקרא מחק בל"א שטרייך הולץ וכן שמשו בו בלשון מחה דלעיל רוצה לומר אב וואושין באמרם (שבת ע"ג) המוחק על מנת לכתוב (סנהדרין

רגלי מבשר

בשר מרבה רמה שהרבה לבאר כוונת המאמר שהוא על הנפש שמצטער בכיוולו של הגוף אבל לא שיקיימו הרגשה למת ותדע שכן הוא דעתם ז"ל שבמת לא הזכירו בשר ובחי אמרו בבשר החי וכו' עיי"ש ולפי נוסחות המחבר בטלה ראייתו, ובאמת נראה נוסחות המחבר מוכרחת ואפי' אם לא גרסינן מלת בשר בגמרא צריכין לפרש הכוונה כן, כי כן הוא באיוב י"ד אך בשרו עליו יכאב ונפשו עליו תאבל ובתרגום שם ברם בשרא מן ריחשא עליו כאב והוא מאמר הש"ס והרי לך בהדיא דבבשר המת משתעי קרא וברש"י ברכות בצערא דידהו ידעי צער גופם ממש כגון עקיצת הרימה, ולפי דברי התוי"ט קשה לי וכי האי דאמר לא ידעי לא מאמין ח"ו בהשארת הנפש ודוק ובישמח משה על התורה כתב שהאריך לסתור דעת התוי"ט ולא נמצא אנה ומצאתי ג"כ בהגהות מהר"ץ חיות שבת י"ג שהקשה דלפי דברי התוי"ט ליכא קושיא מרי יצחק שם דגם לרי יצחק הנפש מרגיש ולא בשר המת ולי תמי' עוד יותר ממה שמתרץ הש"ס לימא אין בשר המת שבחי מרגיש באיזמל הרי לך בהדיא דבשר מת ממש מרגיש, מכל זה נראה שלא כדברי התוי"ט בזה.

(סנהדרין ק"ד) אחאב הי' מוחק את האזכרות ולא שמשו בזה בלשון מחה לעולם רק בלשון מחק.

מִטַטְרוֹן שר הפנים אומרים שהוא המלאך הרואה תמיד פני המלך יתעלה ועליו נאמר (שמות כ"ז) כי שמי בקרבו ששמו כשם רבו מט"ט בגימטריאה שד"י.

מַטְרוֹנִית בבראשית רבה בכמה מקומות שאלה מטרונית אחת את רבי פלוני וכן מעשה במטרונית אחת וכולי והוא לשון רומי כן קורין לאשה גדולה וחשובה מטרונה (אסתר ב') שמר הפלגשים נטיר מטרינתא נראה לי שהוא לשון יחידה ובלשון רבות מצאתי (בב"ר פ' מ"ה) כל תשעים שנה שלא ילדה שרה היתה ככלה בתוך חופתה והי' מטרונות באות ושאלו בשלומה ונראה לי כי מטרונה כמו פטרונה והמם והפא מתחלפין אבל לא נמצא בלשון זכר מטרון כי אם פטרון.

מִיל רחוק מיל יתבאר בשרש פרסה עיין שם.

מִין קראו רז"ל למי שאין לו דת מין וכתב הרמב"ם כי זה השם אינו נופל רק על צדוקי או בייתוסי, ותמי' אני כי נמצא בספרי היונים שהי' אדם אחד שהי' שמו מאני ולא הי' בעל דת ועל שמו נקראים כל הנמשכים אחריו מינין כמו מן אפיקורוס אפיקורסים כאשר יתבאר בשרש פקר ומין בל"א לייכט כמו למינהו ובלע"ז ריטיקו.

מַנַּיִן הרבה הרגילו רז"ל במלה זו כגון מנין אתה אומר מנין שאפי' אחד וכו' והוא מלה מורכבת משתי מלות כאלו אמר

מן רגלי מבשר

בשרש מטט. עיין תוס' חולין ס' יבמות ט"ז ד"ה פסוק זה מפרשים דמט"ט הוא שר העולם ובהגהות מהריעב"ץ יבמות תמוה לכתב כתב בגי' מט"ט עם האותיות והוא שר העולם ולאי וכן הוא בפיוט שלו ביהי כבוד ה' לעולם.

בשרש מטרונית. אבל לא נמצא בלשון זכר מטרון כי אם פטרון, ואני אומר כי אי אפשר להיות מטרון בלשון זכר כי נלקח מן מטרו שהוא אם בלשון לע"ז כמו פטר אב בלע"ז ולא כדברי המחבר שמתחלפין המם והפא.

מנלן

מן אין שפירושו מאין בל״א פון וואנן ובלע״ז די אונדי וכתבו אותו ביוד אחת להפריד בינו ובין מנין שהוא לשון מספר שכותבין איתו בשתי יודין אף על פי שאינו כדינו כי משקלו ענין בנין נכתבים ביוד אחת שהוא במקום הא שרשית.

מָנֶה (יחזקאל מ״ה) המנה יהי׳ לכם הוא שם משקל וכן (מלכים א׳ י׳) שלשת מנים זהב והמנה ששים שקלים אבל בדברי רז״ל המנה הוא מאה זוז באמרם (כתובות נ״ה) האלמנה גובה מנה והבתולה מאתים וגם זכרו המנה בענין המשקל שהוא הליטרא.

מִנַּלַן (חולין קל״ט) מנלן להמן מן התורה שנאמר ויאכילך את המן (דברים ח׳) גם זו מלה מורכבת מן ב׳ מלות מן אן ולן כמו (שמואל א׳ י׳) אן הלכתם כמו אנה ולן תרגום של לנו וביש נוסחאות מצאתי כתוב באלף אחר הנון מנא לן והוא מורכב משלשה מלות מן אן לן.

מִסְכֵּן (קהלת ד׳) טוב ילד מסכן טב רביא מסכן וכל שאר מסכן דקהלת מתורגם עניא ורוב רש ודל ואביון ומך דבמקרא מתורגמין בלשון מסכן וכן קורין בלע״ז למי שהוא עני מאוד מסכין.

מְנַת על מנת כן על מנת שאני אפרע לך פירוש על תנאי בל״א מיינונג ובלע״ז פאטו ולא נמצא מנת זולת מלת על ואולי הוא מן (דה״ב ל״א) מנת המלך בדרך רחוקה.

מָסַר זה השרש לא נמצא במקרא כי אם בפרשת מטות שתי פעמים וימסרו למסור אבל הרבה לשונות מתורגמין בלשון מסורה ובפרט כל לשנא נתינה ביד כמו (בראשית ל״ט) נתן

רגלי מבשר

בשרש מנלן. עיין כדה כ״ז בהגהות מהר״ץ חיות דשם יד מלאכי לפעמים מאלה לשון מנלן ואינו מן המקרא רק ממסכת כמו בחולין ל״א עמוד ב׳ ושם בנדה מנלן דעשור אילימא מהא דאמר רבי מבתאי אמר רבי יצחק מגדלאה וכו׳ מיהו בחולין לא מצאתי שם בכל העמוד מלת מנלן ואולי כוונתו על ומנא תימרא דלא מטבילינן והיו לפניו הגירסא מנלן.

בשרש מסר. ומזה הלשון אמרו מסורת סיג לתורה ובמהריעב״ץ בלאם נקודים אבות פ״ג מ״ג מסורת ככתיב (יחזקאל כ׳) במסורת

נתן בידו מסר בידו ורז"ל שמשו בו הרבה כמו משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע וכולי, וקוראין למי שמלשין את חבירו מוסר סתם לפי שמוסר אותו או ממונו ביד גוים והרבוי אמרו בלשון רבות כגון המינין והמוסרות וכן אמרו מלמד תינוקות וכן הבכורות מתענין וכן עשרת הדברות וכן שלשה הדיוטות כולן בלשון נקבות ומזה הלשון אמרו מסורת סיג לתורה והוא המסורת הכתובה סביב ספרי המקרא וכבר חברתי ספר הנקרא מסורת המסורת ובארתי כל דינה.

מַפָּה בדברי רז"ל (ברכות כ"א) מקנח ידו במפה וכן (פסחים ק"א) פורס עליו מפה הוא בגד פשתן לבן וכן קורין הבגד שפורסין על השלחן לאכול עליו מפה וכן נקרא בלע"ז מפה ובל"א צוועהל וכן אנחנו קורין המעטפות שגוללין בהם ספרי תורה מפות ובלשון רומי קורין לצורת העולם המצייר מפה מינדי ונראה לי לפי שנוהגין לצייר אותו על בגד פשתן ולשטוח אותו בכותל להביט בו לפיכך נקרא מפה מונדו ואולי יש בו טעם אחר ואנכי לא ידעתי.

מַצַע (איוב כ') בתוך חכו במצע מוריגי' (תהלים מ"ח) בקרב היכלך במצע היכלך ומשקל אחר (בראשית ב') בתוך הגן במציעות גנתא והתואר (שמות כ"ו) והבריח התיכון ועברא מציעאה ורז"ל הרגילו לומר אמצע ולא מצאתי כן בכל התרגום.

מָקוֹם נקרא הקב"ה מקום באמרם ברוך המקום לפי שהוא מקום הכל ואין הכל מקומו ובעלי הקבלה נותנים בו טעם אחר לפי ששם של הוי' רוצה לומר שם ד' אותיות עולה בצירופו

רגלי מבשר

במסורת הברית כי כ"ל ההוא מסורת מסר לא כרד"ק שקבעו בשרש חסר באלף, שא"כ הי' ראוי לנקוד בפתח ודגוש בשלם (מלכים א' ה') מכולת לביתו, גם מלינו משקל זה בשלמים פרכות עם שידמה היות גם הוא מכת הדגושים וכרפה בהכרח ולכן הוכח עכ"ל.

בשרש מצע. בכללי התלמוד להכנסת הגדולה שאמצע איכו נקודת האמצע אלא לאפוקי הקלוות עיי"ש.

בשרש מקום. מה מאוד מתקו מדבש אמרותיו של הגאון כפלא מהריעב"ץ בקולס לסידור תפלה שלו בענין זה באות א'

בצירופו קפ״ו כמנין מקום וזהו צירופו. י׳ פעמים י׳ ק׳. ה׳ פעמים ה׳ כ״ה. הרי קכ״ה. ו׳ פעמים ו׳ ל״ו. הרי קס״א. ה׳ פעמים ה׳ כ״ה. הרי קפ״ו.

מקום מכל מקום שנהגו בו חכמים כבר כתבתי במלת הכי כי הוראתו כהוראת אפי׳ הכי ולא בא אלא במקום שבא להוציא דבר מכלל מה שפרט כבר באותו ענין וזהו פירוש מכל מקום כלומר שהוא נבדל מכל מקום וענין הנזכר, ולכן על הרוב הוא בא אחר מלות אף על פי כמו שפירוש רש״י על (בראשית מ״ח) כראובן ושמעון יהי׳ כי אף על פי שנחלקה הארץ למנין גלגלותם וכולי מכל מקום לא נקראו שבטים אלא אלו. ועוד אני אומר שלא נמצא אף על פי שלא שייך בטוב לומר אחריו מכל מקום כגון מה שפירש רש״י (שמות א׳) ואלה שמות וגו׳ אף על פי שמנאן בחייהם בשמותם חזר ומנאן אחר מיתתם עד כאן לשונו והנה הי׳ יכול לומר מכל מקום חזר ומנאן וכולי ודוק ותמצא בל״א דענוך ובלע״ז נייענט דמאנקו ונראה לי שבלשון המקרא נמצא במקום מכל מקום ואף גם כמו (ויקרא כ״ו) ואף גם זאת בהיותם.

מר אמרו רז״ל כל רב ומר מבבל וכל רבי מארץ ישראל ויש נוהגין לקרא מר בחולם ותמהתי אם כן למה לא נכתב בויו ומשקל אחר מרי תרגום (בראשית ל״ז) בעל החלומות מרי חלמיא וכן בלשון רבים (קהלת י״ב) בעלי אסופות מרי דהלכתא והנקבה (מלכים א׳ ו׳) מרת תרגום בעלת הבית מרת דביתא, וכן קראו להקב״ה מרי עלמא ובמשקל אחר מרן דבשמיא הנון נוספות ואינו לכנוי המדברים כי הי׳ צריך שתי נונין כמו שאומרים מרנן ורבנן ועוד אדבר מזה בשרש רב.

מרקלים (סנהדרין ס׳) הזורק אבן למרקלים שם עבודה זרה שכך היתה עבודתה ויש אומרים שהוא שם אלוה שעבדו

רגלי מבשר

ה׳ כונת השם הוי׳ צ״ה, ויסיי סופתותיו דוכבת בקבל ברס זכור סוח לטוב, ובהגדה ברוך המקום, בסידור שלו, בקול הכה מקום אתי עי״ש. בשרש **מר**. ואינו לכינוי המדברים, ולכינוי המדברים מרנא עיין ע״ז י״א ודוק.

מסכון

שעבדו לו ברומי הנקרא מרקודיא ושאלתי עליו ואומרין שלא כך היתה עבודתו ונקרא מרקודיא על שם כוכב שהי׳ עובדין לו באמציעותו, וגם על שם אותו כוכב נקרא הכסף חי מרקודיא ואומרין שיש לו ממשלה עליו.

משכון (בראשית ל״ח) אם תתן ערבון משכנא וכן תרגום (דברים כ״ד) לעבוט את עבוטו למיסב ית משכני׳ ונקרא משכון בעבור שהוא שכן ביד המשאיל עד שיפדה ועשו ממנו פעל כאלו המם שרשית כגון ראובן שמשכון ביתו לשמעון וכן אמרו (רש״י פ׳ פקודי) בית המקדש קרוי משכן לפי שנתמשכן בשני חורבנין וכן עשו בתיו תחלה ובתיו של תרומה כמו שכתבתי בשרש חלל.

משקט קורין לכתיבה דקה רוצה לומר שאינה כתיבה מרובעת משקט וזה ימים רבים שהוגד לי שהוא לשון ערבי פירוש רזה וכחושה ואחר כך נודע לי שאינו לשון ערבי כלל ושאלתי ליהודים רבים לועזים וצרפתים וספרדים ויונים וערביים וכלם קורין לה כן ולא ידעו לפותרו מה הוא ואנחנו האשכנזים קורין להם מעשט ולא ידענו מה הוא, ומצאתי בספרים שקורין לה כתב עגול, ועוד יש כתב אחר שבא מן הערביים וקורין לה כתיבה מוּעלאק ויש קורין לה כתיבה של חצי האותיות ומשימין היוד והויו בתוך הדלת והריש גם בתוך הבית וכל האותיות דבוקות זו בזו והוא נהוגה בין הספרדים מאוד.

מתן (איוב ל״ב) ואליי׳ חכה את איוב תרגום הו׳ מתן ית איוב ובפסוק (במדבר ט״ו) ויניחו אותו במשמר תרגום ירושלמי בתרין רגלי מבשר

בשרש משבון. לעבוט את עבוטו למיסב ית משכונה ונקרא משכון וכו׳ לולא דמיסתפינא הייתי מפרש מזה (יואל ב׳) ולא יעבטון אורחתהון דתרגום ולא מעכבין אורחתיהון, שוב ראיתי ג״כ שהרד״ק הביא בשם יש אומרים שהוא מן העבט תעביטנו, ושמחתי כי כוונתי לדעת גדולים.

בשרש משקט. האריכתי הרבה בענין כתב משיט״א וכתב גלחות בשבת אי דאורייתא, או רק מדברי סופרים, בחידושי על הלכות שבת.

אות הנון

בתרין הוו משה מתן וכולי עד למהוי מתונין בדין לשון המתנה בל"א לאנגוים ובלע"ז פייאנו ורוב לשנא תקו' דבאמ"ת מתורגם בלשון המתנה כמו (תהלים נ"ב) ואקו' שמך כי טוב ואמתין שמך ורז"ל שמשו הרבה בלשון המתנה ודווקא בהפעיל המתין ממתין המתין אמתן וכולי ובל"א ווארטן או בייטן ובלע"ז ספיטר.

נשלמה אות המם. על כן לאלקים נרומם.

אות הנון

ננס נקראו האנשים קצרי הקומה ננסים וכן תרגום ירושלמי (ויקרא כ"א) או דק או ננס וכן נקראו בלע"ז נאנו או נינו ובל"א צווערג ובלשון עברי נקרא גומד מן (יחזקאל כ"ז) וגמדים במגדלותיך ויונתן תרגום קפוטקאי והם הכפתורים וכן תרגום אונקלוס (בראשית י') ואת כפתורים וית קפוטקאי ואולי הם קצרי קומה משאר אנשים.

ננף (שיר ד') אתי מלבנון כלה כנשתא דישראל דדמיא לננפי וכן כל כלה דשיר השירים תרגום ננפי וכן בדברי רז"ל (ר"ה כ"ו) בכרכי הים קורין לכלה ננפי ביש ספרים כתובין ביוד וביש ספרים בהא.

נאה רז"ל הרגילו הרבה בזה הלשון באמרם (שבת קל"ג) אתרוג נאה לולב נאה ובלשון נקבה (ברכות נ"ז) אשה נאה דירה נאה והוא ענין יופי והשם (פ' שני חכמים) הנוי והכח והעושר וכבר דברתי בו בשרש יאה ואמרתי שאין הפרש בין נאה ויאה.

נבל

רגלי מבשר

אות הנון

בשרש ננף. הוא לשון יון ממש ומורגלת בדברי סופרי עממים כמפי, ובתהלים מ"ח יפה נוף שפיר היך חתנא, וברש"י שם ד"א כלת של יופי שכן קורין בכרכי הים לכלה נכפי.

בשרש נאה. לפנינו סוכה נאה ולולב נאה ותיבות אתרוג לא נמצא שם, ועיין שרש יאה.

כבל

נבל בדברי רז"ל נבול פה וכן (כתובות ח') כל המנבל פיו פירוש המדבר דבר מגנה והוא לשון (בראשית ל"ד) כי נבלה עשה ומשקל אחר נבלות מן (הושע ג') אגלה את נבלותה כלם לשון כעור לגנאי בל"א שענדליך ובלע"ז וויליאן.

נבל כל לשנא נבלה שבמקרא אינו בא אלא על גוית בהמה חי' ועוף שמתה ולא על גוית אדם שמת רק כשלא מת מיתת עצמו כגון ועמד הארי אצל הנבלה וכן (מלכים א' י"ג) נבלת איש האלקים וכן (דברים כ"ח) והיתה נבלתך למאכל וכן כלם לא נשאר כי אם אחד והוא (ישעי' כ"ו) יחיו מתיך נבלתי יקומון שהוא מדבר על תחיית המתים ועל זה אני מתמי' מאוד איך כנה את גופי הצדיקים הטהורים שוכני עפר בלשנא נבלה ואין ספק שיש טעם לחכמים ולבעלי הקבלה על זה ואנכי לא ידעתי.

נגה ספר מגה והגהה כתיבין בשרש הגהה.

נדוי נדוי וחרם ושמתא כלם ענין חרם זה גדול מזה ועוד אדבר מזה

רגלי מבשר

בשרש נבל. רק נבלה את מיתת עצמו עיין סנהדרין מ"ז מה שדרשו רז"ל על פסוק (תהלים ע"ט) נתנו את נבלת עבדך ותמצא ג"כ כדברי המחבר, ומה שתמה המחבר מפסוק נבלתי יקומון לפי מה שפירשו שם המפרשים דקאי על ישעי' וכפירוש הרד"ק שם כשתקום נבלתי מן העפר יקומון ג"כ שאר הצדיקים וכו' לא קשה מידי דמצינו ג"כ בישעי' שלא את מיתת עצמו כדאיתא סוף פרק החולץ, וראיתי להעתיק מספר כו' שלום שאינו בנמצא, פירוש פסוק הנ"ל וזה לשונו שם, הורה בדיבורו ב' דברים הא' תחיית המתים וזה אמרו יחיו מתיך, הב', תחיית הגוף השלם להיות תמים קדושה ונפש המשכלת, עד שבקבלתו השיגה שלימתה ואותו הגוף בעצמו הא' במספר, ישיב לחיות את נפשו, לא הא' במין, וזה אמר נבלתי יקומון כלומר כמו שאני אקום עם נבלתי המיוחדת לי אחרית במספר כן יקומון שאר המתים וכנה הגוף בנבילה להורות שאין לו שלימות כלל מעצמו וכו' עיי"ש היטב כי קצרתי מדבריו הנעימים.

בשרש נדוי. והוא לשון ריחוק וכו' מן מנדיכם וכו' במצודות פרשו לשון הנדה והכעס וכן בד"ה ב' כ"ט והוציאו את הנדה בתרגום

מזה בשורש שמתא ופעל ממנו מנדין אותו והתואר מנדה והוא לשון ריחוק מן (ישעי' ס"ו) שונאיכם מנדיכם וכן (ויקרא כ') נדה היא.

נֶדֶן מה שהאשה מכנסת לבעלה בשעת הנשואין נקרא נדן או נדוניא או נדונייתא ואומרים שהוא נגזר מן (יחזקאל י"ז) לכל זונות יתנו נדה ואת נתת נדניך שהוא השכר שנותנים לזונה לכן תרגומם אגרא (דברים כ"ג) אתנן זונה תרגום אגר זנותא וקשה לי כי הנדוניא הוא להיפך כי האשה נותנת הנדוניא לבעל והנדה הוא השכר שהבועל נותן לאשה ונראה לי. שלכך נקרא אתנן לשון מתן והאלף נוספות בראש והנון בסוף וכמוהו ארגמן שרשו רגם.

נְוָל (סוכה נ"ב) אם פגע בך מנוול פירוש יצר הרע והוא לשון טנוף והשם נוול תרגום (איכה ג') מכל בנות עירי מניוול בנתא דירושלים קרתי ולכן נקרא האשפה נולי כמו שנאמר (בדניאל ג') רגלי מבשר

בתרגום רב יוסף ית ריחוקא וכן פירש הרד"ק ובמצודות פירשו מלשון נדידה וכן הרבה. ונראה לי כי לא כוון יפה דנראה ברור דשני שרשים הם ואולי לשון נדידה וטלטול שרשו נדד בשני דלתין כמו (בראשית ל"א) ותדד שנתי (אסתר ד') נדדה שנת המלך וכן הרבה ולשון ריחוק שרשו נדה, ועפי"ז אמרתי לפרש קושיית הש"ס סנהדרין ל"ז דמעיקרא כתוב (בראשית ד') והייתי נע ונד בארץ ולבסוף כתיב וישב בארץ נוד ומזה הוכיח ריבר"ח דגלות מכפרת מחצה וא"כ נשארת הקושיא לאידך תנאי כמו רבי יוחנן שם דסובר דגלות מכפרת הכל. וגם דבכתוב משמע שקבל עליו להיות נע ונד רק שבקש שלא יהרגו אותו בהיותו נע ונד ועי"ז נתן לו הקב"ה אות, ואמרתי דפירוש נע, לשון הנעה וטלטול, ונד, לשון ריחוק, ומלת נוד כולל תרויהו תדע דהרי כתיב מלא בוי"ו דלא כהראשונים, ועפי"ז יובן מאד ברש"י ד"א בארץ נוד כל מקום שהלך היתה הארץ מזדעזעת תחתיו, שהוא פירוש נוד מלשון הנעה וטלטול, והבריות אומרות סורו מעליו זהו הפירוש של נד לשון ריחוק, וכן מצינו לרז"ל שדרשו הרבה פעמים שמלה אחת כוללת ב' שרשים מפני שנכתב מלא או חסר עיין כלה רבתי סוף פ"ג מה שדרשו על מלת (תהלים י"ז) דמינו כארי יכסוף לטרוף שכולל ג"כ לשון דם מדכתיב דמינו ולא כתיב דמיונו עיי"ש.

ג׳) וביתה נולי ישתוה ובעזרא ו׳ נולו יתעבד בל״א מישט ובלע״ז מנוצאייו.

נָזָף (בראשית ל״ז) ויגער בו אביו ונזף בו אבוהי וכן כל לשנא גערה הדבוק לבית כמו (רות ב׳) לא תגערו בה לא תנזפו בה ואשר אינם דבוקים לבית הם לשון השחתה והתואר נזוף וכן בפרקי אבות כל מי שאינו עוסק בתורה נקרא נזוף שנאמר (משלי י״א) נזם זהב באף חזיר ונראה לי כי הביאו זה המקרא לראי׳ כי כן נזם זהב באף ראשי תיבות וסופי תיבות נזף והשם נזיפה ובל״א אַן שרייאַן ובלע״ז קורוגא.

נֶזֶק (אסתר ז׳) בנזק המלך ואין לו דומה במקרא אך בדניאל ו׳ לא להוי נזיק ובעזרא ד׳ ומהנזקת מלכין לשון עונש ורז״ל שמשו בו הרבה באמרם (ב״ק י״א) המזיק והניזק ותמהתי למה לא אמרו המזיק והמוזק על משקל המכה והמכבה ומזה נקראו השדים מזיקין שלפעמים נענשין הבריות על ידם בל״א גישידקט ובלע״ז קונדינאט.

נַחְתּוֹם (בראשית מ׳) מעשה אופה תרגום עובד נחתום שר האופה רב נחתומין בל״א בעק ובלע״ז פורנאר או פישטור ובדברי רז״ל נקרא (ע״ז ל״ה) פלטר אבל יש הפרש ביניהם עיין בערוך בערך דפס.

נָטַל רוב לשון משא והגבהה מתורגם בלשון נטילה ויש מלשון לקיחה כמו וישאו להם נשים (רות א׳) ונטלו להון נשין וכן

רגלי מבשר

בשרש נזף. ואשר אינם דבוקים לבית הם לשון השחתה, כן פירוש הרד״ק (תהלים ט׳) בפסוק גערת גוים ובמלאכי ב׳ הנני גוער לכם את הזרע, ותרגום שכיהם הוא בלשנא נזיפה.

בשרש נטל. ויש מלשון לקיחה, כאשר דקדקתי בלשון התרגום מצאתי כל לשון לקיחה מתורגם נסיבה, ולשון נטל אינו רק תרגום לשון הגבהה ונשיאות והרמה כמו (מלכים ב׳ ו׳) הרם לך טול לך, ויקחהו ונשאיה, וכן לטול את החלה לפי שהיא נקראת תרומת חלה, והאלוי׳ דויטאו להם נשים עיין מה שאכתוב בשרש נשוי אי״ה, ומה שמצינו לפעמים נטל לשון לקיחה כמו (סנהדרין כ״ח) נטולו טחול, הוא ג״כ לשון נשיאות כמו שמצינו (יחזקאל כ״ט) ונשא המונה

כמו

וכן שמשו רז"ל הרבה בלשון זה (ערכין ט"ז) טול קורה מבין עיניך לטול את החלה וכן אטול יטול וכו'.

נַטְרִיקוֹן נוהגין לקרותו נוטריקון ופירוש בערוך הוא שכותבין אות אחת שנעשית סימן לכל דבר וכולי. ואני קבלתי מפי הקרדינאל שהוא לשון יון וגם בלשון רומי קורין לסופרים נוטארי וכן בדברי רז"ל קראו להן נוטרין, ומזה (שבת ק"ה) נוטריקון פירוש ענין ספרות בל"א קאנצלייש כי כן דרך הסופרים לקצר

רגלי מבשר

כמו ולקחו המנחה (שם ל') וכן בברכת על נטילת ידים שהנוטל צריך להגביה ידיו עיין סוטה ד' ובש"ע או"ח סי' קס"ב באחרונים, וכן הכתוב אומר שאו ידיכם קודש וברכו את ה' עיין תוס' סוטה ל"ט ד"ה כל. ובסידור עמדין כתב נטילה הוא לשון רחיצה בלשון רז"ל מלשון וינטלם על שם שצריך הגבהה עמה ומזה נגזר שם הכלי נטלא עכ"ל והוא הפך ממה שכתב הערוך בשרש נטל ב', דעל שם הכלי נטלא נאמרת רחיצת ידים נטילה, ויש עוד לפלפל בזה בדברי האחרונים אלא שאין רצוני להאריך, וכן ברכת על נטילת לולב באבודרהם ועוד על שם שהוא מעלה ומוריד וכתיב וינטלם וינשאם כל ימי עולם ולכך אומר לשון נטילה שהוא הרמה וכו' וינטלם הרי הוא כמו וירמם וכפל לשון של וינשאם עכ"ל, וכן פירוש הרד"ק מלת וינטלם, ולפי זה אני תמה על המחבר שפירשו מלשון טלטול עיי"ש.

בשרש נטריקון, המפרש שבין דברי המחבר לפירוש הערוך שוה, שלפירוש הערוך הוא לשון ראשי תיבות בלבד ולפי דברי המחבר הוא לשון כתיבה קצרה ולא כהלועז' בל"א בערוך שלנו אב געקירצטע שריפט לדעת הערוך, וזה שהוסיף המחבר שיוכל להאמר נוטריקון אע"פ שאינו ראשי תיבות רק קיצור הלשון שעושין מב' תיבות אחת כגון כרמל, וכן פירוש ר"ח שבת ק"ה, נוטריקון הוא לשון יון וסופרי המלכים והשרים שלהם יש להם כתב שקוראין אותו נוטריקון ואומר המלך לסופר כתוב טופס והמלך מסדר לפניו בפיו והסופר כותב מפיו מילי שמשמשת כמה, ובשטה אחת כותב מגלה וזה נוטריקון עכ"ל, והוא ענין הסטענאגראפי שהוא קצירת הלשון. וברש"י יתרו למען יאריכון ימיך, ואם לאו יקצרין שדברי תורה נוטריקון הם כדרשין מכלל הן נשמע לאו ומכלל לאו נשמע הן, ובבאר רחובות שם מקשים העולם

לקצר וכותבין ב׳ או ג׳ אותיות וכל אחת עולה לתיבה אחת, וכן פירש רש״י (בראשית ל׳) נפתלי מדרש אגדה נוטריקון נתקבלה פה תפלתי לפני ד׳, גם כשעושין מן תיבה אחת שתי תיבות כגון (ויקרא כ״ג) כרמל כר מלא.

נָכָה מנכין לו מן המעות וכן אולי אוכל נכה בו (במדבר כ״ב) פירוש רש״י שהוא לשון חסרון והוא לשון הכאה ממש אלא שהוא מבנין פעל ואין לו דומה במקרא בל״א אב שלאגען ובלע״ז סקונטאר.

נָמַךְ בדברי רז״ל (ברכות י׳) מקום נמוך שם תואר על משקל גדול ולא נמצא במקרא ויש אומרים שהוא מן (תהלים ק״ו) וימכו בעונם שרשו מכך ענין שפלות בל״א נידר ובלע״ז אבאשו.

נָמַס רוב לשון חוק ומשפט שאינו לשם שמים מתורגמין בלשון נמוס כמו (ויקרא י״ח) ובחקותיהם לא תלכו ובנמוסוהין לא תהכון (יחזקאל ה׳) וכמשפטי הגוים וכנימוסי עממיא (שמואל א׳ ב׳) ומשפט הכהנים ונימוסי כהניא, אבל בתלים ומשלי כל לשנא תורה מתורגמין בלשנא נמוס כמו (תלים א׳) בתורת ד׳ חפצו

רגלי מבשר

העולם מכלל הן נשמע לאו שפיר נשמע נוטריקון היכא רמיזא, אכן שמעתי האלף מן אמך והלמד מן למען והיוד מן יאריכון נוטריקון שלהם אם לאו יקצרון ושפיר כוונת רש״י לתרתי על נוטריקון, וגם על מכלל הן נשמע לאו, עכ״ל ואני תמה על קושייתם למה לא הקשו ג״כ מהיכן נשמע שמכלל הן אתה שומע לאו הלא בתורה אינו מפורש מלת יקצרון רק שאנו דורשין ומנין שיוכל לדרוש כן, וכל זה בא להם מפני שפירשו מלת נוטריקון ר״ל ראשי תיבות, והאמת הוא נוטריקון הוא קצירת הלשון יהיה ר״ת או בשאר אופן, וזה שפירש רש״י דדברי תורה נוטריקון הן כדרשין פירוש שנאמרו בקיצור, ולפיכך יש לך לדרוש מכלל הן לאו או מכלל לאו הן, וה״ה ברור, האדכתי מעט להראות שאף תיבה כזו שאינה מלשון המקרא איך נחוץ לידעה על בוריי.

בשרש נמך. שרשו מכך ענין שפלות. (יחזקאל י״ז) שפלת קומה מכיך בקומה.

חפצו ובתורתו וגו׳ בנמוס ד׳ רעותי׳ ובנמוסי וכן (משלי א׳) תורת אמך נמוסא דאמך.

נָסַח בנוסחא אחרינא וכן נוסח הגט ודומיהם מלשון (דברים כ״ח) ונסחתם מעל האדמה ובעזרא ו׳ יתנסח אע מן ביתי לשון עקירה והעתקת דבר ממקום למקום, גם הכתיבה מספר לספר נקרא העתקה עיין בשרש עתק, ומזה מה שאמרו רז״ל הסח הדעת והוא שמסיר אדם דעתו ולבו מענין לענין.

נָסַךְ כל יין שנתנסך לעבודה זרה הוא נקרא יין נסך (ע״ז כ״ט) והשותה ממנו לוקה מן התורה משום שנאמר (דברים ל״ב) אשר חלב זבחימו יאכלו ישתו יין נסיכם ובזמן הזה אסרו חכמים אפי׳ סתם יינם של גוים משום ספק פן נתנסך לעבודה זרה ואף על פי שאמרו שהגוים בזמן הזה אינם בקיאים בטיב ע״ז מכל מקום הוא אסור לפי שהוא דבר הנאסר במנין וצריך מנין אחר להתירו לפיכך הוא אסור וכל שאר דיני יין נסך מבואר בפוסקים ואני איני כדאי להאריך בזה.

נָעַץ ענין נעיצה ידועה בדברי רז״ל ובלשון עברי הוא לשון תקיעה כמו (שופטים ג׳) ויתקעה בבטנו וכן (שם ד׳) ותתקע את היתד ודומיהם רבים ואין אחד מהם מתורגם בלשנא נעיצה אבל (שם) ותצנח בארץ ונעיצת בארעא בל״א שטיקן ובלע״ז פיקאר.

נָפַח הרוח של ריח רע היוצא מפי הטבעת שלמטה נקרא נפיחה ובלע״ז פיטו או קריזא.

נָפַק בהרבה מקומות שמשו רז״ל בשרש זה בלשון מציאה והוצאה, כגון (ב״ק פ״ח) לאפוקי מדרבי נתן, פירוש להוציא מן הכלל מה שאמר רבי נתן, וכן נפקא מיני׳ פירוש יוצא

רגלי מבשר

בשרש נסח. עיין בערוך ערך לד ובמוסף הערוך ערך נסח ועיין ב׳ זממטות.
בשרש נעץ. (בראשית ל׳) ויצג את המקלות תרגום אונקלוס ודעיץ, וביונתן וכעיץ, ובירש״י שם תרגומו ודעיץ לשון תחיבה ונעיצה והרבה יש בגמרא דלא וסלפה, דץ בו מידי, דלא כמו דעלה אלא שמקבל לשונו עכ״ל, ועפי״ז הי׳ נראה לי לומר דשרשו עלה.
בשרש נפח. פירוש מלה זו בל״א בלאזען, ונראה דשרשו פחה, וכן הכפה נקרא כן על שם שנופח בהם. עיין ערוך שורש נפח א׳ ב׳ פת א׳ ג׳. נפקת ברא

יוצא ממנו וכן מאי נפקותא ר"ל מאי תועלת יוצאת מזה, ובמסורת מפיק הא או ויו או יוד פירוש כשמוצאין אותן מן הפה בסוף התיבה תרגום של (משלי י׳) ומוציא דבה ומפיק טובא.

נַפְּקַת בָּרָא תרגום (בראשית ל"ד) הכזונה יעשה את אחותינו הבנפקת ברא פירוש יוצאנית חוץ ויש זונה דמתורגם זנותא ויש מתורגם מטעיא ויש מתורגם פונדקיתא, וכן (דברים כ"ג) לא תהי׳ קדשה מבנות ישראל ולא יהי׳ קדש וגו׳ תרגום ירושלמי לא תהי נפקת ברא וגומר ולא יהי נפיק בר, ותמהתי על שתרגם בר ולא ברא שהוא תרגום של חוץ שהוא שוה לזכר ולנקיבה, גם יש לתמוה על יונתן שתרגם וגם קדש הי׳ בארץ (מלכים א׳ י"ד) וכן ויתר הקדש (שם כ"ב) וכן ויעבור את הקדשים (שם ט"ו) כלן תרגום נפקת ברא בלשון נקבה.

נָצַל התנצלות הוא טענות דברים שטוען אדם נגד מי שהאשים אותו וחשדו בדבר מה והוא אומר שאינו כן, ומביא ראיות וסברות לדבריו, יהי׳ אמתיים או לא, וכן אמר החכם קבל התנצלות מי שבא להתנצל אם אמת או שקר והוא לשון הסרה מן (שמות ל"ג) ויתנצלו בני ישראל את עדים שתרגומו ואעדיאו, ותמהתי איך לא נמצא לשון התנצלות בכל דברי רז"ל בל"א פור ענטוורן ובלע"ז אשקוזאר.

נָצְרִי הנוצרים אומרים שישו נולד בבית לחם, ונתגדל בעיר הנקראה בלשונם נצוריט, ובלשונינו נצר, אף על פי שלא נזכר שמה במקרא, והם אומרים שהוא בארץ הגלגל, רחוקה מירושלים דרך שלשת ימים, ולכך קוראים אנחנו, הגוים המאמינים בדתו נוצרים.

נָקַב בדברי רז"ל (ברכות כ"ב) והוא צריך לנקביו (מכות ט"ו) אל ישהה אדם נקביו, כן כנוי רז"ל הוצאת הזבל והשתן וקראו

רגלי מבשר

בשרש נפקת ברא. גם יש לתמוה, וברד"ק ויתר הקדש תי׳ ושאר נפקת ברא יהי׳ לדעתי שם כלל לקדשות ולזונות, וברלב"ג וגם קדש, אחשוב כי קדש הוא בזה המקום המוכן למשכב, ובפתר תמיהת המחבר בזה.

בשרש נצל. והיא לשון הסרה, עיין בשרש טען ודו"ק.

בשרש נקב. וקראו כו׳ נקבים גדולים כו׳ נקבים קטנים, ועפי"ז יש לפרש בברכות אשר יצר נקבים נקבים חללים על הכרם

וקראו לזבל נקבים גדולים, ולשתן נקבים קטנים, ולכן נקראת האשה נקבה בשביל הנקב שבה.

נָקַט נקוט האי כללא בידך, פירוש קח זה הכלל בידך, וכן אמרו (פסחים ג') לשנא מעליא נקט, פירוש לשון משובח לקח, וכן בפסוק (אסתר ט') ומרדכי יצא תרגום ירושלמי וכהניא נקיטין חצוצרתא בידיהון.

נַרְתֵּק יתבאר בשרש תיק עיין שם.

נָשׂוּי מי שאין לו אשה נקרא פנוי וכשיש לו אשה קורין לו נשוי
ואין

רגלי מבשר

הכרס והמעיים שנתעכב בהם המאכל כשנתעכל ושפיר הוי הברכה מענין עשיית צרכיו (ועיין במעי"ט ברכות דף ס' ד"ה שאם יפתח בהם הלבוש). ובתרגום יחזקאל כ"ח ונקביך בך ביום הבראך כוננו, ברם לא איסתכלת בפגרך דאתעביד חללין ונקבין דאיכון לרכך דלא אפשר לך דתתקיים בלא בהון מיומא דאתבריתא עמך מתקנין, ועיין בש"ע או"ח סי' ו' ס"א בפירוש ברכת אשר יצר ול"ע קצת ובט"ז שם הקשה לדברי ב"י בפירוש דברי הטור דא"כ לומר ג"כ נקובים ועיין ברד"ק ישעי' מ"ה יוצר אור ובורא חושך אמר בורא כי אינה דבר ריק הסרת האור הוא החושך וכו' ובורא ענין גזירה ועיין בא"ע במלת בראשית ברא, ולפי זה שייך לומר ג"כ על נקבים וחלולים לשון בריאה, (ומה שכתב הרד"ק כי הסרת האור הוא החושך וכו' עיין באדרת אלי' מהגאון ז"ל שכתב להיפך שהחושך הוא עצם הבריאה עיי"ש דבריו הנבחרים) ועי' בט"ז מה שפירש דעת הטור ולדידי' ניחא לי' הלשון ובורא על הנקבים ג"כ א"כ ע"כ צריכין אנו לומר דמה שכתוב בטו"ז ביו"ד סי' מ"ג בענין נקב בטחול דאין שייך שם נקב אם נברא כך ר"ל דיהיה האיסור משום הנקב וכמו שהאריך שם, אבל אין כוונתו לומר דלא שייך לשון בריאה בנקב בעצמו, ולפי"ז ל"ע על הדגול מרבבה שם שהקשה ממאי דאמרינן בברכת אשר יצר ובורא בו נקבים עיי"ש.

בשרש נקט. ועיין בערוך נקט א' ג' תרגום עד אנה תוגיון נפשי עד אימת תנקטון נפשי, ועפי"ז יש לפרש (ביחזקאל ו' כ') ונקטו בפניהם, ועיין שם ברש"י וברד"ק.

בשרש נשוי. שנאמר וישאו להם נשים. לא מצינו בכל התורה לשון
נישואין

ואין לישאל למה קורין אותו נשוי בלשון פעול והלא האשה היא הנשואה והוא הנושא שנאמר (רות א׳) וישאו להם נשים, אלא כן נהוג בדברי רז״ל שאומרים הפעול במקום פועל והוא כדמות תואר, וכן אמרו כפוי טובה הוא תואר במקום כופה (עיין בשרש כפה), וכן (בבא מציעא ט׳) הי׳ רכוב על החמור הוא תואר במקום רוכב.

נשלמה אות הנון, בשם אל רחום וחנון.

אות הסמך

סָבַב (מלכים א׳ י״ב) כי היתה סבה מאת ה׳ הדגש במקום הכפל פירוש הקב״ה הי׳ מסבב הדבר, ורז״ל קראו לסבה גרמא, ובספרים חיצונים עלה, וקורין להקב״ה עלת העלות, או סבת הסבות, בל״א אורזאך אלר אורזאכן ובלשון רומי קויזה קויזארום.

סִבְלוֹנוֹת כן קורין הדורון ששולח החתן לכלה והוא לשון סבל ומשא, וכן פירוש רש״י (שמות ו׳) סבלות מצרים משא מצרים, ונמצא משא בלשון מתנה כמו (בראשית מ״) וישא משאות פירוש ויתן מתנות.

סָבַר (בראשית מ״ח) לא פללתי תרגום לא סברית, פירוש לא חשבתי, ורז״ל שמשו בזה הרבה בשם התואר כמו

סבור

רגלי מבשר

נישואין רק בלשון לקוחין, כמו (בראשית כ״ד) ולקחת אשה לבני ליצחק (שמות ב׳) ויקח את בת לוי וכן הרבה וגם בכ״ך לא מצינו לשון נשואין רק הא דנישאו להם נשים ובעזרא י׳ כל אלה נשאו נשים נכריות, לכן נראה לי לומר דלשון נשואין הוא לשון הרמה ועפ״י מה דאיתא ביבמות ס״ג חות דרגא נסיב איתתא, לכן הא דנישאו להם נשים וכן בעזרא נשאו נשים נכריות שלא היה לפי המדרגה שלהם לכך נקט בהם לשון נשואין שהרימו את הנשים למדרגתם ודו״ק.

אות הסמך

בשרש סבר. והשם סברה, בע״ז י״ט וה״מ סברא אבל גמרא ורב אחד עדיף וברש״י שם ללמוד בחריפות וחידוד הלב,

ובמלכים

סבור הייתי סבורים היו ובדניאל ז׳ ויסבור להשני׳ זמנין והשם סברה והוא ענין מחשבה ודעת נכונה, ויש מפרשים מזה סברי מורי שאומרים על היין פירוש תנו דעתיכם ומחשבותיכם על זה כמו שכתוב בספר כל בו בסימן כ״ה.

סָבַר סבר פנים יפות תרגום (בראשית ל״א) את פני לבן ית סבר אפי לבן, וכן (תהלים ד׳) אור פניך ד׳ נהור סבר אפך ובדברי רז״ל מסביר לו פנים ונראה לי שהוא קרוב לענין ראשון לשון סברה.

סֶגֶן המשנה לכהן גדול נקרא סגן ובסמיכות סגן כמו (ירמי׳ כ׳) פקיד נגיד בבית ד׳ ממנא סגן כהניא, ובפסוק בימים ההם כשבת בתרגום ירושלמי חד כהנא רבה וחד לסגן כהנא ולא מצאתיו בלי סמיכות והוא לשון (ירמי׳ נ״א) פחות וסגנים שהם משנים למלך.

סָדַר זה השרש לא נמצא בפסוק רק פעם אחת בלשון רבים (איוב י׳) צלמות ולא סדרים ובדברי רז״ל נמצא הרבה והשם סדר, וכן יש קורין לכל פרשה מהתורה סדר או סדרא, גם לכל התלמוד שתא סדרי משנה, שהם סדר זרעים וסדר מועד וסדר נשים, וסרר נזיקין וסדר קדשים וסדר טהרות, ולא בא ממנו פעל רק בבנין פעל הדגוש סדר סדרת מסדר מסודר סדר אסדר ובל״א אורדינו וכן בלע״ז אורדיננצא.

סָדַר בדברי רז״ל החזן היה מניף בסודר (סוכה נ״א) פירוש הבגד, וכן קנין סודר, וקנין הזה ידועה בדברי רז״ל ועוד אבארהו בשרש קנה, ותרגום (רות ג׳) הבי המטפחת הבי סודרא וכן (שמות ל״ד) על פניו מסוה תרגום ירושלמי סודרא.

סָטָן תמצא בשרש שטן עיין שם.

סִיַג הוא גדר וגבול מלשון סוגה בשושנים המתורגם דסייגו להון עזרא

רגלי מבשר

ובמלכים א׳ ג׳ לב שומע לב סבר להבין בין טוב למסבר, ופירוש גמרא היינו לקבל המשניות כמו שהם מקובלות רב מפי רב וכן יש לפרש (גיטין א׳) מתניה דגמרא דהיינו מפי הקבלה ויש מפרשים מטעמי׳ דרבנן דכל הישובה.

סכר

עזרא הכהן וזרבבל וישוע וכו׳ בל״א צוין ובלע״ז פראטא, ותרגום ירושלמי (במדבר כ״ב) גדר מזה וגדר מזה סייגא מן דין וסייגא מן דין, וביש ספרים כתיב וסגייא והוא טעות סופר.

סִיֵּם ענין השלמת הדבר ותכליתו בל״א אויפורן ובלע״ז ציסאר ולא שמשו בו רז״ל רק בבנין פעל סיים סיימת מסיים אסיים וכולי והשם סיום.

סִיַע ענין חברותא תמצא בשרש סעה.

סַיַף (שופטים כ׳) שולף חרב שלפי סייפא ודומיהן מעטים, אבל בלשון רבות כלן מתורגמין בלשון סייף.

סַךְ (תהלים מ״ב) כי אעבור בסך לשון מנין ואין לו דומה במקרא ובדברי רז״ל סך, חשבון, סך הכל, רוצה לומר חשבון הכל בל״א צאל ובלע״ז נומרו, ולפעמים הוסיפו בו מם ואמרו סכום כבשרש שלפניך.

סְכוּם כמו סכום מקח, וכן במסורת סכום פסוקי דספרא וכן (שמות ה׳) ותוכן לבנים תתנו תרגום וסכום לבניא תתנו וכן מצאתי בכל הנוסחאות הסמך קמוצה והכף בחולם.

סָכַם לשון הסכמה, והוא השואת דעת בני אדם יחד באמרם הסכימו פלוני ופלוני, וכן על דעת עצמו יוכל אדם לומר הסכמתי לעשות כך וכך, ואין משמשין בו רק בהפעיל הסכים מסכים מוסכם וכו׳, והשם הסכמה, והוא כמו מסקנא, ועוד עיין בשרש סכן, ואולי לשון הסכמה נגזר מלשון סכום דלעיל ופירוש הסכמתי עשיתי חשבוני כך וכך.

סַכֵּן (משלי כ״ג) ושמת שכין בלועך, אף אל פי שהוא נכתב בשין הוא כמו סכין בסמך כמו (ירמי׳ נ״א) מלא כרשו מעדני, כמו כרסו, ומלין אחרים הכתובין שין במקום סמך ונמנין על פי המסורת.

סָכַן (ב״ר פצ״א) השטן מקטרג בשעת הסכנה, ויש מפרשים מזה (קהלת י׳) ובוקע עצים יסכן בם, פירוש יעשה עצמו בסכנה, וכן אמרו (חולין ל״ז) בהמה מסוכנת פירוש הנוטה למות בלע״ז פריגיל ובל״א ערליך ואולי סכנה נגזר מלשון סכן דלעיל, וכן אומרים משל הדיוט, סכין ביד שוטה סכנה.

סכר בדברי רז"ל (תענית כ"ז) ברביעי הי' מתענין מפני האסכרה שלא תיפול בתינוקות, והוא חולי שסותם פי הקנה שבצוואר וימות האדם לפי שעה, ונראה לי שלשון אסכרה נלקח מלשון (בראשית ח') ויסכרו מעיינות תהום, לשון סתימה, וכן נקרא בלע"ז אסכראנציי', והוא הי' בתחלת הבריאה נופל בתינוקות ואחר כך גם בגדולים וזה לפעמים כשהי' מתעטשין פרחה רוחם ומתו, לפיכך בא המנהג כשאדם מתעטש אומרים לו אסותא או רפואה, וראיתי בספרי רפואות קורין לאסכרה בלשון עברי מחנק וכן אמר איוב ז' ותבחר מחנק נפשי, ויש פותרים מזה (שמואל ב' ט"ז) ויצו אל ביתו ויחנק דאחיתופל, רוצה לומר שבא לו זה החולי מרוב עצבון רוח ודאבון נפש שהי' לו מפני שלא נעשית עצתו ומת במחנק, ואומרים זה לפי שלא יתכן לאיש חכם ונבון כמוהו שיחנק את עצמו.

סלע (שמות ל') מחצית השקל בשקל הקודש פלגות סלעא בסלעיא קודשא ובלשון רבים (ויקרא כ"ז) שלשים שקלים תלתין סלעין, ואמרו רז"ל (קידושין י"א) כל כסף האמור בתורה סתם סלעין ודנביאים לטרין ודכתובין קנטרין חוץ (בראשית כ"ז) מכסף עפרון, וכבר כתבתי בשרש זוז כי כל סלע ארבעה זוזים

עיין

רגלי מבשר

בשרש סכר. וילך אל ביתו ויחנק באחיתופל עיין במדרש תנחומא פ' מצורע מה שדרשו על זה הפסוק ונראה לי שמזה לקשה לומר המאבד עצמו לדעת אין לו חלק לעולם הבא עיין בהגהת יד שאול שתמה מאין יצאו שרש הדברים ובתשובת אבן יקרה להגאון מטשערנאוויץ שליט"א תשובה ארוכה בזה, ולענ"ד נראה דהוא עפ"י המדרש הנ"ל דלמדו זאת מאחיתופל, ובפירושי לתהלים עשיתי סמוכין לדברי במזמור ה' בפסוק האשימם אלהים יפלו ממועצותיהם, דפירש הפסוק הוא ג"כ על פי המדרש הנ"ל דאיתא שם וכן אחיתופל על לשונו נטרד שנאמר (שמואל ב' י"ז) ואחיתופל ראה כי לא נעשתה עצתו וגו' וילך אל ביתו ויחנק, נראה ודאי דעיקר מה שנטרד הי' מה שחנק עצמו ועל זה נטרד מעולם הבא, עיי"ש וזה ג"כ יפלו ממועצותיהם כי הנפילה היתה מהעצה ואין מן הצורך להיות ממהדורי מילי.

סלק

עיין שם. ואולי המטבע הנקראת בל״א שילינג נלקח מלשון סלעין דכסף.

סַלַּק בדברי רז״ל ( ) יסלקו מן הצדדין פירוש לשון העברה והעתקה תרגום (בראשית י״ב) ויעתק משם ואסתלק מתמן וכן (ירמי׳ כ״א) ויעלה מעלינו ויסתלק מעלינו וכן (עמוס ח׳) השלך הס פירוש רש״י השלך וסלק, וכן תרגומו רמי וסליק, וכן רוב לשון עלי׳ בבנין הקל מתורגם בלשון סליקא בעבר ובבינוני כמו (שמות י״ט) ומשה עלה ומשה סליק (דברים ל״ב) אשר אתה עולה שם דאת סליק תמן אבל המקור והצווי והעתיד מתורגם בלשון סק בחסרון הלמד עיין בשרש סק.

סָלָק לשון הפסקה וסוף, וכן נוהגין לכתוב בסוף הספר סליק, פירוש נשלם ונפסק, וכן קורין לטעם סוף פסוק סלוק לשון הפסקה, וכן הפיוט שאומרים ביום טוב בשמנה עשרה קודם הקדושה נקרא סלוק, ועיקר הלשון הוא מלשון שתיקה תרגום של (עמוס ו׳) ואמר הס ויימר סליק וכן (שם ח׳) השלך הס רמי וסליק.

סם

רגלי מבשר

בשרש סלק א׳. וכן רוב לשון עלי׳ וכו׳ בחדושי מהר״ץ חיות ב״ק כ״ג דסלקין לעילא ודנחתין לתתא כ״ב משום דארץ ישראל גבוה מכל הארצות וכו׳ עד ונקראו עולי רגל מפני שירושלים היתה גבוהה עוד מכל ארץ ישראל והרים סביב לה, ואני שמעתי טעם לשבח בלשון עולה רגל בשם הקדוש ישראל מריזין זללה״ה ז״ע ועכ״י. שאמר על פי מה דאמרו רז״ל דאלי׳ ז״ל איתא בכל שוקא ושוקא, ולכאורה קשה מאי בעי אלי׳ בשוקא וכי שורים צריך לקנות ותירץ עפ״י מה דאיתא בסוף עדיות דאלי׳ בא לקרב את הרחוקים בזרוע ואמר הקדוש זצ״ל דהם הנשמות שנדחו והולכין ותועין ובזמן הבית הי׳ כל ישראל מקובצין שהי׳ עולה רגל ונתקנו שם אלו הנשמות. וכיון שהי׳ ישראל על אדמתן הי׳ נקרא עולה רגל בלשון חשיבות, ועכשו בעוה״ר אין לנו כל אלה, נעשה התיקון על היריד כיון שמקבצין ג״כ הרבה, ולזה בא אלי׳ ז״ל לקרב, ולפיכך נקרא יריד בלשון ירידה כיון שחסרנו כל אלה עכ״ל דבריו הקדושים והראב״ד דפה שליט״א הראני כי בב״ר פס״ז פירשו והי׳ כאשר תריד, מלשון ירידים ושווקים.

סמא

סם (שמות ל׳) קח לך סמים תרגומו בוסמין כמו בשמים, ולא נמצא בלשון יחיד רק בדברי רז״ל סם פלוני יפה לו סם המות, וכן (ירמי׳ י״א) תרגום נשחיתה עץ בלחמו ורמי סמי דמותא במיכלי׳ ויש הפרש בין סמים ובשמים אע״פ שאונקלוס תרגום שניהם בוסמין כי בשמים אינו כולל רק אותם הרוחניים הנאכלים אבל סמים כולל אף אותם שמשימין ברפואות ונקראים בלשון רומי ארומטא כגון סממני הקטורת כגון נטף ושחלת ודומיהם.

סמא בדברי רז״ל (סנהדרין ד׳) הסומא באחד מעיניו (ויקרא כ״א) איש עור תרגום ירושלמי גבר סומא (דברים כ״ח) ובעורון תרגום אונקלוס ובסמיותא בל״א בלינד ובלע״ז צוקי.

סמאל (איוב כ״ח) לא ידעו עיט תרגום דלא חכימי׳ סמאל דפרח היך עופא וכן אמרו בפרקי דר״א תנו שוחד לסמאל ביום הכיפורים, ויש אומרים אשמדי הוא סמאל ושני שמות נקראו לו, וכבר זכרתיו בשרש אשמדי

סמבטיון שם נהר ואומרים שבכל ימי השבוע חוץ בשבת הוא רץ ומניע אבנים גדולות ואי אפשר לעבור וזה הוא הסיבה שעשרת השבטים שהם נלכדים שם לא יצאו משם שלא לחלל יום השבת, וכתב הרמב״ן ז״ל כי הוא נהר גוזן מן (במדבר י״א)

רגלי מבשר

בשרש סמא. לא נמצא בירושלמי ובירוכתן גבר דסמי והרבה מלות מה שמביא המחבר מירושלמי ולא נמצאו כי חסרו הרבה מהתרגום ירושלמי כמו שנמצאו ביוכתן, וראיתי לציין מה שמצאתי בר״ג סוף מנחות הטעם למה הי׳ רב ששת ורב יוסף מאורי עינים וז״ל שם שיתי את, לפי שלא הי׳ רואהו משום דהוי בי דרב מילי דחסידות שלא הי׳ מגבי׳ עיניו מן הארץ ולפניו הי׳ מביט מרוב ענוי׳ וזה אחת ממדותיו ורצו לנהוג במדה זו רב יוסף ורב ששת תלמידיו ונעשו סגי נהורין״

בשרש סמבטיון. ראיתי כמדומה בספר מגדול עוז בעליית הטבע וכעת אינו תחת ידי שיש במצא אצל הרוכלים [אפאטהעקען] אינה מין חול שבע וכל תמיד ואינו שובת רק בשבת ואומרים שהוא מנהר סמבטיון והא ודאי איתא שם דהיונה אינו אוכלת מהתבואה שנקצרת בשבת, וזה איתא ג״כ בספר עיון יעקב על העין יעקב ובהגהת מרי״ם

י"א) ויגז שלוים לשון העברה והסרה וחכמים קראו לו סבטיון מפני שביתתו בשבת, כי יום השבת בלשון ההוא סבט וכן נקרא בלשון ערבי שהחליפו התיו לטית וכן מוסיפין מלת יון בסוף שמות התוארים בלשונם ודוק.

סָמַךְ (שבת ל"ד) סמוך לחשיכה וכן למה נסמכה פרשה זו לשון קירוב בל"א גינעהין ובלע"ז אפרים, וכמהו (יחזקאל כ"ד) סמך מלך בבל ואין לו עוד דומה במקרא וכל שאר לשנא סמיכה לשון משען, ומזה אמרו רז"ל סמך לדבר תרגום של (ישעי' ל"ו) משענת קנה סמך והוא כמו ראי' אבל פחות ממנה כמו שאמרו אסמכתא בעלמא הוא פירוש משען ומסעד.

סָמַךְ נוהגים לומר על מי שנעשה רב או חבר הרב, פלוני נסמך לרבנות או נתנו לו סמיכות או סמיכה, והוא נלקח מן (במדבר כ"ג) ויסמוך את ידיו עליו, פירוש עשהו רב, ועיין גם בשרש חבר.

סמן

רגלי מבשר

מרי"ם כלעהכזהן על העיון יעקב מציא ג"כ זאת מהמגדול עוז, והוא מפלאות תמים דעות.

בשרש סמך. כהאי ליידא דמשכא זוטרי ושקיל אלין ג"כ דבר הפשוט מאוד ואעפ"כ ראיתי הרבה שאינם יודעים לפוש על לב מפני מה נכנס בסידורים הפסוק כי שם וגו' רק לתפלת מוסף ומנחה ולא לשחרית וערבית, והוא דבר שבר בי רב דחד יומא יודע דאסור להפסיק בין גאולה לתפלה ופסוק אדני שפתי כיון דתקוני רבנן כגאולה אריכתא דמיא כמו השכיבנו והוא מפורש בברכות ד' ובש"ע או"ח סימן קי"א עיי"ש היטב.

בשרש סמך ב'. עיין סנהדרין י"ג י"ד תנא סמיכה וסמיכת זקנים בג', עיי"ש היטב דסמיכת הש"ס הי' שנקרא רבי והי' יכול לדון דיני קנסות ומי שלא הי' נסמך הי' יכול לקרות גם כן רב ולדון ולהורות רק לא דיני קנסות והסמיכה היתה רק בא"י ועוד כתבתי על זה הרבה, והסמיכה שכתב המחבר הוא רק נטילת רשות כמו שכתב הרמ"א ביו"ד סי' רמ"ב סי' י"ד ענין הסמיכות שנהגו בזמן הזה. עיי"ש.

סִמַן (בראשית ד׳) וישם ד׳ לקין אות, תרגום ירושלמי סימן, ובדברי רז״ל יש הרבה, ובפסוק נמצא פעל ממנו (ישעי׳ כ״ח) ושעורה נסמן פירוש נעשה לסימן, והוא לשון יון ממש קורין לאות סימיין בלע״ז סניי׳ ובל״א צייכן ומזה אמרו על האשה (יבמות פ׳) עד שתבא סימנין, פירוש שתי שערות באותו מקום, וכן אמרו איזהו סרים כל שהוא בן עשרים ולא הביא סימנין.

סַנְדָל (ישעי׳ י״ב) והדריך בנעלים ויהכין בסנדלין, ובתרגום ירושלמי (בראשית י״ד) שרוך נעל רציעה דסנדלא וכן כל נעל בתרגום ירושלמי לשון סנדל, וכן קורין בלשון רומי לנעלים סנדליא, וכן נקרא רבי יוחנן הסנדלר, פירוש עושה מנעלים ולא מצאתי שם תאר כמוהו בתרגום בתוספות ריש בסוף אך בל״א ובלע״ז נמצא זה לרוב ודו״ק.

סַנְהֶדְר שבעים סנהדרין הם שבעים זקנים של בית דין הגדול שבירושלים, וכן (שמות ט״ו) ושם שבעים תמרים תרגום ירושלמי כל קבל שבעים סנהדרן, וכן בתרגום של כתובים נמצאים הרבה, כמו (תהלים ק״ז) ובמושב זקנים ובסנהדרין דחכימין, וכן (רות ד׳) ובועז עלה השער לתרע בית דינא דסנהדרין, ודומיהם רבים, ולא נמצא בלשון יחיד סנהדר, והוא לשון יון ממש קורין לכסאות סנהדרי, והוא על דרך (תהלים קכ״ב) שמה ישבו כסאות למשפט.

סַנְדַק נוהגין לקרא למי שמחזיק בן חבירו למולו סנדק, ולא מצאתי הלשון הזה בשום מקום גם בעל הערוך לא הביאו

רגלי מבשר

בשרש סמן, ג״כ ליתא בתרגום ירושלמי שלפנינו ובירמי׳ ד׳ עד מתי אראה נס סמון, ומזה מה שאמרו ב״מ כ״ד וש״מ אסימון ר״ל אין סימן היינו כסף בלי צורה וסימן וכן כתב המוסף, בערוך ובתפ״י בשם בנו. ובמגילה כ״ז ברש״י תסתיים. יש סימן ולפי״ז נראה שרש״י ז״ל פירשו מלשון סיום וסימן כמו (ב״ק ל״ד) דבר המסויים, ואני הוא אמינא מריש שהוא מלשון סתם ופירש תסתיים שיצא מהספק ר״ל ממה שהי׳ סתום עד עכשו.

בשרש סנדק, בהג״ה הביאו מוסף וכו׳, גם בכאן נכללו דברי המוסף בדברי הערוך כבשאר מקומות.

הביאו (הביאו מוסף הערוך בשם המדרש) והלועזים קורין לו בעל ברית, ובלע"ז קומפארו ובל"א גיוואטר (הוא שם שקורין הנוצרים ע"ש לשון אב).

סַנְטַר בדברי רז"ל (ברכות כ"ד וע"ש) מניח ידו על סנטרו פירוש רש"י מנטון בלשון צרפתי ובל"א קין.

סָעַד לפי שהמאכל סועד לב האדם שנאמר (בראשית י"ח) וסעדו לבכם קראו לאכילה גסה סעודה, וכן תרגום (רות ב') לעת האוכל לעידן סעודתא בשורק, וכן (שמואל ב' י"ב) משאת המלך סעודתא דמלכא בלע"ז פאשטו ופותרים אותו המלמדים האשכנזים פושט אבל אינו בל"א רק נלקח מלשון לע"ז ובל"א איין מול.

סָעָה (שמואל ב' ב') לאגרה אחת תרגום לסיעה חד (בראשית כ"ו) ואחוזת מרעהו וסיעת מרחמוהי (ישעי' ס"ו) אחר אחת בתוך סיעא בתר סיעא כתב באלף במקום הא והראי' סיעת, ובכנוי (שבת י"ג) חנני' בן חזקי' וסיעתו התיו רפוי' והקורין סיעתו בדגש טועים.

סַפְסָל (ברכות, וע"ש פסחים נ"א) ישב על גבי ספסל, ופירשו לי רבותי שהוא כמו הדום בל"א שעמל ובלע"ז שקאבילו ונראה לי שאינו אלא כסא ממש, וכן בפסוק (בראשית ט"ו) ויהי השמש באה תרגום ירושלמי די ספסלין אסתדרו והוא כמו שנאמר בדניאל ז' עד די כרסוון רמי'.

סָפֵק (שבת ל"ד) ספק חשיכה ספק אינו חשיכה, כל דבר שאינו

רגלי מבשר

בשרש סעד. משאת המלך. לא כמלא שם רק שם י"ג הברי' הרבה פעמים מתורגם סעודתא.

בשרש ספסל. מה שהביא ברכות ו' הוא טעות דשם הגירסא שלף ספסירי וקטלו ופירש ספסר חרב עיין בערוך ערך ספסר. ועיין בהגהות רי"ם ז"ל מלבוב מה שהדפס אי"ה בסוף הספר מכתב יד על ברכות יבמות וכו' ומה שהכתוב שם, ובפסחים כ"א יושבין על ספסלו וגם בתרגום ירושלמי לא כמלא לפנינו.

בשרש ספק א'. יש אתי תשובה ערוכה אלי מהרב הגאון מהו בנימין אלי' הכהן ווייס שליט"א מטשערנאווין בענין מה שכתבו

שאינו ודאי נקרא ספק בל״א צווייבל ובלע״ז דוביאו, ובלשון מקרא נקרא תלוי כמו (דברים כ״ח) והי׳ חייך תלואים פירוש מסופקים, וכן במשנה אשם תלוי.

סָפֵק (מלכים א׳ כ׳) אם ישפוק עפר שומרון לשון די, ורז״ל שמשו בו בבנין פִּעֵל והפעיל כמו בהגדה ש״פ ספק צרכינו במדבר (אבות פ״ה) אין מספיקין בידו לעשות תשובה, והשם הספקה או ספק, ובכנוי (איוב כ׳) במלאת שפקו אף על פי שנכתב בשין, וכן יש אחרים כמו שכתבתי בשרש סכין כל״א גנוגן ובלע״ז באשטה.

סָפֵר מדברי סופרים הם חכמים הנקראים גם כן רבנים, ואין הפרש בין אמרם מדברי סופרים ובין מדרבנן, וכן במסורת תיקון סופרים, ועוד אדבר בו בשרש תקן.

סַפָּר (בראשית מ״א) ויגלח ויחלף שמלותיו תרגום וספר, נקרא האומן המגלח ספר בל״א שערר ובלע״ז בלבור, וכן בפסוק (אסתר ז׳) וישב מרדכי אל שער המלך תרגום והי׳ בידא דהמן ארבע אומנוון ספרא דספריי וגומר, ומזה נקרא הכלי שמגלחין בו השער מספרים בלשון שנים לפי שיש בו שני שוקים והחייטים חותכים בו הבגד בל״א שער ובלע״ז פורפי, ותרגום של תער מספר בלשון יחיד לפי שאין לו רק רגל אחד בל״א שארזיך ובלע״ז ראזור.

סַכַּן בשחיטות מהרי״ו מסקינן דשחיטה מן הצוואר, והשם מסקנא והוא לשנא הסכמה והם שני שרשים בענין אחד סכם וסקן.

סָרַב רוב לשון מרד ומרי ומאון מתורגמין בלשון סירוב, ורז״ל הרגילו בו הרבה אך בבנין פעל כמו מסרב אסרב יסרב והתואר

רגלי מבשר

שכתבו האחרונים להתיר מכפל הלשון דמתניתין מה שהביא המ״א בל״ע בסי׳ שמ״ב לענין ביה״ש של מולאי שבת, ואמר קודם לדרך פשוט אין הוכחה דדרך התנא לשנות בפירוש שהי לדדי הספק כגון ספק תחתיו ספק אין תחתיו, ספק על ספק לא על הוי ספק הי׳ ספק בהמה וכו׳ וא״כ אין ראי׳ ממשנה הנ״ל, ומה שכתב דעתו הגדולה בזה אדפיס א״ה בחיבורי להלכות שבת אם יזכני השם עם מה שחכני ד׳ לפלפל בדבריו.

סרבל

והתואר סרבן, והשם סרבנות ויש מפרשים מזה (יחזקאל ב׳) סרבים וסילונים אבל דונש בן לברט פירשו מלשון קוצים, ואמר כי הוא אחד מן עשרים מיני קוצים הנמצאים במקרא, וכן (איכה ג׳) דרכי סורר שפירש רש״י לשון סורים וקוצים מתורגם ארחי סריב.

סַרְבָּל בדניאל ג׳ סרבליהון פטשיהון פירשו בו כל המפרשים מיני לבושין הן, ובדברי רז״ל (ילמדנו פ׳ בראשית) בסרבליהון אלו הסרבלין שברגליהם עיין בערוך, ואנחנו קורין למלבוש העליון סרבל בל״א גם בלע״ז מנטיל.

סַרְגֶּנֶם נוהגין האשכנזים להלביש בשלשה ימים נוראים חלוק לבן אחד ארוך מבגד פשתים לבן וקורין לו סרגנם, והרבה שאלתי ודרשתי לדעת מה לשון הוא ואין מגיד לי עד שיהודי אחד צרפתי זקן הגיד לי כי כן הלבישו גם כן הצרפתים והוא נעשה ממין בגד דק מאוד ונקרא בלשונם סרגי ברפי על הגימל והוא שנקרא בלשון לע״ז סרזה ובל״א ארים, והוסיפו בו הסמך כמנהג לשון לעז בהרבה שמות כאשר בארתי בשרש לסטים.

סָרַח (ירמי׳ מ״ט) נסרחה חכמתם לשון סירחון, ואין לו עוד דומה במקרא, ורז״ל הרגילו בו הרבה אך בבנין הפעיל הסריח מסריח יסריח, והתואר בלשון נקבה טפה סרוחה, והשם סירחון בל״א גישטאנק ובלע״ז פוצה, ורז״ל כנו בלשון זה כל ענין עון וחטא ומרד באמרם משל למלך שסרחה עליו מדינה, משל לבן מלך שסרח על אביו, וכן בפעלים מלשון עוות כמו (שמואל ב׳ י״ט) אשר העוו עבדיך די סרח, העויתי סרחית, והשם סורחן בשורק, כמו (שם כ״ד) אין בידי רעה ופשע חוב וסרחון (בראשית כ׳) ומה חטאתי ומה סורחני, ובדברי רז״ל תולה סורחנו באחרים, וביש ספרים סירחונו בחירק תחת הסמך ולא נהירא כי סרחון הוא מענין הראשון.

סָרַךְ כשנדבקה ריאה של בהמה בצלעות או אונא לאונא וכו׳

רגלי מבשר

בשרש סרבל בסוף. כלאה סנ״ס ול״ל סרבל גם בלע״ז, בל״א מכטיל לו סמלת גם מיותר.

בשרש סרך. ובעל הערוך גלא דבר בו, עיין בערוך ערס סרך השני

וכו׳ קורין לה סירכא, וכן אין סירכא בלא נקב, ודומיהם רבים ורבותי פורשו לי שהוא ענין דביקה וקשורה, ובעל הערוך לא דבר בו גם לא מצאתי לו דומה בתרגום אך בלשון עוות תרגום של (איכה ג׳) לעוות אדם בריבו לסרכה אנוש מסכן במצותי, וכן ראית ד׳ עוותתי, חזיתא ד׳ סריך דסריכו לי ואולי סירכא הוא לשון עוות, וכן מה שאמרו (נדה ס״ז) משום סרך בתה הוא מזה הלשון.

סָרַס זה השרש לא נמצא במקרא רק על ענין איש סריס (ירמי׳ ל״ח) פירוש סרים ביצים או סרים גיד, ורז״ל השאילו זה הלשון על ענין עקירה באמרם (סנהדרין צ״ו) שנסתרסה עבודה זרה בימיהם, וכן מקרא מסורס, סרסהו ודרשהו פירוש צריך לעקור הפסוק ולשום סופו לראשו להבין משמעותו.

סַרְסַר (ירושלמי ברכות פ״א) הלב והעינים סרסורי העבירה וכן הקונה על יד סרסור, הוא האמצעי בין הקונה והמוכר

רגלי מבשר

השגי (ביצה י״א) שרוכי סריך וסליקו פי׳ כמו תפיסה כדכתיב (משלי ל׳) שממית בידים תתפש (חולין קי״א) חלבא סריך עכ״ל. ותמהני דלא הביא מקודם (שם מ״ו) אוני דסריכן, ושם איתא אגב שרוכי מסריך, וברש״י מסריך סריך. וגם הפלאי דהוא לשון תפיסה מהפסוק אינה מוכחת, ונראה דחסר ועיקר ראייתו מהתרגום דמשכנא בידהא. ואולי הי׳ לפניו הגירסא דמסרכא, ונראה לי דהוא מלשון (שמות כ״ו) וסרח העודף תסרח על אחורי המשכן בחילוף החית בכף. כמו לשון עוות דנמצא בתרגום פעם מתורגם סרח בח׳ ופעם סרך בכף עיין בשרש זו ושלפניו בפנים, ובגיטין ס״ז עד דמיסריך ובנוסחאות ישנות דמיסרח בחית, והוא מלשון תפיסה וכדברי הערוך, כתבתי זאת ביום הלולא דאבא מורי מו״ה מנחם שמואל ז״ל טו״ב כסלו עתר לפ״ק. **בשרש סרס.** הי׳ נקראים משמשי המלך סריסים מפני שהיו המלכים מסרסים אותם לפי שיוצאים ונכנסין בבית המלך, מיהו נראה דאפשר לומר ג״כ על משרת שלא נסתרס סריס כמו בבכורות ל״א ק״א סרסי דרב ששת עיי״ש, ועיין רמב״ן פ׳ וישב בפסוק ויקצוף פרעה על שני סריסיו.

סרק

והמוכר, ובלע״ז סענזאל ובל״א אונטר קויפלר וביש מקומות נקרא מעקלער.

סָרָק אילן סרק פירוש שאינו עושה פירות, בל״א און גישלאכט ובלע״ז סטירילו, והוא ענין ריקות תרגום (שמואל ב׳ י׳) אחד הרקים חד מן סריקיא (תהלים ב׳) יהגו ריק מרגנין סריקותא.

סָרָק בדברי רז״ל (ברכות ס״א) הי׳ סורקין את בשרו במסרק של ברזל הוא הכלי שסורקין בו את הפשתן, והוא מלשון (ישעי׳ י״ח) עובדי פשתים שריקות אף על פי שנכתב בשין, וכן תרגום דפלחי כתנא דסריקין בל״א העכל. וכן הכלי שסורקין בו את הסוס בל״א שטריגיל, וכן נקרא הכלי שסורקין בו בני אדם שער ראשם מסרק בל״מ שטרעל ובלע״ז פעטנו.

סְתַם כשאדם מזכיר איזה ענין או שם ואינו מבאר על איזה הוא מדבר אמרו עליו סתם, פירוש שהדבר סתום ואינו מבואר אלא שנתנו בו כלל, כגון כל נהר סתם הוא פרת, וכל משורר סתם הוא דוד המע״ה, וכן (סנהדרין פ״ו) כל סתם מתניתן רבי מאיר וכו׳ בל״א שלעכט ובלע״ז שקייטו.

נשלמה אות הסמך, ברוך לכל נופל סומך.

אות העין

עָבַד בדברי רז״ל בדיעבד מותר או אסור וכן הרבה, ופירוש כשהדבר כבר נעשה, תרגום עשה עבד, והדלת במקום אשר, ונמצא בלי בית דיעבד בל״א גישעהן ובלע״ז דפו פאט.

עבר

רגלי מבשר

בשרש סרק א׳. בב״ב ז׳ וקכ״ח לא תתלי בוקי סריקו ברי נחמן, פירשו התוס׳ סריקו שהוא לשון ריקות כמו (שופטים י״א) אנשים רקים גברין סריקין, ופירוש בוקי נראה לי שהוא מלשון (נחום ד׳) בוקה ומבוקה ומבולקה וכן (סנהדרין ל״ח) חלק ובולק, ועיין שם ברש״י ובחולין י״ט.

בשרש סתם. מלת הסתיים הבאתי בשרש סיים עיי״ש.

אות העין

בשרש עבד. בכללי התלמוד נמי, דיעבד מלה מורכבת משני מלות דאי עבד.

עבר

עָבַר קראו רז״ל לחטא ולעון ופשע עבירה, לפי שבה עובר האדם על מצות בוראו, כגון (אבות פ״ד) עבירה גוררת עבירה, וכן (דברים כ״ג) ערות דבר עברת פתגמא וכן (משלי כ״א) אף כי בזמה יביאנו מטול דבעברתא מייתי לי׳, ואין עוד בתרגום, ושם התאר עבריין, ולא נבנה ממנו פעל.

עָבַר דרך העברה, ר״ל מאמר אחד שאינו על דרך האמת רק העברת הלשון והדמיון, כגון שאומרים (סוטה י״ד) הקב״ה מלביש ערומים, ולפי האמת אין הוא המלביש אותם רק אומרים כן דרך העברה, וכן אמר רבי עמנואל ז״ל באחד משיריו ומהללך אמתי הוא, ומה״ל נדיבי עם בדרך העברה.

עָבַר בעבור זה, כמו בשביל או בגלל, ואין לשמש בהם זולת הבית, וכן אמר רא״ע כל האומר עבור מן בעבור לא אכל מעבור הארץ, פירוש הוא בהמה.

עִבַּר (איוב כ״א) שורו עבר הוא פועל יוצא כמו מוליד ואין לו דומה במקרא בל״א מאבט טראגן ובלע״ז אינפרינגר, ורז״ל שמשו בו בלשון הריון האשה כגון אשה מעוברת (יבמות ל״ד) אין אשה מתעברת מביאה ראשונה, ונקרא התינוק בעודו במעי אמו עובר. ומזה נקרא לשנה של י״ג חדשים עבור, ודברו בו בבנין פעל הדגוש כמו (ברכות י׳) חזקי׳ עבר ניסן בניסן, וכן (שמואל א׳ כ׳) ממחרת החודש השני תרגום מיומי דבתרוהי והוא עבר ירחא הנינא וכולי, וכן ענין (שיר ז׳) ברכות בחשבון עבורין ומעברין שנין.

עֲדַן (קהלת ג׳) אשר עדן לא הי׳ אשר הם חיים עדנה, ופירשו בו שהוא כמו שתי מלות, פירוש עדן כמו עד הן, עדנה רגלי מבשר

עד

בשרש עבר ג׳. וכן אמר רא״ע וכו׳ לא אכל מעבור הארץ מריש הו׳ אמינא דכוונתו עפ״י הש״ס ברכות מ׳ דאין התינוק יכול לקרות אבא ואימא עד שיטעם טעם דגן, שוב נראה לי דכוונתו על הפסוק (יהושע ה׳) ויאכלו מעבור הארץ, ופירוש דצריכין להפריש ביכורים, שוב זכיתי לראות דברי הרא״ע בפי׳ לך למן ייטב לי בעבורך, ז״ל בגללך ובעבורך לא יבאו כי אם בבית והשר המסיר את הבית הוא סר טעם, ויש ג״כ לפרשו כנ״ל, ובפירוש עבור כי פנה יום.

עד הנה, ורז"ל הוסיפו יוד בין הדלת והנון ואמרו עדין כמו ועדין לא שבנו מטעותינו כמו עד הנה, או עד כאן.

עֵדֶן גן עדן פירשתיו בשרש גן.

עֶדֶר כבר פירשתיו בשרש העדר, עיין שם.

עַז (דברים כ"ח) גוי עז פנים תאר למי שאין לו בושה והרבים עזי פנים והשם עזות פנים, וכן אנחנו אומרים בתפלתינו הצילנו מעזי פנים ומעזות פנים פירוש הצילנו מאנשים שהם עזי פנים וגם לא יהי לי עזות פנים, ודע כי כל לשון עזות פנים וחוזק מצח הוא מדה רעה אבל חוזק לב ואמיץ לב הוא מדה טובה.

עַיִן נמצא בשרש הזה פעל מהקל (שמואל א' י"ח) ויהי שאול עוין את דוד, פירוש שם עליו עין רעה. ורז"ל הרגילו בו בבנין פעל הדגוש באמרם (יבמות כ"ב) עיין עליו שים עינך עליו, וכן (ב"ב פ"ט) אין מעיינין במקום שמבריעין, והשם צריך עיון, ורש"י פירש מזה (תהלים פ"ז) כל מעייני בך רוצה לומר עיוני ומחשבתי בך בל"א גיטרעכט ובלע"ז סטודי.

עַיִן ענין זוהר ומראה, כמו (במדבר י"א) ועינו כעין הבדולח (יחזקאל א') כעין תרשיש וכן (משלי כ"ג) יתן בכוס עינו

פירוש

רגלי מבשר

בשרש עז. עיין רש"י ברכות ט"ז ב' מעזי פנים שלא יתגרו בי, ומעזות פנים שלא יוציאו עלי לעז ממזרות שאתה ממזר הוא עז פנים עכ"ל והוא מוכרח משבת דף ל' גבי ההוא דאתא לקמי דרבי וכו' ואמר ר"ח אהכי לי' לאותה לרבי וכמ"ש המהרש"א בברכות שם ודו"ק והיטב לדבר בזה ביין לבנון על המשנה עז פנים לגיהנם ובושת פנים לגן עדן ותוכן דבריו דעז פנים היינו מי שמעיז בפני עצמו עיין מה שהבאתי מדבריו בשרש חלף, ובזה מפרש הכתוב (משלי כ"א) העיז איש רשע בפניו, וההפך בושת פנים שמתבייש בפני עצמו וזהו פירש הכתוב (דניאל ט') ולנו בושת הפנים עיי"ש דבריו הנחמדים, ועיין במדרש תלפיות ענף גלגולים בד"ה אמ"ה חלק לי הקב"ה מעט מזעיר להכיר בפרצופים בפרצוף הפנים ת"ל והכרתי בדור הזה בני אדם מגולגלים מכל בעלי חיים טמאים וטהורים ומגוים, והם עזי פנים ומזיקים לבריות עיי"ש.

פירוש זהרו וצבעו, וכן פירוש רא"ע (שיר ה') שפתותיו שושנים בריח לו בעין בל"א וארבא ובלע"ז קוליר.

עַכֵּב לשון עכבה לא נמצא במקרא, ורז"ל הרגילו בו הרבה אך בבנין פעל הדגוש כמו (זבחים מ"ו) אם לא נתן לא עכב, מעכב לעכב וכולי, והשם עכוב, ובלשון נקבה עכבה, ויש אומרים כי (איוב ל"ז) ולא יעקבם כי ישמע קולו כמו יעכבם הכף והקוף מתחלפין כמו שכתבתי בשרש כשט וכן תרגומו ולא יעכבינון, וכן כל לשון התמהמה מתורגם בלשון עכבה בל"א זומן ובלע"ז טארדדי.

עַכֵּל לשון עכול המאכל שבאסטומכא, ונראה לי שנמצא גם כן באלף, כדי שיתאכל בל"א פר דייאן ובלע"ז פיידור וכן בספרי רפואות כל דבר המעכל קשה להתעכל.

עַכְשָׁו (אבות פ"א) אם לא עכשו אימתי, אמור מעכשו, כמו עתה ולא נמצא בתרגום, ויש כותבין עכשיו ביוד ואינו צריך.

עַלָּה בדניאל ו' עלה ושחיתה לשון עלילה מלשון (דברים כ"ב) עלילות דברים, ובספרים חיצונים שמשו בו בלשון סבה כמו שכתבתי בשרש סבב.

עוֹלָם הַבָּא יש מחלוקת בין האחרונים על זמן עולם הבא, יש אומרים שהוא עולם הנשמות רוצה לומר תיכף אחר המיתה, ויש אומרים שהוא אחר תחיית המתים וכל אחד מביא ראיות לקיים דעתו, ואני איני כדאי להכנים ראשי בין

רגלי מבשר

בשרש עין. בריח לו בעין, אלו ג' תיבות אין להם הבנה, ואולי טעות סופר הם, ובא"ע שם לא נמצא כלום מזה.

בשרש עלה. שמשו בו בלשון סבה, בד"ה א' ב' ויסב את המלוכה לדוד בן ישי בתרגום רב יוסף וסקף ית מלכותא, ועלילות דברים ת"א תסקופי מלין.

בשרש עולם הבא. עיין בסידור עמדין במסכת כל ישראל שכתוב שהסכימו המקובלים לדעת הרמב"ם ז"ל שעוה"ב הוא עולם הנשמות הבא תמיד אחר המות וזהו החילוק שבין עוה"ב ובין לעתיד לבא, עיי"ש ועיין בשרש עתד, ועיין עוד מה שכתב מהר"י עמדין ז"ל במעמדות ליום השבת בתרגלא בפומי' דרב, ובמגדול עוז אבן בוחן

בין ראשי החכמים ההם אך מי שרוצה לעמוד על אמתת הענין הזה יעיין בפירוש דון יצחק אברבנאל ז״ל בספר נחלת אבות בפרק בן זומא כי היטב לדבר בזה מאוד, ועוד אדבר מזה במלת עתיד.

עַם הָאָרֶץ קורין למי שאינו יודע תלמוד תורה עם הארץ, כי סתם העם ההמוני אינם יודעים תורה, ובלשון רבים עמי הארץ, ויש שאומרים עמי הארצים, ובאמת הם עם ארצים, וכבר כתבתי בשרש בור ההפרש בין בור ובין עם הארץ, ובל״א נקרא עם הארץ און גילערנט ולע״ז איגייוראנט.

עָנָה כל לשנא ענוי שבמקרא הוא בבנין פעל כמו (שמות כ״ג) אם ענה תענה אותו (תילים ק״ב) ענה בדרך כוחי ודומיהם והשם ענוי, ולא נמצא בפסוק וענין קרוב לזה ענין צום ולא בא רק בהתפעל כמו (דניאל י׳) ולהתענות לפני אלקיך, וכן תרגום (ישעי׳ נ״ח) לא תצומו כיום לא תתענון, והשם תענית (עזרא ט׳) קמתי מתעניתי וכן (זכרי׳ א׳) הצום צמתוני אני תרגום הצום תענית אתון מתענין קדמי ועוד אזכרנו בשרש תענית.

עֵשֶׂק (בראשית כ״ו) ויקרא שמו עשק. כי התעשקו עמו שניהם כתובין בשין ואין להם עוד דומה במקרא ותרגומו בסמך

עסק

רגלי מבשר

בוחן פנה ה׳. ועיין במדרש הנעלם פ׳ חיי קכ״ו עד דאתי רשב״י ודרש ומה אם בעולם הזה שהוא הבל והגוף שהוא טפה סרוחה, נכנסת בו אותה הנשמה, לעתיד לבא שיצרפו כלם ויהי׳ הגוף מובחר בקיום ובשלום יותר איכו דין להכנס אותה הנשמה בו בכל התשלומין והעלויין שבה, וכו׳ עיי״ש והוא ממש כדברי הרמב״ם ז״ל, וכמו שפירשו הריעב״ץ ז״ל.

בשרש עם הארץ. עיין בספר אגרת הטיול כתב הטעם שנקראו כן, בעבור שאוחז ומדבק בעבודת האדמה ובהבלי העולם הזה עד שיחשוב לעצמו כתושב בארץ, אבל החכמים והחסידים חושבים עצמם כגרים עיי״ש, ועיין סוטה כ״ב איזהו עם הארץ, וברא״ש פ׳ אלו עוברין סימן י׳. ותמהני על הגהת מהריעב״ץ על הרא״ש שם מה שפלפל בזה דכמה מיני עם הארץ יש ומביא ממרחק לחמו מפ״ח וכל דבריו ברא״ש שם במקומו.

עסק ארי אתעסקו, וכן תרגום של אודות עסק, ונמצא שם אדם בד"ה א' ח' נקרא עשק בשין ימנית.

עֶצֶם כל דבר יש לו עצם ומקרה, ופירוש עצם גוף הדבר כמו (שמות כ"ג) כעצם השמים לטוהר ומקרה הוא הדבר שחל על העצם, כגון אבן הוא העצם והלבנות או השחרות או הגודל או הקטנות שבו נקרא מקרה, ועוד אדבר מזה בשרש קרה, וכן שם העצם כמו אברהם ושרה ודומיהן, ובל"א אן אים ועלברט ובלע"ז פרופיריי'.

עָקֹם רז"ל הרגילו בזה השרש אך בפעל הדגוש כמו (מ"ר פ' בשלח) עקם להם הדרך הוליכין דרך מעוקם והוא לשון עוות (תלים ל"ח) נעותי שחותי עקימתי שחייתי בל"א קרומפא ובלע"ז טורטו.

עִקַּר בדניאל ד' עקר שרשוהי, ואין הפרש בין עקר ושרש וכן תרגום (איוב י"ט) ושרש דבר נמצא בו ועקר דמלתא אשתכח בי', וכן מה שנמצא בדברי רז"ל כלל ועקר או כל עקר פירוש שום דבר של עקר כלל, וגם הרגילו רז"ל לקרא לחקב"ה עקר באמרם (סוטה ד') כופר בעיקר, וכן תרגום (תילים י"ב) ללשונינו נגביר מאן דכפרין בעקר.

עֶרֶב לא נמצא שרש בכל המקרא שיש לו כל כך הוראת כשרש הזה, כי אחד עשר לשונות נמצא בו, וכבר חברתי שירה חדשה בספר הבחור של עשרה בתים ובסוף כל בית מלת ערבים ולכל אחד הוראה מיוחדת ולא יכולתי להכנים בו מלת עורבים מן (ויקרא י"א) כל עורב למינו, כי אינו נכנס במשקל של זה השיר, ורז"ל הרגילו הרבה בלשון תערובות בל"א מישן ובלע"ז מיישקולאר באמרם ערוב תבשילין, ערוב ודינם מבואר בפוסקים.

עִרְבֵּב (ר"ה ט"ז) כדי לערבב השטן וכן (ספרי פ' דברים) נכנסו בערבוביא הוא לשון תערובות דלעיל וכפלו בו למד

רגלי מבשר

בשרש ערב. בלשון תערובות כו' ערוב תבשילין, ראיתי בספר מעגלי צדק מהגאון הצדיק מהרמ"ס פאנעט, שפירש הש"ס קיים אברהם אע"ה אפי' עירוב תבשילין, שהאכיל בשר וחלב למלאכים.

למד הפעל, ותמהתי על תרגום של (במדבר י״א) והאספסוף שתרגום וערברבין והי׳ לו לומר וערבבין, ואולי לפי שהאספסוף כפול העין והלמד רצה התרגם לכפול אותם גם כן.

עָרָךְ בערכאות של גוים, פירוש מושב הערוך וקבוע לשרים ולשופטי העיר לדין שם בלע״ז טריאבונאל.

עָרֶן קורין לתושב העיר ערון או עירוני, ולרבים עירונים לנקבה עירונית ולרבים ערונית, וכן נוהגין לקרא העין בצרי, ונראה לי יותר נכון בחירק עירון כי היא נגזר מלשון עיר והנין נוספות כמנהג התאר לפעמים ובלע״ז ציטאדינו ובל״א בורגר.

עָרַע כל לשון פגישה ומקרה מתורגם בלשון ערע חוץ מכתובים מתורגמין בלשנא ארע באלף, וכן תרגום (בראשית ל״ג) אשר פגשתי די ערעית (במדבר כ״ג) ויקר ד׳ וערע בי׳ (שמואל א׳ כ״ה) ותפגוש אותם וערעת, ויש נוסחאות משובשת בקצתם ארע ובקצתם ערא באלה ובאלה, אך תמהתי שדז״ל נהגו לכתוב עראי כגון שינת עראי בנין עראי בעין בראש ובאלף בסוף וזה לא נמצא לא בכתובים ולא בכ״א ספרים והי׳ ראוי להכתב ארעי או ערא, ופירוש המלה בלשונם דבר שאינו בעצם ובכוונה רק דרך מקרה ובל״א און גיבערליך ובלע״ז אקאזו.

עָרַף נוהגין האשכנזים כשיש לאדם אהוב ומכיר שהוא מרויח עמו בטוב קורין לו מערב, באמרם יש לפלוני מערב טוב, ולא ידעו שאינו אלא מעריף, רוצה לומר מכיר, וכן בלע״ז קורין לו קונדו לשון הכרה בל״א איין גיטער קונד, וכן נמצא בפוסקים (הג״א מ״ק סי׳ י״ח) מותר בחול המועד להלוות לגוי שהוא מכירו ומעריפו וכולי משום אבוד מעריפייא, ושמעתי שתרגום (רות ג׳) הלא בועז מודעתנו מערפננא ובקשתי ולא מצאתי

רגלי מבשר

בשרש ערך. (ביהושע ג׳) הערוכות לה דסדירין לה ועיין בערוך ערך ערכאות.

בשרש ערף. בסוף הבל דברי רז״ל הם האמת, עיין ברד״ק ישעי׳ ס״ו ערוף כלב, ולולא דמסתפינא הייתי מפרש בישעי׳ ה׳ והנה משך לכ׳ ולזור חושך בערופי׳ שהספירות בין מכיריו והי׳ זה נכון מאוד לפי מה שפירש רש״י ז״ל שם כל הענין ודו״ק.

מצאתי כן רק דאשתמודע לנא ואולי כן הוא בתרגומים אחרים, ועוד אדבר מזה בשרש פום, ויש מפרשים מזה (שמות י״ג) ואם לא תפדה וערפתו אינו רוצה לומר שתמית אותו כי הבהמה מ״ה חטאת אלא הוא לשון הכרה פירוש תעשה בו סימן להכיר אותו שהוא בכור אבל דברי רז״ל הוא האמת:

עָתִד בדברי רז״ל לעתיד לבא הרבה טרחתי למצוא הפרש בין מה שאמרו רז״ל לעתיד בסתם, ובין אמרם לעתיד לבא, ולא עלתה בידי. אך זה לבד מצאתי שעל הרוב כשהוא במקום הפסק אמרו לעתיד לבא כגון (אבות פ״ב) ודע מתן שכרן של צדיקים לעתיד לבא, וכן אין גיהנם לעתיד לבא, וכן סנהדרין בעכן (יהושע ז׳) יעכרך ד׳ בעולם הזה, ואין אתה עכור לעולם הבא, אבל כשאינו במקום הפסק אינו אומר אלא עתיד סתם כגון (תענית ל״א) עתיד הקב״ה לעשות מחול לצדיקים, וכן (אבות פ״ג) לפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון, וכן תקנו בסדרי תפלה ואתה עתיד ליטלה ממני ולהחזירה בי לעתיד לבא, ואני אין דעתי משגת להבין ההפרש שבין עולם הבא ובין לעתיד לבא כי זה וזה יכול להאמר ליום הדין או לימות המשיח או תיכף אחר מיתה, וכבר דברתי מזה במלת עולם עיין שם.

עָתֵק (משלי כ״ה) אשר העתיקו אנשי חזקי׳ תרגום דכתבו רחמוי דחזקי׳ ומזה נקרא הסופר הכותב ספר מלשון ללשון מעתיק והוא מלשון (בראשית י״ב) ויעתק משם לשון הסרה והספר

רגלי מבשר

בשרש עתד. עיין מה שכתבתי בשרש עולם הבא, בשם מהריעב״ץ, ולפי דבריו במסכת שם, לעתיד לבא היינו בימות המשיח ועולם הבא הוא עולם הנשמות שבא אחר המות, וכמו כן אחרי כלות גופות בעלי החיי׳ עיי״ש היטב.

בשרש עתק. לשון הסרה, עיין בירמי׳ י׳ פן תקע נפשי ממך ברד״ק כמו ותקע כף ירך יעקב ענין הסרת הדבר ממקומו ושרשו קעע או יקע עכ״ל, ונראה גם כן לומר שהוא בהיפך אתוון כמו כשב כבש, וברש״י שם הוקע לשון תיבור כמו (מדבר כ״ה) והוקע אותם, ויש לשון הסרת החיבור והרבה תיבות משמשות כן.

והספר או הכתב ההוא אשר הוא מעתיק נקרא העתקה בל"א אב גישריפט ובלע"ז קיפיא או סימפלירוי.

נשלמה אות העין. ברוך המוציא לחם ויין.

אות הפא

פְּגָם (ר"ה כ"ג) פגימתה של לבנה, פירוש החרוץ שנראה בלבנה בחסרונה וכן תרגום (איוב כ"ה) עד ירח לא יאהיל עד דפגמא סיהרא, וכן חרוץ שנמצא בסכין נקרא פגימא, וכן הפצירה פים (שמואל א' י"ג) תרגום שופינא לחרפא בהון כל מן דפרזל בל"א שארט ובלע"ז טאקו.

פֶּגֶר כבר כתבתי בשרש נבל כי כל לשנא נבלה שבמקרא אינו בא רק על גוית בהמה וחי' ועוף שמתה ולא על אדם רק כשלא מת מיתת עצמו, ולא נמלט מהם איש רק אחד עיין שם, והנה פגר כמעט הפך מזה כי כל לשון פגר הנמצא במקרא אינו בא רק על גוית אדם מת ולא על שאר בעלי חיים, רק במקום

רגלי מבשר

אות הפא

בשרש פגם. עיין ביומא ע' ברש"י משום פגמו של ראשון שלא יאמרו חסר הוא והוא ג"כ מלשון חסרון כבפנים עיין במוסף הערוך בערך פגם ובמהרש"א שם לא הסתפק עצמו בפירש"י ופירש דפגם לשון בזיון והנה מצינו פגם לשון בזיון כמו בקדושין י"א משום פגם משפחה, אבל שם ביומא דברי רש"י ז"ל מוכרחין המה וכן פירש ג"כ ר"ח שם, ולפי דברי מהרש"א קשה מאי שנא, תלתא גברי בתלתא ספרי ודו"ק, ועיין חולין י"ט ג' פגומות, וברש"י ד"ה מזבח.

בשרש פגר. פירוש המלה לשון הריסה ופריצה מתורגם לרוב בלשון פגר והנה האדם מורכב מד' יסודות וכשמת נהרסו הד' יסודות ונשאר הגוף כפגר מוטב וזה דווקא ברשעים שאף בחייהם הנה כפגרים מתים, אבל בצדיקים שאף במיתתן קרוין חיים ואף בגוף ובבשר שלהם לא שלטו רמה בהם אפי' לאחר מותם כדמצינו בר"א ב"ר שמעון, וברבי שבא לביתו בפרק השוכר את הפועלים, וכדמצינו שבת קנ"ב בר"א בר יאשי' דנחר בקופולאי, והי' הגוף כולו קיים לא

שייך

במקום אחד והוא (בראשית ט"ו) וירד העיט על הפגרים שהם הי' פגרי בהמות, ועוד דע כי כל לשון פגר לא נמצא רק על פגרי אנשים רשעים, לכן אין מזכירין זה הלשון רק על מיתת רשעים.

פון כבר כתבתי בשרש לול כי זאת המלה תתחבר לפעמים עם לולי ולו ואילי, והנה אין לה מלה מיוחדת בלשון עברי, אך התרגום באה על מאמר תנאי, ובגראמטיקי של רומי קורין לשמוש כזה זובייונגטום, ואלו ידוע בלשונם ובלשון עברי באה על הרוב על העבר, וצריך להוסיף על המאמר ההוא אחת ממלות הוי' ולהפך העבר לבינוני, כמו (בראשית ל"א) לולי אלקי אבי היה בעזרי כי עתה ריקם שלחתנו תרגום אילולי פון אלקא דאבא וגו' הרי הוא כאלו אמר כי עתה ריקם היית משלח אותי בל"א דוא היישט גיזעגט מיך, וכן (במדבר כ"ב) אולי נטתה אילולפון לא סטת כאלו אמר לא היתה נוטה סל"א היט זיא ניט אב גינייגט, וכן (מלכים ב' י"ג) אתה הכית את ארם בכן פון מחית ית ארם כאלו אמר היית מכה בל"א דו הייסט גישלאגען, וכן כולם דוק ותמצא.

פוּם קורין לקצת הפיוטים פומונים, ולא ידעו מה הוא, ושמעתי אומרים שתרגום של (איוב ג') ויען איוב הראשון ופוים לשון צעקה, ואני חפשתי בהרבה נוסחאות מדויקות ולא מצאתי רק ואתיב כמו שמתורגמים שאר חביריו, ואולי כן הוא בתרגום ירושלמי או בתרגום עקילום או בתרגום רב יוסי אשר לא נמצאו בינינו היום, וכן (עמום ז') הפורטים על פי הנבל תרגום דמקרבצין רגלי מבשר

וכן

סייך לומר עליו פגר, דכולו טהור ועיין מה שכתבתי בשרש כבל בשם הכוה שלום, ועכשו מלאתי שהם דברי הזהר הקדוש פי' חיי דף ק"ל וז"ל הקדוש והסיא גופא ממש והסיא כשמתא ממש זמין קב"ה לאתבא לעלמא כמלקדמין ולאזאתא אכפי עלמין הדא היא דכתיב יחיי' מתיך כבלתי יקומון וכו' וכן הוא ג"כ במדרש הנעלם קכ"ו ושם ד' אמ"ה. בשרש פון, בתרגום ישעי' א' כשקום הייכו, דכאלוס קדום פון אבדכו והוא כדברי המחבר ודו"ק.

בשרש פום, הוא מלה יוכית פאעזיע, דיכטקונסט, דאס געדיכטע, וכן פיוט.

פחת

וכן (רות ב׳) הלא בועז מודעתנו אומרים שתרגום מערפננא וכל אלו לא נמצאו בתרגומים שלנו.

פֻּזַּר קורין למעות שמוציא האדם לצרכו פוזר בל״א צעהרונג ובלע״ז שפיזה מלשון (משלי י״א) יש מפזר, ואנחנו קורין למי שמפזר יותר מדאי פורן.

פָּחַת (ריש מגילה) לא פחות ולא יותר וגזרו ממנו פעל באמרם (שם כ״א) אין פוחתין וכן הפוחת לא יפחת ולא נמצא בלשון מקרא, ויש אומרים שמזה (ויקרא י״ג) פחתת היא לשון חסרון, ורוב המפרשים לא אבו כן, גם קורין לאדם שפל וגרוע פחות. ויש אומרים שמזה (חגי ב׳) פחת יהודא (מלכים ב׳ י״ח) פני פחת אחד שהם שרים ונקראים כן לפי שהם פחותי המעלה והממשלה משאר השרים בל״א גרופן ובלע״ז קונט, וזה לא יתכן כי התיו אינה שרשית והראי׳ לחם הפחם וכן (נחמיה ה׳) להיות פחם שהוא כמו פחהם.

פָּטַר זה הלשון נמצא במקרא עומד ויוצא בקל (ד״ה ב׳ כ״ג) כי לא פטר יהוידע את המחלקות יוצא. (שמואל א׳ י״ט) ויפטר

רגלי מבשר

בשרש פחת. לא פחות ולא יותר פירש״י לא פחות מי״א ולא יותר מט״ו, והקשו מאי בא ללמדנו בזה, והנה ראיתי שתיכן הפ״א בהגהות מים חיים שהייתי מפורש אם קרא בי״א לא פחות ולא יותר וכן על זה הדרך וא״כ אם ספיקא מספקא לן אם מוקפת חומה הוי״א דלא יקרא אלא יום אחד וקל עכ״ל, ורבינו הקדוש באמת לדיק פירש ע״ד רמז כי בזמן הגלות אין השם שלם כמ״ש כי יד על כס י״ה כי י״ה עדיין בפירוד, וכשיהי׳ התיקון השלם יהי׳ חיבור ו״ה אז כתיב ואלך אתכם קוממיות שיהי׳ ויגבה לבו בדרכי ה׳, אבל לעת כזאת צריכין להיות בשפלות הרוח להצטרף עם השכינה שהיא כביכול עניי בגלותא, וזה שרמז רש״י לא פחות מי״א שלא יצטרכו להיות פחות כשיהי׳ חיבור ו״ה, שגימ׳ י״א כי אז יהי׳ התיקון השלם, ולא יותר מט״ו, פי׳ בזה״ז שאין השם רק י״ה שגימ׳ ט״ו, לא יהי׳ יותר וחשוב בעיניו רק יהי׳ שפל רוח.

בשרש פטר. עיין מועד קטן ה׳ שדה שמפטירין בה מתים, ובפירוש רש״י וכדברי רש״י הוא ג״כ בערוך בשרש בך מובא בתוס׳

זיפטר מפני שאול עומד. וכן בדברי רז"ל (עירובין ס"ה) לפטור את כל העולם וכו' עומד, הנני פוטר ומוחל לפלוני יוצא, ועל הריב הרגילו היוצא בפעל הדגוש באמרם (סוטה מ"ה) לא פטרונהו בלא לוי', (מ"ר פ' תולדות) ברוך שפטרנו, גם שמשו בו בבנין נפעל כמו התלמיד הנפטר מרבו, וכן אומרים, על אדם שמת נפטר כמו (מ"ר פ' ויחי) כיון שנפטר יעקב אבינו, והתאר חייב ופטור, כלם ענין היתר ושלוח וכן לישנא שלוח מתורגם בלשנא פטור בהרבה מקומות כמו (בראשית מ"ב) והאנשים שלחו ונבריא אתפטרו, והשם פטור הפא בחירק, וכן (דברים כ"ג) ספר כריתות תרגום גט פטורין וכן ראוי לומר שטר פטור זה, ואנחנו אומרים פטור ופטורים בשוא תחת הפא וטעות הוא בידינו כי פטורים הוא שם תאר בלשון רבים ממשקל פטור וחייב דלעיל וכן (ד"ה א' ט') בלשכות פטורים, ויש בלשון הפסקה אך בבנין הפעיל כמו (פסחים קי"ט) אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן, וכן האיש הנקרא לאחרונה לספר תורה בשבת נקרא מפטיר והוא האומר ההפטרה, והנה אכתוב לך מה הוא סבת ההפטורה כפי מה שמצאתי כתוב

רגלי מבשר שאנטיוכם

בתוס' נדה כ"ז ד"ה בית הפרס, וכמו שאין שם הב"ח, ובהגהת מהרי"ץ מביא הר"ש אהלות פי"ח מ"ד שמפטירין היינו מספידין כדאמרינן בירושלמי ברכות פ"ב כד דמיך ר' אבין אפטר עילוי זעירא מתוקה שנת שנת העובד וסוף כמו פתח עליו, (תהלים כ"ב) יפטירו בשפה (משלי י"ז) פוטר מים, ואולי מזה ג"כ לשון הפטרה, שוב מצאתי באבודרהם, ולמה מפטירין בנביאים לפי שגזרו וכו' וכנגד שבעה וכי תקנו לקרות כ"א פסוקים בנביאים ולא יפחות מהם ואם נשלם הענין בפחות וכו' אינו צריך לקרות יותר, ולכן נקראת הפטורה לפי שהיו נפטרין בה מקריאת התורה, ור"ת וכו' לפי שאמרינן בסוטה פרק וא"כ כיון שנפתח ספר תורה אסור לדבר אפי' בדבר הלכה שנאמר ובפתחו עמדו כל העם ולאחר קריאת התורה הותרו לפתוח ולדבר והוא מלשון יפטירו בשפה ומלשון פטר רחם פתוח, וי"א שהוא מלשון אין מפטירין לאחר הפסח לשון סילוק מן הדבר כלומר אחר שקראו הפטרה נסתלקו מתפלת יוצר ומתחילין בתפלת מוסף, ע"כ ועיין במדרש תלפיות סוף הפטורה בשם ב"י.

שאנטיוכס הרשע מלך יון גזר על ישראל שלא יקראו בתורה ברבים מה עשו ישראל לקחו פרשה אחת מנביאים שענינה דומה לענין מה שכתוב בפרשה של השבת ההוא, והמשל בשבת בראשית קראו (ישעי' מ"ב) כה אמר וגו' בורא שמים, ולפרשת נח קראו פרשת (שם נ"ד) כי מי נח זאת לי וכן כל פרשה ופרשה, ועתה אף שבטלה הגזרה המנהג הזה אינו בטל ועד היום קורין אותן הפרשיות של נביאים אחר קריאת התורה ונקרא הפטרה מלשון הפסקה.

פַּטְרוֹן (בראשית מ"ה) לאב לפרעה פירוש רש"י לחבר ולפטרון פירוש לאדון והוא לשון לע"ז ממש ונלקח מן פאטיר שהוא בלע"ז אב.

פִּי מצינו במקרא לשון פי על שיעור הדברים, כמו (דברים כ"א) פי שנים פירוש שיעור שני חלקים ועל הרוב בא עם למד או כף השמוש כמו (שמות י"ב) לפי אכלו (במדבר ד') כפי עבודתו ודומיהם, וכן אף על פי הנמצא בדברי רז"ל פירוש אף לפי דבריך או לפי הענין הנזכר, ושמשו בו במקום בעבור כמו לפי כך ונוהגין לכתוב אותו מלה אחת כמו לפיכך אנחנו חייבים בל"א דרום ובלע"ז אי פיר או.

פַּיְטָן קורין למשורר או לחרזן פייטן והשיר או החרוז נקרא פיוט, וכן קורין אנו לקרבות שמוסיפים בימים טובים בתפלה פיוטים, ואומר אני שנלקח מלשון רומי שקורין למשורר ולבעל הלצה פואיטו, ונראה לי שבראשונה הוא נלקח מלשון יון.

פַּיֵּס תרגום (משלי ו') לא יאבה כי תרבה שוחד לא מתפיים כד תסגי שוחדא והשם פיוס לשון רצון, וחכמים שמשו בו בלשון בקשה ותחנה באמרם ראובן שפיים משמעון כך וכך וכן תרגום (אסתר ד') להתחנן לו לפייסא ליי'.

פִּלְסוֹף פירוש בערוך פליסופה הוא חוזה כוכבים, ואינו אלא לשון יון ממש והיא מלה מורכבת מן פילום פירוש אוהב סופיא פירוש חכמה דהיינו פילוסופוס אוהב חכמה.

פִּלְפֵּל ידוע שהבושם הנקרא פלפל הוא חד וחריף מאוד לפיכך קורין לחריפות פלפול באמרם (פ' שנו חכמים) בפלפול התלמידים וכן (תמורה ט"ז) והחזירם עתניאל בן קנז בפלפולו, וקורין לאדם חריף מפלפל בל"א שארף ובלע"ז אקוטה, ונראה לי

לי שמוה מה שמתורגם (ליוב י״א) ואיש נבוב ילבב וכר נש מפלפל ודייק.

פומבי (תנחומא פ׳ כי תשא) הלוחות הראשונות לפי שנתנו בפומבי נשברו פירוש בפרהסיא, ואינו אלא לשון לע״ז שקורין לשמחה גדולה ומפורסמת פומפא ותרגום (תהלים ס״ח) מוציא אסורים בכושרות בפומבי וכבר הראיתי לך בהקדמתי כי דברי רז״ל ותרגום ירושלמי מסכימים עם לשון לע״ז ורומי בכמה מקומות, וכן תראה בשרש שאחר זה.

פמליא בדברי רז״ל (סנהדרין צ״ט) פמליא של מעלה, וכן בפסוק (שיר א׳) הנך יפה רעיתי תרגום בפמליא במלאכיא קדישא, ופירש בערוך חיילות אבל בלשון רומי ולעז קורין לאנשי בית האדם פאמיליא הפא רפוי׳ והמם בחירק כמו (בראשית מ״ה) וישמע בית פרעה שפירש רש״י מאשינאדה בלע״ז של לשון צרפת והוא בל״א גיזינד.

פנה כשאפנה אשנה שמא לא תפנה, פירוש כשאהיה פנוי ובטל ממלאכתי בל״א מוסיג ובלע״ז אוציון, והלשון הזה לא נמצא בפסוק כי אם לפי המדרש (ויקרא כ״ו) ופניתי אליכם פונה אני מכל עסקי, והשם פנאי על משקל נגאי מן גנה והתואר פנוי כמו מקום פנוי, ולמי שאין לו אשה נקרא פנוי והנקבה פנויה.

פנה עוד שמשו בשרש הזה לענין הוצאת הרעי מן הגוף באמרם (ברכות ס״ב) הנפנה בשדה, וכן (ב״ק פ״א) נפנין אחורי הגדר אפי׳ בשדה המלאה כרכום ולא בא אלא בבנין נפעל, והוא לשון (ויקרא י״ד) ופנו את הבית לשון בעור או הוא לשון הרקה (בראשית) רגלי מבשר

בשרש **פמליא**. בהגהת רגל ישרה למסכת ד״א זוטא פמליא פלי אלא לפחך שמעתי דפמליא איננו לשון לע״ז כי אם פה מעליא עכ״ל ולא הבינותי דבריו.

בשרש **פנה ב׳**. הנפנה בשדה לא מלאתי זה הלשון שם רק שם ס״א הנפנה ביהודא, ושם ס״ב ג״כ הלשון ונפנין לאחורי הגדר גבי קומרי עסרות ועיין שם ברש״י ד״ה אבל לדידי חזי ליי. אבל סוא עלמו את חבירו יכול לראות ולא ירחיק ע״כ והלשון דחוק מאוד ול״ע גדול דלשון הגמרא משמע ודאי כל זמן שאין חבירו רואה את

(בראשית כ״ב) ותער כדה תרגום ירושלמי ופניאת, וכן (שם מ״ד) מריקים שקיהם פנון בל״א אויז ראמין או לער ובלע״ז סקומראנד.

פָּסַד כבר נכתב בשרש הפסד עיין שם.

פָּסַל (קידושין ע׳) כל הפסול פוסל, הוא שם תאר למה שאינו כשר (ויקרא י״ט) פגול הוא תרגום ירושלמי פסול יהי, והוא שם דבר על משקל נבול, וכן לא נמצא פסול בזרעו, ובמשקל אחר פסולת כגון סולת שאין בו פסולת, ובא פעול ממנו כל מקום שנאמר אלה פסל את הראשונים, והנפעל נפסלת מלבנות הבית בל״א ואלש ובלע״ז ואלצי. והוא קרוב לענין כריתה כמו (שמות ל״ד) פסל לך.

פָּסַק זה השרש לא נמצא במקרא, אבל לשונות הרבה בעברי מתורגמין בלשון הפסקה כגון לשון מניעה ושביתה וחדולה ועוד עיין במתורגמין, והשם הפסק או הפסקה ומזה פסוק ופסוקים וכן טעמים המפסיקים ושאינם מפסיקים וכבר דברתי מכל אלה מה שיספיק בספר טוב טעם.

פָּסַק (רש״י פ׳ שופטים) שופטים דיינין הפוסקין את הדין, וכן תרגום (מלכים א׳ כ׳) כן משפטך אתה חרצת דנת דינך פסקת, ומה שיפסקו הדיינין נקרא פסק, ומזה הפוסק מעות לצדקה בל״א אוים שפרעכן ובלע״ז סינטינצייר.

פָּקַר כל שכן דפקר טפי (סנהדרין ל״א) וכן פוקרים המינים לשון מינות הוא, והעיקר נלקח מן אפיקורוס, פירוש בערוך זה המבזה תלמידי חכמים, ואני כבר כתבתי בשרש מין

כי

רגלי מבשר

את פירושו אבל לדידיה חזי׳ לי׳ ר״ל חבירו רואה אותו אבל איכי רואה את פרושו ול״ע גדול כעת.

בשרש פסל. עיין חולין י״א פוסלין ומכשירין ואוסרין ומתירין הדא מלתא היא ועיי״ש.

בשרש פקר א׳, הערוך שם בערך אפיקורס מביא דברי הש״ס סנהדרין ל״ט הפלוגתא דרב וריב״ל, ופי׳ לבסוף.

פי׳ אפיקורתא אליפותא, כלומר שהשתמשו בו לשון הפקר עיין ברש״י שם ד״ה מגלה פנים בתורה, דאפיקורוס היינו דאית בי׳ אפקורתא

בעלמא

בי מין ואפיקורוס הי׳ שני אנשים שלא היו בעלי דת והנמשכים אחריהם נקראים מינים ואפיקורסין, ואולי אפיקורוס היה מבזה תלמידי חכמים.

פקר בדברי רז״ל מן ההפקר לשון חירות וחפשי, ואין לשמש בו רק בהפעיל בל״א ורייא ובלע״ז לוברו, ולא נמצא בתרגום, גם בעל הערוך לא דבר ממנו דבר.

פרדס (שיר ד׳) פרדס רמונים (קהלת ב׳) גנים ופרדסים, פירוש גן שגדלים בו אילני מאכל, ומזה קורין הגוים לגן עדן פארדים ובל״א פארדייס, ומה שאמרו רז״ל (חגיגה י״ד) ארבעה נכנסו לפרדס רמז למרכבה עליונה, וזה ידוע בקבלה ואין לי בזה עסק.

פרהסיא (סנהדרין ע״ד) בצנעה ולא בפרהסיא פירוש כמו בפרסום אלא שמן פרסום נגזר פעל כמו שיתבאר בשרשו ומזה לא נגזר פעל לעולם, ונראה לי שאין משמשין בו זולת בית השמוש בל״א אופן בור ובלע״ז פובליקא.

רגלי מבשר

בעלמא, ושם דף ק׳ בגמרא כי האי גוונא נמי מיחזא כי אפקורתא עיי״ש.

בשרש פרדס. בב״ב ז׳ פרדס אני מוכר לך אע״פ שאין בו רמונים, נראה לפרש כיון שאמר לו סתם הייתי רוצה לומר דכוונתו ג״כ על הרמונים כיון דכתיב פרדס רמונים, קמ״ל דבקהלת ונטעתי בהם עץ כל פרי הוא דכתיב אע״פ שאין בו רמונים, ובכתובי׳ ב׳ שמר הפרדס פירוש רש״י ממונה הי׳ על היערים אשר למלך, וכן מוכח שם אשר יתן לו עצים לקורות ומזה משמע דפרדס יכולין לומר ג״כ אפי׳ על עיירות ועץ שאין עושה פרי וזה הג״ה הוא כפי׳ דברי הגהות מה״ר מתתי׳ שטראשין בב״ב שם.

בשרש פרהסיא. כתבתי בחידושי להלכות שבת דפרהסיא הוי׳ בפני עשרה מישראל וגם נשים בכלל בני ישראל המה, ונפשוט בזה בעיית הפ״ת יו״ד ב׳, והארכתי שם הרבה להוציא מדעת הסוברים דג׳ הוי רבים, לענין מלאכת פרהסיא בשבת עיי״ש, ומלת פרהסיא הוא מלה יונית פרהעזיא.

פרט הוא ההפך מן הכלל, והוא נגזר מן (ויקרא כ״ה) ופרט כרמך הם גרגרים הנושרים מהגפן ובל״א איינצליג ובלע״ז פירטיקולור, ומזה נגזר פרוטה באמרם שוה פרוטה שתי פרוטות הוא שם מטבע קטנה, ויש אומרים שמזה (עמוס ו׳) הפורטים על פי הנבל רוצה לומר שנותן כל אחד פרוטה למשורר, ומזה פרוטרוט באמרם (שקלים פ״א ושם מבואר) הקולבן הוא סלע לפרוטרוט פירוש לפרוטות קטנות, ונאמר גם כן על גרגר הזרע פרוטה כמו שאמרו רז״ל (ירמי׳ ל״א) זרע אדם וזרע בהמה מפרוטה אחת יוצאות כמה פרוטות, ויש אומרים שתרגום הפורטים דמקרבצין, וכבר כתבתי דעתי בשרש פזם.

פרכס עוף המפרכס בהמה המפרכסת לשון נענוע, וכן בפסוק (בראשית כ״ב) וישלח אברהם את ידו תרגום ירושלמי דלא בשעת צערי אפרכס בל״א צאפלין ובלע״ז בולגאר.

פרנס כל לשון מרעה שעל האדם לא על הבהמה מתורגם בלשון פרנסא, כמו (ירמי׳ כ״ב) הרועים את עמי פרנסיא דמפרנסין ית עמי, וראו אתכם ויפרנסין יתכון, ושם התיאר (בראשית ט״ו) ובן משק ביתי גבר פרנסא דעמי, (ישעי׳ כ״ב) אל הסוכן הזה לות פרנסא, ובדברי רז״ל פרנס הממונה על הצבור ודומיהם רבים, ואין לשמש בזה השרש רק בפעל הדגוש.

פרס (מגילה ג׳) ארץ ישראל ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה הוא, ובלשון רבים פרסאית, וכתב הפיטן בסילוק דפרשת שקלים כי דרך יום הוא עשרה פרסאות וכל פרסה הוא ארבעה מילין עיין שם.

פרסם לשון פרסום הוא כמו בפרהסיא אלא שבא פעל מזה, כמו לא פרסמו הכתוב (יומא פ״ו) מצוי׳ לפרסם את החנפים, והתואר גנב מפורסם, מוסר מפורסם.

פרע רז״ל הרגילו בזה הלשון בלשון תשלום, כגון (ב״מ מ״ד) מי שפרע מדור המבול וכולי ודומיהם רבים, כלם בבנין הקל

רגלי מבשר

בשרש פרט, מפרוטה אחת כו׳ פירש כן הרד״ק זרע אדם וזרע בהמה, פירוש אדיינס כזרע שמפרוטה אחת יוצאות כמה פרוטות ואולי סוף איזה מדרש מדברי רז״ל.

הקל, וכן בבנין נפעל, ותמיד נקשר עם מלת מן כמו (סוטה ט׳) אין הקב״ה נפרע מן האומה, וכן (אבות פ״ב) נפרעין ממנו בגלוי, עתיד להפרע מן האדם, והשם פרעון וממנו נגזר פורענות, ובלשון רז״ל פורעניות, וכן כל לשון נקמה (כמו במדבר ל״א) נקום נקמת אתפרע פרע, וכן (ישעי׳ ס״א) ויום נקם בלבי ויומא דפורענתא, ולא נמצא בפסוק משרש זה רק (שופטים ה׳) בפרוע פרעות לפי דעת קצת.

פרע (מגילה י״ז) הקורא את המגילה למפרע פי׳ לאחור, וי״א מזה (יחזקאל כ״ד) ועשיתי לא אפרע פי׳ לא אשב אחור.

פרץ נמצאים מלת בזה השורש שהוראתם דבר והפכו כגון (בראשית ל׳) ויפרוץ האיש לשון חוזק (מלכים ב׳ י״ד) ויפרוץ בחומת ירושלים לשון שבירה, וכן בדברי רז״ל כמו (שבת י״ג) כמה פרצה טהרה בישראל פירש גדלה ונתחזקה ובלשון שבירה רבים מאוד כמו הדור פרוץ פרצו גדרו של עולם, והשם (סוכה כ״ז) פרצה קוראה לגנב פירוש שבירה שבקיר.

פרצף (עירובין י״ח) אדם הראשון נברא שני פרצופין פירוש בערוך פרצוף גוף ותמהתי והלא הוא לשון יון ממש קורין לפנים פרצוף, וכן מנהג בלשונינו לומר כמה פרצוף מכוער זה, פירש פנים בל״א געשטאלט ובלע״ז פאצא.

פרק (עובדי׳ א׳) ואל תעמוד על הפרק פירש מקום פנוי שמשם יתפרקו הדרכים בל״א בלום לשון (שמות ל״ב) ויתפרקו שהוא לשון הפרשה, וכן קראו לחלקי הספרים פרקים והוא מה שקורין בלשון הקודש פרשה כמו שיתבאר בשרשו, וגם נוכל לומר כי פרק לשון אבר מלשון רז״ל באמרם פרק של היד רגלי מבשר

פרק

בשרש פרץ. כמה פרצה לפנינו בא וראה עד היכן פרצה טהרה בישראל וברש״י פרצה גברה כמו (בראשית כ״ח) ופרצת ימה וקדמה.

בשרש פרצף. ביבמות ק״כ במשנה אין מעידין אלא על פרצוף פנים עם החוטם פירוש צורת פנים, ודברי הערוך מוכרחין מזה שם בגמרא דפריך הני מינייהו מסגי בריש׳ ונראה דפירוש פרצוף הוא צורה ממש, ויכול להיות על צורת כל גוף האדם תדע דברי ביבמות הולך לפרש פרצוף פנים, רק שרגילין לאמרו ביותר על צורת הפנים [illegible] נראה ביותר צורתו.

פרק

פרק של הזרוע גם הפרק של הספר הוא אבר וחלק של הספר.

פֶּרֶק בו בפרק מתה שרה, וכן בתו עומדת על פרקה לשון עת וזמן.

פְּרַקְמַטְיָא כתוב בערוך שיש ספרים שכתוב בהן פרגמטיא בגימל ובתרגום ירושלמי (בראשית כ"ד) עובר לסוחר בפרגמטיא נפקת, ואני מצאתי בספרים מדויקים דמתקבלין בכל פרקמטיא בקוף ואולי הוא טעות סופרים, וכן בלשון יון קורין לסחורה פרגמטיא בגימל רפוי.

פֶּרֶשׁ לשון הבדלה והפרשה ולא נמצא במקרא רק במקום אחד (יחזקאל ל"ד) בתוך צאנו נפרשות, ורז"ל שמשו בו הרבה, והתואר פרוש פרושים, והם הפרושים מדרכי העולם הזה כמו שהי' הנזירים אבל כל נזיר תרגום נזירא ולא פרוש, ותמהני על מה ששמשו רז"ל בזה השרש בבנין פעל הדגוש ובפעלים עומדים באמרם (מגילה ספ"ק) כשפירש יעקב מאביו וכן (פסחים ד') המפרש לים, וכן (קידושין נ"ג) ואלו פירשו לחיים שהם מהדגוש בראיית היוד המורה על הצרי, והי' יותר נכון לומר בבנין הקל הפורש לים וכולי, ובהפעיל שמשו בו הרבה הפריש מפריש נפרוש וכולי, והשם הפרש, ובפעל הדגוש פרשה כי אם לא היתה ריש היתה דגושה על משקל כפרה, וכן קראו לכל חלק מנ"ג חלקים שנחלקה בהן חמשה חומשי תורה פרשה וכן פרשה פתוחה פרשה סתומה אשר פירשתי עניינם בספר מסורת המסורת.

פָּרַשׁ (ויקרא כ"ב) לפרוש להם על פי ד' לשון ביאור, והשם (אסתר ד') פרשת הכסף ומשמשין בו בבנין פעל כמו כך וכך פירוש פלוני כאשר פירשו רז"ל. ובעזרא (נחמי' ח') בתורת אלקים מפורש פעול מבנין פעל והשם פרוש.

פֶּרֶשׁ (שמות כ"ט) ואת פרשו פירוש הרד"ק הוא הזבל שבכרס הבהמה, ונראה לי שאף שבכרס האדם נקרא כן והראי' (שופטים ג') ויצא הפרשדונה.

פשט

רגלי מבשר

בשרש פרק ב'. כלה שהוא מלשון פרק דלעיל ור"ל „לייט אבשביכר"

פשט

פָּשַׁט מנהג פשוט הוא, דין פשוט הוא פירוש נתפשט בכל מקום, וכן נקרא כל דבר שיש בו שטח ישר ואין בו עקמומית פשוט בל״א שלעכט ובלע״ז דישטיסו, וכן פירש כל פסוק כפי משמעו נקרא פשט, וכן מה שאמרו (שבת ס״ג עיין רמב״ן בהשגת לס׳ המצות) אין מקרא יוצא מידי פשוטו פירש אינו יוצא מידי פשוטו לגמרי אבל יש לו פשוטו עם מדרשו ואיני יוצא מידי כל אחד מהם, ומזה אומר פשיטא על דבר שהוא ידועה ופשוט בל״א פר זעהגליך ובלע״ז בין שאווי.

פִּשְׁפֵּשׁ (ברכות ה׳) יפשפש במעשיו, פירוש יחפש, וכן תרגום יונתן (בראשית ל״א) ויחפש לבן ופשפש, וכן כל לשון חקר באמ״ת מתורגם בלשון פשפוש.

פִּשְׁפֵּשׁ הרמש הנמצא בקירות המטות נקרא פשפש ובל״א וואנטש לויז, פירש כני הקירות ובלע״ז צימזי, ונקרא פשפש מלשון חפוש כדלעיל כי האדם ממשמש בה, וכן אמרו רז״ל

רגלי מבשר

בשרש פשט. נתפשט בכל מקום, חולין י״ח נהרא נהרא. ופשטי׳ ברש״י יכל נהר ונתפשט במקום שרגיל ועיין שם כ״ז בפירוש רש״י אין פשטי הנהר דומין זה חריף וזה עומד וכו׳ ומה שכתב בהג״ה עיין רמב״ן וכו׳ עיין בהגהת מהר״ץ חיות שבת שם מציא דברי הרמב״ן אלו וז״ל לא אמרו אין מקרא אלא כפשוטו רק אין מקרא יוצא מידי פשוטו משמע דהכוונה דשניהם אמת פנימי׳ וחיצון ויסבול הכתוב שניהם רק בפעם אחד אמרו עפ״י הקבלה בקרא (שמות כ״ד) דוהי׳ הבכור אשר תלד אמר רבא דבזה אתי דרשה ומפקא מידי פשוטו עכ״ל הרמב״ן, וקיים שם מהר״ץ אבל בכאן הכוונה דר׳ כהנא הי׳ סובר דכל זה לא יתכן רק בדינים והלכות או בעיקרי תורה אבל בדברי מליצה ושיר הדרוש, הוא עיקר עיי״ש דבריו ויש להוסיף עליהם דעכשו נודע לר״כ דגם מדברי שיר ומליצה נוכל ללמוד הלכה ע״כ אי אפשר להוציאם מפשטם לגמרי ודו״ק, ומצינו הרבה פעמים בש״ס שלומדין הלכה מסיפור ענין שבקרא כגון חולין י״א פגע ונגע או פגע ולא נגע ושם כ״א וש״מ, וגם מצינו שקורין לדרשה שנראה אמיתת בכוונת המאמר פשטי׳ דקרא כמו חולין י׳ פשטי׳ דקרא במאי כתיב, ועיין כתובות קי״א פשטי׳ דקרא במאי כתיב ובמהרש״א שם.

פשר

רז״ל (נדה נ״ח) ברית כרותה לפשפש ריחו כטעמו וארכו כרחבו וכל המוללו מריח בו.

פִּשֵׁר (קהלת ז׳) ומי יודע פשר דבר אין לו דומה במקרא, והוא כמו פרוש בהפך אותיות, או בחילוף שין לתיו שהוא כמו פתר, וכן תרגום של כל לשון פתרון פשר, וכמו שלשון פתרון לא נמצא בעברי רק בענין חלומות, כן לשון פשר לא נמצא בתרגום רק על לשון פתרון וכן בדניאל ב׳ פשר חלמא הלמא והשרי׳ ודומיהם.

פָּשַׁר מים שנתחממו מעט עד שאינם קרין ואינם חמין נקראים מים פושרים וכן בפסוק (קהלת ב׳) כנסתי לי, תרגום מרזבין דשדיין מיין פושרין בל״א לויליך ובלע״ז טיפודי, ומזה קראו ההשואה העושים בין שני בעלי דינין פשרה ובנו ממנו פעל באמרם (סנהדרין ו׳) מצוי׳ לפשר ואחרי שנתפשר ודומיהם בל״א איינג ובלע״ז ארקודאי.

פַּתַח נקודת הפתח ידועה, ורוב ימי תמהתי על מה שקורין התיו רפויי והרי הוא ראוי להדגש אחר הפתח, גם רוב היהודים קורין המלה מלרע, ואינו אלא מלעיל וכן קוראין אנחנו האשכנזים בפתח מלעיל.

פָּתִל החוטין שמשימין בפי הנרות נקראים פתילות, וכן במדרש (שופטים ד׳) אשת לפידות שעושה פתילות למקדש בל״א

צוכן

רגלי מבשר

בשרש פשר א׳. שהוא כמו פתר, עיין בכתובות ק״ז פתריתו בה כולי האי, שהוא לשון פירש ודו״ק.

בשרש פתל. לפי שהשונים משחרים כו׳, לא מצאתי עוד פירוש פתיל בשום מפורש, ובלא״ע פי׳ שלא והיי׳ לכם לציצית, והנה ישוב הפתיל להיותו בקלה כמו הציצית והפירוש השני וכו׳ והנה מלוי׳ על כל מי שיש לו בגד בארבע כנפות שיתכסה בו ביום תמיד ולא יסירנו מעליו למען יזכרו, והמתפללים בטלית בשעת התפלה יעשו זה בעבור שיקראו בקריאת שמע והיי׳ לכם לציצית, ועשו להם ציצית, רק לפי דעתי יותר הוא חייב להעטיף בציצית בשאר השעות משעת התפלה למען יזכור ולא ישגה ולא יעשה עבירה בכל שעה כי בשעת התפלה לא יעשה עבירה עכ״ל והוא באמת דבר כאה ויאי ובא חזי

מה

צוכן ובלע"ז סטופיני, ונקראים פתילות לפי שההוטים משוזרים ונפתלין יחד (משלי ח') נפתל ועקש תרגום פתילא ועקימא.

נשלמה אות הפא. בעזר אשר לכל צופה.

אות הצדי

צָבֵעַ נקראו אנשים החנפים רוצה לומר שאינם תוכם כברם צבועים, (סוכה כ"ב) פירוש שמראים צבע אחר ממה שהם וכן אמר המשורר האיזובי, והזהר בני מן הצבועים, כי נשיקתם נשיקה נעתרה, ויש מפרשים מן הצבועים פירוש אדמונים בטבע וצבע שערם אדום, כי רובם הם רעים בטבע.

צָבַע (עיין שורש אצבע) מהשרש הזה אצבע, וסתם אצבע הוא שאחר הגודל כמו (ויקרא ד') את אצבעו בדם ודומיהו, ונאמר גם כן על הכלל רוצה לומר כל אחד נקרא כן, ובלשון רבים אצבעות, ונקרא גם כן אבר האיש אצבע באמרם (נדה פ"ו) אין כל האצבעות שוות.

צָדַד כן שרשו של צד, וכן נהגו רז"ל בדבריהם לומר בלשון רבים צדדן, על שני צדדין, ומלת כיצד הוא מלה מורכבת מן כאי צד.

צדק

רגלי מבשר

מה בין תקיפי קדמאי, ועיין בטוש"ע או"ח סי' כ"ד שכתבו ולפחות יזהר שיהי' לבוש ציצית בשעת התפלה ובמ"א סוף סי' הנ"ל בשם הזוהר דהקורא ק"ש בלא ציצית כאלו מעיד עדות שקר בנפשו, ועיין בתוס' ברכות י"ד ד"ה ומנח וברא"ש ונושאי כליו שם ודו"ק. ועיין בפמ"ג סי' ס"ו סק"ד ודו"ק, ובסוף סי' כ"ד ציין לתוס' מנחות מ"ג ד"ה אותם שבציצית כבלא דעבדא וכו', בכל עת יהי' בגדיך לבנים ציצית כי הטלית לבן דוקא עשי' ע' מזה עכ"ל. ויש להעיר על דברי הפמ"ג בס"ו, שמאי שלא נזכר בהש"ס הוא כדברי הלבוש מובא במעי"ע שם שקי"ת דלא הזכירו עטיפה באלו המאמרים דפשיטא שכבר נתעטף עיי"ש ודו"ק, ואעפ"כ לצעיר כמוני אינו מן הראוי להכניס ראשי, ולהיות כתלמיד הדן, ומי שדעתו רחבה ידין בזה.

אות הצדי

צדק הרגילו רז"ל לקרא למתנת עניים צדקה, וכן פירשו (משלי י"א) וצדקה תציל ממות (שם י"ד) צדקה תרומם גוי, ולפי לשון המקרא אין הפרש בין צדק לצדקה רק שזה לשון זכר וזה לשון נקבה וקראו הצדקה בלשון הגוים אלמויזן, והוא נלקח מלשון יון.

צדיק קראו רז"ל לאות הזאת צ צדיק באמרם (שבת ק"ד) צדיק כפוף צדיק פשוט וכן קורין לה האשכנזים והצרפתים צדיק, אבל שאר היהודים גם כל המדקדקים קראו לה צדי.

צדוק שני תלמידים הי' לו לאנטיגנוס איש סוכו אחד שמו צדוק ואחד שמו ביתוס ויצאו לתרבות רעה וכפרו בתורה שבעל פה ולא האמינו רק מה שכתוב בתורה שבכתב על כן קורין להם קראים לשון מקרא, ועוד אדבר בם בשורש קרא ובלשון רומי קורין להם צאדיציאר כי כן מנהג לשונם לשים צדיק במקום קוף כמו שאבאר בשרש קיסר.

ציית

רגלי מבשר

אות הצדי

בשרש צדק, רק שזה לשון זכר וזה לשון נקבה, עיין בספר מירא דכיא פ' אמור שהאריך לדחות דברי הקל"מ שכתוב דצדק וצדקה הם לזכר ולנקבה, ויען שנוגעים הדברים לדברי המחבר בפנים, בדקתי אחריהם, ואחרי הסליחה לא דקדק יפה, דאדרבא מדברי הא"ע פ' לך שמביא משמע בהדיא שלא כדבריו, דז"ל הא"ע צדקה כמו וצדקה תהי' לנו וצדק ומשפטו אחים רק שבדברי קדמונינו ז"ל דרך צדקה אחרת, והם ממש כדברי המחבר וגם מרש"י תענית אינו ראי' דבתהלים פ"ה צדק ושלום, וצדק משמים פירש"י צדקה שהי' עושין וכו' עיי"ש, וגדולה מזה מביא הערוך בערך צדק בשם ר' משה הדרשן לפרש מאמר רז"ל ר"ה ד' פסחים ח' הנותן סלע לצדקה בשביל שיחיו' בנו הרי זה צדיק גמור, פירש צדקה חשובה היא אע"פ שהזכיר שיחיו' בניו זוכה לחיי עד.

בשרש צדיק, באמרם צדיק כפוף צדיק פשוט, ותמהתי כי זה לא קאי על אות הצדיק רק על התואר צדיק ומקודם צדי כפופה צדי פשוטה דקאי על האותיות, ועיין ביומא ע"ג והא לא

כתיב

צַיִּית בדברי רז"ל המסרב לציית לדין לחבירו והוא לשון האזנה והקשבה בתרגום (דברים ל"ב) האזינו השמים אציתו שמיא וכן (איוב ל"ג) הקשב איוב אצית איוב בל"א בור נעמן ובלע"ז אסקולטר.

צָלַל מים צלולין (שבת ק"ט) יין צלול הוא הפך עכור, וכן פירש רש"י (בראשית ל"ד) עכרתם אותי צלול היתה החבית ואתם עכרתם אותה, והוא נלקח מלשון (שמות ט"ו) צללו כעופרת שהוא לשון שקיעה כתרגומו אשתקעו כאברא, כי כל עוד שהמים והשמן אינם שקועין על הרוב הם עכורין וכאשר הם שקועין הם זכים וצלולים בל"א לויטר ובלע"ז קייארו.

צֶלֶם כבר ביאר הרמב"ם ז"ל בספרו מורה הנבוכים (בתחלת הספר) ההפרש בין צלם ודמות, ואנחנו קוראים לכל פסל צלם וכן בדניאל ג' צלם הדר.

צִמְצֵם בדברי רז"ל (ב"ר פ"ה) צמצמן בין שני בדי ארון והשם צמצום לשון דוחק וסתר (בראשית ל"ח) כי כסתה פני' תרגום ירושלמי ארי צמצמה אפהא בל"א צווינגין ובלע"ז סטרינזאר.

צָנָן צנון וחזרת (ע"ז י"א) הצנון הוא שרש כדמות לפת בל"א רעטיך ובלע"ז ראבינִיל, וחזרת הוא עשב היקרא בלע"ז לאטוגה ובל"א לאטיך.

צנע

רגלי מבשר

כתיב בהו צדי, ולא מצאתי עוד בתלמוד לומר צדיק בקוף על האות. בשרש צנן. וחזרת הוא לאטיך עיין באו"ח סי' תע"ג ס"ה באחרונים ובשם תשובת חכם צבי שהוא מה שאנו קורין עתה סאלאטע, ועיין בחת"ם או"ח קל"ב שהי' נוהג ג"כ כהחכם צבי ליקח חזרת למרור, מ"מ הי' רגיל לדרוש ולהזהיר שמי שאין לו מי שיבדקנה כראוי, שיותר טוב לו ליקח התמכא שקורין קריין ואם הוא נמנה בפירוש במשנה והחסה הוא הראשון ומצוה מן המובחר וכו' ואם יש רמז בספק דשם רחמנא עלן אנו נאמר דתמכא ר"ת תמיד מספרים כבוד אל (ואפשר לומר ג"כ דהוא מלשון תומך תמימים), וכתב עוד שם דכרפס הוא בל"א צעלער ונאכל כמו שהוא חי כטבל בחומץ,

ובכוס

צָנַע בדברי רז״ל (כתובות ד׳) דברים שבצנעה פירוש בסתר וכן תרגום (במדבר י״ז) וינח משה את המטות ואצנע, והוא מענין צניעות נקראו האנשים השפלים והמסתתרים בעבור ענוותנם צנועים.

צַעַר לשון צער ומכאוב, ולא נמצא במקרא אך תרגום (בראשית ג׳) בעצב תלדי בנים בצערא תלד בנין, ותמהתי כי כל לשון קלון וקללה שבמשלי מתורגם בלשנא צערא.

צַרַב צורבא מרבנן פירוש בערוך חוזק תלמידי חכמים ורש״י פי׳ לשון חריפות, ולשני הפירושים הוא נגזר מן (משלי י״ז) אש צרבת שאין דבר חזק וחד ממנו. ואנחנו קורין צורבא מדרבנן כל מי שקורא ושונה בתלמוד אפילו אם אינו נסמך לרבנות.

צָרַךְ זה השרש לא נמצא במקרא רק במקום אחד (דברי הימים ב׳ ב׳) עצים מן הלבנון ככל צרכך, ורז״ל שמשו בו הרבה בשמות ובפעלים אך בבנין הקל ובפעל לא נמצא, והשם צורך, והתאר צריך, ובתרגום לא נמצא רק בשמות כמו (בראשית ט״ז) ידו בכל ויד כל בו הוא יהי צריך לכולא ואף כל בני אנשא יהון צריכין לי׳ וכל לשון חפץ מתורגם בלשון צריך כמו (מלכים א׳ ה׳) אעשה כל חפצך אספיק כל צרכך בל״א בידורפניש ובלע״ז ביזוני, ושמשו גם בזה להוצאות הרעי כמו (שופטים ג׳) מסיך הוא את רגליו עביד הוא ית צרכי׳ וכן אמרו (עיין בשרש נקב) והוא צריך לנקביו.

צרך

רגלי מבשר

וברוב לשונות אפילו ר״ת כמו (דקדק הרב בלשונו כיון שאינו לשון המוזכר בש״ס) אל פועל ישועות אתה. עיי״ש.

בשרש צנע. במיכה ו״ח והצנע לכת ובמשלי י״א ואת צנועים חכמה במלודת המסתתרים עצמם מרוב ענוותנותם, ובערוך אמר צניעי כשירי אמר ר״ח כך שכינו שהכשר נקרא צנוע, ומאוד תמהתי על המהרש״א בברכות ס״ב הא׳ צניע באורחותיו הוי א״ל ר״כ וכו׳ דתנן אין קורין צנוע אלא למי שצנוע בבה״כ, שרצה לפרש דבכל מקום שנזכר צנוע בדברי חכמים אינו אלא בזה הענין.

לרא

צָרֹךְ הרבה נופל זה הלשון על לשון עבודה זרה ופסל כמו (דברים ל״ב) לשדים לא אלה לשדין דלית בהון צרוך (מלכים א׳ י״ח) אם אלקים היא אם אית בי׳ צרוך ודומיהם רבים כלם לשון כח ותועלת, וכן (איוב ל״ה) מה אועיל מחטאתי מה צריך מתעל סורחנו, וכן (ירמי׳ ל״ג) לא יצלח לכל לית בי׳ צרוך מדעם בל״א ניץ ובלע״ז אוטילו.

צֵרֵף לשון חבור ודבוק לא נמצא בפסוק גם בתרגום לא מצאתיו רק במקום אחד בתרגום ירושלמי (במדבר כ״ד) וצים מיד כתים ויצרפון עמהון לגיונין מן רומאי, פירוש ויתחברון, ורז״ל שמשו בו הרבה כגון (קדושין מ׳) הקב״ה מצרפה למעשה, מצטרפין יחד והשם צרוף, וכן צרוף האותיות, וזה ידוע לבעלי הקבלה, ונמצא ספר הנקרא ספר הצרופים, ואין לי בזה עסק.

צָרְפַת שני צרפת הם, האחד צרפת הסמוך לצידון, והוא שם מקום שנאמר (מלכים א׳ י״ז) קום לך צרפתה אשר לצידון, והשני שם מדינה שנאמר (עובדי׳ א׳) כנענים עד צרפת בלע״ז פראנצא ובל״א ו־אנקרייך.

נשלמה אות הצדי, ועל זה לאלהינו נודה.

אות הקוף

קֻבְיָא (ר״ה כ״ב) המשחק בקוביא, וברבוי קוביאות, והם עצמים קטנים של שש הפאות חקוק על הפאה האחת נקודה אחת ועל השנית ב׳ ועל השלישית ג׳ וכן כולם לשחוק בהם ובל״א ווארפיל

רגלי מבשר

בשרש צרף, עיין במחבר בשרש רלף ודו״ק.

אות הקוף

בשרש קוביא, ובערוך פירש שסוא הגוכב כססות, כדברי הערוך פירש ג״כ רש״י כתובות כ״ח, ופירוש הראשון הביאו התוס׳ בשם ר״ח עיין שם, ובהגהת מהריעב״ץ ז״ל שהוא מלה מורכבת מן (מלאכי ג׳) היקבע אדם ולשון ארמית ג״כ (ר״ס כ״ו) קבען פלוני, ומשקל השם בא בדרך היוונית והארמית, שהתוארים חותמים בעית הרוקה וסמך כמו לסטים, ארכיליסטוס, וכן רבים, והנה גם קוביוסטוס כאחד

וזארפיל או טופיל שפיין ובלע"ז דארי, ושם תאר קוביוסטוס, פירוש שוחק בקוביאות, ובערוך פירוש שהוא הגונב נפשות, והראשון נכון.

קִבֵּל לשון קבלה לא נמצא רק בעזרא ובדברי הימים ובאסתר שהם ספרי הגולה, ופעם אחת במשלי (י"ט) שמע עצה וקבל מוסר. אבל בתרגום נמצאים הרבה לשונות מתורגמין בלשון קבלה עיין במתורגמין, גם רז"ל שמשו בו הרבה מאד, ואין צריך להביא עליהם ראיות, והשם קבול או קבלה, והתאר קבלן, ומקובל נקרא מי שלמד ספרי הקבלה, והם סתרי תורה ונביאים שקבל איש מפי איש עד משה רבינו עליו השלום לכך נקראת קבלה והוא נחלקת לשני חלקים, עיונית ומעשיות, ואיני כדאי לבאר ענינה, כי בעונותי לא למדתי חכמה זו, ודעת קדושים אלה לא אדע ולא אבין.

קבל

רגלי מבשר

כאחד מהם, ועניינו תואר גזלן בכל אופן שיהי' הן ממון בין נפשות עיי"ש, ובתוס' ובר"אש גיטין פ"ד סי' י' בשם ירושלמי אמר לי' בקוביוסטא משמע יותר כפירוש ר"א והמחבר והלועז באורך לא העתיק יפה כי פירשו ווערפעל שפילער, והי' צריך ללעז מענשען רייבער כפי דעת הערוך.

בשרש קבל. ברש"י תענית ט"ו ד"ה ובקבלה כ"ת שהנביא מלו' ומזהיר לישראל קרוי דברי קבלה, מצא בהגהות מהר"ץ חיות שם תשובת מו"י סי' כ' (ובחולין ליין סי' נ' ואולי טעות סופר באחד כי אין התשובה ת"י) דתלמוד טועה כתב זאת דהכי לאיכו כדה כ"ג חגיגה י"א קרא הש"ס דברי קבלה אף שאין ענין לתוכחה ומוסר, ולי נראה דכוונת רש"י דנקראו דברי הנביאים דברי קבלה במה שאומר איזה ציוי ואזהרה מפי ד' אבל מה שמספר והולך מדעתו לא קרינן בי' דברי קבלה ובמובן זה סרה תמיהתו. ודו"ק וברש"י חולין קל"ז מפני שקבלו כל נבואה לפי צורך השעה והדור והמעשה, ובהגהות מהר"ץ ממחזור ויטרי מפני שכל הדינים הנלמדים ודברי הנביאים כלם מקובלות מסיני דבלא"ה אין הנביא רשאי לחדש וכמו שאמרו בכמה מקומות (סנהדרין כ"ב פ"ג תענית י"ז מ"ק ה') אלא הלכתא נינהו ואתי יחזקאל ואסמכה אקרא, וכתוב מהר"ץ שהאריך בזה בספרו תורת נביאים

קָבַל קובל אני על פלוני, הוא לשון תערומות, וכן כל לשון צעקת חמס מתורגם בלשון קבלה, כמו (בראשית ד׳) צועקים אלי קבלן קדמי (שם י״ח) זעקת סדום קבילות סדומאי ודומיהם רבים, בכלן הבית רפוי׳, אבל לשון קבלה דלעיל הוא דגושה, וסימנך (שמות כ״ב) שמוע אשמע צעקתו, קבלה אקבל קבילתי׳ ודו״ק.

קָבַע (ר״ה י״ז) קבע לו זמן, וכן עת קבוע, והשם קבע, או קביעות כלם לשון קיום הדבר והגבלתו בל״א גיזיצט ובלע״ז דטירמינטו, ולא נמצא זה הלשון במקרא, אולי יש לדמות לו (ישעי׳ נ״א) קבעת כוס התרעלה שהם השמרים, ונקראו כן לפי שהם קבועים בתחתיות הכלי.

קֵדָר אנחנו קורין העם הנקרא טרטרין קדרים, בשם בני ישמעאל (בראשית כ״ה) קדר ואדבאל ומבשם שהם שוכנים בערב אבל הטארטרין אינם דרים בערב, אלא לפי שגם הם שוכני אהלים כבני ישמעאל נקראים קדרים כמו הם.

קְדֵר דוד ופרור וקלחת, שלשתן מתורגמין קדרא, וכן בדברי רז״ל (עירובין ג׳) קדרא דבי שותפי לא קרירא ולא חמימא והוא הכלי שמבשלין בו, ונוהגים לקרא אותו קדרה הקוף בשוא והדלת בצרי ובהא בסוף, וכן בקדרה שבשלו בה נתבשלו בל״א אפן ובלע״ז פונייטה.

קָדֵשׁ לשון זה משמש בדברי רז״ל לענינים רבים קדוש, וקדוש, וקדושה, וקדוש, וקדושין, והקדש, ולא אוכל לפרש כל אחד ואחד, אך כל אחד הוא נתבאר במקומו לפי ענינו.

קָהָל קבוץ גדול נקרא קהל, כמו צבור ומשקל אחר קהלה, ונוהגין להפריש ביניהם, וקורין לקיבוץ יהודים הדרים בעיר אחת קהל, ולעיר שבה הקהל נקראת קהלה, כמו קהלת פאדואה או ויניצייא, ולרבות קהלות, אבל קהל לא יתרבה לומר קהלים, גם המקום

רגלי מבשר

כציאים, ולא ראיתיו רק בתמ״ס סוף המח״ח תשובה ארוכה אליו על ספרו הכ״ל ושם באר התמ״ס ז״ל הא דלא בשמים הוא ואין הנציא׳ רצאי לאדם בטוב טעס, ועיין עוד בשרש תיקו.

המקום שבו בתי חיים, רוצה לומר קברי מתים נוהגין לקרא קהלה אף על פי שהוא כפר, ואין בו קהל רב.

קטגר (ר"ה כ"א) אין קטיגור נעשה סניגור, פירוש מלשין ורכיל והוא לשון יון ממש ובל"א הינדרר ובלע"ז אינטריג והשם קטיגורא.

קטנית מיני קטנית, ובלשון רבים קטניות, ובלשון הקודש נקראים זרעונים ובל"א צימעז ובלע"ז לוגויא או מינוטא לשון קטנות, לכך נקראים קטנות.

קל קלות ראש, רבים סבורים שקלות ראש הוא מי שהולך פרוע בראשו, וטועים כי ההוא נקרא גלוי הראש, כמו שאמרו (קידושין ל"א) אסור לילך ד' אמות בגלוי הראש, אבל קלות ראש הוא מה שאמרו (בברכות נ"ד) אל יקל אדם את ראשו, ופירוש בערוך שלא ילך בהרמת ראש אלא בכפיפת ראש.

קלמם

רגלי מבשר

בשרש קטרג. נשמט ג"כ תיקון המחבר ז"ל, (איוב ל"ז) אם אמר איש כי יבלע תרגום ארי יקטרג עכ"ל התיקון:

ובירושלמי פירשו בו קטיגור קורא תגר וסניגור עונה תגרא, וכן הראה לי הראב"ד דפה שליט"א שפירש כן בברטנורה אבות פ"ד מי"א.

בשרש קטנית. עיין באו"ח סי' תנ"ג דבקטניות אינם יוצאין חובת מצה ואינם באים לידי חמוץ והמנהג במדינות אלו להחמיר במיני קטניות, ולפי דברי המחבר כל שהוא מפרי הארץ ואינו מחמשת מיני דגן ראוי לקרותו קטנות, מיהו לא גזרו רק ממה שראוי לעשות ממנו עיסה אפי' ע"י הדחק או דא"א לבררו ממיני דגן המעורבים בו ודוק בזה כי לא שלחתי מילי בכדי, ועיין בחת"ס מאו"ח קכ"ב וקכ"א לענין הטירקישער ווייץ, ועיין בטוב טעם ודעת על חלק ראשון מהיו"ד בראשו מה שהדפיס מזה הענין.

בשרש קל. השיא נקרא גלוי הראש עיין באו"ח סי' ב' באחרונים ובט"ז סי' ח' בשם הרש"ל שהעם תופסים גילוי ראש לקלות ופריצות, והט"ז האריך לבאר שיש איסור גמור בדבר, ותמהתי למה לא הביאו ג"כ מהא דכלה רבתי פ"ב במעשה דב' תינוקת דאחד כסה ראשו ואחד גילה ראשו, עיי"ש מה שאמרו חכמים עליו, ושם בגמרא פ"מ דגלוי ראש עזות תקופא הוא, אחרי כותבי מצאתי שהאריך

החת"ס

קַלְמֵס (תהלים מ"ה) עט סופר מהיר תרגום היך קולמוס דספרא רגיל, וכן קורין לו בלשון רומי קולמוס, ובלע"ז קלמי, ומזה קורין לכלי שמשימין בו הקולמסים והדיו (כלים פ"ב) קאליְמור, וכן בבראשית רבה משל למלך שקנה קאלמרין וכו'.

קְלֶס כל לשון קלס בלשון המקרא לגנאי, כמו לעג וקלס, וקלסה לכל הארצות (יחזקאל כ"ב) יתקלסו בך, אבל בדברי רז"ל הוא לשבח, כמו מקלסין לפני המלך, לברך לעלה ולקלס, וכן (שיר ז') ופלגשים ויהללוה תרגום ויקלסו להון ובל"א לויבן ובלע"ז לוידאר.

קְלַסְתֵּר קלסתר פניו פירוש צורת פניו, וכן תרגום של (איוב כ"ט) ואור פני לא יפילון וקלסתר אפי (שם י"ז) ויצורי כצל כלם, וקלסתר אפי (שם י"ד) משנה פניו ותשלחהו מתני קלסתרי, שלשתן באיוב ולא מצאתי להם דומה בתרגום, ובערוך כתוב קלסטר בטית, ולא מצאתי כן בכל הספרים המדויקים.

קְלַף (בראשית ל') אשר פצל ברהטים תרגום די קליף (ויקרא י"ד) ואת הבית יקציע תרגום יקלפון בל"א שיילין ובלע"ז שקורציאר, והשם קליפה, כגון קליפת השום וכגון קליפת העץ,

ומזה

רגלי מבשר

החת"ס בהשמטות שנדפסו סוף חו"מ סי' קל"א וכתב וז"ל אע"ג דבימיהם הי' גילוי הראש כתועבה וקלות ראש, ומזה נהגו לכנות גילוי הראש בשם קלות ראש כמבואר במס' כלה דקרי לי' עז פנים וממזר דבן הנדה, והמכסה ראשו הי' להם כמתפלל מתוך כובד ראש עיי"ש, דברים היוצאים מן הלב, להכות על קדקד רשע.

בשרש קלמס. בפסחים קי"ח גער חית קנה שכל דברים נכתבים בקולמוס אחד, ובסנהדרין ק"ו ולא עוד אלא שזכתה קנה ליקח ממנה קולמוס לכתוב בה ס"ת נביאים וכתובים הרי לך בהדיא דקנה וקולמוס אחד הם, וכן נקרא קנה בלשון יון קַלַמֵס ובל"א שולף רוהר, וכן הראה אותי הראב"ד שליט"א בתפא"י שבת פ"א מ"ג אות ל"ג, ובחולין שחיטה העשוי כקולמוס, ברגמ"ה שם שחותך הסופר באלכסון.

קמ"ע

ומזה נקרא העור שכותבין עליו קלף, לפי שנקלף ממנו השער בל"א פערמיט ובלע"ז פירגמינו.

קָמָּא הרבה נהגו רז"ל במלה זה באמרם פרק קמא תנא קמא, פירוש ראשון, ולא מצאתי זה הלשון בתרגום רק (שמות כ"ב) מתמול שלשום מתורגם בכל מקום מאתמול, מדקמוהי, רוצה לומר מלפניו, ויש ספרים שכתוב בהם מדקדמוהי, והוא טעות סופר דוק ותמצא.

קָמַט (איוב ט"ז) ותקמטני לעד הי' פירוש הרמב"ן ז"ל לשון קשירה מדברי רז"ל, ומזה אמרו (נגעים פ"ו ב"ב ק"ב) קמטין והוא כשכלה הבשר והעור יתקשר יחד בל"א רונצלן ובלע"ז פאלדו, וכן פירוש רש"י (משלי ל') ליקהת אם לקמטין שבפני'.

קָמֵיעַ הוא כתובה מעוטה על קלף שנושאין בצוואר להפואה או להצלחה, ופירוש בערוך שהוא לשון קשר, ונראה לי שהוא לשון קימעה בדברי רז"ל שפירושו מעט, ולפי שמשימין בקמיע פתקין קטנים עם כתובה מועטת בראשי תיבות וגימטריאות של שמות קדושים והשבעות לפיכך נקרא קמיע.

קָמֵץ קורין לאדם כילי קמצן בדברי רז"ל, והוא לשון אסיפה וקבוץ באמרם (כתובות ע"ז) המקמץ צואת כלבים, והרד"ק פירש מזה (בראשית מ"א) לקמצים לשון אסיפה, וכן דרך הכילי לאסוף ולקבוץ על יד וכילי בל"א קארג ובלע"ז סקארסו ומזה נקרא

רגלי מבשר

בשרש קמיע. בערוך מביא ראיי שהיתה קומעות לי תפילין (ע"ז ל"ט בכורות ל') ולשונו בע"ז איתא והיתה קושרות לו תפילין, וכדברי הערוך פירוש רש"י בשבת ס"א בד"ה ולא פוי בזמן שאינו מומחה וז"ל קמיע אינו אלא לשון קשר ודעיקרין של שרשי סממנין כמו קורין קמיע, והוא שם עמוד ב' אחד קמיע של כתב ואחד קמיע של עיקרין ודו"ק.

בשרש קמץ. שבשברהו צריך לקמוץ בקנה בושם דיני נקודות אות י' שהחולם נקרא בדברי רש"י מלאפום על שם שנתמלא הפה בשברתו, ושם אות ד' ונקראים חטפין מפני שהשברתן כחטפת ואין בשם המשכת קול ואיזוק קריאה כלל, ומזה ראיתי ג"כ לומר שנקרא

נקרא גם כן האצבע שלפני הזרת קמיצה מן (ויקרא ב׳ ה׳) מלא קומצו שבה הי׳ הכהן מודד הקטורת עיין בשרשי הרד״ק, ומזה קראו גם כן לנקודה כזו ָ קמץ שבהברתו צריך לקמוץ שפתיו יחד ובפתח צריך לפתוח אותם.

קְנוּנְיָא בדברי רז״ל שנים שעשו קנוניא, וכן (ב״מ י״ג) חיישינן לקנוניא, פירש בערוך לשון רמאות, ונראה לי כי קנוניא מלה מורכבת בלשון לע״ז מן קון ואין כי קון בלע״ז עם ואין בלע״ז אחד דהיינו ביחד גם אונייר בלע״ז לשון השואה באמרם אונ׳טו אינסימו רוצה לומר בהשואה יחד בל״א איינש ובלע״ז אוניט וזה מה שנראה לי הישר והנכון בפירש המלה הזאת.

קָנָה בדברי רז״ל קבול קנין וקנין סודר והוא במקום מה שאומר הפסוק (רות ד׳) וזאת לפנים בישראל על הגאולה ועל התמורה לקיים כל דבר שלף איש נעלו וכולי כן אנחנו קונין עתה בסודר שהוא הבגד, וזה שלוקחין שני עדים ומבארים לפניהם דברי תנאיהם וכל אחד מהעדים פושט כנף בגדו והמקבלים עליהם לקיים כל דבר נוגעים כנפי בגדיהם, וזה נקרא קנין סודר וכן תרגום (רות ד׳) קנה לך וישלוף נעלו אושיט ידך לקנינא עיין שם.

קָנַח (שבת פ״א) אל יקנח אדם בצרור שקנח בו חבירו, וכן הרבה בדברי רז״ל ואין משמשין בו רק בבנין פעל הדגוש והשם קנוח, כגון קנוח סעודה, והוא מה שאוכלין אחר הסעודה, ובלשון יון נקרא אפיקומן כמו שבארתי בשרשו.

קַנְטַר (פסחים ס״ו) התחיל לקנטרן, והשם דברי קנטורין, והתאר קנטרן, וכן אמר (קידושין נ״ב) מפני שקנטרנין הם, ובעל הערוך כתב קנתר בתיו ופירשהו לשון כעס, ואני לא מצאתיו

רגלי מבשר

הנקרא נקודת הסוף מלשון סוף שלשוף מלויכים הנקודות, אבל הרולה לעמוד על טעמי הנקודות, ירלה אמתת ענינים בתיקונים, וסם מובא תמיד השבא בבית, ובהקדמה כגוונא דא חסגון סבא ו׳ וכו׳ עיי״ש.
בשרש קנטר א׳. עיין בערוך שרש קנתר וקנטר ובמוסף סס כראה שקרב הענינים ופירשם ענין דבר חד מדקר וסוהר, וזה כמו שאנו רגילין לפרש לשון קנטר לאדולא ועיין שם שרש קינטורין סוא

מצאתיו רק בטית, ואנחנו מפרשים אותו לשון צחוק בל״א שפוטן ובלע״ז שווייאר.

קַנְטַר (בראשית כ״ג) וישקול אברהם לעפרון פירש רש״י יש מקום ששקליהן גדולים שהם קנטרין צינטוריש בלע״ז (שמות כ״ה) ככר זהב תרגום ירושלמי קנטר דדהב דכי, ונראה לי שהוא נלקח מלשון רומי שקורין לסך משקל או מספר של מאה צינטיאר, והקוף והצדי מתחלפין כמו שיתבאר.

קֻנְטְרֵס בעלי התוספות קראו לפירש רש״י שחבר על התלמוד קונטרס, ואומרים שנקרא כן לפי שבראשונה הוא חבר הפירוש קונטרום קונטרום ואחר כך נעשה ממנו ספר מיוחד, וקונטרום נלקח מלשון לע״ז שקורין לקונטרס קווינטרו לשון חמשה שכך הי׳ נוהגין לעשות קונטרום מחמשה עלין בל״א בויגן ובלע״ז פוליי, שכל אחד מהם שני עלין, נמצא שכל קונטרס עשרה דפין, ויש שנעשה מן ארבעה עלין, דהיינו שמנה דפין, וקורין קוואנטרו, רוצה לומר של ארבעה דפין.

קנם

רגלי מבשר

הוא כולו מדברי המוסף וכן הרבה שרשים, ודברים נכללו דברי המוסף בדברי הערוך, וצריכין ליזהר שלא להחליף דבריהם.

בשרש קנטר. פירוש רש״י יש מקום וכו׳, עיין בחת״ס חו״מ מה שכתוב על דברי רש״י אלו ואסוקי שמעתתא דאפי׳ אם כתב בשטר עובר לסוחר יוכל לשלם גם כן בבאנקאנאטן דכוונת עובר לסוחר ר״ל מטבע היוצאות במדינת מלכותו בלי שום טורח חילוף עיי״ש.

בשרש קונטרום. עיין במוסף שרש קמנטרם בל״ר ספר המורה הדברים בקיצור, וגם נאמר כן [על] מפרש הן [על] הספר עצמו הן [על] בעל הספר, לכן רש״י ע״ה עד היום נקרא בין הנכרים קומנטרום שהוא פי׳ המקרא, ואנחנו בחסרון אות קוראים לו קונטרום עכ״ל, ולי נראה דיכול להיות שרש״י ז״ל על תנ״ך יהי׳ נקרא קומנטרום שפירושו מבאר ומפרש, בל״א ערלייטערונג, אבל שמזה יהי׳ קונטרום בחסרון אות הוא דבר שאין לו שחר, ומעולם לא נקרא רש״י על תנ״ך בשום ספר פ״ה רק על הש״ס, וטעמו ודאי כמו שכתוב המחבר בפנים.

קנס בדברי רז״ל קונסין אותו כך וכך, פירוש עונשין, והשם קנס, פירוש עונש, וברבוי קנסות, בל״א בוס ובלע״ז פינה.

קסר בימים קדמונים קראו לכל מלך של רומי ציסר, וזה לפי שהמלך הראשון שלהם הי׳ בן פקועה, פירוש שמתה אמו בלדתה אותו ובקעו את כריסה והוציאו הילד חי, ועל כן נקרא ציסר, כי בלשון רומי ציסרו הוא לשון חתיכה, ואנחנו אומרים קיסר כי כן מה שקוראים הם בצדי קוראים אנחנו בקוף וזה בעבור אות הצדי שלהם שצורתו כצורת כף הפוכה כזה C לפעמים הם קוראים במקום צע ולפעמים במקום כא.

קפד נהגו רז״ל הרבה בלשון הקפדה בענין חששה, באמרם לא הקפיד עליו וכן הרבה, אך בלשון הפעיל, והוא נלקח מלשון (יחזקאל ז׳) קפדה בא שהוא ענין כריתה מן (ישעי׳ ל״ח) קפדתי כאורג חיי, וכן הרבה מלשון קציר וכריתה מתורגם בלשון הקפדה, כי כן מי שאינו מקפיד על דבר מקצר בו וכורת אותו מלבו ואינו חושב בו עוד, והשם הקפדה, והתאר (אבות פ״ב) אין הקפדן מלמד.

קפה (ב״ב ט׳) קפה של צדקה (גיטן מ״ז) קפה של בשמים, הוא כלי כגון תיבה קטנה או ארגז שמשליכין בו מעות או דבר אחר, וכשאומרים קפה סתם רוצה לומר קופה של צדקה בל״א בוכש ובלע״ז כושלו.

קפח (ב״ק ל״ח) אין הקב״ה מקפח שכר שום ברי׳ והוא לשון כריתה תרגום (הושע ז׳) פשט גדוד בחוץ ובמדברא בימּמא קפחין, פירוש כורתין וממיתין בל״א אב שניידן ובלע״ז טאלייר.

קצב

רגלי מבשר

בשרש קיסר. בע״ז י׳ דההוא קיסרא דהוא סני ליהודאי, ועיין פס בתוס׳ ד״ה כל כשואי׳ דהביאו פי׳ המחבר בשם יוסיפון אלא שהמחבר ביאר כאן ביותר.

בשרש קפח. בנזיר מ״ט אלא לקפחנו בהלכות ברש״י לנלחנו, ובתוס׳ לנעריכו, וברש״י גיטן כ״ט קפחינהו רב ספרא לתלתא רבנן דסמוכי בד״ה קפחינהו קטע רגליהם שלא ימלאו רגלים לדבריהם ובד״ה מאי קפחותא בסופו לשון קיפוח דערינלייר בלע״ז שמקצרו מלמטה, בל״א אב טעטלען, והוא לשון כריתה ובסוטה מ״ד לקפח את

קֹצַב קורין למוכר בשר קצב, וכן עשו ממנו פעל (ביצה י״א) לקצב עליו בשר, והוא מן (מלכים ב׳ ו׳) ויקצב עליו, פי׳ חתך או כרת.

קַצָב ימיו של אדם קצובים, פירוש סדורים וקבועים מן (שיר ד׳) כעדר הקצובים, פירוש סדורות זו אחר זו, והשם קצבה, מלשון (יחזקאל מ״א) מדה וקצב אחד, פירוש סדר אחד, ויש מפרשים מזה (יונה ב׳) לקצבי הרים ירדתי לשון קץ וגבול, כאלו אמר לקצווי כי הם אחד במבטא.

קְרָא רז״ל קראו לפסוק קרא, באמרם רישא דקרא או סיפא דקרא, ומשקל אחר מקרא (שבת ס״ג) אין מקרא יוצא מידי פשוטו, מקרא מסורס הוא, גם קראו לכל העשרים וארבע מקרא, באמרם (מ״ר פ׳ ויחי) חזרנו על כל המקרא (ע״א נ״ט) לעולם ישלש אדם שנותיו שליש במקרא, ונוהגין ההמון לקרא ספרי נביאים ביחוד מקרא, ובהקדמתי לספר מסורת המסורת נתתי בזה טעם.

קַרָא כבר כתבתי בשרש צדק ענין הצדוקים והבייסוסי שהם נקראים קראים, ובלשון יחיד קרא, ויש קראי על משקל בנאי, וכן נהגו לקרא לאדם בקיא במקרא קראה, כגון (שיר רבה) בשמת

רגלי מבשר

את שוקיו, ובכמה מקומות אי אפשר לפרשו רק בלשון כלחון בלבד כמו במסכת כלה רבתי סוף פ״ז ומאי משמע דלמא לקפוחי עיי״ש היטב, וביומא פ״ז קפחת את הרועה קפחתי את העיר כולו.

בשרש קצב. ימיו של אדם קלובים, אולי ל״ל מזונתיו של אדם קלובים בילה נ״ז, אבל הלשון שמביא המחבר לא מלאתי עוד אם כי כן הוא באמת כדאיתא ביבמות ע״ע וכ׳ עיין שם ועיין ברד״ק שמואל א׳ כ״ו פסוק י׳ ובמלכים ב׳ כ׳ בפסוק והוספתי על ימיך וגו׳ ועיין בהשמטות.

בשרש קרא א׳, הרבה דברו אחרונים בזה, וכנראה דאין ליתן כללים בזה אלא יתפרש בכל מקום לפי הענין כמו קידושין ל׳ אמר רבא מקרא זו תורה פירוש רש״י ולא נביאים וכתובים ובבא מציעא ל״ג מקרא פירוש תורה נביאים וכתובים, ועיין עוד בשרש תלמוד.

קרוצן

כשמת רבי אלעזר ברבי שמעון בן יוחי הי׳ בני דורו קורין וסופדין עליו בכלל שבחיו קראי וכולי, פירוש בעל פסוק.

קרי יש מלה דקרי ולא כתיב, או כתיב ולא קרי, וכאלה רבות בארתי כלם בספר מסורת המסורת.

קרי קראו רז״ל לשכבת זרע קרי באמרם (ברכות כ׳) בעל קרי, וכן (בראשית רבה פ׳ ויחי) לא ראה קרי מימיו דיעקב, והוא לשון מקרה לילה (דברים כ״ג) ומלת אם תלכו עמי קרי (ויקרא כ״ו) פירוש שתאמרו מקרה הוא.

קרבץ האשכנזים קורין לפיוטים שאומרים בשבתות וימים טובים קרובץ, ולא מצאו טעם לזה רק שאומרים שהוא ראשי תיבות קול רנה וישועה באהלי צדיקים, ולזה הטעם אין טעם ולא אוכל להאריך, והנני נותן לך טעם איך נפל בינינו זה השבוש, הנה ידועה כי אנחנו האשכנזים באנו מגזע הצרפתים כי באשר נורשנו מצרפת בשנת (שמות י״א) כלה גרש יגרש נתפשטנו בארץ אשכנזים, ונשארו בפינו הרבה מלות מלשונם ורבים ממנו סבורים שהם מלשון הקודש כמו שכתבתי במלת סרגנם, והנה הפיוט נקראו קרובות בתיו, לפי שמקרבין אותן אל התפלה, וכן קוראים אותו כל שאר היהודים, וכן זכרם הרד״ק בשרש עתר עיין שם, ולפי שהצרפתים אינם מבדילין במבטא בין הצדי ובין התיו הרפוי וכאשר שמענו שאומרים קרבות חשבנו שאומרין קרבוץ, וקדמוננו לא מצאו טעם למה נקרא כן אלא שהוא ראשי תובות כדלעיל, ואחר כך מצאתי בספר האשרי בפרק אין עומדין וזה לשונו ורבי אליעזר הקלירי שעשה קרבוץ וכולי, ואני אומר אולי לפי שגם הוא הי׳ אשכנזי הי׳ רגיל לקראם קרבוץ, ועוד הרי הוא קרא אותם קרבוץ ולא קרובץ וכזה בטלין דברי הראשי תיבות

רגלי מבשר

בשרש קרובץ. ולפנינו הגירסא ברא״ש שם סי׳ כ״א ג״כ קרובץ בויו לפני הבית, ועיין במעי״ט שם, ולי הי׳ נראה לומר דזה נלקח מלשון הפוסקים על פי הנבל דתרגום דמקרבלין כמו שמצינו שנתבאר בפרק פזם ואף שלא נמצא תרגום זה עוד בינינו, רק שהנהגו לכתוב הויו קודם הבית כדי שיהי׳ הר״ת קול רנה וישועה באהלי צדיקים אמן כי״ר.

קרן

תיבות דלעיל, ועוד אפי׳ הויו הראשונה לא תתכן במלה בהיות הבית דגושה ודו״ק.

קֶרֶן קרן וריוח (פאה פ״א) והקרן קיימת לו לעולם הבא, קרן הוא מה שנמצא בלשון עברי בקצת מקומות שנקרא אשם, כמו על גזל הגר (במדבר ה׳) להשיב האשם אליו וכן האשם המושב שניהם בתרגום ירושלמי קרנא, ועיקר קרן הוא לשון חוזק כמו (תהלים י״ח) וקרן ישעי ודומי׳ והריוח הוא מה שנתוסף על הקרן, ועוד אדבר בו בשרש רוח.

קֶשֶׁט בדברי רז״ל (סנהדרין י״ח) קשוט עצמך ואחר כך קשוט אחרים הוא לשון עדי, ותרגום (ישעי׳ מ״ט) ותקשרם ככלה בקשיט כלתא, והשם קשוט עיין בשרש כשט גם בשרש תכשט, ובל״א צירונג ובלע״ז אורנאמענט.

קִשְׁקֵשׁ נוהגים לקרא הפעמונים הגדולים שתולין הנוצרים בתוך מגדלי בית אלהיהם קשקושים בל״א גלוקן ובלע״ז קאמפאנו, וקשקוש הוא לשון השמעת קול, וכן אמרו רז״ל (ב״מ כ״ה) אסתירא בלוגניא קיש קיש קריא, וכתב בעל הערוך כי נמצא בקצת נוסחאות כיש כיש בכף.

נשלמה אות הקוף, בשם כל כפוף יזקוף.

אות הריש

רָאָה דבר שהוא חוב ונכון לעשותו קורין לו דבר ראוי, ולא נמצא בפסוק רק (אסתר ב׳) הראויות לתת לה בל״א ווירדיג ובלע״ז דיניו.

רֵאָה (חולין מ״ו) חמשה אונות יש לראה בל״א לינג ובלע״ז פולמן

רגלי מבשר

בשרש קרן. ועיקר קרן לשון חוזק עיין במצודת תהלים ועיין בא״ע שמואל א׳ ב׳ רמה קרני בה׳ התוקף נקרא קרן לפי שהוא במקום הגבוה בבהמה (עיין ספרי פ׳ עקב כמו שהשור אין גובה בו מקרניו כך ארץ ישראל גובה מכל הארצות) גם הקרנים תוקף החיה כמ״ש בהם עמים ינגח והוא באדם דרך משל וכאלו אמר יש ראשו כמ״ש ועתה ירום ראשי על אויבי וכל זה בד׳ שהיי בעתרי, עכ״ל האבן עזרא שם.

פולמן, ואין לישאל למה נקראה ריאה כי אין טעם לשמות גם בעל הערוך לא הביאו.

רַב לשון שר ונגיד וגבור מתורגם רב כמו (בראשית כ"ז) שר צבאו רב חילי' (שם כ"ג) נשיא אלקים רב קדם ד' (שם כ"ז) גביר שמתיו לך רב שויתי עלוך, וכן עם הכנוים רבו רבך רבי וכן (מלכים ב' ב') אבי אבי רכב ישראל רבי רבי וכלם הריש פתוחה והיוד לכנוי אבל רבי יהושע ורבי ישמעאל ודומיהם הריש בחירק והיוד נוספות כיוד אכזרי ודומיהם, ואמרו רז"ל כל רב ומר מבבל וכל רבי מארץ ישראל, ותמהתי על מה שנמצא בהרבה סדורי תפלות רבי הריש בשוא, ולא יתכן בניקוד כלל, כי הבית דגושה, ואין דגוש אחר שוא נע, ונראה לי הטעם כי קרה זה לפי שלפעמים כותבין במקום רבי הריש לבדה בנקודה עלי' כזו ר', ונקודה בשוא ולא בנקודה אחרת לפי שהשוא אינה תנועה לכך נשארה גם כן במלת רבי. אך קשה לי שאנחנו האשכנזים קוראים הברת הריש בקמץ חטוף ונאמר רבי על משקל חלי עזי ולעולם לא מצאתי כן לכן אני אומר שדינה להיות

רגלי מבשר

אות הריש

בשרש רְאָה. ואין לשאול כולי, לכאורה קשה מחולין מ"ט ולמה נקרא שמה ראה שמאירת עינים, והראב"ד דפה העיר אותי ג"כ מזה, והנה מצאתי בפמ"ג יו"ד ל"ס במ"ז שק"א ראה ע"ש שמעיינין בה פרשה ולא ידענא הא בחולין מ"ט למה נקרא שמה ראה שמאירת עינים שוב ראיתי להפמ"ג בהגהת הטור הביא הא דחולין עכ"ל הפמ"ג ובמהר"ם שיף אף שאין לחדש טעם על שם העצם, וכרס וטחול ולב וכה"ג מה טעם להם, מ"מ זה כבר יש לכל אחד שם פרטי איכה ואומה ועיין מ"ש בכתובות מאי אלמנה, ולענ"ד נראה דודאי אין כוונת ר"י לומר דשם ראה הוטל לה בתחלתה משום שמאירת עינים שבאמת איכה מאירת רק ע"י שמתכין כדאיתא שם בגמרא רק על דרך אפי' אם לא היתה נקראת כך ראוי היתה להקראת כך, ומצינו כזה הרבה פעמים בש"ס ואין להאריך.

בשרש רַב. אבל רבי יהושע וכו' בלחם נקודים למהריעב"ץ אבות פ"ב רבי אומר שדעתו בכל מקום לנקד הריש בשוא (והבית רפוי' וכן נקוד בסידור שלו בברייתא דר"י) אבל במלת רבי

המוכפות

להיות בחירק כי שרשו רבב, והראי' כי הפייטנים כאשר חתמו את שמם בריבי כתבו אחר הריש יוד כגון אלעזר בריבי קלירי להורות על חירק הריש, ויש שמשימין גם כן יוד אחר הבית הראשונה כמו רבי שמעון הגדול שחתם שמו שמעון ביריבי יצחק ורבי מאיר שליח צבור חתם שמו בחרוזות אקדמות מילין מאיר ביר ריבי יצחק בשתי תיבות כי ביר הוא כמו בר בתרגום ירושלמי כמו (איוב י״א) לא נין ולא נכד בעמו לא ביר ולא ביר דביר, ויש מהרבנים הנקראים רבן כמו רבן גמליאל ורבן יוחנן הנון נוספות, והם חשובי המעלה יותר מרב ורבי, והרבוי רבנים ובסמיכות רבני, אבל רב ורבי לא יתרבו כי לא נוכל לומר רבים ורבים, ושם התואר של השם יתעלה רבון הריש בחירק, וכן רבונו של עולם, וביש נוסחאות נקודה בפתח רבון רבונו והוא טעות כי כן תרגום (יהושע ג׳) אדון כל הארץ רבון כל עלמא, וכן (שמות כ״א) אם אדוניו יתן לו אשה אם רבוני׳.

ריבית

רגלי מבשר

המוכחות להורות על שם רבינו הקדוש נראה לי לנקוד בפתח, ודגוש הבית, כדין רבי הבא ביוד הכנוי, שהוראתו רב שלי, כן הוא זה שכל הסוגיה אומר על רבינו הקדוש רבי לומר שהוא רב שלו וכתב על זה בלו״א שהוא טענת ברי עיי״ש ואני לא זכיתי להבין דבריו בזה, דמאי שנא, ועוד כשאומר רבי משמע דבא לשלול דאינו רב רק לו ולא לאחרים * כל רב ומר מבבל וכל רבי מארץ ישראל! עיין ברש״י כתובות ע״ג ב׳ היא רבי זירא הוא רב זירא אלא בבבל מקמי דסליק לארעא דישראל כו׳ ואין סמיכה בבבל הוו קרי לי׳ רב זירא, ובתוספות מנחות מ׳ ב׳ ד״ה רב זירא אמר, משמע דרב זירא לאו היינו רבי זירא ולא כפירוש הקונטרוס בכתובות, עכ״ל מיהו אעפ״כ נראה שסיעת רש״י אמיתות ור״ז נסמך בארץ ישראל והי׳ נקרא אח״כ רבי זירא, וגם דברי התוס׳ אמתיים דתרי רבי זירא הוו וכתבתי בזה במקום אחר.

באשר חתמו שמם ברבי. מצינו בגמרא לשון ברבי בג׳ אופנים האחד ר״ם ברב״י הוא מורכב מבר ורבי כמו אלו שבפנים עיין בהגהת מהגרי״ב לכללי התלמוד, וברבי שהוא ר״ל אדם גדול וברבי שהוא שם עצמו של חכם, ובהגהת מהריעב״ץ יבמות ק״ה ברבי כ״ב נוטריקון אב רבי ודרכם להשמיע האלף ממלת אב לקצר כמו שנהגו לומר רבא שהיא

ריבית (דברים כ״ג) נשך כסף נשך אוכל רבית כספא רבית עבור, וכן תרבית ומרבית כלן מתורגמין רבית הריש בהירק, ואנו אומרים בקמץ חטוף בטעות כמו שנאמר רבי בטעות כאשר בארתי בשרשו.

רבותא בדברי רז״ל מאי רבותא שמשו בו במקום התחדשות, וכן רבותא קא משמע לן, ועיקרו מלשון גודל ורבוי, פירוש דבר יותר גדול, ולא נמצא בתרגום רק על ענין גדולה ושררה כמו (ויקרא ז׳) זאת משחת אהרן ומשחת בניו, תרגום שניהם רבותא, וכן בדניאל ד׳ ורבותך רבית.

רבץ הרביץ תורה בישראל, ומרביצי תורה, כן קראו בעלי ישיבה שיש להם תלמודים רבים בתלמוד, ותמהתי איך לקחו זה הלשון ועל הרוב אינו בא רק על בעלי חיים שאינם מדברים, ובפרט בספרד הי׳ נוהגין לקרא אותם מרביצי תורה, ולשאר הרבנים הי׳ קוראים חכמים סתם כי לא הי׳ ביניהם דסמוכים לרבנות כלל מפני שאמרו רז״ל אין סמיכה בחוץ לארץ.

רגל

רגלי מבשר

שהיא רב אבא רבין ר׳ אבין, ובירושלמי אומרים בא במקום אבא בון במקום אבון, עכ״ל ובזה הכללים לא כלטרך הרבה פעמים להגי׳ בשמות הנזכרים, וכן יש עוד הרבה שמות כאלו, והאריכו האחרונים בהם. בשרש רבץ. במנחות פ״ב בתרבילא אמרי, ובד״ה א׳ ב׳ ומשפחת סופרים יושבי יעבץ, תרגום רב יוסף יעב״ץ הוין לוחין ל״י דאקום בעלתו תרבילא לתלמודאי וכן הוא בתמורה ט״ז יעבץ שיעץ ורבץ תורה בישראל וכמלא גם כן לשון זה בתרגום יונתן וירושלמי על התורה איזה פעמים, ובישסכר (ברשית מ״ט) רובץ בין המשפתים, וכבר העיר מזה הפמ״ג באגרותיו עיי״ש. ולפי זה איכו תמי׳ כל כך למה לקחו זה הלשון רז״ל! מפני שאמרו רז״ל בסנהדרין י״ד ועיין מה שכתבתי בשרש סמך, ובחת״ם חו״מ קס״ג בענין סמיכות מורנו וחבר, שמביא מתשובת מהרי״ו שלא תהא הסמיכה בלתי רשות חכם תופס ישיבה, וכתב שהדורות של אחריהם התחילו לסמוך בהחבר לפרנסי ועשירי עם מפני שהיו מטילים מלאי לכיסן של ת״ח ומחזיקים ידיהם ומגדלין ביכיהם לת״ת, ועכשו נתקלקלו הדורות ובעוני הדיינים אדם קונה החבר באגורת כסף אפי׳ איכו לא במקרא כו׳, ואין חבורתם

כלה

רגל לשון הרגל הוא מורגל בדברי רז"ל בבנין הפעיל, ולא נמצא במקרא רק (הושע י"א) אנכי תרגלתי לאפרים שהוא כמו הרגלתי, וכן לא שמשו בו רז"ל רק בבנין הפעיל הרגיל מרגיל ארגיל וכולי, והתאר רגיל רגילים, והשם רגילות או הרגל וכן אמר החכם הה־גל על כל דבר שלטון ענין בקיאות ומהירות (תלים מ"ה) עט סופר מהיר תרגום קולמוס ספרא רגיל, ולא מצאתי לו חבר בתרגום בל"א איבענד ובלע"ז פראקטיקא.

רגש ענין ההרגש ידועה בדברי רז"ל בבנין הפעיל כגון הרגיש מ־גיש, והשם הרגשה או הרגש כמו חוש ההרגש בל"א אנפינדין ובלע"ז סיניטור.

רוח רז"ל הרגילו בלשון זה בבנין הפעיל הרויח ארויח מרויח וכולי וכל תועלת ממון שמגיע לאדם נקרא רוח, ויש שכותבין ריוח ביוד להבדיל בינו ובין רוח, והוא נגזר מן (בראשית ל"ב) ורוח תשימו בין עדר שהוא לשון הרווחה שהוא הפך הצוקה בל"א גיווין ובלע"ז אוטילי או גיוואדנו.

רזיאל

רגלי מבשר

ראה לא להסומך ולא להנסמך עיי"ש. והראב"ד דפה שליט"א הראה לי בתולדת יעקב יוסף יתרו שכתב וז"ל דנודע שהת"ח נקרא חבר כי חבורתם נאה עיי"ש דבריו הקדושים, עוד ראיתי להעיר בשרש זו בזבחים ק"ד ברש"י ד"ה והעיר בשריפה גירסא דתרביצאי הוא וטעו, ובהגהת מהרי"עבי"ן שם כ"ד המעיילים בגנות דוק ותשכח, ונראה לי כוונתו לרש"י תענית ז' דלא דיירי תרביצא, עיי"ש היטב ודו"ק.

בשרש רגש. כפי' פירוש רש"י בדניאל ו' הרגשו על מלכא ושמשו, הרגשו והשכחו לדניאל ושמשו וחפשו, נראה לומר שהוא ג"כ לשון מקרא כמו שפירש רש"י בתהלים ס"ד מרגשת פועלי און שהם מתרגשים עיי"ש היטב ובתהלים נ"ה בבית אלקים נהלך ברגש דרשו ג"כ רז"ל יומא כ"ג כדי להרגיש כל העזרה עיי"ש.

בשרש רוח. ביי"ל פ"ד מ"ד האריך לבאר מלת רוח שפרשו רוח כמו (שמואל א' ט"ז) ורוח לשאול וע"ז הדרך מבאר מלת רוח הנאמר על כל דבר ודבר עיי"ש, והנה לפענ"ד עפ"י שלשה עדים יוקם הדבר (בשופטים ח') אז רפתה רוחם תרגום בכן נחת רוחיהון, (בישעי' י"א) והריחו ביראת אלקים מביא הרד"ק בשם אביו

פירוש

רזיאל אומרים שיש מלאך אחד שנקרא רזיאל, וכן תרגום (קהלת י׳) עוף השמים יוליך את הקול מלאכא רזיאל מכריז בכל יומא מן שמיא ואומרים שהוא בעל סודו של הקב״ה בלע״ז סעקרטארו מלשון (דניאל ד׳) כל רז לא אנים לך, גם נמצא ספר בקבלה שנקרא ספר רזיאל.

רחם אונס פטרא רחמנא, (תענית ט׳) רחמנא ליצלן, בריך רחמנא (ברכות נ״ד) והוא כנוי לשם יתעלה, תרגום (תלים ק״ג) רחום וחנון ד׳ רחמנא וחננא ד׳ וכן (שם ע״ח) והוא רחום תרגום והוא רחמנא, ויש מפרשים רחמנא תורה והוא טעות נגלה כי הוא לשון זכר והראי׳ בריך רחמנא אמר רחמנא.

רכב לשון הרכבה שמרכיבין שני מיני אלנות יחד, וכן (בראשית ל״ו) ענה בן צבעון הרכיב חמור על סוס נקבה, ותרגום (ויקרא י״ט) ובהמתך לא תרביע ובעירך לא תרכיב, ולא ידעתי לפותרו בל״א ובלע״ז קומפושטו.

רומא (במדבר כ״ד) וצים מיד כתים וסיען יצטרחון מרומאי וכן (חבקוק ג׳) גזר ממכלה צאן תרגום ישתיצון רומאי, פירוש יושבי עיר רומא, אבל לא מצאתי בכל התרגום דעשרים וארבע רומא באלף רק רומי ביוד כמו (ישעי׳ נ״ד) מבני בעולה מבני רומי (מיכה ז׳) ותראה אויבתי ותחזי רומא (איכה ד׳) ושמחי בת אדום רומי רשיעא וכן הרבה.

רמז ענין רמיזה ידועה בדברי רז״ל ולא נמצא בפסוק רק בהפוך אותיות (איוב ט״ו) ומה ירזמון עיניך כמו ירמזון, ותרגום (ישעי׳ רגלי מבשר

פירוש והליכו, ודיבורו יהי׳ ב״ה, ר״ל רוח פיו וכן לרוחתי לשועתי, (שם ל״ב) עד יערה עלינו רוח ממרום, עד דייתי לנא רוח מן קדם דשכינתי׳ בשמי מרומא.

בשרש רומא. לא נמצא התרגומים בישעי׳ ובמיכה שם, ועיין ברש״י שם.

בשרש רמז. בהגהת מהר״ץ חיות תענית ב׳ מכאן רמז לניסוך המים מן התורה כ״ב עיין במצ״ס ורמב״ן ספר המצות שרש שלישי דלשון רמז הוא דבר תורה גמור, וכאן ראינו ג״כ דכינו חז״ל ענין זה בלשון רמז והוא ד״ת גמור, ועי׳ לח״מ פ״ב מ״ה אבל שכתוב דמה שאמרו בסנהדרין מ״ו ע״ב רמז לקבורה מן התורה משמע דאינו אלא

(ישעי׳ נ״ח) שלח אצבע מרמז באצבע. וכן (משלי ו׳) קורץ בעיניו רמיז בעינוהי. והשם רמז או רמיזה בל״א טייטן ובלע״ז ציניאר.

רע רוב לשון מתחת מתורגם מלרע ויש מתורגם תחות כמו (בראשית א׳) מתחת לרקיע תרגום מלרע לרקיע (שם ו׳) מתחת השמים תרגום תחות שמיא וזה דבר תימא בעיני, וכן כל מלה שטעמא בסוף קראו המדקדקים מלרע, וכאשר הטעם אינו בסוף קראו מלעיל, וכבר פירשתי כל זה באר היטב בטוב טעם.

רעי

רגלי מבשר

אלא השמטתא ע״ש ואיך יפרנס לשון רמז דסוגיין, והך דריש מכות רמז לעדים זוממין שלוקין ול״ע עכ״ל, והנה נראה דלשון רמז נופל לומר ג״כ על השמטתא כמו בסנהדרין דקי״ל מצות קבורה אינו אלא מדרבנן, והא דאמר דאינו אלא דברי תורה גמור אפשר לומר דאין הכי נמי ר״י בשם רשב״י סובר דמן התורה הוא ודו״ק, ובגליון הש״ס סנהדרין הגירסא בשם הילקוט ר׳ יוחנן לבד, ולא אמר זה בשם רשב״י. וקצת משמע כגירסת הילקוט דבזוהר הקדוש פ׳ נשא באדרא דקש״ג אינו מזכיר ר״ש מפסוק שמביא בגמרא, וכבר כתבו האחרונים שעל הרוב רשב״י לשיטתו בזוהר הקדוש:

כתבתי זאת ביום היארצייט של אם אבי מרת גילא בת ר׳ שמואל ע״ה, י׳ שבט תשר לפ״ק.

בשרש רע. והוא דבר תימא בעיני, נראה לי לחלק, דמלרע פירושו לצד המאוחר, הפך לצד המוקדמת, ותחות הוא מתחת הדבר ממש על דרך משל שעומד שלחן לצד המזרחית או המעולה נקרא לצד הקודמות, ומערבית או הפחותה במעלה נקראת לצד המאוחרת, וזה שהוא מתחת השלחן ממש נקרא תחות, ונמצא מתחת שפירושו מצד הדבר כמו (בראשית ל״ה) מתחת לבית אל וזה תרגומו מלרע, ומתחת שפירושו מתחת הדבר ממש תרגומו מתחות כמו מתחת השמים מתחות שמיא (שם ט״ז) תחת ידיה תחות ידהא (שמות ט״ז) איש תחתיו תחותוהי, ובזה יובן (שמות י״ט) בתחתית ההר בפירוש רש״י לפי פשוטו ברגלי ההר, פירושו בצד ההר כמו שפירש״י מתחת לבית אל העיר יושבת בהר ונקברת לרגלי ההר, ודקדק רש״י בזה לתרץ מה שלא כתיב כמו ברחל בדרך אפרת, לכן פירש דעכ״פ מתחת אינו יוצא

מידי

רְעִי קורין לכל היוצא מפי הטבעת רעי, וכן תרגום (איוב כ') בגללו לנצח יאבד היך רעי' וכן (ויקרא ט"ז) ואת פרשם תרגום ירושלמי ואת רעיהון בל"א מישט ובלע"ז שטירקו.

רְעַם (שמות י"ז) וילן העם ואתרעם עמא וכן כל לשון תלונה מתורגם בלשנא התרעמות בבנין התפעל, והשם תרעומות (במדבר י"ז) תלונותם תרגום תרעומותיהן בל"א מורמעלן והוא לשון לע"ז מרמראר.

רְצַע רז"ל קראו לקו של עור רצועה כגון רצועה של תפילין. ותרגום ירושלמי (בראשית י"ד) שרוך נעל רצועה דסנדלא. ועקר הלשון מן (שמות כ"א) ורצע אדוניו את אזנו במרצע ולכן כל מי שמלאכתו במרצע נקרא רצען כמו אומן הנעלים בל"א שושטר ובלע"ז קאלצולאר.

רְצַף רז"ל שמשו בזה השרש בלשון חבור באמרם כך וכך ימים רצופים, ובפסוק נמצא (שיר ד') תוכו רצוף אהבה שהוא מלשון רצפה שהוא הצעת אבנים וחבורם זה בזה בקרקע ויהי' צרף ורצף ענין אחד.

רְשַׁה בעזרא ג' ברשיון כורש מלך פרס הוא כמו רשות באמרם רשות הרבים רשות היחיד. אבל בלשון תרגום לא נמצא

רק

רגלי מבשר

ידי פשוטו לגמרי, ופירושו מצד ההר למטה ודו"ק, ולפי מדרשו שכפה עליהם ההר כגיגית כמלא דהוא לשון תחתית הדבר ממש. ובזה נפתר תמיהת המחבר, ששמים שהוא לשון גבוהה שייך לומר תחתיו ממש עיין מה שכתבתי בשרש שמים בשם הגר"א, ולא כן לשון רקיע ודו"ק. ורציתי להאריך עוד ולבאר הכתובים, אמנם מנעתי להוציא חדשות שלא פירשו רבותינו ז"ל, כמו שבא ידי כמה פעמים מזה בהערותי אלו.

בשרש רעי. עיין בערוך שרש רע ז' מה שפירש באלין של רעי שהוא הנקרא גרף של רעי בגמרא וכתוב שהמתורגמן לא יכול להולמו בספרו, והנה בודאי אין זה מדברי הערוך רק דברי המוסף כי המתורגמן הוא המחבר התשבי, והוא ג"כ ראי' לדברי שכתבנו לדבריהם.

בשרש רצף. עיין במעריך מה שכתוב בשרש זה.

בשרש רשה. האריך מאוד בזה השרש הגאון עמדין ז"ל בלוח ארש

אבות

רק רשו. כמו (דברים כ״א) לא יוכל לבכר לית לי׳ רשו וכן (רות ד׳) לא אוכל לגאול לית לי רשו על משקל. זכו, וזכות. ויתכן לעשות ממנו פעל אבל בבנין הפעיל לבד הרשתיו והשלטתיו והבינוני מרשה. והפעול מרשה. והשם הרשאה. וכל זה ידוע ואין צריך לפרשו.

רשל רז״ל שמשו בזה השרש בבנין התפעל בענין עצלות ורפיון באמרם המתרשל במצוה. והשם התרשלות. ותרגום (שופטים י״ח) אל תעצלו לא תתרשלון. (יהושע י״ח) אתם מתרפים אתון מתרשלון. ובבנין פעל אל תרף ידך לא תתרשל ידך (ירמיה ל״א) על כן הוא מרפא הוא מרשל בל״א טרעג או שלאף ובלע״ז פיגרו.

רשם (מ״ר פ׳ ויצא) יציאת הצדיק מן העיר עושה רושם, ומשקל אחר (ברכות כ״ב) ואין רשומו ניכר לשון אות וסימן. (יחזקאל ט׳) והתוית תיו ותרשום תוא אשר עליו התיו די עלוהי רושם תוא וכן בדניאל (ה׳ ו׳) כתבא די רשים רשם כתבא ובל״א צייכן ובלע״ז סיניי.

רתח מים רותחין פירוש מים חמין ביותר, וכן תרגום (תלים ל״ט) חם לבי רתח לבי. והוא מלשון (איוב מ״ב) ירתיח כסיר וכן (ירמיה א׳) סיר נפיח תרגום דרתח בל״א גוואלט ובלע״ז בולייא ומזה תרגום של כל חימה דבאמ״ת מתורגם בלשון רתח.

נשלמה אות הריש. ואין בה עוד שורש.

ששבן

רגלי מבשר

אבות פ״ד מ״ז ולא אוכל להעתיק הדברים מפני גודל האריכות. בשרש רתח. עיין בערוך רתח מה שפירש (ב״מ ק״א) ובמסורה שלא יתיר שקבלה בידם שהמרתיח ומודד כל דבר לח, מוספת המדה שלו כשמרתיח על המדה בלוגן, אחד משלשה ומשה בלוג, זה פי׳ ר׳ חננאל, יש מפרשים כשמולא המדה בדבר לח בכח עולה הקצף למעלה ונראית מלאה וכשתנוח מחסרת, כקצף על פני מים תרגום כרתיחא על אפי מיא, ובלשון רבנן אופיא.

ששבן

אות השין

ששבן נוהגים אנחנו לקרא לרעי החתן שושבנים, וכן (שופטים י״ד) לרעהו אשר רעה לו דשמשון תרגום דחברוי׳ דהוו׳ שושביני׳ וגם למי שאינו חתן נקרא חבירו שושבן כמו (שמואל ב׳ י״ג) ולאמנון ריע תרגום שושבינא.

שאל ידוע כי בשרש הזה שני ענינים, אחד בקל ואחד בהפעיל, והם שואל ומשאיל, השואל הוא הלוקח בהלואה בל״א אנטלוהיין ובלע״ז טור אינפרישטו, והמשאיל הוא הנותן בהלואה בל״א איין לייהער ובלע״ז פרישטרור וכן בלשון הקודש מנהג לפעמים לקחת לשון אחד בהלואה מלשון אחר, ונקראים שמות מושאלים כמו שבארתי בפרק המינים, וכן נמצא בפעלים כמו (יחזקאל כ״ג) חרשי׳ תגרמי הוא דרך השאלה כי לשון גרם אינו נופל על חרש אלא לשון שבירה.

שבל בדברי רז״ל בשביל כך וכך כמו בעבור ואין לשמש בו בלי בית השמש כמו שביארתי בשרש עבר.

שבש

רגלי מבשר

אות השין

בשרש **ששבן**. צב״ב קמ״ד ברשב״ם רעה דוד (שמואל ב׳ ט״ו) מתרגמינן שושבינא דמלכא, ותעי׳ בעיכי דבח״ם מחו״ת

סי׳ קל״ט כתב וריע המלך תרגום יוכתן שושבינא דמלכא ומייתי לי׳ לרשב״ם פי׳ מי שמת קמ״ד ב׳, והנה פסוק ריע המלך הוא בד״ה א׳ כ״ז ושם לא נמצא רק תרגום רב יוסף ומפרשים הקדמונים לא הביאו, וגם ל״ע קצת למה הצריך החת״ם ז״ל לפרש דריע תרגום ששבן, דמאי דריע המלך כאיתו חזקה אפי׳ בלא התרגום, וגם מהא דגבי שמשון פלשים מרעים ויהיי׳ אתו, ואדרבא בש״ס ב״ב שם לא משמע כל כך דשושבין יהי׳ עמו תמיד כריע כאח.

בשרש **שבל**. אולי לשון שביל הוא מלשון חכמים שפירושו דרך קצר כמו בפאה פ״ב מ״א ושביל הרבים ושביל היחיד, וכן תרגום (במדבר כ״ב) במשעול הכרמים בשביל כרמיא, ולשון עבור ג״כ לשון העברה והליכה כמו (שם כ״א) אעברה בארצך, ובגלל פירוש בסבת הדבר ודו״ק.

סגל

שבש (בדניאל ה׳) ורברבנוהי משתבשין, ענין שבוש ידועה שהוא לשון טעות, וכן (ירמי׳ כ׳) פתיתני ה׳ ואפת שבשתני ה׳ ואשתבש. נראה לי שהוא לשון סכסיך וכן (איכה א׳) ישתרגו עלו על צווארי תרגום אתבשו בשבשין דגופנא, ונראה לי אשתבשו וכן (איוב מ׳) גידי פחדיו ישורגו פחדוי משבשין, כלם לשון סכסיך וסכוך כי כן המשובש הוא נבוך ומסוכסך.

שגל נקראת אשת האיש שגל בעבור שהוא מוכנת לו למשגל שהיא הבעילה, וכן קרוי גיד האמה אבר המשגל ואין לגלות דברי ערוה.

שד (דברים ל״ב) יזבחו לשדים דכחין לשדין, ותרגום ירושלמי לשדיא, אבל בנותיהם לשדים דתהלים ק״ו תרגום למזיקיא, ובלשון יחיד שד, ולא נמצא בפסוק, וכן בתרגום לא נמצא בלשון יחיד. (ישעי׳ ל״ד) ושעיר על רעהו יקרא, ושידין חד עם חבריה. ויש אומרים שנקראי כן בעבור שהם שודדים, והוא טעות כי ראוי להיות שדים הדלת בדגש.

שדי אמרו רז״ל שהקב״ה נקרא שדי מלשון די באלקותו, והשיך לשמוש וכן פירש רש״י (לך לך י״ז) מי שיש די באלקותו

או

רגלי מבשר

בשרש שגל. עיין ר״ה דף ד׳ ודו״ק.

בשרש שד. וי״א שנקראו כן וכו׳ עיין ברמב״ן ויקרא י״ז ד״ה לשעירים ויקראו שדים בעבור שמשכנם במקום שדוד כגון המדבר ועיקר מציאתם כגון בפאת לפון החרב מפני הקור עיי״ש, ובספורני ד״ה חוקות עולם מבאר ענין השדים, ומה שנקראו שעירים, פירש בא״ע שם בעבור שישתער הגוף הרואה אותם, והקרוב בעבור שיראו אותם המשוגעים בדמות שעירים, ומביאו ג״כ ברמב״ן שם, ואולי יש לומר דשד ורוח אחד הוא, ובערוך שדיא כשיב פי׳ רוח קדים מנשבת ותרגום (תהלים ל״א) מחץ יעוף יומם דשדי ביממי, ויהי׳ ג״כ מזה שודא דדייני פי׳ כמו רוח המושל.

ועיין בזוהר הקדוש פ׳ תרומה דף קכ״ד מאי לעשות כד״א אשר ברא אלקים לעשות מאי לעשות דאשתארו גופי דשידי, דאתקדש יומא ולא אתעבידו אשתארו לעשות רוחין בלא גופי וכו׳ עיי״ש.

בשרש שדי. עיין ברמב״ן לך י״ז מה שמביא בשם מורה הנבוכים

או (חגיגה י"ב) מי שאמר לעולמו די, ולפי זה הי' ראוי לפותרו בל"א גינינגהאפטער, ומה שנהגו לפותרו אלמעכטיגער הוא מה שפתרוהו רוב המפרשים שהוא לשון תקיף ומנצח כענין שודד כי הדלת דגושה.

שַׁדְּךְ לשון שדוך נופל על זווג שמזווגין איש ואשה יחד, ובלשון עברי נקרא חתון כמו שפרשתי בשרש חתן, והתואר שדכן, והשם שדכנות, ועשו ממנו פעל בבנין הדגוש (ב"ב ק"ו) משדכין התינוקת, ולשדך הבנות, בל"א בישוועגרן ובלע"ז פירינטאר.

שַׁדַּךְ (בראשית כ"ה) איש יודע ציד נח שדכן, יש מפרשים אותו מן השרש הראשון, ואני לא ידעתי לכון הלשון, ונראה שהוא מלשון רז"ל קורין לאדם בטל שדכן שהוא מלשון שתיקה וחני', תרגום ירושלמי (בראשית ח') וישובו המים ושדכו מיא, ותשקוט הארץ (שופטים ה') ושדוכת ארעא ויש נוסחאות כתיב נח שרכן בריש והוא טעות עיין בערוך שרש שדך השלישי.

שַׁדַּל ענין השתדלות ידוע בדברי רז"ל, וכולן בהתפעל כמו (אבות פ"ד) אל תשתדל לראותו (שם פ"ב) הי' משתדל להיות איש, וכן בלשון תרגום (בראשית ל"ב) ויאבק איש עמו ואשתדל, בהאבקו עמו בהשתדלו, וכן (רות ב') ואנה עשית ולאן אשתדלת למעבד ענין שקידה וחרצות, בל"א אונטרווינדן ובלע"ז שוליציטאר, ויש מלשון זה שהם ענין פתוי והסתה, אבל הם

בבנין

רגלי מבשר

הכוכבים, והוא ג"כ מלשון די, ואח"כ מביא מהא"ע בשם הנגיד (והוא בא"ע. ואלא) שהוא מגזרת שודד מכלה ומתגבר ומשדד מערכות השמים וזהו הנכון עכ"ל, ובישעי' י"ג כשוד משדי יבא ברד"ק כשוד שיבא מחזק, וכן כקול שדי כקול חזק וכן תרגום יונתן עכ"ל, אבל לא כמלא כדבריו בתרגום שלפנינו ואדרבא תרגומו מן קדם שדי, ומזה נראה ודאי שפירשו קודש. ומלשון הרד"ק נראה שפירשו לשון חול, ובמנחת שי שם הנגיד פירשו חול, ואחרים פירשוהו קודש, לכן אסור למוחקו, וכן וכשוד משדי יבא וכן דרשוהו בספר הזוהר הובא בריקאנטי פ' לך לך וכו' עיי"ש.

בשרש שדך ב'. עיין בתוס' ב"ק ל"ב ד"ה דשרכי שמביאין בשם הערוך שגורס שידכן בדלת ומפרש לשון שקט ולא ידעתי אנה שלא הביא הא דנח שדכן או דנח שרכן כלל, וערך נחשרכן הוא שלא מדברי הערוך שהרי מביא המתורגמן.

שדרא

בבנין פעל הדגוש כמו (שמות כ״ה) כי יפתה איש בתולה תרגום ארי ישדל, וכן (שופטים י״ד) פתי את אישך שדילי ית בעלך, וכן בדברי רז״ל (קידושין ל״א) מפני שאמו משדלתו בדברים, והכלל כל שהוא מבנין התפעל הוא לשון השתדלות, וכל שהוא מהדגוש הוא לשון פתוי, בל״א איבר רעדין ובלע״ז סימונאר. ומזה נוהגין ההמון כשרואים איזה דבר שנעשה למכור ונראה בתחלת הבטה שהוא טוב ויפה וכשמעינין בו היטב נמצא שהוא גרוע ולא יצלח לכל קורין אותו שדול, כי הוא נעשה לפתות בו האדם שיקנהו.

שִׁדְרָא (חולין כ׳ נדה כ״ב) השסועה (דברים מ״ב) פירשו רז״ל בריי׳ שיש לה שני גבין ושני שדראות, וחוט השדרה הוא החוט הלבן שירד מן המוח דרך חוליות השדרא, והם שמנה עשר עד האשכים, ויש קורין אותו בשין שמאלית מלשון (מלכים א ו׳) ושדרות בארזים, ואינו אלא בלשון ימין, וכן בקדושה של ראש השנה יסד הפייטן שמונה עשר חולייות שבשדרותיהן בכל המחזורים בשין ימין, וכיש נוסחאות כתיב בזין שבשזורותיהם, והוא הנכון שכן תרגום (ויקרא ג׳) לעמת העצה לקביל שורא, בל״א רוקגורט ובלע״ז פיל די שקינא.

שְׁהָה לשון שהיי׳ ידועה בדברי רז״ל ענין איחור ועכוב, תרגום (ישעי׳ מ״ט) התמהמהו ותמהו אתרפו, ושהו, וכן (בראשת כ״ד) והאיש משתאה וגברי שהי בה, והשם שהי׳, ואין לשמש בו רק בבנין פעל הקל, כגון כמה שהתה שדה עם אברהם (רש״י פ׳ יתרו) משה שהה שמונים יום בהר בל״א וייםין ובלע״ז שארזר.

שׁוּב נהגו רז״ל לשמש במלה זו במקום עוד, באמרם (חולין כ״ד) שוב אינו רואה והוא כמו תוב עיין בשרשו.

רגלי מבשר

בשרש שדרא. ובים נוסחאות כתיב בזין, והוא הנכון ובתרגום קהלת י״ב ויכלץ השקד, ותפיץ רים שזרתך מן כחישותא כמיכלא. ועיין בא״ע שם, ומה שכתוב על האשכים לא הייתי יודע פירושו ובילא לי הגאון מפרבורגא שליט״א שהיא׳ מלשון מכוך אשך וכן הוא בערוך ערך אשך מפ״ם בכורות מ״ד, שעד האשכים שהם הביצים כמשך חוט השדרה.

שום רז"ל שמשו במלה זו למעוט, כגון שום אדם, שום מקום וכן הרבה לא תבא אלא עם מלת לא או אין לפני' או לאחרי', כמו מלת כל המשמשת שמוש מאומה, כמו שכתבתי במקומה, ואין לנו מלה בלשון עברי המשמשת שמוש שום, כי אין בה צורך, וכאשר תשמש מם בראשה, שמושה במקום בעבור, כמו משום שנאמר כך וכך, וכן משום כבוד אשתו, ועוד נהגו לשמש בה, עם מלת על, כמו בהגדה של פסח שאנו אוכלין על שום מה, על שום וכולי, ויש אומרים שהוא מלשון ארמי, כמו על שם, ולא נהירא כי לא נמצא רק בדברי המשנה, ולא עם מלת לשון ארמי, בל"א פין וועגן ובלע"ז פיר לא אמורי.

שוף (במדבר כ"ג) וילך שפי, פירוש רש"י לשון שופי והשקט, וכן בדברי רז"ל (כתובות כ') שלש שנים ובשופי, רוצה לומר בהשקט, בלי שום מחלוקת, ועוד זכרני בשרש שפה.

שור (פסחים ח') השורה הראשונה שבמרתף, וכן שורות הספר, והם מה שקורין רז"ל שטה, ויש מפרשים (איוב כ"ד) בין שורותם יצהירו, פירוש בין שורות הזיתים, ומזה מה שאמרו רז"ל לפנים משורת הדין, והוא כשיעשה אדם איזה טובה או חסד לחבירו שאינו מחוייב, וזהו ההפרש בין צדיק וחסיד, ומזה אמרו ג"כ השנאה מקלקלת השורה פירוש שלפעמים יקלקל אדם שורת התנהגתו, ויצא חוץ לשודה, מפני השנאה כמו שפירש רש"י (במדבר כ"ב) גבי בלעם, וכן (בראשית כ"ב) האהבה מקלקלת השורה, גבי אברהם.

שחרר בדברי רז"ל (פסחים קי"ג) בתך בוגרת שחרר עבדך, וכן עבד משוחרר, פירוש כשהעבד יוצא מעבדות לחירות נקרא משוחרר, והוא מלשון לא חמור אחד מהם נשאתי (במדבר ט"ז) תרגום אונקלוס שחרית לשון שררה, כמו (בראשית

כ"ז

רגלי מבשר

בשרש שחרר. עיין בלחם שמים אבות פ"ג מי"ב, שהכנה אמיתות במשנה זו להיות קל ונקל לעמוד לפני הרחם שסוא שמלך לפרהו ולשמור מלותיו משפטיו וגזירותיו כהזהרת החכם ( ) ירא את ד' בני ומלך, כי מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיע, אח"כ אמר עוד, והוי כח לתשחורת ז"ל ועבד המושל, כי עבד מלך מלך, ומלת

כ"ז) וישתחוו לך ושחרר, שרשו שחר, וכפלו בו למד הפעל כמו (משלי כ"ז) סגריר, בל"א ורייא ובלע"ז ליברו. ותמהתי שבעל הערוך לא דבר מזה דבר.

שִׁטָּה בדברי רז"ל שורות הספר נקרא שטה, באמרם מנחות בראש השטה בסוף השטה כאשר בארתי בספר מסורת המסורת במאמר חמשי, עיין שם, בל"א ציילין ובלע"ז רינא.

שִׁטָּה שטת התלמוד, פירוש הלכתא ומנהגא, וביש מקומות קראו לזה סוגיית התלמוד, ואף הוא מלשון הלוך ומרוצת התלמוד, כן תרגום (ירמי' ח') כלו שב ממרוצתם כלהון מסגין ברעות נפשיהון, ואם כן סוגיית התלמוד רוצה לומר מרוצת התלמוד בל"א דערלויף ובלע"ז קורשו.

שטה

רגלי מבשר

ומלת תשחורת ענין שררה קטנה בלשון משנה ולרמית כמו הדבק לשחור וישתחוו לך ממעיוים ולחמרי לשחור, ומזה מה שת"א לא חמור אחד מהם בשלתי שחרית ובעלם ולשוכה מורה על גזבר הממונה לגבות מנת המלך גם הוא קרוי תשחורת בלשון רז"ל, מן התשחורת והזימיות וקל שגם מזה הוא לשון שחרור בעבד שעשאו רבו בן חורין, אלא שהוא כפל למ"ד הפעל עיי"ש באריכת דבריו, כי קלרתי אותם, והכם עדיף מכניא שכן פירשו במס' כלה רבתי פ"ד. ה"א הוי קל לראש זה המלכות ונה לתשחורת זה אגגריא כד"ר אלעזר בן הרקוס.

בשרש שטה, שטת התלמוד, מלשון הילוך ומרוצת התלמוד, ביבמות ע"ז אמר להם אח קטן יש לי ובכור שטן הוא ויוחנן שמו והזהרו, וכו' והוא תמוה מאוד הדא דהוא אח קטן, ובכור, ועוד דמאי נפקא מיני' בזה שהוא בכור, ועיין במהרש"א שם ובתוספות ישנים פ"ה (איכי יודע אם הוא פירוש הקונטרס והי' לפניהם גירסא אחרת) כך שמו, וי"א שהוא שם עירו, ור"ל יש לי אח בכור שטן כלומר התם רב איקלע לבכור שטן, עכ"ל ואיכו מובן ג"כ דהא יוחנן שמו, ולאיכו ג"כ שהיי בעירו של ר' דוסא, ובמהרש"ך חיות בשם העין יעקב הגירסא בכור שכין, וכן כראה מפירש"י שפיי חריף ושמעתי להגיה כאן בחיר שכון ונתחלף בין ח' לכף עכ"ל שם בהגהות, ולי נראה דבכור שטן פירוש שטה ראשונה ר"ל שעומד על הדבר שנראה לו בראשונה, וכפירש רש"י חריף ועומד על השמועה (אולי הכוונה ג"כ לדייק

שָׁטָה בדברי רז"ל (אבות פ"ב) שוטה רשע וגם רוח, וכן (שבת ק"ד) אין מביאין ראי' מן השוטים, וכן תרגום של אויל וכסיל שטיא, וכן (תילים י"ד) אמר נבל בלבו אמר שטיא. ושמעתי מקצת מלמדים אומללים אומרים שוטה בשין שמאלית, ואומרים שהוא נגזר מן (במדבר ה') כי תשטה אשתו והם שוטים גמורים ושטי כזב.

שָׂטָן (במדבר כ"ב) לשטן לו תרגום לסטן לי', וכן כל שטן דאיוב מתורגם סטן בסמך, אבל כל שטן דזכריי', מתורגם יחטי ולא ידעתי מהו.

שָׁטַף שטופי זמה סתם הוא זנות, ושטוף הוא ענין מהירות, כשטף המים שהוא ממהר לרוץ, כי הזנות הוא שוטף הזנאים לזמה, והרי הם שטופים בזנות, ועל כן נקראים שטופי זמה, בל"א גיפלייצט ובלע"ז אונראטו.

שְׁטַר שטר חוב, שטר כתובה, וכן כל לשון שטר בדברי רז"ל, הוא כתב שכתוב בו הממשלה שנותן אדם לזולתו עליו, והוא לשון (איוב ל"ח) התשים משטרו בארץ, וכן תרגום

ירמי'

רגלי מבשר

לדייק השמועה ששמע בראשונה ולא כהגהת הב"ח שמועתו) ואינו שב מפני הקושיא שנופל בה מפני שהוא חריף ויודע לתרצה ודו"ק.

בשרש **שָׁטָה**. ב"ת האדם בסוף חלק ב' המנוער מן השכל נקרא נער פתי בער חסר לב לכולם יש טעם, אבל כסיל שוטה הוא שם בלא טעם, אבל כ"ל כי שוטה הוא ע"ש שבע מוסר לגיו חסר לב, ושבע היינו שוטה, כמו כופין אותו בשוטים, וכסיל כ"ל כי אמרו הכליות יועצות, הלב מבין והיינו זה שנופל לאדם במחשבתו הוא מהכליות אבל הלב מבין אם למנוע או לא, אבל החסר לב עושה בעצת הכליות, והן הן כסלים כמו שנאמר כי כסלי מלאו נקלה והבן עכ"ל, ולי הי' נראה לומר דכסיל היינו חכם להרע שמהפך שכלו מטוב לרע, וקרובים דברי בענין לדברי הגאון ז"ל, ושמעתי מאבי מורי ז"ל ששמע ששאלו פעם אחת את הגאון הקדוש השכבה"ג מרן ר' חיים מצאנז זללה"ה, למה צריכין להיות שניהם שין שמאלית, וגם הסמך, והשיב להם פתאים וכסילים מתי תשכילו, ודוק, ונראה שהוא בהפך אתוון כשב כבש כן שכל וכסיל.

שייר ב'

(ירמי׳ ל״ב) ואכתוב בספר דירמי׳ וכתבית בשטרא, ובלשון רבים נאמר שטרות ולא שטרים, אבל בסמיכות נאמר בלשון זכר כמו (איוב ל״ח) מזרות בעתו תרגום שטרי מזליא בזמני׳, וכן (שם ט׳) חדרי תימן שטרי מוליא, ולכן טועים האומרים בתפלת אבינו מלכנו כל שטרי חובתינו, השין בשוא והטית בקמץ, והראי׳ שטרי כמו שכתבתי, ומה שנמצא בדברי רז״ל (ר״ה ב׳) כך ובך שנים לשטרות, כן הי׳ המנהג בזמן אלכסנדרוס מוקדון שכל השטרות שהי׳ כותבין הי׳ מתחילין למנות משנת מלכותו, ולא משנת בריאת העולם, וזה הי׳ בשנת ג׳ אלפים ות״ן לבריאות עולם, כמבואר בסדר עולם.

שַׁיָּךְ בדברי רז״ל לא שייך למימר, וכן בגדים השייכים לגופה ענין תוספות וחבור דברים הראוים יחד, ולא נמצא בתרגום, ובל״א עז גיהערט ובלע״ז קונוון.

שַׁיֵּר בדרז״ל לשון השארה ויתרון וכן (ויקרא ד׳) יותרת הכבד תרגום ירושלמי דמשתייר מן כבדא וכן (שמות י״ב משארותם פירוש רש״י שיורי מצה ומרור האלף נתחלף ביוד כמו משלי ט׳) בעמקי שאול בעומקי שיול וכן כל שאול דכתובים.

שַׁיָּרָה בדברי רז״ל (פסחים מ״א) היוצא בשיירה פירוש במחנה או בגדוד וכן תרגום של שניהם משריתא וכן (בראשית ל״ז) ארחת ישמעאלים תרגום שיירת ערבאי בל״א שארן ובלע״ז קומפאניאה.

שָׁכַב קראו רז״ל למי שהוא חולה על ערש דוי שכיב מרע תרגום (בראשית מ״ד) אביך חולה אביך שכיב מרע בל״א קראנק ובלע״ז אמלאר וענין שכבת זרע זכרתי בשרש קרי.

שָׁכַח בדברי רז״ל מלתא דלא שכיח פירוש דבר שאינו מצוי וכן כל לשון מציאה מתורגם בלשון שכיחה.

שכן

רגלי מבשר

בשרש שייר. יותרת הכבד. כן הוא ג״כ בערוך ערך שייר והוא היותרת מן הכבד תרגום וית מה דמשתייר ולפנינו לא נמצא בתרגום.

בשרש שייר ב׳. הרד״ק פירש מזה יחזקאל כ״ז שרותיך מערבך, שיירות ההולכות בסחורתך כלומר רבות ביחד כמו שיירה.

שכן

שָׁכַן קראו רז"ל לרוח הקודש שכינה על שם שהוא שכן על הנביאים וכן (בראשית מ"ה) ותחי רוח יעקב פירש רש"י שרתה עליו שכינה וכן אמרו (נדרים ל"ח) אין השכינה שורה אלא על גבור וכולי וכן במקום שהשכינה שורה כלן לשון חני' בתרגום (שמות י"ט) ויחן ושרי וכן כל לשון שכן ששב על השם יתעלה מתורגם שכנתא (במדבר ל"ה) אני ד' שוכן דשכינתי שריא וכן (ירמי' ז') אשר שכנתי שמי שם דאשריתי שכינתי תמן וכל זה כדי להרחיק הגשמות ממנו יתעלה ולבעלי הקבלה יש סודות גדולות על מלת שכינה ואין לי בזה עסק.

שָׁכַן רז"ל קראו לרחובות העיר שכינות וכן אמרו משכונה לשכונה בל"א גאסן ובלע"ז קונטראדה.

שַׁלְשֶׁל בדרז"ל שלשלת כמו שרשרת בלשון עברי כי הריש והלמד מתחלפות כמו מזרות ומזלות מפלשי ומפרשי בל"א קייטן ובלע"ז קאטונה ובלשון רבים שלשלאות ובספרים חצונים בהשתלשלות הסבות פירוש שתלויות זו בזו כשלשלת.

שִׁלְשֵׁל בדברי רז"ל קורין הוצאות הריע יותר מדאי שלשל וכן ברפואות מאכילין אותו דברים המשלשלין ואולי נקרא כן לפי שהוצאה תרד בהשתלשלות זו אחר זו.

שם

רגלי מבשר

בשרש שכן. באדרת אלי' פרשה ברכה, פירוש איש אלהים, אמרו בזוהר בעלה דמטרונתא, כי המטרוניתא הוא השכינה המנהגת את הארץ עפ"י הטבע, אבל הוא הי' למעלה מהטבע, כמו איש שהוא למעלה מן האשה בחשיבות, עיין שם דבריו הקדושים, ותורף דבריו, כי אלהי מורה על התנהגותו על פי הטבע, (כמו שאמרו שאלקים גימטריא הטבע עם הכולל) והעוה"ז מתנהג על פי הטבע, כי במעשה בראשית לא נזכר כ"א שם אלקים, ולכן אמרו רז"ל מזכירין גבורות גשמים בתחיית המתים, ואמרו מפני שהוא שקולה כתחיית המתים לפיכך קבעוה בתחיית המתים כי אע"פ שעל כל הדברים בעולם אף זריחת השמש אומרים הפילוסופים שהוא ע"פ הטבע, בגבורת גשמים מודים שאינן ע"פ טבע כלל, ולכן נקרא גבורת גשמים שבזה ניכר גבורות ה' יותר מכל הדברים, וז"ש מתוך שהוא שקולה כתחיית המתים שהוא ג"כ בודאי שלא ע"פ הטבע, נמצא כל העולם מתנהג

ע"פ

שֵׁם בדברי רז״ל על קידוש השם מפני חילול השם, כן נהגו רז״ל לכנות שם הקב״ה לפי שאסור להזכיר אחד משמותיו לבטלה ולא נהגו בו אלא עם הא הידועה, השם, כמו שכתבתי במ̇לת מקום ומלת גבורה אבל כשיסמך למלה של אחריו אינו צריך להא הידועה, כמו שֵׁם שמים, שם של ארבע אותיות.

שֵׁם הרבה נהגו רז״ל לומר על שם במקום בעבור כגון (סנהדרין מ״א) בן סורר ומורה נהרג על שם סופו ועם כף השמוש שמשו בו במקום מ̇לת כמו באמרם (מ״ר פ׳ וישב) כשם שאי אפשר באמך כשם שמקדישין אותו הכף נקודה בשוא ויש קורין אותה בפתח והוא טעות בל״א אזוי וואל ובלע״ז קושיבין.

שֶׁמָּא הרבה שמשו בעלי המשנה במלה זו במקום דלמא שהוא תרגום של פן, ודלמא ושמא אחד הוא כמו שפירש רש״י (דברים ז׳) כי תאמר בלבבך רבים הגוים על כרחך לשון דלמא הוא שמא תאמר בלבבך וכן תרגום של אולי בקצת מקומות כמו (יהושע ט׳) אולי בקרבו אתה יושב (מלכים א׳ י״ח) אולי ישן הוא ויקץ שניהם מתורגמין דלמא אבל על הרוב

תרגום

רגלי מבשר

ע״פ הטבע, כי הוא מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית אבל רובו של משה ע״ה כל הנהוגותיו לא היו ע״פ טבע כלל כמו יציאת מצרים וירידת המן והשלו וענני כבוד, וזהו מעין עולם העליון שאינו מתנהג עפ״י הטבע ולכן כתוב איש האלקים.

בשרש שם א׳. עיין במ״א רס״ו סק״ה דברכות שנזכרו בש״ס אסור להזכירם בשם ומלכות, ובש״ת בשם שא״י דיכול לאומרה: והכל מודים כשלומד פסוקים בתלמוד ודורשן רשאי לאומרן כמו שהם כתובין בהזכרת השם בא״ה שם, וכן כתוב בט״ז סי׳ תרכ״א סק״ד, ועוד כתוב דאין כבוד כלפי מעלה לומר כמו שאומרין המון עם כשאין רוצים להזכיר השם לומר אדושם, אלא שיש לומר השם כלשון התנא, ובהגהת מהר״א גיטמאכער בש״ס ווילנא ברכות ו׳ מביא דברי הט״ז אלו ובשם השל״ה דמלי לומר בשעת לימוד שם של אדנות בהדיא, ומביא ראיה לדבריו מרש״י שם בכל מקום אשר אזכיר את שמי אשר זכר שמי על פי מלותי ודברי עיי״ש ודו״ק, וראיתי בתשובה מהגאון הקדוש מרן יחזקאל שרגא הלברשטאם זללה״ה משיניווע שהזהיר

מאוד

תרגום של אולי מאים אבל פן לא יבא לעולם במקום לו רק הוא מורה על דבר שמפחד האדם שלא יהי' ולא יבא וכן הוא מתורגם לפעמים דלא כמו (משלי כ"ג) פן תאלף אורחותיו דלא תילוף ועיין במתורגמן בשרש דלמא ומאם.

שָׁמַיִם (ברכות ל"ג) הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים (רש"י פ' תולדות) שם שמים שגור בפיו קראו להקב"ה שמים לפי שהם מכון שבתו וכן לפי דעת בעלי הקבלה (מלכים א' ח') ואתה תשמע השמים פירשו בו ואתה הקב"ה תשמע וגומר.

שָׁמַד בדברי רז"ל בשעת השמד וכן מלכות יון גזרו שמדות והלשון נגזר מן (אסתר ג') להשמיד להרג ולאבד ומזה אנחנו קורין ליהודי הממיר דתו משומד לפי שסתם המומרים התחילו בשעת השמד וקראו להן משומדים רוצה לומר המירו בשעת השמד ואף עתה שהם ממירים הדת ברצונם נשאר להם זו

רגלי מבשר

מאוד שלא לכתוב שום שמות במכתבים, אבל איני זוכר כעת ראיותיו שם, וראי' גדולה מר"ה י"ח בטילת אדכרתא מן שטרייא עיי"ש.

בשרש שמים. עיין בא"ע שמות י"ב פסוק י' מה שפירש מלת שמים וכן בסדרת אלי' ריש תורה האריך לבאר מלת שמים שנגזר ממלת שם, שהוא הפך מלת פה, עד"מ האיש השכן בצפון יאמר על צפון פה ועל דרום שם, וכאשר יעתק משכנו לדרום העולם אז יקרא לפאת צפון שם ולדרום פה, וכן יאמר על כל המעלה בעולם השפל שם רק בדרך מקרה, ובעצם לא נוכל לאמר מלת שם רק על קצה שאין באפשרות להגיע שם והוא הרקיע, ושמים הוא לשון גבוהה כמו לעלות בשמים וכן בלשון רז"ל בשמי קורה וכן שמי השמים הוא גבוהה על גבוהה, וזה שהורה שמים בלשון רבים הוא כמו רכב ורכביך, יד ידיים, וכו' כי הרקיעים ש"ן המה למספרם יחד יתלכדו ולא יתפרדו עיי"ש כי קצרתי בדבריו, ולדבריו נוכל לאמר כי הוא כמו שאנו אומרים בלשון אשכנז דער אייבערשטער זאל העלפען אמן. ועיין בי"ת החדש מלכים, מה שפירש בפסוק ואתה תשמע השמים ופי צדיק יהגה חכמה.

בשרש שמד. ותרגום כל בן נכר, ראיתי באיזה ספרים שהחליפו התרגום, ועיין שם ברמב"ן מה שפירש התרגום וברש"י שבת פ"ז בן נכר שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים.

שעה

זו השם ותרגום (שמות י"ב) כל בן נכר לא יאכל בו כל בר ישראל דאשתמד.

שמש כל לשנא שרות מתורגם בלשון שמוש כמו (בראשית מ') וישרת אותם וישמש יתהון (יהושע א') משרת משה משמשוני הנון נוספת והנקבה (מלכים א' א') משרת את המלך משמשא כך מצאתי באלף וראוי להיות משמשה עם הא וכן לשון בעילה (תהלים נ"א) כאשר בא אל בת שבע תרגום כד שמש עם בת שבע (איוב ל"א) תטחן לאחר אשתי תשמש עם אוחרן אנתתי, והשם תשמיש, ורז"ל קראו לו תשמיש גם כן על שאר דברים כגון תשמישי מצוה ודומיהם.

שמתא שלשה מיני חרמות הן נידוי חרם ושמתא ונדוי הוא הריחוק עיין בשרשו, ואם לא הי' שב מחרימין אותו ונקרא חרם שנכנס ברמ"ח אבריו, ואם לא הי' שב היו משמתין אותו, ופירש שמתא (מ"ק ט"ז) שמתא שם מיתא בר מינן.

שעבד (שמות ג') את עני עמי תרגום שעבוד עמי, והפעלים מענין זה על הרוב הם מתורגמין בלשון התפעל, כמו (בראשית ט"ו) ועבדום תרגום יונתן וישתעבדון בהון (שם כ"ה) ורב יעבוד צעיר ורבא ישתעבד לזעירא, אבל רז"ל שמשו בו בבנין פעל הדגוש עם לשון עצם, כמו פלוני שעבד את עצמו הנני משעבד את עצמי ודומיהם, והפעול משועבד משועבדים היינו לפרעה במצרים, כולם ענין הכנעה בל"א אונטר טעניג ובלע"ז אובליגאציון.

שעה הרבה מלשון עת ורגע מתורגמין שעה כמו (שמות ל"ג) רגע אחד אעלה שעה חד (מלכים ב' ה') העת לקחת השעה הוא לך דנסיבתא, ומשקל אחר שעתא כמו (איכה ד') ההפוכה

רגלי מבשר

בשרש שעה. במעיו"ט ברכות פרק הרואה סי' כ"ב אות ח' וכ"ל לפרש דשעה לאו שעה משעות השוויי' ולא שעה משעות הזמניות היא אלא היא מלה ארמית וכדמתרגמינן (במדבר ט"ז) ואכלה אותם כרגע ואשיציכון כשעה חדא ומהאי טעמא כמי אתי שפיר נוסח ברהמ"ז בכל עת ובכל שעה וכן בברכת שים שלום דהשתא בשעה פירושו רגע כישמע מיכה זמן הפחות ומה שנשמע בכל עת עכ"ל

ההפוכה כמו רגע דהפיכת בשעתא, ובדניאל ג׳ בה שעתא (מלכים ב׳ ג׳) במעלות אשר ירדה כצורת אבן שעיא ורוב שאר לשון עת ורגע מתורגמין בלשון זמן.

שְׁעוֹל ראיתי בספרי רפואות שקורין לגנוח שאדם מוציא מפיו מן הריאה שעול בל״א הושטן ובלע״ז טושה והוא לשון ערבי (בראשית ט׳) וישאר אך נח הי׳ גונח דם, ופירוש בערוך שהי׳ מוציא קול כעין שעול ומשליך דם, וביש נוסחאות כעין שועל והוא טעות סופר.

שָׁפָה בדברי רז״ל (רש״י פ׳ דברים) הקדים משה לצאת אמרו מה ראה בן עמרם לצאת שמא אינו שפוי בתוך ביתו פירוש אין לו שלוה והשקט כלומר אשתו מושלת בו.

שָׁפַע בדברי רז״ל (רש״י פ׳ ויצא) ושיפועו מגיע כנגד בית המקדש (רש״י פ׳ וילך) תמנה בשיפוע ההר היתה ובלשון אחר קראו לשפוע מודרון ובלשון מקרא נקרא מורד וכן (מיכה א׳) כמים מגרים במורד תרגום דאשידן במודרון אבל לשון שפוע לא נמצא בתרגום ובל״א שאלהונפטיג ובלע״ז פינדינטו.

שָׁרָה תרגום (שמות י״ט) ויחן ושרי וכבר בארתי בשרש שכן עיין שם.

שָׁרָה (ירמי׳ מ״ג) ועתה הנה פתחתיך תרגום וכען הא שריתיך (וכן בדניאל ה׳) משרא קטרין וקטרי חרצין משתרין כלן לשון היתר ופתוח בל״א לנדגן או עיפינדן ובלע״ז שולייאר וכן בדברי רז״ל לשון מחילה וסליחה באמרם (סנהדרין כ״ג) שרי רחמנא להלל וכן בתפילת כל נדרי כולהון יהון שרן פירוש נמחלים.

שתן

רגלי מבשר

עכ״ל ולא נחית לחלק מה שפירשתי בשרש זמן ההפרש שבין זמן לעת, ושעה לפי דעתי פירושו זמן יהי׳ זמן קצר או ארוך, אבל לא כן מלת עת שהוא שהוא מגביל זמן הנעשה בו מקרה אחת בתוך זה הזמן כמו הכ״א עתים, וכוכל לומר עת בתוך עת, כמו (בראשית כ״ד) לעת ערב לעת לאת השואבת, אבל בזמן לא נוכל לומר כי שאי גוונא ודו״ק ועיין במה שכתבתי בהערותי על הגהת הרא״בד דפה שלינ״א

תהה

שָׁתַן (שמואל א׳ כ״ה) משתין בקיר זה הלשון ידוע בדברי רז״ל בהטלת מי רגלים בל״א בונזען או זאייכן ובלע״ז פישאר, ולא שמשו בו רק בבנין הפעיל השתין אשתין והמפרשים פירשו משתין בקיר זה הכלב שדרכו להשתין בקיר, ואני אומר שיותר נכון לפרש משתין בקיר כל זכר שדרכו להשתין בקיר כי הנקבה אינה משתנת בקיר, ואף אם נפרשהו על הכלב אין נקבת הכלב בכלל, כי הכלבה אינה משתנת בקיר, והשם השתנה, ובספרי רפואות קורין לו שתן ובדברי רז״ל קורין לו מי רגלים וכן לשתות את שיניהם (ישעי׳ ל״א) מימי רגליהם קרי.

שָׁתַף (נדה ל״א) שלשה שותפים יש באדם אביו ואמו והקב״ה והוא לשון חברותא תרגום (ישעי׳ א׳) וחברי גנבים שותפין לגנבים והנקבה שותפות תרגום (מלאכי ב׳) והוא חברותך שותפתך והפעלים כולם בלשון התפעל כמו (ערובין פ״ח) כיצד משתתפין וכן שנים שנשתתפו והשם שותפות תרגום (ויקרא ה׳) בתשומת יד בשתפות ידא ובעל הערוך כתב (בראשית ל״ח) חותמך ופתילך ומטך׳ תרגום ירושלמי שותפך והוטרך ובקשתי ולא מצאתיו וגם לא הבנתיו.

נשלמה אות השין, כשם שאנו מקדישין.

אות התיו

תֵּבָה נהגו רז״ל לקרא למלה אחת תיבה (בהרבה מקומות) כגון כל תיבה שצריכה למד בתחילתה הטיל לה הכתוב הא בסופה, וכן ראשי תיבות, וסופי תיבות, וכבר כתבתי בספר מסורת המסורת ההפרש שבין תיבה למלה, ואמרתי ששם מלה נופל על דבור שאדם מוציא בחתוך האותיות, אבל תיבה לא אמרו רק על מלה הכתובה בתוך הספר, והארכתי שם עיין שם.

תָּבַע הרבה שמשו רז״ל בזה השרש בענין שאלה שישאל אדם מחבירו מה שיש לו לקבל ממנו ובל״א וארדרן או אן הייש ובלע״ז דימאנדאר.

תִּגֵּר בדברי רז״ל הי׳ קורא תגר בצרי תחת התיו עניינו לשון ריב ומחלוקת, תרגום (משלי י׳) בכל עת מדנים ישלח תיגרא רמי, בל״א קריג או צאנק או האדר ובלע״ז קיסטיין או ליטה, ולא יתכן לעשות ממנו פעל.

תַּגָּר (ראשית ל״ח) בת איש כנעני בת גבר תגרא וכן (ישעי׳ כ״ג) סוחרי׳ שרים תגרהה רברבין והרבוי (מלכים א׳ י׳) ומסחר הרוכלים וסחורת תגריא, ויש קורין לסחורה תגרות.

תּוֹגַרְמָה (ראשית י׳) ריפת ותוגרמה אומרים שהוא ארץ טירקיאה, וכן קורין לאנשים תוגרמים והמלך שלהם תוגר, ומן הדין הי׳ ראוי להקרא תוגרמי כי המם שרשית ותוגרמה תרגום ירושלמי ברבריאה.

תֹּהוּ (ראשית א׳) תהו ובהו תרגום ירושלמי תהיא ובהיא, וכן בדברי רז״ל תהו בה ר׳ יוחנן (ב״ק קי״ב) לשון תימה וכן (ראשית כ״ז) ויחרד יצחק חרדה ותו׳ יצחק תוהא, ובדניאל ג׳ נבוכדנצר מלכא תו׳ ואולי שרשו תו או תו׳ ומזה אמרו (קדושין מ׳) תוהה על הראשונות וכן (ראשית ו׳)וינחם ד׳ כי עשה תרגום יונתן והו׳ תהי מן קדם ד׳.

תּוּב (תלים ט׳) לא יוסף עוד לערוץ אנוש מן הארץ תרגום לא יסיף תוב למתבר, וכן כל עוד דבאמ״ת מתורגם תוב, ויוכל להיות שהתיו מקום שין שוב, ורז״ל נהגו לומר תו במקום תוב, באמרם ותו לא מידי, כמו ועוד לא.

תְּחָם תחום שבת, והוא תרגום של גבול כמו (שמות י״ט) והגבלת את העם תרגום ותתחם, תחום שבת הוא מהלך אלפים אמה, כמו שפירש רש״י בפסוק (יהושע ג׳) אך רחוק יהי׳ ביניכם וביני כאלפים אמה כדי שתקרבו אליו בשבת.

תִּיק בתוך תיק (איוב כ׳) שלף ויצא מגו׳ תרגום מן תיקא וכן

רגלי מבשר

אות התיו

בשרש תהה. עיין סנהדרין כ״ו דברים של תוהו שהעולם מושתת בהם, ברש״י דיבור וקריה בעלמא וכל דיבור אין בו גשימה ממש כתוהו הזה, ואעפ״כ עולם מושתת בהם וכוטריקון הוא תיו תוהו שייה מושתת, ובמהרש״א פירשו כמו המחבר דברים, וה״ק הפליא עלתם כי נפלאות עשה במה שהגדיל דברים של תוהו שאדם תוהה ומשתומם עליהם שיהי׳ העולם מושתת עליהם עכ״ל.

בשרש תיק. והוא מורכב מן כל ותיק, עיין רש״י מגילה כ״ו

וכן (דברים כ"ב) ועשית מעקה לגגך ותעבד תיקא והוא לשון יון ממש ובל"א פוטר פאס ובלע"ז פודרא, ומזה מה שאמרו רז"ל (ב"מ פ"ו) הוציא הקב"ה חמה מנרתיקה, והוא מורכב מן נר ותיק, ונר הוא החמה אבל (רות ב') וישלוף נעלו דמתורגם ,נרתק יד ימיני הוא סותר הפירוש הזה, ומזה נהגו רז"ל כששאלו איזה קושיא בגמרא ולא מצאו לה תירוץ אומרים תיקו, ופירשו בו כדבר העומד בתוך ותיק, ואין ידועה מה שבתוכו, ויש שדורשין אותו נוטריקון ראשי תיבות תשבי יתרץ קושיות ואבעיות, והוא פירוש של הבל.

תָּכַן (ישעי' מ') ושמים בזרת תכן (תלים ע"ה) אנכי תכנתי עמודי' ודומיהם לשון תקון, וכן כל לשון הכנה אין הפרש בין שנכתב בכף או בקוף, ועוד אדבר מזה בשרש תקן.

תָּכַן (משלי כ"א) ותוכן לבות ד' והשם (שמות ה') ותוכן לבנים כל הבאים על זה המשקל הם לשון מנין וחשבון ומזה נקראת חכמת המזלות והגלגלים תכונה, כי אי אפשר ללמוד אותה המלאכה אם לא ילמוד קודם חכמת המספר והתשבורת, ובעל המלאכה נקרא תוכן.

תכף

רגלי מבשר

ד"ה תיק ונרתיק, חדא הוא אלא שלשון תיק נופל על דבר ארוך ולשון נרתיק על דבר קצר, ועיין בפמ"ג בכללים לש"ע ריש או"ח מה שמחלק בפירושו מלת תיקו להלכה ובמערך פי' תיקום פירוש תעמוד הדבר לפי שאין לו תירוץ עיי"ש, וזה כמה שני' קשה לי כיון שאליי' הי' רגיל אצל החכמים ז"ל מדוע לא אמר להם עכשו כל מה שקשה להם, ומצאתי כעת ב"מ שנדפס מחדש מסכת מגילה ו' שתירץ זה דכבר כתיב אלה המצות ודרשו רז"ל דאין הנביא רשאי לחדש לכך לא יכול להגיד רק אותן דינים והלכות שהשיג וקבל כבר בהיותו ע"פ האדמה, וכתב עוד חקירה נפלאה על מה דאמרו רז"ל יגעתי ולא מצאתי אל תאמין א"כ האיך הניחו כמה דברים בתיקו וכי חסרו היגיעה ח"ו, רק דהענין הוא על דרך משל דאם כאבד דבר באיזה חדר והוא מחפשו כראוי ודאי ימצא משא"כ כשאיננו כאן אף אם יחפש כל היום לא יועיל, ככה כל אדם יש לו שורש למעלה ואם מייגע ומחפש ימצא כל מה ששרשו כפי מה שקיבל בסיני אבל לא יותר כי אין יכול לחפש רק במקום

שהוא

תְּכַף שלש תכיפות הן, תיכף לגאולה תפלה, תכף לסמיכה שחיטה תכף לנטילת ידים ברכה (ברכות ע"ג) פירוש תיכף מיד בלי איחור ועיכוב, וכן כל פתאום תרגום ירושלמי תכיף, ואונקלוס ויונתן תרגמו כל בפתע פתאום בתכיף בל"א אזו באלד ובלע"ז שוביטו.

תַּכְשֵׁט כבר כתבתי בשרש כשט וקשט ששניהם הם קרובים בענין, כי הכף והקוף מתחלפים כמו תכן ותקן, והתיו בתכשיט נוספות כתיו תלמוד, אבל מה שתרגם יונתן (יהושע א') ואז תשכיל בכן תכשט התיו לנוכח עיין בשרש כשט.

תַּלְמוּד כבר כתבתי בשרש גמרא כי המשנה והגמרא יחד נקראים תלמוד, אך נמצא בהרבה מקומות שהגמרא לבדה נקראה תלמוד, וכן בפסוק (שיר א') ישקני מנשיקות פיו, תרגום ושתא סדרי משנה ותלמוד בגירסא וכן דרשו (משלי ט"ו) כל ימי עני רעים (סנהדרין ק') אלו בעלי תלמוד (ב"ב ק') וטוב לב משתה תמיד אלו בעלי משנה גם נמצא שהמשנה לבדה נקראה תלמוד כמו שאמרו (נדה י') אין למדין הלכה מפי תלמוד, רוצה לומר מן המשנה, ותלמוד הוא שם דבר כמו למוד, והתיו נוספות על משקל תענוג תמרוק, ומזה תלמוד לומר כמו

רגלי מבשר

שהוא שם ולכך אלו הדברים שהכיחו בספק הוא מעלמא דלא אתיידע ולא נתגלה הטעם עדיין עד כי יספוף כוחו על כל בשר שאז יתגלה מקורין אדתין והבן עכ"ל ועוד הי' קשה מאחי' דאמר רבא ונכחות יהא רעוא דאיחזי בחלמא והוא לענין דינא, ואולי הוא ע"ד שאמרו סנהדרין פ"ב אקרי' לרב כהנא בחלמא, ואדכרי' לגמריה, ובספר אגרת הטיול כתב כמו לפירוש שהוא ר"ת הואיל משה באר את התורה הואיל אותיות אליי אמר משה מי שים בשמו אותיות הואיל הוא יבאר לכם כל ספיקא תורה.

בשרש תלמוד א'. עיין בקדושין ל' ושלים בתלמוד וברש"י הגירסא בגמרא ופירוש סברות וטעמי שתימתהון של משכות ולתרלם במה שסותרות זו את זו, ועיין ברש"י בב"מ ל"ג והוי זהיר בתלמוד ושם עמוד ב' שסגגת תלמוד שלא כדעת טעם המשנה עיין שם כל הסוגיא ועיין בזה בהגהות בן אריי לכללי התלמוד ודו"ק.

תלמוד

כמו שאמרו בהגדה של פסח יכול מראש חודש תלמוד לומר ביום ההוא, ורוב העולם טועין בביאור מלת. תלמוד מבארין התיו לנוכח כאלו נאמר תלמוד על משקל תפקוד ואינו אלא שם כמו למוד כמו שכתבתי ובל״א לערניק ובלע״ז לודי.

תַּלְמִיד (ד״ה א׳ ה׳) מבין עם תלמוד שם תואר ואין לו חבר במשקלו בתוארים, אך בשמות נמצא (ד״ה א׳ ח׳) תרשיש תכריך.

תַּלְמִיד חָכָם פירשו רז״ל מי הוא הראוי להקרא תלמוד חכם, והרבה שאלתי לדעת למה נקראו בלשון תלמוד, השיבו לי שתלמיד הוא סמוך כאלו נאמר תלמוד של חכם ואחרים אמרו לי שפירושו תלמוד הנעשה חכם, ולי נראה שקרה להם מה שקרה לחכמי היונים שבראשונה קראו להם סופוס פירוש חכמים, ואחר כך הוסכם ביניהם שלא יהי׳ נקראים עוד סופוס דרך גאו׳ אלא כל אחד יהי׳ נקרא פילוסופוס פי׳ אוהב חכמה, כמו שכתבתי בשרש פלסוף, וכן כל רב גדול וחכם מופלג לא רצה להקרא חכם אלא תלמיד חכם דרך ענו׳ ושפלות.

תַּנִּין נמצא תנין, וגם תנים, בלשון יחיד, וכן בלשון רבים תנינים, ותנים בל״א טראכן.

תָּנָא בדברי רז״ל תנו רבנן, הנה רבים משתבשין בקריאת זאת המלה וקורין הנון בויו שורק תנו או תנו התיו קמוצה, על משקל שנו חכמים וטועים כי שנו הוא לשון עברי מן רגלי מבשר

בשרש **תלמיד חכם.** והרבה שאלתי לדעת וכו׳ כבר דברו האחרונים בזה הרבה. ואנכי הלעיר אלאתי בברכות כ״ז שלשה חכמים הם רבי וכו׳ שלשה תלמידי חכמים הם בן עזאי וכו׳, ומזה נראה ברור דקראו לתלמוד שהי׳ חכם רק שלא נסמך תלמיד חכם, וזה האמת לפענ״ד.
בשרש **תנא.** ומזה נקראו חכמי המשנה תנאים וכו׳ שהתחילו האמוראים וכו׳. אחר הראשון מהם רבא, ל״ל רב ואולי כונתו ג״כ על רב שהי׳ שמו רב אבא כמו רבא, וכן רבינא רב אבינא עיין בערך רב ועיין בערוך ערך אבי באריכות הדברים מתשובת רב שרירא גאון והנה התנא לא יבא בגמרא לעולם רק בלשון ברייתא וא״ל מרבינו הקדוש

מן (דברים ו׳) ושננתם לבניך תרגום ותתנינון ובלשון תרגום באים העוברים מנסתרים מנחי למד פא הפעל בשוא ועין הפעל בחולם, כמו בדניאל ב׳ ענו כשדאי ובעו דניאל וחברוהי וכן (שמואל א׳ י״ג) וכן ופלשתים חנו במכמש שרו, וכן ויחנו ושרו, וכן ראוי לומר תנו רבנן פירוש למדו ומזה נקראו חכמי המשנה תנאים אשר הראשון מהם שמעון הצדיק והאחרון רבינו הקדוש, ואח״כ התחילו האמוראים אשר הראשון מהם רבא והאחרונים רבינא ורב אשי שחברו התלמוד ונקראים אמוראים מלשון אמירה לפי שהי׳ אומרים מימרות, ומצאתי בתרגום של פסוק (איוב ג׳) יחד אסורים שאננו לא שמעו קול נוגש כחדא אסירי מדרשיא שליאו לא שמעו ינקי בי רבא קל אמוראה.

תְּנַאי בדברי רז״ל (מ״ר פ׳ בראשית) תנאי התנה הקב״ה עם בריותיו, וכן (קידושין ס״א) כתנאי בני גד ובני ראובן, ענין תנאי הוא ידועה, ואין צריך לבארו, ובנו ממנו פעל, אך בבנין הפעיל, כגון שנים שהתנו ביניהם, וכן המתנה עם חבירה, ויש מפרשים מלשון זה (הושע ח׳) אפרים התנו אהבים פירוש עשו תנאים עם אהבים.

תִּנוֹק (נדה י״ג וש״מ) תנוק בן יומו הוא לשון יונק, והתיו נוספות על משקל תירוש והרבוי בלשון נקבות תנוקות, וכן אמרו המינין והמוסרות כמו שבארתי בשרש מסר עיין שם.

תַּעֲנִית בדברי רז״ל הוא לשון עינוי שרשו ענה על משקל תכלית מן כלה (ובעזרא ט׳) קמתי מתעניתי ולא יבא רק על הצום, ובל״א ואשטן ובלע״ז דיזונאר אבל עינוי נופל על צער.

תפלין

רגלי מבשר

הקדוש שמובא היזה פעמים בקתס כמו שאר אמורא. ובמס׳ תענית י״א מר עוקבא איקלא לגיזוק: ברש״י גרסינן דאולי ר׳ עקיבא לא הי׳ מסתפק לו הכך בעיי ועוד דבלשון ברייתא הוי מסתעי בי׳ ומעשה בר׳ עקיבא כו׳ לא בגמרא ע״כ וכן כתבו התוס׳ ע״ז דף ל״ט בד״ה רבי עקיבא ותמי׳ גדולה הוא דעיכי הלא מליכו בברכות פרק הרואה דף אמורא בשם רבי עקיבא ואולי הוא זה, ומליכו במר עוקבא ג״כ שהי׳ גדול הדור וכדאמר לי׳ שמואל לרב יהודא ריסא דריסך וכו׳ וגם כן לא הי׳ מספק ומצאתי בהפלאה שבערוכין ערך חסף שטעות סופר

תְּפִלִּין תמהתי מאוד כי בעל הערוך הביא תפלין בשרש תפל ואין שרשו אלא פלל והתיו נוספות כתיו תפלת והלה ותהלה, וענין תפלין מבואר בפוסקים ובלשון יחיד קראו תפלה באמרם תפלה של יד ותפלה של ראש.

תְּקַל כל לשון מכשול מתורגם בלשון תקלה כמו (ויקרא י״ט) לפני עור לא תתן מכשול תרגום לא תשים תקלא בל״א שטרויכלונג ובלע״ז אינסאמפאר.

תְּקַן כל לשון הכנה ותיקון הכתוב בכף מתורגם בלשון תקון בקוף כמו (ישעי׳ מ׳) מי תכן את רוח מאן דתקין וכן (תהלים ט׳) כונן למשפט כסאו תקין לדינא כורסי׳, ולא נמצא לשון תקון בקוף בכל המקרא רק בקהלת ומתורגמן בפנים אחרים, וכן שמשו בו רז״ל כגון עזרא תקן כתובה לאשה וכן הרבה, וכלם בבנין פעל הדגוש מתקן מתוקן לתקן עולם, ותמהתי איך שאנו האשכנזים אומרים בתפלת מוסף דשבת תכנת שבת בכף, והי׳ יותר נכון בקוף, וכן הוא בנוסחאות סדורי שאר היהודים תקנת שבת.

תִּקּוּן סוֹפְרִים אמרו רז״ל שמונה עשרה מלות הם תקון סופרים, והם נמנין על פי המסורת, כגון (בראשית י״ט) ואברהם עודנו עומד לפני ד׳ תקון סופרים הוא שהרי השם בא לעמוד לפני אברהם לומר לו זעקת סדום, ולכן חשו הסופרים שמא יקראו האנשים כן, וזה לא הי׳ דרך כבוד כלפי השכינה, לכן תקנו שהכל יתנו לב שיהי׳ קורין הפסוק כמו שהוא, וזהו התיקון שלהם, אבל לא שהם שנו דבר מהתורה חס ושלום, זהו מה שנראה לי בזה ומי שמוצא טעם טוב מזה יבחרהו.

תקע

רגלי מבשר

סופר כפל בדבריו גם שכתב דמפני להורות כדעת התוס׳ התחיל רבינו מלי׳ עקיבא להורות דהגירסא נכונה רבי עקיבא, וזה דברים סותרים עכ״פ כלפא דגם גירסת רבינו הערוך הי׳ רבי עקיבא. בשרש תקון סופרים. עיין בהקדמה למקראות גדולות למוציא לאור ומגי׳ המסורות.

תקע

תָּקַע ענין תקיעת כף נמצא בשני אופנים האחד הכות כף אל כף לענין שמחה כמו (נחום ג׳) תקעו כף עליך בל״א קלופפן ובלע״ז באטור, והשני לענין הכות האדם כפו אל כף חבירו בערבון בל״א גלובן ובלע״ז פרומיטור, וכן פירוש רש״י (תלים מ״ז) כל העמים תקעו כף הריעו וגו׳ התערבו יחד זה עם זה להריע ויותר נכון להיותו כמשמעו, וכן תרגומו תקעו ידא בחדוה.

תִּרְגֵּם רבים חושבים כי לשון תרגום אינו נופל רק על לשון ארמי ואינו כן כי תרגום רוצה לומר פירוש וכן (עזרא ג׳) וכתב הנשתוון כתוב ארמית ומתורגם ארמית רוצה לומר ומפירש בלשון ארמית, וכן כל המפרש לשון אחד בלשון אחר נקרא מתורגמן או תורגמן ובלשון עברי מליץ, כמו (בראשית מ״ב) כי המליץ בינותם תרגום ארי מתורגמן ביניהון, וכן (שמות ד׳) והוא יהי׳ לך לפה לתורגמן, וכן כשאדם משמיע דבריו על יד אחר באותו לשון עצמו נקרא מתורגמן, וכן אמרו רז״ל (פסחים קי״ז) כל מזמור שנאמר בו משכיל על ידי מתורגמן אמרו, וכן הי׳ מנהג הדרשנים הקדמונים שאמרו דבריהם על ידי מתורגמן, ובנו ממנו בנין פעל, כגון אונקלוס תרגם או יונתן תרגם ובפסוק (אסתר ג׳) ישנו עם אחד בתרגום ירושלמי ומתרגמין בנביאהון.

תַּרְנְגוֹל תרנגול ותרנגולת ידועים, ובפסוק (אסתר א׳) בימים ההם כשבת בתרגום ירושלמי בתרנגלא דדהבא וכו׳ עד תרנגולין מקרקרין כו׳ תרנגלא ברא וכן (איוב כ״ט) לשכוי בינה לתרנגל ברא ביונתא הוא תרנגול מדברי בל״א אויערהאן, וכן (תלים נ׳ פ׳) וזיז שדי שני פעמים בתלים מתורגמין ותרנגול ברא וזה דבר חידוש.

תַּרַף בית התורפא פירוש בית עבודה זרה וקורין לה כן לשון גנאי (תלים מ״ב) לעג וקלם ממיקנותא ותורפתא וכן (נדה נ״ו) בית תורפא של האשה הוא כינוי לערותה, וכן בלשון רומי קורין לערוה טורפטודא.

רגלי מבשר

בשרש תקע. ענין תקיעת כף עיין בסת״ם יו״ד סי׳ רכ״ו ובתוספות חיים על הסח״ל קנ״ג.

תָּרַף (יחזקאל מ"ז) ועליהו לתרופה, התימא על הרד"ק שהביאו בשרש רוף, ומי הכריחו שלא תהי' התיו שרשית על משקל בתולה רפואה, וכן תרגום יונתן לאסותא, וכן הערוך הביאו בשרש תרף.

תְּרָפִים (ראשית ל"א) ותגנוב רחל את התרפים תרגום אונקלוס צלמניא, וכן תרגום יונתן (שמואל א' י"ט) התרפים של מיכל בת שאול והם צלמים המגידות עתידות, וכן (הושע ג') ואין אפוד ותרפים אפודא ומחוי פירוש מגידים, וכן אומר (זכרי' י') התרפים דברו און, ומצאתי שכך הי' נעשין התרפים שוהטין אדם בכור ומולקין את ראשו ומולחין אותו במלח ובשמים וכותבין על ציץ זהב שם רוח טומאה ומניחין אותו תחת ראשו ונותנין אותו בקיר ומדליקין לפניו נרות ומשתחוים לפניו ולבן הי' מדבר עמהם וכולי עיין בפרקי דרבי אליעזר בפרק ל"ו.

תָּרֶץ (תהלים כ"ה) טוב וישר ד' תרגום טבא ותריץ ד' וכן (שמות כ"ג) ויסלף דברי צדיקים פתגמין תריצין (מלכים א' ט') בתום לבב וביושר בקשיטות לבא ובתריצתא, ומזה קראו להתרת ספק תירוץ, השואל הספק נקרא מקשן, והמשיב נקרא תרצן.

תָּשַׁשׁ (בראשית י"ד) וירדוף עד דן פירש רש"י שם תשש כחו לשון חלשות, ושמשו בו בחסרון הכפל תש כחו כנקבה ולפי מדרש רז"ל (מ"ר) מזה צור ילדך תשי והוא נגד הדקדוק.

תִּשְׁבִּי אלי' התשבי מתושבי גלעד (מלכים י"ז) הנה חפשתי בכל פירושי המפרשים אשר ראיתי (עיין מ"ר פ' פנחס) ואין אחד מהם מפרש למה הי' נקרא אלי' התשבי מתושבי גלעד ולמה לא הי' נקרא אלי' הגלעדי כמו (שמואל ב' י"ז) ברזילי

רגלי מבשר

בשרש תרץ, עיין בכללי התלמוד בהפרש שבין קושי ותירץ.

בשרש תשבי. עיין בתוס' תענית ג' שכתבו טעמא דהמחבר, וכבר תמה על זה בהגהת מהר"ץ חיות שנשתמיטתי להמחבר דברי התוס' ועיין שם בדברי מהר"ץ מה שכתב ג"כ לתרץ מטעמא דנפשי'. ולי הצעיר הי' נראה דאולי ברזילי הגלעדי הוא ירמי' הענתותי

ברזילי הגלעדי וכן (ירמי׳ כ״ט) ירמי׳ הענתותי (מיכה א׳) מיכה המורשתי ודומיהם רבים ואין גם אחד הנקרא מתושבי עיר פלוני, ויונתן תרגום. אלי׳ דמתושב מתותבי גלעד והרד״ק פירש שבראשונה ישב בעיר ששמה תושב ואחר כך ישב בגלעד אבל לא פירש למה נקרא מתשבי גלעד כדלעיל ואני אתן בזה טעם נכון בידוע שאחר מעשה פילגש בגבעה צוו ישראל להרוג את יושבי גלעד שנאמר (שופטים כ׳) ויצוו אותם לאמר לכו והכיתם את יושבי יבש גלעד ואי אפשר שלא נמלטו מהם או שלא הי׳ אנשים שלא נמצא שם בפעם ההוא ולא נהרגו והנה אלי׳ הי׳ אחד מהם ואחר זמן שנתישבה העיר חזרו שם התושבים הראשונים שנמלטו, והם נקראים תושבי גלעד ואם ישאל השואל מניין לנו שאלי׳ הי׳ שם בזמן ההוא התשובה בזה הלא רז״ל אמרו (מ״ר פ׳ פנחס) כי פנחס הוא אלי׳ וידוע כי פנחס הי׳ במעשה פלגש בגבעה שנאמר (שופטים כ׳) ופנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן הי׳ עומד לפניו בימים ההם אם כן הי׳ אלי׳ בזמן ההוא יהי רצון שכן יהי׳ עמנו בזמן הזה ויקוים בנו הפסוק (מלאכי ד׳) הנני שולח לכם את אלי׳ כה תפלת המחבר אליה לפרט

המחבר אליה:

רגלי מבשר

הענתותי שהי׳ מקום מולדתם ג״כ מקום מושבתם, ולפיכך נקראו שתם הגלעדי הענתותי אבל אלי׳ ז״ל דהי׳ מן תושב וכתישב בגלעד, לא יוכל לאמר עליו הגלעדי שתם דהי׳ משמע שג״כ נולד שמה רק שהי׳ מתושבי גלעד וד״ל, ועיין באדרת אלי׳ פרשה ברכה ל״ד פסוק ז׳ ויראהו ה׳ את כל הארץ הם כל מנהיגי הארץ כמאמר רז״ל שהראה לו דור דור וכו׳. את הגלעד עד דן הם כל הנביאים גלעד הוא אלי׳ שהי׳ מתושבי גלעד והוא שר לכל הנביאים עד דן עד אותו זמן שכתוב (יואל ד׳ י״ב) כי שם אשב לשפט וגו׳ הנה אנכי שולח לכם את אלי׳ הנביא לפני בא יום ה׳ וגו׳.

סליק תהלה לאל סיום הספר.

תשבי

הנה בהשלמת שורש תשבי, נשלם ספר התשבי, ובאמת כי לא דבר רק הוא שבמקרה יצא השורש הזה אחרונה, שהוא כולל מספר השרשים, ושם הספר גם יחד, ובאמת לא בעצם ובכוונה היתה זאת, אך הוכרחתי להפסיק כי לא מצאתי אחריו מאומה, רק שם חודש תשרי, וכבר פירשוהו חכמינו ז״ל (מ״ר פ׳ אמור) שנקרא כן לאמר תשרי *) ותמחל לנו חובינו, ואני אין לי מה לחדש בו, וכבר התניתי שלא אביא שורש שלא אחדש בו דבר מה. והנה אני מפיל תחנתי לפני כל מי שמעיין בספר זה מבין עם תלמיד שגיאות מי יבין שאם ימצא בו איזהו טעות ושגיאות שישקלנו במאוני צדק, כי זה פרי המהירות אשר מיהרתי

רגלי מבשר

*) **תשרי ותמחול.** עיין בשרש שרה ב׳ כלשון יהון שרן פירוש כמחלים ועיין במה שכתבתי בשרש אב ובשרש אפיקומן בפירוש שמות החדשים עלה בידם מבבל, ונראה לי ליתן טעם לשמות קצת החדשים ניסן על שם (שיר ב׳) הנצנים נראו בארץ שהאילנות מוציאין פרחים ופרי הארץ יריעו כם ולישראל עם קדושים נעשה נסים ונפלאות עבכ״י חודש ניסן מאמר א׳ אות ז׳ וח׳. אייר על שם האויר עיין בשרשו ובבכ״י אייר מ״א אות ג׳. סיון נוטריקון ויחן ישראל נגד סיני ילק״ת וע״ש זיו התורה לדשיו לי׳ כבר בחי׳ בכן כמטי לי אפריון. תמוז ע״ש נשים מבכות את התמוז (יחזקאל ח׳) עיין בהכרמל. אב על שם האביב בשאר הארצות, ומזלו אריה כוחו לגור ארי׳ יהודה ע״ש מנחם בן דוד שנולד בט״ב מזרע יהודה אב לשבטים. אלול כתיב בי״ת האדם רמז כבון שהוא מלשון מאלל את ארעא כי טבע ב״א לחקור אחרי מומי ב״א וכל הנגעים רואה חוץ מנגעי עצמו וזה אלול למפרע לו לא עיי״ש מוסר השכל, וע״ש אל תפנו אל האלילים כי מאלו בתולה. תשרי ע״ש התחלת הבריאה כדר״א. מרחשון ע״ש הגשם ובס״י המליך אות נון בריח, וזה לשון חש ונון, וגם מלשון חש בראשו עיין בבכ״י שכל הגזירות והשיעבודן התחלתן בחודש חשון, ובילק״ת כי בחודש זה זכרו לרוב חולאים קשים, והוא מפני שמזלו עקרב מכוכבי כימה שהן ממונין בלינה עיין בערך כסל ב׳ ובמהרש״א ברכות כ״ח דאי לאו עוקלא דעקרבא כו׳. וע״ש בש״ס עושה כימה וכסיל הא כילד כו׳ ובשביל זה נקרא החודש כסלו, ועוד שמזלו קשת שבו לידת החיות ולריכין לזה

מחשבות

מיהרתי לבא הנה, כי בצאתי מביתי לא הי׳ הספר נשלם, ובאמת בהיותי בדרך הולך למסעי (דברים י״א) ארץ הרים וגבעות, למטר השמים (איוב ל״ז) ולשלג אמר הוי׳ ארץ, עמדתי מרעיד עיינתי דברים בשכלי וכתבתם על לוח לבי, ובבואי אל המלון פתחתי פי אמתחתי והוצאתי פנקסי ורשמתי בו את הדברים אשר נתן אלקים בלבי וגם פה לא עשיתי מאומה מפני העדר מציאת הספרים שהי׳ צריכים לי ועם כל ידעתי כי מעטים המה ובטלים במיעוטם ומ״מ הסכמתי לעבור עליו שנים ואקבצם מכל המקומות אשר נפוצי שם ואכתבם על לוח ואקרא בשם כל שרש אשר ימצא שם למען ירץ הקורא בם.

רגלי מבשר

מחשבות ותחבולות וכפל לשון מחשבה ג״כ. טבת נראה לי רמז כוונת (אסתר ב׳) הוא חודש טבת ע״ש הכתוב (בראשית ו׳) כי טובות הנה ובמדרש מביאו רש״י ז״ל טבת כתיב, וכן לעומת זה ימים אלו ימי השובבים כדברי האריז״ל מסוגלים לתקן עון הברית, ואפשר לומר ג״כ רמז ע״ש הטבת הנרות דחנוכה, ובדרך הלצה לריח שמניך טובים, רמז השמן כשלו טבת כדלעיל. שבט (בזכרי׳ א׳) הוא חודש שבט ע״ש והוא עומד בין ההדסים ותרגומו בין אילניא. ובמד״ר פ׳ ל״ג אילי שבקתיו אילן רב הוא מתעביד ומיכן הביאה אותו רחב״כ משבשין שבאיי וגירסת הערוך משבטוטין וכן היא ג״כ ר״ה לאילנות. אדר, על שם המזל שלו דגים בשבת ס״ז ולאידרא לייא הכי, ויש לומר ג״כ בדרך הלצה רמז ולשורקה בני אתונו, שורקה שביל כדלעיל, בני זה אדר וידגו לרוב, אתונו ירח האיתנים זה ניסן, ע״ש שנולדו בו איתני עולם. אחרי כתבי מצאתי במדרש רבה ויחי ל״ח ותשב באיתן קשתו זו עכשילו שעושה במזל קשת עיין שם במת״כ, וב״ה שזכיתי לכוין קצת לאמתית הדברים בענין חודש כסלו, כן יראני השם נפלאות מתורתו אמן.

תשבי

אלה הם דברי הספר, הנותן אמרי שפר.

דורש דבר חפץ   וחדושים   מעניני מקרא   ופירו שים
גם כן דברים   מחכמינו   תלמוד ומשניות   ומדר שים
גם יש לשונות   מלשון עמים   המה לך יהי   מפור שים
תהגה בתורתי   ולמוד אותי   תמצא כחפצך בי   בשר שים
מחשך לפניך   לאור אשים   כי אין בפי שקר   ושבו שים
מי יערוך אלי   לבד אחי   המה בנו אבי   מחוד שים
תשעה אנחנו כן   וכולנו   אחים בני איש חד   מקיד שים
הוא אשכנזי שב   וגם ישיש   נודע בכל ערים   ומגר שים
ואני אשר נולד   באחרונה   בראש לחודש סוף   לחד שים
ופרט שנותי ראש   בלי ראש ראש   פרשת בשמים ראש   ושא רא שים
נדפס בעיר איזנא   בבית השר   פאולש אבי חרשים   נבון לח שים
לכן שמעוני   בני אל חי   קולי אליכם אקרא   האי שים
אעשו ובאו גם   בני נכר   קרבת לשון קודש   ודת דור שים
איש עם צרור כספו   באמתחתו   וקנו ואל תהיו   כמתיא שים
בכן להבין   תהיו זוכים   תלמוד ופירושים   וחדו שים

תמו דברי השירה, והספר עד גמירא בעזרת האל הגדול והנורא, ברוך אל עליון אשר נתן כח עבדו, בן אמתו, להחל ולכלות ספר הזה.

השמטות

בשרש בת קול בסופו ועיין ברמב"ן, אגב שיטפא טעותי בדמיוני
וכיזב לי זכרוני כי שם מסביר מדת כל בכף.

בשרש גליון, ורז"ל הסבו שמו און גליון בשבת קט"ז, שמעתי מידידי
הרבני המופלא המפורסם נ"י מו"ה ישראל האבער נ"י
מפה מ' באכיללוב ששמע מר' יודיל שייבערג מקאלאמעא, שאמר ג"כ
מה שאיתא באור החיים הקדוש פ' ויצא בפסוק הלא נכריות נחשבנו
לו ואון יוכיח, ואינו מובן והכוונה ג"כ על זה הגמרא דשבת ואולי
הי' כתוב בפנים הש"ס כן, והגאון מטשערכאוויטץ שליט"א הראה לי על הגליון
בשבת, שכתוב כן, וכפי דעתו אינו מדברי רז"ל רק נלקח מהגליון. אחרי
כותבי הגה זו בא לידי דברי הגאון מקיטוב שליט"א עיי"ש.

בשרש גמרי. ציינתי לעיין במלת כולי ובמה שכתבתי והוא כמשמע
שם ג"כ, ונראה שהפרש שבין לגמרי, ובין כל וכל
דלגמרי הוא הגמרת הדבר אף שלא עשה כולו כמו אין המלוי נקראת
אלא על שם מי שגמרה ופירש וגומר שהכתוב גומר הדבר, וכולי

פירוש

פירוש שכל הדבר כולו איתא שם, ופירוש לא תתעב אדומי לגמרי פירוש לא תגמור השנאה שיש לך עליו ולא תתעבו רק מעט, אע״פ שיש לך טעם לתעבו לגמרו שילא בחרב לקראתך, ולא תתעב מצרי מכל וכל פירוש אע״פ שיש לך ג״כ טעם לתעבו לא תתעבו כלל וכלל ואפי׳ מעט לא, מה טעם מפני שהי׳ לכם אכסנאי בשעת הדחק, ובש״ס ברכות ל״ט דאמר ר׳ חייא צריך שתכלה (פירוש רש״י ברכת המוציא (ר״ל כל הברכה כמו ויכל אלקים מכל מלאכתו) עם פריסת המוציא והאי פרוס ועומד הוא) מתקף לי׳ רבא כולי אפרוסה גמרה וברש״י (כגירסת הגליון וכן עיקר) אפרוסה גמרה כיון דאמרת עם פרוסת הפרוסה תכלה (צריך שתכלה כל הברכה בעוד שפורס) מאי חשיבתא ומאי אהניתא (שהי׳ הפת שלם בעוד שהתחיל הברכה סוף סוף כשגמרה היתה פרוסה) אלא אמר רבא דגומר כל הברכה וכו׳ וכל זה הוא ברור ולא הלרכתי לכתוב רק להוליא ממי שיעיין במהרש״א שם שנדחק בדיחוקים גדולים ורלה להפוך הגירסא, והמעיין בדברינו אלו יראה פשטת הדברים כתיקון, וכן הוא בדברי רש״י ז״ל שמהרש״א שם רלה לבארם כגירסתו שם ולא ידעתי לכון הדברים והעיקר כמו שכתבנו, ובהיותי לומד שם בברכות ראיתי ג״כ לומר דבר חדש אלולא דמיסתפינא ברש״י ז״ל שם סוף העמוד ב׳ ריפתא דעירובא שעירבו בו אתמול עירובי חלירות, והקשו עליו מכלן דלמא איירי בחול ומלוה אחריתא היינו הברכה, ולי נראה דרש״י ז״ל משמיענו דין חדש בדברי ר״א ור״א והיינו דלעיל עסקינן לענין שבת דחייב לבלוע על שתי ככרות שלימות ועל זה מביא הש״ס מר״א ור״א דאם הי׳ מתרמי להם ריפתא דערובא ואפי׳ לא הי׳ שלם הי׳ מברכין עליו ונראה לי שהוא קרוב להיות אמת, וגם ריפתא היא כמו פת בעברית מלשון פתות אותה פתים, ואינו פת שלם כדמשמע בסנהדרין ל״ב מדקאמר הא דאיכא שלימה בהדיה ודו״ק.

בשרש וי. במשלי ל״א מה ברי ומה בר בטני ומה בר נדרי בתרגום ווי ברי ווי בר כרסי ווי בר נדרי ומזה נראה לי הפירש בברכות ז׳ מה לו לאב שהגלה את בניו והוא בדרך כבוד, וכן איכה ג׳ מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו.

בשרש חשש. במעריך כו׳ וזה שאמר רב נחמן בר״ה כ״א דם תהי אחריתו ופירש רש״י הריני מת על ידך.

בשרש חשאי. במסכת כלה רבתי פרק שמיני ראיתי לבאר מאמר אחד ממסכת כלה רבתי אשר נשארה בלי שום פירוש עוד

השמטות

עדנה, וכפי הנראה לא היתה שכוחה ביד כל ונראה ג"כ שבעלי התוספות לא ראו אותה כמו שמצינו בתוס' קידושין דף מ' ד"ה וי"א אף פסול לעדות דר"ת פירש דאוכל בשוק היינו שאוכל סעודה דפת דגנאי יותר, והוא מפורש במס' כ"ר פ"י בברייתא האוכל בשוק חברו של כלב ובגמ' שם וה"מ בנהמא ומידי דרעבתנותא אבל מידי אחרינא לא, ומפני שאין ענין לכאן והדברים ארוכים הנחתי אותם לעת מצוא אולי אזכה ואפרש אותם בתוך שאר מאמרים פלואים שנמצאו בתוך

זו המסכת.

בשרש מחט. כתב לי מורי הגה"ל מרן משה דוד ט"ב שליט"א אבד"ק מ' לאפוס וז"ל, לא אמנע מלהודיעך מה שמצאתי בס' חסידים סי' תתסס"ג עיי"ש ראי' גמורה לדברי התוי"ט במה שעוררת על דבריו בשרש מחט ופלא על מוזלה"ה (הוא הגאון הקדוש מהר"מ ט"ב בעל ישמח משה זללה"ה שהבאתי דבריו שם בשרש מחט, ודבריו נאמרו בפ' ויחי ובפ' אמור) אשר הי' נהירין לי' ספרא דחסידי והי' בהעלם קודש ועיין בתשו' מהר"מ א"ש חיו"ד סי' ר"כ עכ"ל הטהור. והנה הגאון מהריעב"ץ בלחם שמים כתב על דברי התוי"ט אלו, אבל מ"מ האמת אתו בזה מאע"פ לנפשו של מת, כי הוא אמנם אינה נפרדת ממנו ושוכנת עמו בקבר, והוא שאמר הכתוב הנוגע במת בנפש והוא מרגשת ודאי הרגשה רוחנית, לא הרגשה תנועה גשמית והנה מה שכתבתי בפנים נראה לי ג"כ לראיות נכונות וכדי לקיים מה דאפשר דברי החסיד, נראה לי מזה דמצינו בדברי אנטונינוס לרבי בסנהדרין ל"א כילד גוף אומר כולי הרינו כאבן דומם, א"כ אינו מרגיש ובתשובת רבינו הקדוש הקב"ה מביא נשמה וזורקה בגוף ודן אותם כאחד שנאמר יקרא וגומר ואל הארץ לדון עמו זה הגוף ובמהרש"א אל תקרי עמו אלא עמו שיהי' גם הגוף נידון ביחד עם הנשמה, עיי"ש ודוק והוא לפענ"ד דבר מוכרע ואמת, שוב ראיתי ג"כ בישמח משה פ' ויחי שהביא ג"כ מגמרא הנ"ל וב"ה אשר זכיתי לכוון לדברי הגאון הצדיק זללה"ה, אודך ה' בכל לבבי, גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך ואמנם נראה לי כמו שכתבתי דמזה הגמרא יש להכריע בין

שני הדעות ודו"ק.

בשרש ספסל. שאינו אלא כסא ממש, עיין קידושין א', יתיב מר אקרפיטא א"ל מי שני ספסל באמור רבנן אי אילטבא דאמרי אינשי, ומה שכתבתי שאכתוב בדברי מהרי"ם כאטינזאהן זללה"ה

מפני

מפני הולאות הדפוס כי רבה הנחתי הדברים כמו שכתבתי בהקדמתי.
בשרש סרבל. עשיתי טעות סופר ג"כ אגב שיטפא, אלא בשביל הנקודה להפסיק, וכל"ל ואנחנו קורין למלבוש העליון סרבל, (פירוש דלא כהערוך) בל"א גם בלע"ז מנטיל.
בשרש זוז. העיר אותי הרא"ד דפה שליט"א מהו"ע פאה פ"ו וז"ר שחשב שם שמשקל אחד להם, ולפי דברי המחבר אי אפשר לומר כך שהזוז של כסף, והדינר של זהב, וא"א שיהיו שוין במשקלו ובשווין ג"כ, ובראשון לציון מביא דברי התשבי ולא העיר כלום.

ב"ה **מודעות ותודות!**

הנני מודיע ומזהיר לכל איש ישראל שלא ידפיס את ספר התשבי עם הגהותי רגלי מבשר בלתי רשותי עד עשרה שנים ולשומעם יונעם ותבא עליהם ברכת טוב.

מודע לבינה!

אודיע בזה בשער בת רבים אשר כבוד א"א מו"ר הרב הגאון המפורסם בכל קצוי ארץ בספריו הנפלאים המרעישים את כל גאוני וגדולי תבל מו"ה **חיים געלערנטער** שליט"א האבד"ק **קוטב** והגליל חיבר קונטרס "**חג שבועות תעשה**" לברר דין שבועות בזה"ז עפ"ד חז"ל ורבותינו הפוסקים הראשונים ז"ל ולהעביר תחת שבט הבוקרת האמת מה שפלפלו גאוני זמנינו בהקונטרסים אשר יצאו לאור בשנה העברה בענין שמיטה וכל המעיין בקונטרס הנ"ל יראה כי נתברר שם הלכה זו כסולת נקיי' בלי משא פנים וימלא בו דברים נפלאים ומועילים, ומי האיש החפץ להוציא לאור את הקונטרס הזה ולהפיצו ע"פ תבל יודיענו נא ואשלחהו לו א"ה.

הירש ליב געלערנטער
בהגאון המובהק אבד"ק קוטב שליט"א.
האדרעססע אלי

L. Gelernter in Kuty, (Galizien)

ברכת תודה

אברך את האי גברא רבה ה"ה הרבני המופלא הנגיד המפורסם מאוד נעלה וכו' מו"ה **אברהם אולמאנן** מסילאדי מ' וואלקא בן לאותו גאון וצדיק מגן הישועות שלמה זללה"ה מאחקווי אשר העתיק לי מקודם איזה דפים מס' חסידים בידי ואח"כ בראותו כי עדיין לא השלמתי השמיני שלח לי ספר התשבי כולו, יצא טוב ויקבל טוב מטוב. וגם זכור אים פלוני וכהן הוא לטוב, ה"ה האברך המופלא חריף ובקי זכו' מו"ה **נפתלי יעקב** במוהר"ר משה קאהן נ"י מטעמש אשר נהג טובת עין ומסר לי ספר התשבי בראשונה אשר העתקתי ממנו. ומקרב לבי אתן תודה לידידי הנעלה וכו' מו"ה **פייבעל זאטראן** נ"י מפה בתכילא אשר השאי' לי סך הגון להוצאות הדפוס בלי הנאת כסף, ושכרו מה' לא יקופח, שלום באהלו, ושלום בחילו, עד בלי ירח.

תבורך מה' אשה מבורכת הוא האשה אשר הוכיח ה' לעבדו אשתי היקרה, הצנועה והישרה מרת יוטא תי' לאוי"ט (בת המנוח הרבני החסיד בכל מעשיו וכו' מו"ה דוד שנאהך ז"ל ב"ר מנחם זצ"ל מוואריליי אשר נפטר בעודו באבו, ובנו יחידו אחריו. הב' היקר המופלג מו"ה חיים ע"ה אשר נפטר עוד בימי עלומיו). הש"י יחזיק כח גופה ותזכה אתי' עמי לגדל את בנינו הילד כמר דוד יחי' על דרכי התורה והיראה מתוך הרחבה גדולה אמן.

ועל הטוב יזכר כבוד חותני מורגי, הרבני החסיד, ותיק ועושה חסד נדיב ושוע, וכו' מו"ה **מנחם מענדל** שו"ב מומחה וי"א מרבים בק"ק יאקאבעני אשר מקיים עושה צדקה בכל עת, וגדל את שתי היתומות אשתי תי' ואחותה מ' זיסעל תי' אשת גיסי היקר וי"א וכו' מו"ה **חיים** קליין נ"י מדארנא, מקטנותם בהוצאות כל צרכן, וכמו בנותיו ממש חשב אותן. ישלם ה' פעלו ותהי' משכורתו שלימה, ויזכה יחד עם חמותי היקרה, אשת חיל, כותרת מלכה לבל, המפורסמת מרת **גיטל** תי' לראות רוב נחת מבנים ובנות, לדורי דורות, עוד ינובו ברוב טובה, עד זקנה ושיבה.

ואחרון הכי נכבד, הוא ניהו כבוד אדוני אבי היקר הנעלה, יראת ה' הוא אוצרו מו"ה **שלמה ז' זלמן הערשטיק** נ"י בן השו"ב החסיד המפורסם מאוד בדורו אשר שמו בקרבי מו"ה **אליעזר** שו"ב זצ"ל מפאקשא, יאריך ה' ימיו ושנותיו בטוב ובנעימים לדור דורים אמן.

ועל הטוב יזכר המסדר האותיות העוסק במלאכת הקודש, ושמו מרדכי מרגליות נ"י. ב"ר **שמשון** ז"ל.

